İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık

Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Bilinmeyen Çelişkiler

Bart D. EHRMAN

Eski Yeni Yayınları

İSA'YA RAĞMEN HIRİSTİYANLIK

Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Bilinmeyen Çelişkiler

Bart D. EHRMAN

Tercüme
Mahmut AYDIN

Eski Yeni Yayınları

Eskiyeni Yayınları: 79

İSA'YA RAĞMEN HIRİSTİYANLIK

Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Bilinmeyen Çelişkiler

Bart D. EHRMAN

Eserin Orijinal Adı

JESUS, INTERRUPTED

Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (and Why We Don't Know About Them).

Tercüme: Mahmut AYDIN

© Bu eserin Türkçe yayım hakları
FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.'ne
(Sertifika no: 13178)aittir.

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Ağustos 2020

ISBN: 978-605-5978-87-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İSA'YA RAĞMEN HIRİSTİYANLIK

Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Bilinmeyen Çelişkiler

Bart D. EHRMAN

Tercüme
Mahmut AYDIN

Ankara 2020

Prof. Dr. Bart D. EHRMAN

Ekim 1955 yılında Kansas eyaletinin Lawrence kentinde dünyaya gelen Bart D. Ehrman, Moody Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü'nde Kitab-ı Mukaddes dersleri aldıktan sonra lisans derecesini 1978'de Wheaton Kolej'den doktora derecesini de 1985 yılında Princeton Teoloji Okulu'ndan almıştır. Hocalık kariyerine 1988 yılında Rutgers Üniversitesi'nde başlayan Ehrman burada dört yıl çalıştıktan sonra halen Saygın James A. Gray profesörü olarak Kuzey Karoline Üniversitesi Dini Çalışmalar bölümünde tam zamanlı olarak çalışmaktadır.

Yeni Ahit ve erken dönem Hıristiyanlık uzmanı olan Ehrman Kuzey Amerika'nın önde gelen alimlerinden biri ve otuzun üzerinden kitap ve sayısız makale ile yığınlarca kitap eleştirisi kaleme almış ve pek çok söyleşide bulunmuş oldukça popüler bir bilim insanıdır. Ehrman lisans öğrencilerine yönelik ders kitapları yanında genel okuyucuya yönelik de pek çok çalışması vardır. Bu çalışmalardan bazıları; *İsa'yı Yanlış Aktarmak* (Misquoting Jesus), *Tanrı Sorunu* (God's Problem), *Uydurma* (Forged), *İsa Nasıl Tanrı Oldu* (How Jesus Became God), *Sekteye Uğramış İsa* (Jesus Interrupted) ve *Hıristiyanlığın Zaferi* (The Triumph of Christianity, *New York Times*'ın en iyi satanlar (*best sellers*) listesinde yer almıştır. Ehrman'ın bazı eserleri yirmiden fazla dile tercüme edilmiştir. Ehrman aynı zamanda UNC Lisans Öğrenci Öğretim Ödülü (1993), Philip ve Ruth Hettleman Sanatsal ve Akademik Başarı Ödülü (1994), Gordon Gray Eğitimde Mükemmellik Ödülü (2008) ve Amerika Hümanist Birliği tarafından Dini Özgürlük Ödülü (2011) dâhil olmak üzere sayısız akademik ödül, hibe ve burs almış bir bilim insanıdır.

Prof. Dr. Mahmut AYDIN

1968 yılında Samsun'un 19 Mayıs ilçesinde doğdu. 1990 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1991 yılında aynı Fakülte'ye dinler tarihi araştırma görevlisi olarak atandı. 1993 yılında yüksek lisansını tamamladıktan sonra Mayıs 1994'de doktorasını yapmak üzere Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından İngiltere'ye gönderildi. Burada Birmingham Üniversites'inde doktorasını tamamlayarak Temmuz 1998'de Türkiye'ye döndü ve Nisan 1999'da Dinler Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. Nisan 2003'de doçent, Ocak 2009'da da profesör unvanını alan Aydın'ın ulusal ve uluslararası yayımlanmış birçok çalışması bunmaktadır. Yayımlanmış çalışmalarından bazıları şunlardır:

- *Modern Western Christian Theological Understandings of Muslims Since the Second Vatican Council*, Washinghton DC: The Council For Research in Values and Philosophy, 2002.
- *Monologdan Diyaloğa: Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde Hıristiyan-Müslüman Diyaloğu*, Ankara: Ankara Okulu, 2001.
- *İsa: Tanrı mı, İnsan mı? Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Mesih'in Konumu Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, II. Baskı, 2015.
- *Tarihsel İsa: İmanın Mesihi'nden Tarihin İsa'sına*, Ankara: Ankara Okulu, II. Baskı, 2015.
- *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*, Ankara: Ankara Okulu, 2005.
- *Dinlerarası Diyalog: Mahiyet, İlkeler ve Tartışmalar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- *Hz. İsa'ya Ne Oldu: Hıristiyan ve İslam Geleneğinde İsa-Mesih'in Akıbeti Sorunu*, Ankara: Otto Yayınları, II.Baskı, 2016
- *Dinler Tarihi: Tarih, İnanç, İbadet*, İstanbul: Ensar, 2016.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ---- 11
ÖN SÖZ ---- 21

BİRİNCİ BÖLÜM
İNANCA TARİHSEL SALDIRI ---- 25
AKADEMİ ÖĞRENCİSİNİN KİTAB-I MUKADDES'LE TANIŞMASI ---- 26
KİTAB-I MUKADDES'LE İLGİLİ SORUNLAR ---- 30
AKADEMİDEN VAAZ KÜRSÜSÜNE ---- 37
TARİHSEL-ELEŞTİREL METODU KABUL ETME ---- 41

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYA KADAR ÇELİŞKİ ---- 45
BAŞLANGIÇ ÖRNEĞİ: MARKOS VE YUHANNA'DA İSA'NIN ÖLÜMÜ ---- 49
İSA'NIN DOĞUMU VE YAŞAMINA İLİŞKİN ANLATILARDAKİ ÇELİŞKİLER ---- 56
İsa'nın Doğumu ---- 56
İsa'nın Şeceresi ---- 63
İsa'nın Yaşamından Diğer Çelişkiler ---- 67
İsa Vaftiz Olurken Gökten Gelen Ses Ne Söyledi? ---- 67
Vaftiz Edildikten Sonraki Gün İsa Neredeydi? ---- 69
Yair'in Kızı Ölü müydü? ---- 69
İsa'dan Yana Olan ve Ona Karşı Olan Kim? ---- 70
İsa'nın Elçilik Görevi Ne Kadar Sürmüştür? ---- 70
Çile Anlatılarındaki Çelişkiler ---- 71
Pilatus'un Huzurunda Yargılanma ---- 71
Yahuda'nın Ölümü ---- 74
Diriliş Anlatıları ---- 76
Çile Öyküsündeki Diğer Farklılıklar ---- 79
PAVLUS'UN YAŞAMI VE YAZILARIYLA ALAKALI ÇELİŞKİLER ---- 82
SONUÇ ---- 89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEĞİŞKEN GÖRÜŞLER YIĞINI ---- 93
BAŞLANGIÇ ÖRNEĞİ: MARKOS VE LUKA'DA İSA'NIN ÖLÜMÜ ---- 96
Markos'ta İsa'nın Ölümü ---- 97
Luka'da İsa'nın Ölümü ---- 99
Netice ---- 102
YUHANNA VE SİNOPTİK İNCİLLER ARASINDAKİ
BAZI TEMEL FARKLILIKLAR ---- 103
Muhtevadaki Farklılıklar ---- 104
Vurgudaki Farklılıklar ---- 106
Bakire Doğum ve Enkarnasyon ---- 107
İsa'nın Öğretilerindeki Farklılıklar ---- 110
Markos'ta İsa'nın Öğretisi ---- 110
Yuhanna'da İsa'nın Öğretisi ---- 113
İsa'nın Mucizeleri ---- 116
PAVLUS VE İNCİL YAZARLARI ARASINDAKİ
BAZI TEMEL FARKLILIKLAR ---- 119
Kurtuluş ve Şeriat Konusunda Pavlus ve Matta ---- 120
Pavlus'un "Aklanma" Görüşü ---- 121
Pavlus ve Matta'nın Şeriatla İlgili Görüşleri ---- 124
YENİ AHİT'TEKİ DİĞER FARKLI BAKIŞ AÇILARI ---- 128
İsa Niçin Öldü? ---- 128
İsa Ne Zaman Tanrı'nın Oğlu, Rab ve Mesih Olmuştur? ---- 130
Tanrı Putperestlerin Cahilliğini Görmezden Geldi mi? ---- 131
Roma Devleti İyiliğin mi Yoksa Kötülüğün mü Gücüdür? ---- 133
SONUÇ ---- 134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KİTAB-I MUKADDES'İ KİMLER YAZDI? ---- 137
İNCİLLERİ KİMLER YAZDI? ---- 137
İlk Gözlemler: Görgü Tanıklıkları Olarak İnciller ---- 138
İncillerin Yazarları ---- 140
Papias'ın Tanıklığı ---- 144
İreneyus ve Diğerlerinin Tanıklığı ---- 148
YENİ AHİT'TE UYDURMA VAR MIDIR? ---- 150
Antik Dünyada Sahte İsimle Yazma ---- 151
Tanımlar ---- 151
Antik Dünyada Sahteciliğin Yaygınlığı ---- 152
Sahtecilik Yapmanın Nedenleri ---- 154
Erken Dönem Hıristiyan Sahtecilikleri ---- 160

Pavlus'un Sahte Mektupları ---------- 162
2. Selanikliler ---------- 163
Koloseliler ve Efesliler ---------- 165
Pastoral Mektuplar ---------- 169
YENİ AHİT'İN DİĞER KİTAPLARINI KİMLER YAZDI? ---------- 173
SONUÇ: KİTAB-I MUKADDES'İ KİMLER YAZDI? ---------- 176

BEŞİNCİ BÖLÜM
YALANCI MI, MECZUP MU, YOKSA RAB Mİ?
TARİHSEL İSA'YI KEŞFETMEK ---------- 179
İSA HAKKINDA ERKEN BİLGİ KAYNAKLARIMIZ ---------- 183
Sözlü Gelenekler ---------- 185
İsa'nın Yaşamını Yeniden İnşa İçin Diğer Kaynaklar ---------- 188
Tarihsel Malzemenin Doğruluğunu Belirleme Kriterleri ---------- 193
APOKALİPTİK BİR PEYGAMBER OLARAK İSA ---------- 198
İsa'nın Öğretileri ---------- 198
İsa'nın Eylemleri ve Faaliyetleri ---------- 204
Vaftiz ---------- 204
On İki Havari ---------- 205
Şifacı ve Cin Çıkaran İsa ---------- 206
Kudüs'e Yolculuk ---------- 207
Mabet'in Temizlenmesi ---------- 208
İsa'nın Tutuklanması ---------- 210
İsa'nın Kendisi Hakkında Öğrettikleri ---------- 211
İSTİTRAT: DİRİLİŞ VE İSA'NIN YAŞAMINDAKİ DİĞER MUCİZELER - 214

ALTINCI BÖLÜM
KİTAB-I MUKADDES'İN BİZE GELİŞİ ---------- 223
YENİ AHİT'İN "ORİJİNAL" METNİ ---------- 225
KUTSAL METİN KANONUNUN ŞEKİLLENİŞİ ---------- 232
Erken Dönem Hıristiyan Kilisenin Müthiş Çeşitliliği ---------- 234
Ebionitler ---------- 234
Markioncular ---------- 236
Muhtelif Gnostik Gruplar ---------- 238
Proto-Ortodoks Hıristiyanlar ---------- 240
KANONİK OLMAYAN BAZI KUTSAL METİNLER ---------- 241
Ebionitlerin İncili ---------- 242
Kıptice Tomas İncili ---------- 242
Tekla'nın İşleri ---------- 244
Üçüncü Korintliler ---------- 245

Barnabas'ın Mektubu ---------- 246
Petrus'un Vahyi ---------- 247
Kıptîce Petrus'un Vahyi ---------- 248
KANONUN OLUŞTURULMASINA SEBEP OLAN TARTIŞMALAR --- 249
Petrus İncili Örneği ---------- 250
Erken bir Kanon Teşebbüsü: Muratorian Kanonu ---------- 253
ERKEN DÖNEM KİLİSESİNDE ORTODOKSLUK VE SAPKINLIK ---- 255
Eusebius'un Ortodosluk ve Sapkınlığa İlişkin Görüşleri ---------- 256
Walter Bauer'in Bomba Etkisi Yaratan Eseri ---------- 256
Bauer'den Sonra ---------- 258
ÇATIŞMANIN SİLAHLARI ---------- 260
Ruhban Sınıfı ---------- 260
Akait ---------- 261
Kanon ---------- 262
SONUÇ ---------- 266

YEDİNCİ BÖLÜM
HIRİSTİYANLIĞI KİM İCAT ETTİ? ---------- 269
ÇİLE ÇEKEN BİR MESİH ---------- 271
Hıristiyanların Mesih'e Dair Görüşleri ---------- 272
Yahudilerin Mesih Beklentileri ---------- 272
Hıristiyan İddialarının Temelleri ---------- 277
YAHUDİ KARŞITI AYRI BİR DİN OLARAK HİRİSTİYANLIK ---------- 281
İsa'nın ve İlk Takipçilerinin Dini ---------- 281
İsa'nın Sonraki Takipçilerinin Yahudi Karşıtı Öğretileri ---------- 283
Hıristiyanlardaki Yahudi Karşıtlığının Artmasının İzahı ---------- 286
İSA'NIN ULÛHİYETİ ---------- 291
İsa Ne Zaman Tanrı'nın Oğlu Oldu? ---------- 291
Yuhanna'nın Topluluğunda Mesih'in Ulûhiyeti ---------- 294
Aynı Sonuca Ulaşan Diğer Yollar ---------- 297
TESLİS DOKTRİNİ ---------- 299
Kaç Tanrı Var Sorusu ve Bazı Cevaplar ---------- 300
İki Hetero-Ortodoks Çözüm ---------- 301
Patripassianizm ---------- 302
Aryüsçülük ---------- 304
CENNET VE CEHENNEM ---------- 306
Ölüm Sonrası Yaşamla İlgili Erken Dönem Apokaliptik Görüşler ---------- 307
Apokaliptik Vizyonun Dönüşümü ---------- 310
SONUÇ ---------- 313

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İNANÇ MÜMKÜN MÜDÜR? ---------- 315
Tarihsel Eleştiri ve İnanç ---------- 317
Tarih ve Mit ---------- 321
İnancı Terk Etme ---------- 323
Tarihsel Eleştirinin Teolojik Değeri ---------- 325
O Halde Kitab-ı Mukaddes Niçin Hâlâ İnceleni p Araşunlıyor? ---------- 328

DİZİN ---------- 331

SUNUŞ

MS 30'lu yılların başında Kur'an'ın ifadesiyle, İsrailoğullarına daha önce yasak kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderilmiş bir Yahudi peygamberi olan Hz. İsa'nın öğretisi etrafında küçük bir Yahudi mezhebi olarak şekillenmeye başlayan Hıristiyanlık, birkaç on yıl içinde Yahudilikten kendini ayrıştırarak bağımsız bir dini gelenek olarak hızla ilerlemiş ve miladi dördüncü asırda da Roma imparatorluğunun resmi dini olmuştur. Bu süreçte meydana gelen en önemli gelişme hiç şüphesiz ki günümüz Hıristiyanlığının şekillendiricisi olan ve kendini İsa Mesih'in peygamberi olarak ilan eden Yahudi kökenli Pavlus'un (Saul) İsa'yı, Yahudi peygamberlerinden bir peygamber olarak değil, onların mesajlarının, diğer bir ifadeyle Yahudi şeriatının tamamlayıcısı olarak görerek şahsını merkeze alan bir öğretiyi hayata geçirmesi olmuştur. Çünkü bu değişiklikle birlikte insanları Tanrı'ya kulluk etmeye çağıran bir Yahudi peygamberi olan İsa'dan, kendisine tazim ve ibadet edilmeye başlanan tanrısal İsa'ya veya diğer bir ifadeyle gentile Tanrı'ya geçilmiştir. Sonuçta da peygamberlik görevi boyunca insanları sadece Tanrı'ya kulluk ve ibadet etmeye davet eden İsa, ölümünden sonra Pavlus ile başlayan süreçte kendisine ibadet edilen tanrısal bir varlığa dönüştürülmüş ve devamında da bu geçişe uygun hale getirilen İsa'nın mesajı etrafında günümüz Hıristiyanlığının teolojik kurgusu örülmüştür. Daha sonra örülen bu yeni teolojik kurguyu teminat altına almak için de Hıristiyan kutsal kitap külliyatı/kanonu şekillendirilerek resmileştirilmiştir. Dolayısıyla günümüz Hıristiyanlığı mesaj değil, şahıs yani İsa-Mesih merkezli bir din olduğundan onun nasıl bir din olduğunun anlaşılmasının yolu, İsa Mesih'in gerçekte kim olduğu, ölümünden sonra öğretisinin başına neler geldiği, İsa Mesih, öğretisi ve erken dönem Hıristiyanlığı ile ilgili bilgi veren Hıristiyan kutsal metinlerinin nasıl şekillendirildiği, teslis ve enkarnasyon gibi temel Hıristiyan doktrinlerinin nasıl geliştirildiği ve benzeri soruların erken dönem Hıristiyan geleneğini eleştirel olarak inceleyen ve elde ettiği bulguları tam bir dürüst-

lükle sadece akademik ve kilise çevreleriyle değil, herkesle paylaşan bilim insanlarının çalışmalarının tanınıp bilinmesinden geçmektedir. Biz de bu gerekçeden yola çıkarak günümüz dünyasının önde gelen Yeni Ahit uzmanlarından ve Kitab-ı Mukaddes eleştirmenlerinden (*Bible critics*) biri olan ve çok ciddi bir okur kitlesine sahip olan Bart D. Ehrman'ın "tarihsel eleştirel yöntem" (*historical critical method*) çerçevesinde kaleme aldığı *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (and Why We Don't Know About Them)* adlı çalışmasınıTürkçeye tercüme ederek ülkemiz insanıyla buluşturmak istedik. Eserin orijinal adının Türkçe çevirisi *Sekteye Uğratılmış İsa: Kitab-ı Mukaddes'deki Gizli Çelişkileri Açığa Çıkarma* olmasına rağmen, okunduğunda görüleceği üzere, kitabın muhtevası İsa'nın vefatından sonra mesajının nasıl tahrif edilerek günümüz Hıristiyanlığının oluşturulduğunu ortaya koyması dolayısıyla biz de okuyucunun söz konusu bu mesajı daha iyi fark edebilmesine imkân sağlamak için tercümemize *İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık* başlığını koymayı uygun gördük.

Ehrman ve eseriyle ilgili bilgi vermeden önce çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için tarihsel eleştirel yöntemin ne olduğunu hakkında okurlarımıza kısaca bilgi vermek istiyoruz. Tarihsel eleştirel yöntem veya diğer bir adıyla tarihsel eleştiri (*historical criticism*) XVIII. yüzyıldan itibaren Batı akademilerinde Kitab-ı Mukaddes'e (*Bible*) uygulanmaya başlanan ve zamanla bu alanda ana akım haline gelen bir araştırma alanını temsil etmektedir. Bu yöntemin temel kurgusu kutsal metin ile okur, dolayısıyla da kutsal metnin kaynağı olarak görülen Tanrı ile muhatabı olan insan arasındaki ilişkinin, dikeylik kategorisinden yataylık kategorisine taşınarak tarihe indirgenmesi ve söz konusu ilişkinin, bu yeni ilişki türü dolayısıyla da modern kültürün yeni yapıları bağlamında yeniden kurgulanmasıdır. Şüphesiz ki bu yeni kurguyla birlikte Hıristiyan kutsal metinlerinin doğası ve onlara yetkinlik sağlayan zemin ile onları yorumlama yetkisini sadece kendilerinde gören kilise, teoloji fakülteleri ve akademiler gibi kurumsal yapılar hem değişikliğe uğramış hem de etkinlikle-

rini kaybetmeye başlamıştır.[1] Tercümesini Türk okurun dikkatine sunduğumuz Ehrman'ın *İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık* adlı çalışması, bu yeni sürecin bulgularının açık yüreklilikle okura aktarıldığı önemli bir eserdir.

Kuzey Karolina Üniversitesi'nin (*Universty of North Carolina*) saygın profesörlerinden biri olan Ehrman, hocalık kariyerine 1988 yılında Rutgers Üniversitesi'nde başlamıştır. Ehrman yüksek lisansını ve doktorasını Princeton İlahiyat Akademisi'nde yapmıştır. Elinizdeki bu eserin ilk bölümlerinde görüleceği üzere Ehrman, akademiye intisap ettiğinde oldukça katı bir Hıristiyan akımı olan evanjelik gruba mensup fundamentalist bir Hıristiyan idi. Kendi ifadesiyle bu dönemde o, Kitab-ı Mukaddes'in içinde hiçbir hata ve çelişki barındırmayan mutlak anlamda Tanrı sözü bir kutsal metin olduğuna inanıyordu. Ancak akademide aldığı derslerde öğrendiklerine paralel olarak Hıristiyan kutsal metinleri ve erken dönem Hıristiyanlığı ile ilgili algısı yavaş yavaş değişmeye başlar. Bu süreçte Ehrman'ın evanjelik Hıristiyan anlayışından uzaklaştıran en önemli etken, Kitab-ı Mukaddes'in tarihsel eleştirel yöntem çerçevesinde incelenmesi sonucunda onda birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan ciddi çelişki ve tutarsızlıkların bulunması gerçeği olmuştur. Bu durum karşısında kendi ifadesiyle Kitab-ı Mukaddes ile ilgili mevcut kanaatlerini değiştirmemek için sabahlara kadar kendiyle mücadele etmesine rağmen, sonuçta hakikate bağlı olma arzusu ağır basarak Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın mutlak sözü olmadığı kanaatine varır. Kitab-ı Mukaddes ve erken dönem Hıristiyanlığıyla özellikle de kötülük sorunu ile ilgili yaptığı araştırmaları Ehrman'ı sadece geleneksel Hıristiyan inançlarından değil, Hıristiyanlıktan da uzaklaştırır ve tüm bunların sonucunda da Hıristiyanlık dairesinin dışına çıkararak agnostisizmde karar kılar.

---

[1] Tarihsel eleştirel yöntemin ortaya çıkışı ve mahiyetiyle ilgili bkz., Asım Duran, *Tarihsel Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2017.

Yeni Ahit ve erken dönem Hıristiyanlık uzmanı olan Ehrman otuzun üzerinden kitap ve sayısız makale ile yığınlarca kitap eleştirisi kaleme almış ve pek çok söyleşi de bulunmuş oldukça popüler bir bilim insanıdır. Keza Ehrman lisans öğrencilerine yönelik ders kitapları yanında genel okuyucuya yönelik de çalışmalar yapmıştır. Tercümesini yaptığımız bu çalışma ile birlikte Ehrman'ın şu çalışmaları -*İsa'yı Yanlış Aktarmak* (Misquoting Jesus)[2], *Tanrı Sorunu* (God's Problem), *Uydurma* (Forged), *İsa Nasıl Tanrı Oldu* (How Jesus Became God) ve *Hıristiyanlığın Zaferi* (The Triumph of Christianity, New York Times'ın en iyi satanlar (*best sellers*) listesinde yer almış ve eserleri yirmiden fazla dile tercüme edilmiştir. Ehrman aynı zamanda UNC Lisans Öğrenci Öğretim Ödülü (1993), Philip ve Ruth Hettleman Sanatsal ve Akademik Başarı Ödülü (1994), Gordon Gray Eğitimde Mükemmellik Ödülü (2008) ve Amerika Hümanist Birliği tarafından Dini Özgürlük Ödülü (2011) dâhil olmak üzere sayısız akademik ödül, hibe ve burs almış bir bilim insanıdır.

Mensup kitlesiyle dünyanın en büyük dini olan ve İslam dininin de en büyük rakibi konumunda bulunan Hıristiyanlığın, kurucusu olduğu iddia edilen İsa Mesih'e rağmen hangi temel dinamikler çerçevesinde nasıl ortaya çıktığı, geliştiği ve nasıl bir inanç yapısına sahip olduğunun anlaşılması noktasında oldukça önemli eserler üreten Ehrman'ın, İslam medeniyetinin en önemli lokomotifi olan ülkemiz insanı tarafından tanınıp bilinmemesinin ciddi bir noksanlık olduğunu düşünüyoruz. İşte bu düşünceden hareketle onun *Jesus, Interrupted* adlı çalışmasını Türk okuru ile buluşturmak istedik. Neden Ehrman'ın diğer çalışmalarından birini değil de bu kitabını öncelikle tercüme etmeye karar verdiğimizi okuyucunun daha iyi anlaması için eser hakkında bir ön bilgi vermek istiyoruz.

---

[2] Ehrman'ın bu çalışması *İncil Nasıl Değiştirildi?* başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve Truva yayınları tarafından 2007 yılında yayımlanmıştır.

Ehrman *İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık* adlı bu çalışmasında tarihsel eleştirel yöntemin Hıristiyan kutsal metinlerine (Yeni Ahit'e) uygulanması sonucunda ciddi çelişki ve tezatların söz konusu olduğuna dikkat çeker. Dahası, Ehrman'a göre sadece Yeni Ahit kitapları arasında değil, her bir kitabın kendi içinde de ciddi çelişki ve tezatlar vardır. Bu gerçeğe karşın Ehrman'a göre Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları ne yazık ki hem tarihsel hem de teolojik konularda birbirleriyle oldukça farklı fikirlere sahip olabilmektedir. Ehrman, araştırmacıların ve din adamlarının/görevlilerinin farkında olduğu söz konusu çelişki ve tezatlar konusunda kilise cemaatlerinin bilgi sahibi olmamasının ciddi bir noksanlık olduğunu belirtir. Yani Ehrman'a göre kürsüdekiler Hıristiyan kutsal metinlerin nasıl oluştuğunu, ne tür çelişki ve tezatlar barındırdıklarını dolayısıyla da nasıl bir Hıristiyanlığı insanlara sunduklarını üç aşağı beş yukarı bilmelerine rağmen, kilise sıralarında oturanların yani Hıristiyan cemaatinin/halkın tüm bunlardan habersiz olduğu ve bunun da açık bir haksızlık olduğunun altını çizmektedir. İşte bu noktadan hareketle kendisinin araştırmalarında elde ettiği sonuçları tam bir dürüstlük ve cesaretle geniş kitlelere duyurmayı ilke edindiğini vurgulu bir şekilde ifade eder. Ehrman, yaklaşık son üç yüz yıldır Batı akademilerinde Kitab-ı Mukaddes'e uygulanmakta olan tarihsel eleştirel yöntemin bulgularının "körü körüne inanma" macunu artık tüpten çıkardığını belirterek yeni bir "inanç/iman" tüpü üretmenin artık bir gereklilik olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim tercümesini sunduğumuz bu eserden önce kaleme aldığı *Kayıp Hıristiyanlıklar* (Lost Christianities, 2003), erken dönem kilisedeki çeşitlilik ve farklılıklardan hareketle Kitab-ı Mukaddes'e meydan okumaktadır. *İsa'yı Yanlış Aktarmak* (Misquoting Jesus, 2005) adlı eserinde içerdiği metinlerin intikalleri bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in eleştirel değerlendirmesini yapmaktadır. *Tanrı'nın Sorunu* (God's Problem, 2007) adlı çalışmasında ise bu sefer kötülük sorunu üzerinden Kitab-ı Mukaddes'i inceleme konusu yapmaktadır. Kısaca hem bu eserlerinde hem de tercümesini yaptığımız elinizdeki eserde Ehrman'ın temel

amacı, Hıristiyanların, Kitab-ı Mukaddes ve erken dönem Hıristiyanlığıyla ilgili yapılan çalışmaların bulgularını dikkate alarak geleneksellik uykusundan uyanarak baş tacı yaptıkları kutsal metinlerin aslında hiç de güvenilir olmadıklarını görmelerine katkı sağlamaktır.

"Tarihsel Bir Saldırı" başlıklı ilk bölümde Ehrman, Kitab-ı Mukaddes ile ilgili çevirisini yaptığımız bu ve diğer çalışmalarındaki görüşlerinin modern araştırmacılar tarafından dile getirilen standart/bilindik görüşler olduğunu ifade ederek okuyucuya söz konusu görüşlerin sağlamlığı noktasında güven teskin etmektedir. Bunu yaparken Ehrman, söz konusu görüşlerin tüm yakın arkadaşları ve Yeni Ahit üzerine çalışan uzmanlar tarafından savunulduğunu, hem teoloji fakültelerinde hem de akademilerde yaygın olarak öğretildiklerinin de altını çizmeyi ihmal etmemektedir. Kanaatimizce Ehrman bunu yapmakla Kitab-ı Mukaddes'in literal olarak Tanrı sözü olduğunu iddia eden ve bunun dışındaki her türlü görüşü sapkın ilan eden evanjelik anlayışa karşı, hem kendi görüşlerini sağlama almaya çalışmakta hem de meydan okumaktadır. Çünkü bunu yaparak o okuyucusuna savunduğu görüşlerin güvenilir ve nesnel olduğu izlenimini vererek evanjelik anlayışı bir anlamda hala dünyanın düz olduğuna inananlarla özdeşleştirmektedir.

"Çelişkiler Dünyası" ve "Değişken Görüşler Yığını" adlı ikinci ve üçüncü bölümlerde Yeni Ahit'in en önemli kısmını oluşturan dört İncil'de bulunan hem tarihsel hem de teolojik tutarsızlık ve çelişkileri inceleme konusu yapılmaktadır. Bu bölümlerde en dikkat çekici nokta, Ehrman'ın çelişki ve tutarsızlıkları birbirleriyle uyumlu hale getirme çabalarını şiddetle eleştirmesidir. O, haklı olarak İncillerde yer alan bir olayla ilgili çelişkili anlatımları birbirleriyle uzlaştırarak uyumlu hale getirmeye çalışanların aslında söz konusu olayla ilgili mevcut anlatımlardan farklı, kendi versiyonlarını oluşturmakla itham etmektedir.

"Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?" başlıklı dördüncü bölümde Ehrman, Markos, Matta, Luka ve Yuhanna'dan oluşan dört kanonik İncil'in nasıl yazıldıklarını veya oluşturulduklarını

masaya yatırarak inceleme konusu yapmaktadır. İnceleme sonucunda yaklaşık son 300 yıldır Batı akademilerinde İnciller ve diğer Hıristiyan kutsal metinleriyle ilgili yapılan bilimsel çalışmaların bulgularıyla paralellik arz edecek şekilde İncil yazarlarının havari olmadıkları gibi, anlattıkları olayların görgü tanıkları da olmadıklarının altını çizmektedir. Dahası Ehrman, mevcut kanonik İnciller'in aslında anonim olarak derlendiklerini ve mevcut isimlerinin kendilerine derlenmelerinden çok sonra - yaklaşık 150-180 yılları arasında- verildiğini de belirtmektedir. Haddizatında İnciller'in oluşum süreçleriyle ilgili yaptığımız araştırmaların bulgularını okuyucunun dikkatine sunduğumuz *Tarihsel İsa*[3] adlı çalışmamızda "İncillerin İsa döneminde olan olayları oldukları gibi yansıtan eserler değil, sonraki süreçte onları oluşturanların söz konusu olayları görmek istedikleri gibi nakleden eserler" olduklarına dikkat çekmiştik.

"Yalancı, Meczup veya Rab? Tarihsel İsa'yı Keşfetme" başlıklı beşinci bölümde Ehrman, ilkin Albert Schweitzer tarafından dile getirilen İsa'nın geleneksel Hıristiyan inancında iddia edildiği gibi Tanrı'nın enkarnasyonu değil, döneminin apokaliptik beklentileri çerçevesinde ortaya çıkan apokaliptik bir peygamber olduğu tezini savunmaktadır. Yine bu bölümde Ehrman'ın dikkat çeken bir başka görüşü de tarihçilerin varsayımlarını mucizeler üzerine bina edemeyeceklerinin altını çizmesidir. Bu çerçevede Ehrman, İsa'nın çarmıh sonrası ölümden dirildiğini belirten İncil ifadelerinin tarihsel olarak doğru olmasının mümkün olmadığını, çünkü ölümden sonra bu dünyada dirilişinin ve tekrar ölmenin hiçbir şekilde söz konusu olamayacağını ileri sürmektedir.

"Kitab-ı Mukaddesi Nasıl Aldık/Edindik" ve "Hıristiyanlığı Kim İcat Etti?" adlı altı ve yedinci bölümlerde Yeni Ahit kanonunun ortaya çıkışı ve gelişmesi ile teslis ve enkarnasyon gibi temel Hıristiyan doktrinlerinin oluşturulması gibi konular üzeri-

---

[3] Mahmut Aydın, *Tarihsel İsa: İmanın Mesih'inden Tarihin İsa'sına*, Ankara: Ankara Okulu, II. baskı, 2015, III. Bölüm.

ne odaklanarak Yeni Ahit'in kökeni sorununu inceleme konusu yapmaktadır. Bu bölümde en dikkat çekici nokta Ehrman'ın erken dönem Hıristiyanlığı bünyesinde ilk dönemde keşmekeş bir çeşitlilik olduğu ve gruplar arasında Ortodoksluk/doğru inanç veya heretiklik/sapkınlık gibi açık seçik bir ayırımın olmadığı ancak Hıristiyanlığın Roma imparatorluğu tarafından meşru bir din olarak ilan edilmesinden sonra mevcut geleneksel Hıristiyanlık yorumunun siyasi destekle teolojik savaşı kazanarak kendini yegâne doğru inanç, diğerlerini de sapkın ilan ettiği gerçeğine dikkat çekmesidir.

"İnanç Mümkün müdür?" başlıklı sekizinci ve son bölümde ise Ehrman, önceki bölümlerdeki geleneksel Hıristiyan kutsal kitap algısı ve bu algıyla paralellik arz eden Hıristiyan doktrinleri, özellikle de İsa Mesih'in kimliği ve statüsüyle ilgili eleştirileri ışığında inanç/iman, Tanrı ve din konularında kendi kişisel görüşlerini okuyucu ile paylaşmaktadır. Bu bölümde en dikkat çekici nokta Ehrman'ın şu cümleleridir: "Kanaatime göre insanlar Kitab-ı Mukaddes'te doğru ve yanlış olarak buldukları şeyleri değerlendirmek için akıllarını kullanmaları ve böylece kabul etmek istediklerini seçip almaları gerekmektedir". Ehrman bu ifadeleriyle Kitab-ı Mukaddes'in tarihsel eleştirisi Hıristiyanlara kutsal metinlerin yegâne otorite olmadığını, herkesin kendi başına otorite olduğunu ve kendisi için neyin doğru ve neyin de yanlış olduğuna sadece kendisinin karar vermesi gerektiğini gösterdiğini ima etmektedir.

Ehrman *İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık* adlı bu çalışmasını kendi ifadesiyle Kitab-ı Mukaddes ve erken dönem Hıristiyanlığıyla ilgili modern dönemde özellikle de tarihsel eleştirel yöntem çerçevesinde yapılan ciddi bilimsel çalışmaların bulgularının geniş halk kitlelerine ulaştırılmasını sağlamak için kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu temel hedefi gerçekleştirmek için alt amaç olarak Ehrman pastör veya rahiplerden oluşan kilise görevlilerini akademilerde öğrendikleri tarihsel eleştirel yöntemin Kitab-ı Mukaddes ve erken dönem Hıristiyanlığıyla ilgili bulgularını kiliselerde yetişkin eğitimi sınıfları açarak cemaatleriyle paylaşmaya

teşvik etmektedir. Günümüz Hıristiyanlığının hangi temel dinamikler üzerine bina edildiği ve temellerinin tarihsel açıdan ne derece sağlam olduğunun Müslüman Türk okuru tarafından tanınıp bilinmesi için Ehrman'ın yirmiyi aşkın dile çevrilmiş olan bu çalışmasını Türkçeye tercüme ettik. Dahası Batı akademilerinde İslam dini ve onun temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnetle -özellikle de Hz. Peygamberle- ilgili çok yoğun ve ciddi araştırmalar yapılmasına rağmen, ülkemizin küresel bir aktör ve oyun kurucu olmasını dolayısıyla da İslam medeniyetinin tekrar şahlanışını engellemek için elinden gelen her şeyi yapan Batı Hıristiyan dünyasının temel dinamiklerinden biri olan hatta belirleyici unsuru olan Hıristiyanlığın daha iyi tanınmasıyla ilgili çok fazla çalışma olmaması bizi bu tercümeyi yapmaya sevk etmiştir. Bu tercümenin hem en fazla mensup kitlesiyle dünyanın en büyük hem de hegemonik güçlerin sığındıkları liman olması hasebiyle de siyasi açıdan en etkin dini olan Hıristiyanlığın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamasını ümit ediyoruz. Ayrıca bu tercümenin Hıristiyan Müslüman karşılaşmalarında Hıristiyanlığın yapı taşı olan İsa Mesih'in kimliği ve temel mesajının gerçekte ne olduğu ile Hıristiyan kutsal metinlerinin ve teslis gibi önemli doktrinlerinin nasıl oluşturulduğu konularında Müslümanlar için önemli bir polemik malzemesi olarak kullanılmasına da katkı sunacağı muhakkaktır.

Prof. Dr. Mahmut Aydın
Temmuz 2019-Samsun

ÖN SÖZ

1978'in Ağustos ayında Princeton İlahiyat Akademisi'ne geldiğimde üniversiteden yeni mezun olmuş ve kısa zaman önce de evlenmiştim. Akademideki ilk günlerimde sayısız kez üstünden geçtiğim Yunanca Yeni Ahit kitabım ile bilgiye yönelik tutkumdan başka bir şeye sahip değildim.

Öğrenmeye karşı her zaman tutkulu değildim. Beş altı yıl evvel beni tanıyan hiç kimse akademide kariyer yapmaya başlayacağımı tahmin edemezdi. Ancak üniversitedeki eğitimim esnasında bir şekilde akademik hevese kapıldım. Sanırım bu ilgi, bende ilk olarak fundamentalist bir Kitab-ı Mukaddes üniversitesi olan Chicago'daki Moody İncil Enstitüsü (*Moody Bible Institute*)'ne on yedi yaşında körpe bir genç olarak girmemle başladı. Buradaki akademik hevesim, entelektüel bir meraktan çok kesinliğe ulaşmaya yönelik dini bir arzudan besleniyordu.

Moody'deki eğitim benim için yoğun bir tecrübeydi. Oraya gitmiştim çünkü ortaokulda "yeniden doğmuş" (*born-again*) bir Hıristiyan olma deneyimini yaşamıştım ve "gerçek" bir Hıristiyan olabilmek için ciddi bir Kitab-ı Mukaddes eğitimine ihtiyacım olduğuna karar vermiştim. Üniversitedeki ilk dönemimde bana bir şeyler oldu: Kitab-ı Mukaddes hakkında bilgi edinme yolculuğumda tutkulu -hatta aşırı tutkulu- hale geldim. Moody'de aldığım her *Kitab-ı Mukaddes ve Teoloji* dersi ile yetinmedim, aynı zamanda kendi başıma Kitab-ı Mukaddes'in tüm kitaplarını tekrar tekrar okuyarak adeta ezberledim. Bütün boş zamanlarımda devamlı Kitab-ı Mukaddes'i etüt ettim. Bol bol kitap okudum ve ders notlarını iyice öğrendim. Aşağı yukarı her hafta derslerime hazırlanmak için bütün gece sabahlara kadar çalıştım.

Bu şekilde geçen üç yıl elbette kişinin hayatını değiştirecektir. Elbette bu şekilde bir çalışma insanın zihnini de kuvvetlendirecektir. Moody'den mezun olunca İngiliz edebiyatı alanında lisans eğitimi almak için heyecanla Wheaton Koleji'nin yolunu tuttum. Ancak Kitab-ı Mukaddes'e olan yoğun ilgimi hiç

kesmedim, yorum dersleri alıp kilise gençlik grubumdaki çocuklara her hafta Kitab-ı Mukaddes öğrettim. Bu süreçte orijinal dilinde Yeni Ahit üzerine araştırma yapabilmek için Yunanca öğrendim.

Kutsal Kitaba yürekten iman eden samimi ve dindar bir Hıristiyan olarak Kitab-ı Mukaddes'in kelimesi kelimesine Tanrı tarafından ilham edildiğinden kesinlikle emindim. Böylesine yoğun çalışmamı sağlayan belki de buydu. Bunlar, evrenin Yaratıcısı ve her şeyin Rabbi'nin iletişim aracı olan Tanrı'nın sözleri, onun biz fanilerle konuşmasıydı. Bunları yakından tanıyıp bilmek elbette hayattaki en önemli şeydi. En azından benim için öyleydi. Edebiyatı daha geniş çerçeveden anlamak, bu özel metni anlamama yardım edecekti (ki bu yüzden İngiliz edebiyatı bölümünü seçtim). Yeni Ahit'i Yunanca okuyabilmek bana metnin Yazarının asıl kelimelerini anlama noktasında oldukça yardımcı oldu.

Daha Moody'deki ilk yılımda Kitab-ı Mukaddes profesörü olmaya karar vermiştim. Akabinde Wheaton'da, Yunanca konusunda epey becerikli olduğumu fark ettim. Böylece bir sonraki adımım kendiliğinden belli oldu: Yeni Ahit araştırmalarında doktora yapacaktım ve özellikle Yunan dilinin bazı hususiyetleri üzerinde çalışacaktım. Wheaton'daki Yunanca hocam sevgili Gerald Hawthorne, Princeton İlahiyat Akademisi'nde ders veren ve ülkedeki Yunanca Kitab-ı Mukaddes el yazmaları alanında en saygın bilim insanı olan Bruce Metzger'in çalışmalarıyla beni tanıştırdı. Ve böylece Bruce Metzger'in Princeton'da ders verdiği ve Yunanca yazma eserler konusunda iyi bir uzman olmak istiyorsam buraya gitmem gerektiği bilgisi dışında, hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmediğim Princeton'a başvurdum.

Sanırım Princeton Akademisi hakkında bildiğim bir şey vardı, o da orasının evanjelik bir enstitü olmadığıydı. New Jersey'ye taşınma hazırlıkları yaptığım aylarda, Princeton hakkında bazı şeyler öğrendikçe gittikçe endişelenmeye başladım. Arkadaşlarımdan Princeton'un, Kitab-ı Mukaddes'in kelimesi kelimesine hakikat içerdiğini ve Tanrı tarafından ilham edildiği gö-

rüşünün savunulmadığı "liberal" bir akademi olduğunu öğrendim. Yani en büyük imtihanım, doktoraya devam edebilmek için yüksek lisans derslerimde başarılı olmak gibi salt akademik bir sınama olmayacaktı. Asıl mesele, Tanrı'nın Sözü olarak ilham edilmiş hatasız Kitab-ı Mukaddes'e bağlı kalabilmekti.

Genç, yoksul fakat tutkulu ve Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin sulandırılmış görüşlere sahip tüm liberallere karşı mücadele etmeye hazır bir şekilde Princeton İlahiyat Akademisi'ne vardım. Oldukça katı bir evanjelik Hıristiyan olarak Kitab-ı Mukaddes'e dair mevcut inancıma yöneltilecek her türlü saldırıyı savuşturmaya kendimi hazır hissediyordum. Eski ya da Yeni Ahit'te, Tanrı'nın sözünde, göze çarpan herhangi bir çelişki ya da potansiyel uyumsuzluğa cevap verebilirdim. Öğrenecek daha çok şeyim olduğunu biliyordum ancak kutsal metnimde herhangi bir hata olduğunu kabul edecek de değildim.

Bazı şeyler planlandığı gibi gitmez. Princeton'da öğrendiklerim Kitab-ı Mukaddes hakkında kanaatimin değişmesine yol açtı. Kanaatimi isteyerek değiştirmedim -adeta kanımın son damlasına kadar savaştım. Bunun için (çok) dua ettim, (gayretli bir şekilde) boğuştum, her şeyimle direndim. Ancak aynı zamanda, eğer kendimi Tanrı'ya tamamen adadıysam, hakikate de tamamen adamak zorundaydım. Sonuçta çok uzun bir süre önce Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın hatasız vahyi olduğuna yönelik kanaatimin büsbütün yanlış olduğu bana aşikâr oldu. Ya yanlış olduğunu fark ettiğim kanaatime bağlı kalacaktım, ya da inandığım hakikatin peşinden gitmeyi tercih edecektim. Sonunda benim için artık seçenek kalmamıştı. Bir şey doğruysa doğruydu, değilse de değildi.

Yıllar içinde "eğer inançlarım gerçeklerle çelişirse, inancımdan değil gerçeklerden şüphe ederim" diyen nice insanlar tanıdım. Hiçbir zaman bunlardan olmadım. Aşağıdaki bölümlerde Kitab-ı Mukaddes üzerine olan araştırmaların görüşlerimi neden değiştirmeye beni zorladığını açıklamaya çalışacağım.

Bu tür bilgiler sadece benim gibi ömürlerini ciddi araştırmalara adayan bilim insanları için değil, inanan veya inanmayan,

Kitab-ı Mukaddes'le ilgilenen herkesi ilgilendirir. Bana göre bu husus gerçekten önemlidir. İster fundamentalist, evanjelik, ılımlı, liberal inanan, ister inanmayan olalım, Kitab-ı Mukaddes medeniyet tarihimizin en önemli kitabıdır. Onun gerçekten ne olup ne olmadığını anlamaya çalışmak, toplumumuzdaki herhangi birinin bulunabileceği en önemli entelektüel teşebbüslerden biridir.

Bu kitabı okuyan bazı insanlar içinde yer alan bilgilerden oldukça rahatsız olabilirler. Sizden tek ricam, bu gemiye bindiyseniz benim yaptığımı yapın, yani buradaki bilgilere açık görüşlülükle yaklaşın ve değişmeniz gerekiyorsa buna hazır olun. Öte yandan, kitapta şoke edici veya rahatsızlık veren bir şey bulmazsanız tavsiye edeceğim tek şey, arkanıza yaslanıp tadını çıkarmanızdır.

Bu çalışmasının taslağını ciddi emek sarf ederek okuyan ve daha iyi olması için bazı yerleri değiştirmem konusunda oldukça ısrarcı olan birkaç dikkatli ve kavrayış gücü yüksek kişiye; Yale Üniversitesi'nden Dale Martin ve Loyola Marymount Üniversitesi'nden Jeff Siker'a; kızım Kelly Ehrman Katz'a; lisansüstü öğrencilerim Jared Anderson ve Benjamin White'a ve benim Harper One'daki çok titiz ve yardımsever editörüm Roger Freet'e gönül dolusu şükranlarımı sunarım.

Tanah'tan (Eski Ahit) yapılan tercümeler New Revised Standard Version'dan alınmıştır, Yeni Ahit'ten alıntılar ise ya NRSV'den alınmış ya da kendi tercümemdir; Apostolik Babalardan yapılan alıntılar ise benim kendi tercümemdir.

Kitabı, her yönüyle mükemmel olan iki yaşındaki kız torunum Aiya'ya ithaf ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNANCA TARİHSEL SALDIRI

Kitab-ı Mukaddes Batı Medeniyeti tarihinin en çok satın alınan, yaygın olarak okunan ve derinden hürmet gösterilen kitabıdır. Muhtemelen, özellikle din adamı olmayan okuyucular tarafından en çok yanlış anlaşılan kitap da budur.

Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları, geçtiğimiz iki yüz yılda, arkeolojik keşiflere, kutsal kitap bünyesinde yer alan metinlerin orijinal olarak yazıldığı kadim İbranice ve Yunanca dillerine ilişkin bilgilerimizdeki gelişmelere, derin ve etkili tarihsel, edebi ve metinsel analizlere dayanarak Kitab-ı Mukaddes'i anlamada önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu devasa bir bilimsel teşebbüstür. Sadece Kuzey Amerika'da binlerce araştırmacı konuyla ilgili ciddi araştırmalar yapmaya devam etmekte ve araştırmalarının sonuçları düzenli ve rutin olarak hem üniversitelerdeki lisansüstü öğrencilere hem de din görevliliğine hazırlık mahiyetindeki akademilere katılan müstakbel pastörlere öğretilmektedir.

Ancak Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin bu tür görüşler nüfusun büyük çoğunluğu tarafından adeta bilinmezdir. Bunun sebebi, büyük ölçüde profesyonel yaşamlarını Kitab-ı Mukaddes'i araştırarak harcayan bizlerin bu bilgileri halka iletme konusunda iyi bir iş çıkarmamasıdır. Dahası, ilahiyat akademilerinde bu görüşleri öğrenen birçok pastör, kilisede göreve başladıklarında bunları muhtelif sebeplerle cemaatleriyle paylaşmamaktadır. (Şüphesiz ki kiliseler, Kitab-ı Mukaddes'in öğretildiği ve tartışıldığı - veya daha doğrusu, öğretilmesi ve tartışılması gereken- en tabii mekânlardır.) Sonuç olarak, Amerikalıların çoğu Kitab-ı Mukaddes'in yalnızca *içeriğinden* değil, aynı zamanda son bir kaç asırdır bilginlerin Kitab-ı Mukaddes hakkında söylediklerinden de habersizdir. Elinizdeki kitap, söz konusu sorunu düzeltmeye

yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma Kitab-ı Mukaddes ile ilgili bu sırrı ifşa etmeye yönelik bir girişimim olarak da görülebilir.

Müteakip bölümlerde ortaya koyduğum bakış açıları, Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin bana özgü görüşler değildir. Bu görüşler, bırakın halkın çoğunluğunu, Kitab-ı Mukaddes'e derin hürmet/saygı besleyen ve onunla en çok ilgilenen inançlı insanlara bile detaylı bir şekilde aktarılmasa da, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın üniversite ve akademilerinde ders veren önde gelen eleştirel araştırmacıların çoğu arasında oldukça yaygındır. Medeniyetimizin en önemli kitabı hakkında iyi eğitimli ve bilgili hale gelip ona vâkıf olmak için uğraşan herkes için bu durumun artık değişmesi gerekmektedir.

AKADEMİ ÖĞRENCİSİNİN KİTAB-I MUKADDES'LE TANIŞMASI

Kitab-ı Mukaddes alanında eğitim gören insanların çoğu teolojik kurumlarda eğitilmektedir. Elbette her yıl çok çeşitli çevrelerden gelen öğrenciler akademinin yolunu tutmaktadır. Birçoğu, öncesinde okullarında, hatta daha çocukken Pazar Okulu derslerinde Kitab-ı Mukaddes araştırmalarıyla tanışmıştır. Lakin onlar, Kitab-ı Mukaddes'e tipik olarak neye inanıp hayatlarını nasıl yaşayacaklarını anlatan dindar bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Genel itibariyle bu öğrenciler, araştırmacılar Kitab-ı Mukaddes'i akademik ve tarihsel bir perspektifle araştırdığında keşfedilen pürüzlerle ilgilenmemiş yahut bunlardan habersiz kalmışlardır.

Diğerleri derslerinde başarılı olmak için ciddi bir şekilde çalışsa da, Kitab-ı Mukaddes'i pek iyi bilmezler ya da Kutsal Metnin Tanrı'nın ilham edilmiş Sözü olarak yüce olduğu kanısında değillerdir. Bu öğrenciler genellikle pastör olmaları gerektiği hissiyle -çoğu kilisede görev yapmaya ve hatırı sayılır bir kısmı da diğer toplumsal din görevliliği alanlarında çalışmak üzere- akademiye katılan doğma büyüme inançlı kişilerdir. Ülkenin ana mezhepleri yönünden -Presbiteryen, Metodist, Lutheran, Episkopal vs.- bu öğrencilerin hatırı sayılır bir kısmı

liberal olarak adlandırdığım kategoride yer alır. Onlar Kitab-ı Mukaddes'in hatasızlığına inanmaz ve Kutsal Metnin bir kimsenin nasıl yaşaması gerektiği konusunda ayrıntılı bir kılavuz olduğuna inanmaktan ziyade bir kurum olarak kiliseye bağlıdırlar. Açıkçası, çoğu Kitab-ı Mukaddes hakkında pek bir şey bilmez ve onun dinî kıymetine dair belli belirsiz bir anlayışa sahiptir.

Bu durum Protestan akademilerinde her zaman böyle değildi. Evvelki yıllarda bir öğrencinin akademiye engin bir Kitab-ı Mukaddes bilgisiyle geleceği ve pastör olarak eğitilme aşamasında hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'in temel muhtevasına hâkim olduğu varsayılabilirdi. Üzülerek ifade etmeliyiz ki durum artık böyle değildir. 1970'lerin sonlarında bir Presbiteryen Okulu olan Princeton İlahiyat Akademisi'ne başladığımda, sınıf arkadaşlarımın çoğunun, "Pentakök nedir? Dağ Vaazı hangi kitapta bulunur? Teofilos kimdir?" gibi sorulardan oluşan "Bebek işi Kitab-ı Mukaddes sınavı" (*baby Bible exam*) dediğimiz sınavı geçmek için takviye dersler alması gerekmişti. Ben ve benim gibi güçlü bir evanjelik arkaplandan gelen öğrenciler bu tür bilgilere zaten haizdi.

Akademi eğitimine başlayan birinci sınıf öğrencilerinin çoğunun, Kitab-ı Mukaddes'le ilgili derslerden ne beklediğini bilmediğini hissediyorum. Bunlar zaten müfredatın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Kilise tarihi, sistematik ilahiyat, Hıristiyan eğitimi, belagat, vaaz ve kilise idaresi üzerine zorunlu dersler vardır. Bütün bunları üç yılı sıkıştırmak kolay değildir. Ancak herkesin Kitab-ı Mukaddes araştırmaları konusunda giriş ve ileri seviye dersleri alması zorunludur. Pek çok öğrenci bu derslerin, iyi kötü dindar bir prespektifle anlatılması ve geleceğin pastörleri olarak onlara haftalık vaazlarında Kitab-ı Mukaddes'i insanların günlük hayatında nasıl uygulanabilir hale getireceklerinin gösterilmesi beklentisindedir.

Bu öğrenciler büyük bir hayal kırıklığı yaşarlar. Ülkedeki ana gövde Protestan akademileri, Kitab-ı Mukaddes konusunda öğrencilerin benimsedikleri inançlara meydan okumalarıyla meşhurdur. Bu inançlar, Kitab-ı Mukaddes'in hürmet ve dindar-

lıkla muamele edilmesi gereken, inanç ve uygulamaya yönelik harika bir rehber olduğu şeklinde basit, samimi ve sevimli duygular içerse de değişmez. Bu akademiler Kitab-ı Mukaddes'i ciddiyet ve kararlılıkla öğretir, dindarlığı teşvik edip işin kolayına kaçmaz. Öğrenciler, son üç yüz yılda Almanca ve İngilizce dillerinde yapılan araştırmalarla haşır neşir olan öğretmenlerden ders alır. Bu öğretmenler, öğrencilere Kitab-ı Mukaddes'in *içindekileri* öğretmekten ziyade onları Kitab-ı Mukaddes *hakkında* bilgilendirmeye çalışır. Akademideki Kitab-ı Mukaddes dersleri, birinci sınıf öğrencilerinin beklentilerinin ve daha önce evde, kilisede veya Pazar Okulları'nda işittiklerinin aksine, tamamıyla akademik ve tarihsel bir bakış acısıyla işlenmektedir.

Hemen hemen tüm başlıca Protestan (ve şimdilerde Katolik) akademilerinde Kitab-ı Mukaddes'e yönelik "tarihsel-eleştirel (*historical-critical*)" yöntem denilen yaklaşım tercih edilmektedir. Bu bir kimsenin kilisede öğrendiği Kitab-ı Mukaddes'e "dindarca" (*devotional*) yaklaşımdan bütünüyle farklıdır. Kitab-ı Mukaddes'e dindarca yaklaşım Kitab-ı Mukaddes'in söyledikleriyle -özellikle kişisel olarak bana veya içinde bulunduğum topluma söyledikleriyle- ilgilenir. Buna göre Kitab-ı Mukaddes bana Tanrı, Mesih, Kilise ve Dünya ile ilişkim gibi konularda ne der? Keza o bana neye inanmam ve nasıl davranmam gerektiği, toplumsal sorumluluklarımın neler olduğu gibi konularda ne der? Kitab-ı Mukaddes beni Tanrı'ya nasıl yaklaştırabilir? Yaşamımı sürdürürken bana nasıl yardımcı olabilir?

Tarihsel-eleştirel yaklaşım ise farklı alanlarla ilgilenir ve bu yüzden de farklı soruları gündeme getirir. Bu yaklaşımın temelinde Kitab-ı Mukaddes yazılarının kendi orijinal tarihsel bağlamlarında ne anlama geldiğine ilişkin tarihsel bir soru vardır. Kitab-ı Mukaddes'in gerçek yazarları kimlerdi? Bazı Kitab-ı Mukaddes metinlerinin yazarlarının, gerçekte olduğu iddia edilen kişiler olmaması mümkün müdür? (Evet!) Örneğin 1. Timoteos kitabı gerçekten Pavlus tarafından veya Yaratılış kitabı Musa tarafından yazılmadı mı? Kitab-ı Mukaddes yazarları ne zaman yaşadılar? Kitab-ı Mukaddes metinleri hangi şartlar altında yazıldı? Kitab-ı

Mukaddes kitapları dönemlerinde hangi konulara/sorunlara hitap etmeye çalışmışlardı? Kitab-ı Mukaddes kitapları dönemlerinin kültürel ve tarihsel kabullerinden nasıl ve ne derece etkilenmişti? Yazarları hangi kaynakları kullanmıştı? Bu kaynaklar ne zaman üretilmişti? Bu kaynakların bakış açılarının birbirlerinden farklı olması mümkün müdür? Bu kaynakları kullanan yazarların hem kendi kaynaklarından hem de diğer yazarlardan farklı bakış açılarına sahip olması mümkün müdür? Çeşitli kaynaklara dayanan Kitab-ı Mukaddes metinlerinin birbiri içinde çelişkiler barındırması mümkün müdür? Onlar arasında birbiriyle uzlaştırılamaz farklılıklar var mıdır? Ve Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan kitapların oluşturuldukları dönemdeki orijinal anlamın bugün anlaşılan anlam olmaması mümkün müdür? Kitaba ilişkin yorumlarımızda kelimeleri bağlamının dışına çıkarıp mesajını çarpıtıyor muyuz?

Ya metinlerdeki orijinal kelimeler elimizde değilse? Ya Kitab-ı Mukaddes'in -hem İbranice Eski Ahit hem de Yunanca Yeni Ahit- elle kopyalandığı yüzyıllar boyunca, kelimeleri iyi niyetli ama dikkatsiz kâtipler tarafından değiştirildiyse? Yahut asıl sözler, metinlere söylemek istedikleri şeyi söyletmek isteyen uyanık yazarlar tarafından değiştirilmişse?

Bunlar tarihsel-eleştirel yöntemin gündeme getirdiği pek çok sorudan bazılarıdır. Akademilere başlayan öğrencilerin, Kitab-ı Mukaddes konusunda ciddi bir araştırma ve incelemeye başlamadan önce "Çocuk işi Kitab-ı Mukaddes" sınavlarına hazırlanmak zorunda olmasına şaşırmamak gerekir. Böyle bir çalışmaya başlamadan önce, hakkında konuştuğunuz şeyin ne olduğunu etraflıca bilmeniz gerekir.

Akademilere katılanların çok büyük bir çoğunluğu tarihsel-eleştirel yöntem tarafından gafil avlanır. Bu kişiler akademilere Kitab-ı Mukaddes'in dinî hakikatlerini öğrenme ve onları tıpkı kendi pastörlerinin yaptığı gibi vaazlarında cemaatlerine aktarma beklentisiyle gelirler. Onlar hiçbir şekilde tarihsel eleştiri için hazır değillerdir. Vaazlarında kullanacakları malzemeler yerine yüzyıllardır süregelen araştırmalarda tarihsel-eleştirel yöntemin kabul ettirdiği neticelerle karşılaşınca doğrusu şaşırıp kalırlar.

Kitab-ı Mukaddes pek çoğu birbiriyle uzlaştırılamaz nitelikte yığınla tutarsızlık ve çelişkiyle doludur. Pentakök'ü (Eski Ahit'in ilk beş kitabı) Musa yazmamıştır. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı yazarlar da kanonik İncilleri yazmamıştır. Kitab-ı Mukaddes külliyatına girme şansı bulamayan ancak vaktiyle kanonik olarak kabul edilmiş, İsa'nın takipçileri Petrus, Tomas ve Meryem tarafından yazıldığı iddia edilen başka kitaplar da vardır. İsrailoğullarının Mısır'dan çıkış olayı muhtemelen Çıkış (*Exodus*) kitabında tasvir edildiği gibi vuku bulmamıştır. Vadetilmiş Topraklar'ın (*Arz-ı Mev'ûd*) fethi büyük olasılıkla efsaneye dayanmaktadır. İnciller pek çok noktada birbiriyle uyuşmayan ve tarihsel olmayan bir yığın malzeme ihtiva etmektedir. Musa'nın yaşayıp yaşamadığını ve tarihsel İsa'nın tam olarak neyi öğrettiğini bilmek zordur. Eski Ahit'in tarihsel anlatıları efsanevi uydurmalarla doludur ve Yeni Ahit'teki Elçilerin İşleri kitabı Pavlus'un yaşamı ve öğretileri hakkında tarihsel olarak güvenilmez bilgiler içerir. Yeni Ahit'in kitaplarının çoğu sahte isimle yazılmıştır. Yani onlar havariler tarafından değil, havari olduklarını *iddia eden* daha sonraki yazarlar tarafından yazılmışlardır. Liste böyle devam eder gider.

Bazı öğrenciler bu yeni görüşleri ilk günden kabul eder. Diğerleri -özellikle daha muhafazakâr öğrenciler- Tanrı'nın kendi kutsal kitabında herhangi bir yanlışlığa ve tutarsızlığa izin vermeyeceği yönündeki bilgilerine güvenerek uzun süre direnirler. Ancak çok zaman geçmeden edindikleri delillere paralel olarak bu öğrenciler, Kitab-ı Mukaddes'in mutlak tarihsel gerçekliğine ve hatasızlığına yönelik inançlarının yavaş yavaş sallanmaya başladığını fark ederler. Hem niceliği hem niteliğiyle deliller ağır basar. Kitab-ı Mukaddes kaynakları arasındaki yüzlerce farklılığı teker teker uzlaştırmak o kadar çok spekülasyon ve farazi yorumsal angarya gerektirir ki nihayetinde bu onlar için de fazla olur.

KİTAB-I MUKADDES'LE İLGİLİ SORUNLAR

Kitab-ı Mukaddes'in bütünüyle, mutlak surette ve yüzde yüz hatasız olduğu görüşüyle akademiye gelen öğrenciler, eleştirel

araştırmacıların çoğunun epey farklı bir görüşe sahip olduğunu öğrenince düşünce sistemleri adeta bir şok etkisiyle sarsılır. Ve bu öğrencilerin Kitab-ı Mukaddes'te hatalar olabileceğini kabul etmesiyle kapılar açılır ve böylece onların Kutsal Metin anlayışları radikal bir dönüşüme uğramaya başlar. Metni ne kadar dikkatli ve yoğun bir şekilde okurlarsa o kadar çok hata bulurlar. Kitab-ı Mukaddes'deki tutarsızlıkları görmezden gelme ya da apaçık ortada olsa dahi onda herhangi bir tutarsızlık olmadığını ısrarla iddia etme yerine, söz konusu tutarsızlıkların varlığını kabul ettiklerinde, Kitab-ı Mukaddes'in *daha iyi* anlaşıldığını görmeye başlarlar.

Elbette akademiye yeni başlayan öğrencilerin pek çoğu, İnciller arasındaki farklılıkları uzlaştırmada uzmandır. Örneğin Markos İncili, İsa'nın sarrafların tezgâhlarını devirip "Evime bütün ulusların dua evi denecek... Ama siz onu haydut inine çevirdiniz" (Markos, 11) diyerek "Mabet'i temizlemesi" hadisesinin yaşamının son haftasında gerçekleştiğini belirtir. Hâlbuki Yuhanna İncili'ne göre bu olay İsa'nın elçiliğinin son haftasında değil, ilk başlarında yaşanmıştır (Yuhanna, 2). Bazı okuyucular İsa'nın, biri elçiliğin başında diğeri de son haftasında olmak üzere Mabet'i iki kez temizlemiş olması gerektiğini ileri sürerek Markos ve Yuhanna arasındaki bu çelişkiyi uzlaştırmaya çalışır. Ancak bu durum ne Markos'un, ne de Yuhanna'nın "gerçek" öyküyü anlattığı anlamına gelir. Çünkü her iki anlatıya göre de Mabet sadece bir kez temizlenir. Dahası, iki anlatının bu şekilde uzlaştırılması tarihsel olarak makul müdür? Eğer İsa elçiliğinin başında Mabet'te bir karışıklığa yol açtıysa, niçin otoriteler tarafından tutuklanmadı? Bir kimse, Kitab-ı Mukaddes'in tutarsızlıklar barındırdığına kani olduğunda, Markos ve Yuhanna'nın Mabet'in temizlenmesi konusunda okuyucusuna farklı mesajlar vermek istemiş olabileceklerini ve bundan dolayı da söz konusu olayı İsa'nın elçiliğinin iki farklı zaman dilimine yerleştirdikleri anlamını çıkarması mümkündür. O vakit tarihsel olarak baktığımızda anlatılar birbiriyle uzlaştırılabilir değildir.

Aynı şey, Petrus'un İsa'yı inkârına ilişkin de söylenebilir. Markos İncili'nde İsa, Petrus'a onun kendisini "horoz iki kez ötmeden önce" üç defa inkâr edeceğini söyler. Matta İncili'nde İsa, Petrus'a bu olayın "horozun ötmesinden önce" olacağını belirtir. İyi de, hangisi -horozun ilk ötüşünden önce mi yoksa ikinci ötüşünden önce mi bu inkâr eylemi gerçekleşti? Üniversitedeyken bu tür farklılıkları uzlaştırmaya çalışan *The Life of Christ in Stereo* adlı bir kitap satın almıştım. Yazarı Johnston Cheney, *gerçek* İncil'in neye benzediğini göstermek için dört İncil'in anlatılarını alır ve onları büyük bir mega-İncil haline gelecek şekilde örgüler. Petrus'un inkârı anlatısındaki tutarsızlık konusunda yazarın çok zekice bir çözümü vardır: Petrus İsa'yı gerçekte *altı* kez, üç kez horozun birinci ötüşünden önce ve üç kez de ikinci ötüşünden önce inkâr etmiştir. Bu aynı zamanda niçin Petrus'un İsa'yı muhtelif anlatılarda üç farklı insana (veya insan gruplarına) karşı inkâr ettiğini açıklayabilirdi. Ama burada yine İnciller arasındaki gerilimi ve çelişkisi çözmek için yorumcu, Yeni Ahit'te bulunan İncillerin herhangi birine benzemeyen, *kendi* İncilini yazmak zorundaydı. Yeni Ahit'teki dört İncil'in parçalarından yarattığım bir İncil'in, sadece "benim" İncilimin gerçekten doğru olduğunu ve diğerlerinin kısmen doğru olabileceğini söylemek saçmalık değil midir?

Aynı problem İsa'nın dirilişine ilişkin anlatıda da ortaya çıkar. Ölümünden sonraki üçüncü günde kadınlar İsa'nın cesedini yağlayarak define hazır hale getirmek için çarmıh sonrası konduğu kaya mezara giderler. Orada kadınlar kimi görürler? Markos'da ifade edildiği gibi bir adamı mı yoksa Luka'da yer aldığı gibi iki adamı mı ya da Matta'da geçtiği gibi bir melek mi görürler? Bu çelişki normalde, kadınların *aslında* "iki melek" gördüğü iddia edilerek uzlaştırılır. Böylece Matta'nın neden onların *bir* melek gördüğünü söylediği (o, iki meleğin sadece birini zikreder ama orada ikincinin olduğunu da yalanlamaz), Markos'un neden görünen kişinin bir kişi olduğunu söylediği (onlar melek olsalar da, insan suretinde olarak görünür ve Markos orada ikincinin birinin olduğunu yalanlamaksızın sadece

birini zikreder) ve Luka'nın neden onun iki kişi olduğunu söylediği (çünkü melekler erkek suretinde göründüler) açıklanır. Sorun, bu tür bir uzlaştırma ile birinin çıkıp gerçekte yaşanan şeyin İncillerin *herhangi birinde* anlatılan versiyona benzemeyen bir iddiada bulunmasını gerektirmesidir - çünkü üç anlatının hiçbiri, kadınların "iki melek" gördüğünü ifade etmez.

Aşağıda göreceğimiz üzere, Yeni Ahit'te, uzlaştırılması bu basit örneklerde olduğundan çok daha zor (bana göre fiilen imkânsız) başka tutarsızlıklar da mevcuttur. Sadece Kitab-ı Mukaddes'in farklı kitapları arasında değil, aynı zamanda kitapların kendi içlerinde de tutarsızlıklar vardır. Tarihsel eleştirmenlere göre bunun sebebi, İncil yazarlarının farklı kaynaklar kullanması ve bu kaynakların bir araya getirildiğinde bazen birbirleriyle çelişmesidir. Bu gibi dâhili sorunların, dikkatli olmazsanız hatta tetikte olmazsanız İncilleri okuduğunuzda kolaylıkla es geçilmesi, lakin birisi gösterdiğinde de çok bariz bir şekilde göze çarpması şaşırtıcıdır. Öğrencilerim sık sık bana, "Bunu niçin önceden görmedik?" diye sorarlar. Örneğin Yuhanna İncili'nde İsa'nın ilk mucizesini suyu şaraba döndürmekle gerçekleştirdiği ifade edilir (Yuhanna, 2:11). Daha sonra aynı bölümde İsa'nın Kudüs'te "pek çok mucize" gösterdiği söylenir (Yuhanna, 2:23). Daha sonra dördüncü bölümde, İsa'nın bir yüzbaşının oğlunu iyileştirdiği ifade edilerek şöyle denir: "Bu, İsa'nın yaptığı ikinci mucizeydi" (Yuhanna, 4:54). Acaba? Bir mucize mi, çok mucize mi ve ondan sonra ikinci bir mucize mi? [1]

İsa'nın havarileriyle yemek yediği esnada onlara son hitabı olan ve Yuhanna İncili'nin 13 ila 17'nci bölümlerini kapsayan İsa'nın "Veda Söylemi'nde" favori çelişkilerimden biri yer alır. Bu çelişkinin ne kadar garip olduğunun farkına varmaksızın yıllarca Yuhanna İncili'ni okudum. Yuhanna 13:36'da Petrus,

---

[1] Yuhanna, 4:54'ün tercüme edilme şeklinden onun yanlış bir şekilde sadece Celile'de gerçekleştirilen ikinci mucizeye atıf yaptığı anlaşılabilir. Söz konusu pasajın daha uygun bir tercümesi, bunun İsa Kudüs'ten Celile'ye geldikten sonra icra ettiği ikinci mucizesi olduğudur.

İsa'ya, "Ey Rab, nereye gidiyorsun?" der. Birkaç cümle sonra Tomas, "Ya Rab, biz senin nereye gideceğini bilmiyoruz" (Yuhanna, 14:5) serzenişinde bulunur. Ve birkaç dakika sonra, aynı yemekte, İsa havarilerini şu ifadelerle azarlar: "Şimdiyse beni gönderenin yanına gidiyorum. Ne var ki, içinizden hiçbiri bana, 'Nereye gidiyorsun?' diye sormuyor" (Yuhanna, 16:5). Ya İsa'nın dikkat süresi çok kısaydı, ya da bu bölümlerin kaynaklarında bir gariplik ve tuhaf bir kopukluk var.

Bu gibi sorunlar, başından itibaren Eski Ahit'te daha sık ortaya çıkar. Bazı insanlar bu farklılıkları hasıraltı etmek için büyük çaba harcar ancak bunları dikkatli bir şekilde incelediğinizde onları birbirleriyle uzlaştırmanın gerçekten oldukça zor olduğunu görürsünüz. Zaten niçin uzlaştırma gerekli olsun ki? Belki de bunlar farklılıklardan ibarettir. Yaratılış 1'deki yaratılış anlatısı, Yaratılış 2'dekinden çok farklıdır. Metni İbranicede okuduğunuzda açıkça belli olduğu üzere sadece kullanılan kelimeler ve yazı stili farklı olmakla kalmaz, iki bölümde Tanrı için farklı isimler kullanılır ve bölümlerin içeriği de pek çok açıdan birbirinden farklılık arz eder. Birinci bölümde vuku bulduğu anlatılan her şeyin bir listesini yapın, sonra aynısını ikinci bölüm için de yapın ve listelerinizi karşılaştırın. Hayvanlar birinci bölümde olduğu gibi insanlardan önce mi, yoksa ikinci bölümde olduğu gibi sonra mı yaratıldı? Bitkiler insanlardan önce mi, yoksa sonra mı yaratıldı? "İnsanoğlu" yaratılmış olan ilk canlı mı son canlı mı? Kadın erkekle aynı anda mı, yoksa ondan ayrı olarak sonradan mı yaratıldı? Hikâyelerin kendi içinde bile sorunlar vardır: Eğer Yaratılış 1'de olduğu gibi "ışık" yaratılışın ilk gününde var edildiyse, nasıl olur da güneş, ay ve yıldızlar dördüncü güne kadar yaratılmamıştır? Eğer güneş, ay ve yıldızlar yoksa ışık nereden geliyordu? Ve güneş yoksa ilk üç günde "akşam ve sabah" nasıl oldu?

Bu yalnızca bir başlangıç sayılır. Nuh hayvanları gemiye aldığında Yaratılış 7:2'de ifade edildiği gibi tüm "temiz" hayvanlardan yedi çift mi aldı, yoksa 7:9-10'da belirtildiği gibi sadece iki çift mi aldı?

Çıkış kitabında, Tanrı Musa'ya şöyle der: "Ben İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a Her Şeye Gücü Yeten Tanrı olarak göründüm, ama onlara kendimi Yahve [RAB] adıyla tanıtmadım" (Çıkış, 6:3). Bu daha önce Yaratılış'ta, Tanrı'nın kendisini İbrahim'e RAB olarak bildirdiği yerdeki şu ifadeyle nasıl bağdaştırılabilir: "Tanrı İbrahim'e, 'Bu toprakları sana miras olarak vermek için Kildaniler'in Ur Kenti'nden seni çıkaran RAB [Yahve] benim' dedi'" (Yaratılış, 15:7).

Veya en sevdiğim pasajlardan olan şu durumu mütalaa edelim. Bilindiği üzere Çıkış kitabında Musa, Firavun'u "Tanrı'nın halkı olarak betimlenen İsrailoğullarını" salıvermeye zorlamak için Mısırlıların başlarına on felaket getirir. Bu felaketlerin beşincisi "Mısırlıların tüm hayvanlarını" öldüren bir veba salgınıydı (Çıkış, 9:5). Eğer durum gerçekten böyleyse birkaç gün sonra gelen yedinci felaket, dolu felaketi Mısırlıların tarlalardaki hayvanlarını nasıl telef etmiş olabilir? (Çıkış, 9:21-22) Eğer beşinci felakette tüm hayvanlar öldüyse yedinci felakette hangi hayvanlar telef oldu?

Kitab-ı Mukaddes'in dikkatli bir şekilde okuması pek çok tutarsızlık ve zıtlıkların yanı sıra, başka sorunları da ortaya çıkarır. Metinde, Tanrı'ya veya onun halkına yakışmayan bir bakış açısını yansıtan kısımlar vardır. Tanrı'yı gerçekten de bir şehrin tamamının toptan katledilmesini emreden biri olarak mı düşüneceğiz? Yeşu 6'da, Tanrı, İsrail'in askerlerine Eriha şehrine saldırmalarını ve şehirde ne kadar erkek, kadın ve çocuk varsa hepsini öldürmelerini emreder. Tanrı'nın kendi halkını kötü etkilerden korumak istemesini anlamak makuldür, ancak bunun için şehirdeki tüm bebeklerin ve çocukların katletmesini emretmek gerekli midir? Onların yapılan kötülükle veya günahkârlıkla ne ilgisi vardır?

Veya en güzel ilahilerden/mezmurlardan oluşan ve şu dizelerle başlayan Mezmurlar 137'yi ne yapacağız: "Babil ırmakları kıyısında oturup Siyon'u andıkça ağladık." Burada, Babil'liler tarafından tahrip edilmiş Kudüs'e dönmeyi arzulayan inançlı bir İsrailli'nin oldukça güçlü bir tefekkürü söz konusudur. Ancak bu

kişinin Tanrı'ya ve onun kutsal şehrine yönelik övgüsü, sonunda Tanrı'nın düşmanlarından intikam almayı planladığı korkunç bir hale dönüşür: "Ey sen, yıkılası Babil kızı, bize yaptıklarını sana ödetecek olana ne mutlu! Ne mutlu senin yavrularını tutup kayalarda parçalayacak insana! (Mezmurlar 137:8-9). Asker babalarının yaptıklarının intikamı için Babil'li bebeklerin beyinlerini parçalamak mı? Bu gerçekten Kitab-ı Mukaddes'te geçiyor mu?

İntikam Tanrısı, bazı Hıristiyanların iddia etmeye çalıştığı gibi sadece Eski Ahit'te bulunmaz. Hatta Yeni Ahit Tanrısı, Vahiy kitabını okuyanların iyi bildiği üzere yargı ve gazap Tanrı'sıdır. Tanrı'ya karşı gelenler için Ateş Gölü doldurulup hazırlanmıştır. Bu, *sonsuz* bir yanış, dolayısıyla da sonsuz ceza olacaktır. Mesela belli aralıklarla toplamda yirmi yıl günah işleyenler için de aynı ceza söz konusudur. Yirmi yıllık hatalı bir ömre karşılık yirmi trilyon yıllık işkence ve bu daha başlangıç. Böyle bir azap gerçekten Tanrı'ya yakışıyor mu?

Böyle pasajları sorgulayan araştırmacı ve öğrencilerin, bizzat Tanrı'yı sorgulamadığını vurgulamam gerekir. Onlar, Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı hakkında *söylediği* şeyi sorguluyorlar. Birtakım araştırmacılar halen Kitab-ı Mukaddes'in bir bakıma ilham edilmiş olduğunu düşünüyor -tabii ki diğerleri buna katılmıyor. Lakin Kitab-ı Mukaddes yazarları, bir şekilde kendilerine ilhamda bulunulmuş kişiler olsalar da, tamamen yanılmaz değillerdi. Dahası bu kişiler hatadan da muaf değillerdi. Bu kişilerin hatalarının arasında tutarsızlıklar ve çelişkiler bulunması yanında onların Tanrı hakkında, onun kim olduğu ve gerçekte ne istediği gibi konularda da hatalı kavramlar kullanması söz konusudur. Tanrı kendisine inananlardan, düşmanlarının çocuklarının beyinlerini kayalara vurarak paramparça etmelerini gerçekten istemiş olabilir mi? Tanrı inanmayanlara trilyonlarca yıl işkence etmeyi gerçekten planlamış olabilir mi?

Bunlar, pek çok akademi öğrencisinin beraberlerinde taşıdıkları Kitab-ı Mukaddes'e yönelik dindar bağlılığı bırakıp, onu araştırmacı kimliğiyle incelemeye başlayınca boğuşmak zorunda

kaldığı sorulardır. Bunlar, büyük ölçüde ana gövde Protestan akademilerinde öğretilen, Amerika ve Avrupa'daki Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları arasında hemen hemen "Ortodoks" görüş haline gelmiş ve tarihsel-eleştirel yaklaşımla verilen eğitimin neticesi olarak gündeme gelen sorulardır.

Bu görüş, her bir Kitab-ı Mukaddes yazarının bizim şartlarımızda değil, kendi zaman ve mekânlarında yaşadığını ısrarla vurgular. Her bir yazar, bizim bugün paylaşmak zorunda olmadığımız kültürel ve dini kabuller bütününe sahipti. Tarihsel-eleştirel yöntem, bu yazarların her birinin kendi orijinal bağlamında neyi kastetmiş olabileceğini anlamaya çalışır. Bu görüşe göre, her bir yazarın kendi sözünü söylemesine izin verilmelidir. Yeni Ahit'te Matta'nın yazarı, Luka ile aynı şeyleri söylemiyor. Markos, Yuhanna'dan farklıdır. Pavlus, olaylara Yakup ile aynı pencereden bakmayabilir. Vahiy kitabını kaleme alan kişi diğer hepsinden farklı bir görüntü çizer. Üstüne bir de Eski Ahit'i işin içine karıştırırsanız, her şey birbirine girer. Eyüp'ün ve Vaiz'in yazarları açıkça ahiretin olmadığını ifade ederler. Amos kitabı Tanrı'nın halkının acı çektiğine, çünkü Tanrı'nın onları günahları için cezalandırdığına vurgu yapar; Eyüp kitabı masumların da acı çekebileceğinde ısrar eder. Daniel kitabı masumların gerçekten de acı çekeceğini söyler. Bu kitapların tamamı farklıdır, onların tamamının bir mesajı vardır ve tüm mesajlar da kendilerine kulak verilmesini hak etmektedir.

AKADEMİDEN VAAZ KÜRSÜSÜNE

Ana akım Hıristiyanlığın en şaşırtıcı ve kafa karıştırıcı özelliklerinden biri, Kitab-ı Mukaddes derslerinde tarihsel-eleştirel yöntemi öğrenen akademi öğrencilerinin, pastör olduklarında tarihsel eleştirel yöntem bağlamında öğrendikleri her şeyi unutmasıdır. Onlara derslerde Kutsal Metne eleştirel yaklaşımlar öğretilir ve böylece onlar metinlerdeki tutarsızlıklar ve tezatlar hakkında bilgi sahibi olurlar. Kitab-ı Mukaddes'teki her türlü tarihsel hata ve yanlışları keşfederler. Musa'nın var olup olmadığını veya İsa'nın gerçekte ne söyleyip yaptığını bilmenin zor ol-

duğunun farkına varmaya başlarlar. Yine bir zamanlar kanonik olarak değerlendirilen ancak son tahlilde Kutsal Metnin parçası olamayan (mesela diğer İnciller ve Apokalipsler) başka kitapların da olduğunu öğrenirler. Dahası, bu süreçte Kitab-ı Mukaddes'in kitaplarının önemli bir kısmının sahte yazarlar tarafından yazıldığını (örneğin bir havarinin adı kullanılarak başka biri tarafından kaleme alındığını), aslında Kitab-ı Mukaddes'in kitaplarının herhangi birinin orijinal nüshalarına sahip olmadığımızı, sadece tamamı değiştirilmiş, yüzyıllar sonra oluşturulmuş kopyaların elimize geçtiğini fark ederler. Akademi öğrencileri bütün bunları öğrenerek mezun olup kilise görevlisi olarak hayata atıldıklarında maalesef öğrendiklerini bir kenara bırakmaktadır. Sonuç bölümünde inceleyeceğim sebeplerden dolayı, din görevlileri genel itibariyle akademide Kitab-ı Mukaddes hakkında öğrendiklerini kilisede öğretmek konusunda isteksiz davranmaktadır.[2]

Bu durumu ilk defa somut olarak fark etmeye başladığım anı canlı bir şekilde hatırlıyorum. Chapel Hill'deki Kuzey Carolina Üniversitesi'nde ders vermeye yeni başlamıştım ve hâlâ Hıristiyan idim. Kuzey Carolina'daki bir Presbiteryen kilisesinin pastörü benden "tarihsel İsa" üzerine dört haftalık bir program yapmamı istedi. Ben de yaptım. Derslerimde tarihçilerin İncilleri tarihsel kaynak olarak kullanırken, barındırdıkları tutarsızlıklar göz önünde bulundurulduğunda neden sorun yaşadıklarından bahsettim. İncillerin İsa öldükten on yıllar sonra, anonim yazarlar tarafından İsa hakkındaki anlatıların her yöne kolayca çekilebilen sözlü bir geleneğe dayandırılarak yazıldığını belirttim. İsa'nın yaşamında neler olmuş olabileceğini yeniden inşa edebilmek için araştırmacıların geliştirdikleri yöntemler üzerine ko-

---

[2] Din görevlilerinin/pastörlerin tarihsel eleştirinin sonuçlarını vaaz kürsüsünden haftalık vaazlarında her seferinde dile getirmeleri gerektiğini (vaazların kesinlikle sağlam araştırmalara dayandırılması gerektiğini düşünmeme rağmen) asla düşünmüyorum. Ancak haftalık vaazın dışında din görevlileri için kilise cemaatlerine araştırmacıların Kitab-ı Mukaddes hakkında uzun zamandır söyledikleri şeyleri öğretmek için birçok fırsat mevcuttur. Ve pek çok kilisede bu hiçbir şekilde yapılmaz.

nuştum ve dersleri İsa hakkında gerçekten neleri bilebileceğimizi ortaya koyarak sonlandırdım. Bu derslerde tartışma konusu yaptığım hususlarda yeni olan hiçbir şey yoktu. Kullandığım malzeme elli yıldan fazladır akademilerde öğretilen türde standart araştırmalardan elde edilmişti. Ben de zaten bütün bunları Princeton Akademisi'ndeykèn öğrenmiştim.

Dersten sonra saygın bir yaşlı hanımefendi yanıma gelerek hayal kırıklığıyla "Niçin bu söylediklerinizi daha önce hiç işitmedim?" diye bana sordu. Söylediğim şeylerden ötürü değil, pastörünün bunları daha önce söylememesinden rahatsız olmuştu. Salona göz gezdirirken kilise cemaatinden birkaç kişiyle konuşan pastörü gördüm. Doğrusu pastörün neden bunları hanımefendiye hiç söylemediğini ben de merak etmiştim. O da Princeton İlahiyat Akademisi'ne gitmiş, o da söylediğim şeylerin tamamını öğrenmişti. Beş yıldan fazla bir zamandır bu kilisede yetişkin eğitim sınıflarında ders veriyordu. Niçin cemaatine Kitab-ı Mukaddes ve tarihsel İsa hakkında bildiklerini söylememişti? Kuşkusuz cemaat bunları duymayı hak ediyordu. Acaba pastör rahatsız edici ve küçümseyici tutumla cemaatin bunları duymaya "hazır" olmadığını mı düşünmüştü? Söz konusu bilgilerin sorun yaratacağından mı çekinmişti? Tarihsel bilgilerin cemaatinin inancını tahrip edebileceğinden mi korkmuştu? Yoksa kilise liderlerinin bu tür bilgilerin yayılmasını hoş karşılamayacağından mı endişe etmişti? Kilise liderleri, vaaz ve derslerde Kitab-ı Mukaddes'e sadık bir şekilde bağlı olma ve dindar bakış açısından ayrılmama konusunda ona baskı mı uygulamışlardı? İşini kaybetmekten kaygılanmış mıydı? Bu ve benzeri soruların yanıtlarını hiçbir zaman bulamadım.

Kiliselerin, pastörlerin vaaz kürsüsünde profesör rolünü üstlendiği mini üniversiteler olması gerektiğini elbette söylemiyorum. Ancak din görevliliğinin her hafta "müjdeli haberlerin" (artık nasıl anlaşılıyorsa) vaaz edilmesinden daha fazlasını gerektirdiği aşikâr. Keza ders verme de buna dâhildir. Pek çok kilisede yetişkin eğitim sınıfları vardır. Yetişkinler niçin eğitilmesin ki? Bu hususi kilisede yaşadıklarım istisnai bir durum değildi.

Chapel Hill'de "Yeni Ahit'e Giriş" dersimde her yıl yüzlerce öğrenciye ders veriyorum. Öğrenci sayısı genellikle üç yüz ila üç yüz elliyi buluyor. Dersi, tabii ki dindar bakış açısıyla - öğrencilerin çoğu kilisede büyüdüğü için duymaya alışkın oldukları biçim budur- değil, tarihsel-eleştirel yöntem çerçevesinde işliyorum. Sunduğum bakış açıları ve bilgiler hiçbir şekilde radikal şeyler içermiyor. Bunlar, ister inanan ister inanmayan, ister Protestan ister Katolik, ister Yahudi veya agnostik olsun, Kitab-ı Mukaddes'e tarihsel bir metin olarak yaklaşan eleştirel araştırmacılar arasında yaygındır. Bunlar akademide öğrendiğim ve ülkenin dört bir yanındaki ilahiyat fakülteleri ve üniversitelerde öğretilen görüşlerdir. Ancak bunlar, hayatlarının önemli bir kısmını Pazar Okulunda ve kilisede geçiren öğrencilerin çoğunun daha önce hiç duymadığı görüşler oluyor.

Öğrencilerim bu görüşlere çok çeşitli tepkiler verir. Muhafazakâr olan öğrencilerimin çoğu tıpkı benim onların yaşlarında olduğum zamanki halim gibi, Kitab-ı Mukaddes'in mutlak gerçekliğinden emin ve doğruluğunu sorgulamaya konusunda temkinli olurlar. Bazıları söz konusu görüşleri duymayı bile reddeder, sanki ders esnasında kulaklarını tıkayıp yüksek sesle mırıldanır ve böylece Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin sıkı sıkıya bağlı oldukları inançlarını şüpheye sevk edecek şeyleri duymamaya çalışırlar. Diğerleriyse kilise ve dinin onlara belirlediği sınırları aşmaya istekli bir şekilde, inançlarını bırakmaları için onlara ehliyet sağlıyormuşçasına verdiğim bilgileri adeta yutarlar.

Kişisel olarak her iki tepkinin de -radikal reddin veya Kitab-ı Mukaddes'e yeni bakış açısının çok istekli bir biçimde kucaklanmasının- ideal olduğunu düşünmüyorum. Öğrencilerimin verdiğim bilgi ve sunduğum malzemeyi dikkatli bir şekilde ele alıp üzerinde düşünmelerini, onların (ve kendilerinin) ön kabul ve sonuçlarını sorgulamalarını, yetiştirildikleri Kitab-ı Mukaddes ve Hıristiyan inancına bakışlarını nasıl etkileyebileceğini muhakeme etmelerini ve şahsi olarak kendilerine nasıl tesir edeceğini temkinli bir şekilde tefekkür etmelerini tercih ederim. Temel maksatlarımdan biri, elbette dersin gerektirdiği bilgilerin öğren-

cilerim tarafından öğrenilmesini sağlamaktır. Neticede bunlar tarihsel bir din ve tarihsel olarak ortaya konmuş bir dizi dokümanla ilgili tarihsel malumatlardır. Derslerimin bir kimsenin inancını güçlendirmek veya zayıflatmak şeklinde teolojik bir alıştırma yapmak gibi bir gayesi yoktur. Ancak, derste incelediğimiz dokümanların pek çok öğrencinin inancıyla ilgili dokümanlar olması sebebiyle, kullandığımız tarihsel-eleştirel yöntem, inanç noktasında bazı imaları da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Bir diğer nihai hedefim de -her üniversite hocasının yapması gerektiği gibi- öğrencileri düşünmeye sevk etmektir.

TARİHSEL-ELEŞTİREL METODU KABUL ETME

Diğer pek çok akademi öğrencisi gibi, bir zamanlar Princeton Akademisi'nde tarihsel eleştirinin potansiyel değerini görmeye başladığımda, bu yeni görüşü en başta oldukça ihtiyatlı bir şekilde kabul etmeye başladım çünkü çok fazla ödün vermek istemiyordum. Ancak sonunda tarihsel-eleştirel yöntemin arkasındaki kuvvetli mantığı gördüm ve tüm kalbim ve ruhumla Kitab-ı Mukaddes'i bu yöntemin bakış açısıyla araştırmaya koyuldum.

Kitab-ı Mukaddes'in mutlak hatasızlığına ve sözlü olarak ilham edilmiş olduğuna inanan bir fundamentalist olmayı bıraktığım anı tam olarak ifade etmem zordur. *İsa'yı Yanlış Aktarmak* (*Misquoting Jesus*) adlı çalışmamda işaret ettiğim üzere, ilk başlarda benim için temel mesele, Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan kitapların herhangi birinin orijinal nüshasına değil, oldukça sonra -pek çok örnekte, yüzyıllar sonra- oluşturulmuş kopyalarının elimize ulaşmasının tarihsel bir gerçek olduğuydu. Bu metinlerin gerçek kelimeleri bize ulaşmamışsa, metinler hakikaten değiştirilmişse ve bu değişikliklerin -çoğunluğu önemsiz olsa da- bir kısmı oldukça önemliyse, Tanrı'nın bu sözleri ilham ettiğine inanmak benim için gittikçe anlamsızlaşan bir durumdu. Eğer Tanrı sözlerinin bize ulaşmasını istediyse neden sözlerini korumadı?

Tam da Tanrı'nın Kitab-ı Mukaddes'in sözlerini ilham ettiğinden kuşku duymaya başladığım zamanlarda, tarihsel-eleştirel

bakış açısıyla öğretilen Kitab-ı Mukaddes derslerinin tesiri altında kalmaya başladım. Metinlerdeki tutarsızlık ve çelişkileri görmeye başladım. Kitab-ı Mukaddes'in bazı kitaplarının diğerleriyle uyuşmadığını gördüm. Bazı kitapların kendilerine atfedilen kişiler tarafından yazılmadığına dair argümanları ikna edici bulmaya başladım. Mesih'in ulûhiyeti ve Teslis doktrini gibi evvelinde sorgusuz sualsiz kabul ettiğim ve savunduğum geleneksel Hıristiyan öğretilerinin çoğunun Yeni Ahit'in erken geleneklerinde bulunmadığını, bunların zamanla geliştiğini ve böylece İsa'nın ve havarilerinin esas öğretilerinden uzaklaşıldığını fark etmeye başladım.

Bu farkındalıklar benim ve benimle beraber akademide olan arkadaşlarımın inancında ciddi bir etki uyandırdı ve bugün de akademi öğrencilerine aynı etkiyi uyandırdığını düşünüyorum. Çoğu arkadaşımın aksine, ilahiyattan mezun olduğum günün ertesinde Kitab-ı Mukaddes'e yönelik dindar bakış açısına geri dönmedim. Bunun yerine, Kitab-ı Mukaddes ve Kitab-ı Mukaddes tarafından öğretildiğini düşündüğüm Hıristiyan inancı hakkında tarihsel bakış açısını kullanarak fazla bilgi edinmeye kendimi adadım. Akademiye yeniden-doğmuş fundamentalist bir Hıristiyan olarak başlamıştım; mezun olduğumda kendimi evanjelik Hıristiyanlığın liberal kanadına doğru evrilmiş buldum. Zira artık Kitab-ı Mukaddes'i, Tanrı'nın önemli öğretilerini insanlara taşıyan bir metin olarak görmekle birlikte, onun beşeri bakış açılarıyla ve hatalarla dolu bir kitap olduğunu da düşünmeye başlamıştım.

Zaman geçtikçe görüşlerim de evrilmeye etmeye devam etti. Evanjelik Hıristiyanlıktan agnostikliğe geçişim bir gecede olmadı. Aksine, Kitab-ı Mukaddes'in sözlü bir şekilde ilham edilmiş olduğuna ilişkin görüşlerimden vazgeçtikten sonra on beş yıl boyunca Tanrı'ya inanan, kiliseyi aksatmayan ve düzenli günah çıkaran inançlı bir Hıristiyan olmaya devam ettim. Bunu yaparken diğer taraftan da görüşlerimde giderek liberalleşmeye devam ediyordum. Araştırmalarım beni inancımın önemli yönlerini sorgulamaya sevk etti. Sonunda, akademiden mezun olmamın

üzerinde çok zaman geçmeden, hala tam olarak Tanrı'ya inandığım fakat Kitab-ı Mukaddes'i daha çok mecazi ve daha az lafzi olarak anlamaya başladığım bir noktaya geldim. Kitab-ı Mukaddes ilham edilmiş yani Tanrı'ya dair gerçek ve faydalı tefekkür için ilham veren bir literatür olmakla birlikte yine de insan eliyle üretilmiş metinler bütünüydü ve herhangi bir beşeri üründe olabilecek tüm hataları barındırıyordu.

Derken inancı tümden terk ettiğim zaman geldi çattı. Bu, tarihsel eleştirel yöntem çerçevesinde öğrendiklerimden dolayı değil, Tanrı'ya olan inancımı, etrafımda gördüğüm dünyanın durumuyla artık uzlaştıramaz hale gelmemden dolayı idi. Bu durumu, *Tanrı Sorunu: Kitab-ı Mukaddes En Önemli Sorumuza Cevap Vermede Nasıl Başarısız Oldu -Niçin Acı Çekiyoruz* (*God's Problem: How the Bible Fails to Answer Our Most Important Question-Why We Suffer*) adlı kitabımda ele almaktayım. Dünyada o kadar çok anlamsız acı ve sefalet var ki, insanların verdiği standart yanıtların tamamını bilmeme rağmen, her şeyin iyi ve sevgi dolu bir Tanrı'nın kontrolünde olduğuna inanmanın imkânsız olduğunu düşünmeye başladım.

Bu başka bir kitabın konusu ancak yine de elinizdeki kitapla da biraz alakalıdır. Çünkü evanjelik bağlılığımdan vazgeçmemle agnostik olmam arasında geçen on beş yıllık zaman diliminde Kitab-ı Mukaddes'in özellikle Yeni Ahit'in tarihsel eleştirisiyle yakından ilgilendim. Burada son bölümde vurgulayarak tekrar üzerinde duracağım bir hususa değinmek istiyorum. Tarihsel eleştirinin mutlak surette bir inanç kaybına yol açtığını kesinlikle *düşünmüyorum*.

Yeni Ahit, tarihsel İsa, Hıristiyan inancının gelişimi ve diğer benzer konulara ilişkin tarihsel görüşlerimin çoğu, Yeni Ahit araştırmalarıyla meşgul olan yakın arkadaşlarımın tamamı tarafından (ve onların arkadaşları) paylaşılmaktadır. Şu veya bu nokta üzerinde hemfikir olmayabiliriz (gerçekte böyleyiz -neticede bilim insanlarıyız) ancak hepimiz tarihsel yöntemler ve onların yönlendirdikleri temel sonuçlar üzerinde anlaşıyoruz. Bununla birlikte, bu arkadaşların tamamı dindar Hıristiyan olmaya devam

ettiler. Bazıları üniversitelerde, bazıları akademilerde ve ilahiyat okullarında ders vermektedir. Bazıları atanmış pastörlerdir. Çoğu aktif olarak kiliseye gidip gelmektedir. Kitab-ı Mukaddes'e tarihsel-eleştirel yaklaşımlar, akademi zamanlarında birçok kişi için şok etkisi yapsa da onların inançları bu şoka dayanmıştır. Benim durumumda ise tarihsel-eleştiri beni, inancımı sadece yüzeysel biçimde değil, bütünsel olarak sorgulamaya sevk etti. Yine de beni agnostisizme yönelten Kitab-ı Mukaddes'e yönelik tarihsel eleştirel yaklaşım değil, kötülük sorunu oldu.

O halde bu kitap, inancımı kaybetmem konusunda değildir. Kitabın temel konusu inancın belirli çeşitlerini -özellikle tarihsel olarak hatasız ve Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın ilham edilmiş Sözü olduğuna inanç- tarihçiler olarak bizlerin Kitab-ı Mukaddes hakkında bildiklerimiz ışığında artık sürdürmenin mümkün olmadığı üzerinedir. Bu kitapta ortaya koyduğum bulgular araştırmacılar arasında standart olan görüşlerdir. Zaman zaman sonuçlarına katılmasalar da, bu kitaptan yeni bir şey öğrenecek tek bir Kitab-ı Mukaddes uzmanı tanımıyorum. Keza teorik olarak, bu bilgiler akademilerde ve ilahiyat okullarında yaygın olarak öğretildiği için din görevlileri de kitaptan çok şey öğrenmeyecektir. Ancak sokaktaki ve kilise sıralarındaki pek çok insan bu kitapta söylenenlerin hiçbirini daha önce duymamıştır. Bu ayıbı ve bu sorunu düzeltmek için bir şeyler yapmanın zamanı gelmiş ve geçmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA KADAR ÇELİŞKİ

Kitab-ı Mukaddes'e dindar bakış açısı yerine tarihsel-eleştirel yöntemle tanıştıklarında öğrencilerin boğuşmak zorunda kaldıkları konulardan biri, ister Eski Ahit ister Yeni Ahit olsun Kitab-ı Mukaddes metinlerinin çoğunun uzlaştırılamaz çelişkilerle dolu olduğu gerçeğidir. Bu çelişkilerin bazıları, bir ordudaki askerlerin sayısı, belirli bir kralın hükümdarlığa başladığı yıl, bir havarinin seyahatinin detayları gibi oldukça önemsiz bir konuda bir kitabın diğeriyle tezat teşkil ettiği basit ayrıntılardır. Bazı durumlarda, önemsiz görünen farklılıklar bir kitabın yorumlanmasında, kadim İsrail'in tarihi ya da tarihsel İsa'nın yaşamının yeniden inşası için aslında muazzam bir öneme sahip olabilir. Bir de esas meselelere dair sorunlar vardır. Mesela, dünya nasıl yaratıldı? Tanrı'nın halkı niçin acı çeker? İsa'nın ölümünün önemi nedir? gibi örneklerde bir yazar belirli bir bakış açısına sahipken diğeri başka bir şey söylemektedir. Bazen bu görüşler sadece basit farklılıklardan ibaretken bazen de birbirleriyle doğrudan tezat teşkil eder nitelik arz ederler.

Bu bölümde, tarihsel bakış açısıyla ele alındığında Kitab-ı Mukaddes'te gün yüzüne çıkan önemli ve ilgi çekici bazı tutarsızlıklardan bahsedeceğim. Uzmanlık alanım olduğundan Yeni Ahit'te bulunan bu tür sorunlara değineceğim. Ancak aynı sorunların tamamen aynısının, hatta daha fazlasının Eski Ahit'te de var olduğundan emin olabilirsiniz. Yirmi yedi kitaptan oluşan Yeni Ahit yetmiş yıllık bir zaman diliminde muhtemelen on altı veya on yedi yazar tarafından yazılmışken, otuz dokuz kitaptan müteşekkil Yahudi kutsal metni olan Eski Ahit onlarca yazar tarafından altı yüz yıllık bir zaman diliminde derlenmiştir. Dolayısıyla bu kutsal metinler farklı bakış açılarıyla derlendiklerinden arandığında içlerinde bolca çelişki ve farklılık bulmak çok kolaydır.

Bölümün sonunda etraflıca izah edeceğim ama yine de ifade edeyim. Kitab-ı Mukaddes'in baştan sona çelişkilerle dolu olduğunu göstermeye çalışmıyorum. Öğrencilerim bazen bunun, yani Kitab-ı Mukaddes'in problemlerle dolu olduğunu ve dolayısıyla inanılması mümkün olmayan bir kitap olduğunun, nihayetinde varmak istediğim nokta olduğundan kuşku duymaktadır. Kitab-ı Mukaddes'teki tutarsızlıklar, yalnız belirli bir Hıristiyan inancının mensupları için (tüm Hıristiyanlar için değil) belirli sorunlar yaratsa da, benim meselem bu değildir. Ancak Kitab-ı Mukaddes'in çelişkiler içerdiğini keşfetmek için başka sebepler de vardır. Lakin söz konusu sebepleri başlangıçtan ziyade bölümün sonunda ortaya koymak daha iyi olacaktır. Zira öncelikle eldeki verilerin *ne olduğu* bilinmeli, sonra verilerin *ne anlama geldiğine* ilişkin karar verilmelidir.

Amacım Yeni Ahit'te keşfedilebilen her çelişkiye dikkat çekmek değil, sadece bazı en ilginç ve önemli olanlarına işaret etmektir. İncillerle başlayacağım ve sonra da Pavlus'a geleceğim. Bu tartışmalar boyunca Yeni Ahit kitaplarının yazarlarının gerçekte kimler olduklarına (İsa'nın havarileri mi, havarilerin arkadaşları mı, daha sonraki Hıristiyanlar mı?) ilişkin çok önemli soruya değinmeyeceğim. Bu husus daha sonraki bir bölümün konusudur. Şimdilik, bu kitapların yazarlarının -her kim tarafından yazılmış olursa olsun- zaman zaman birbiriyle çeliştiğine dikkat etmek yeterlidir.

Acaba neden sıradan hatta gayretli/hevesli Kitab-ı Mukaddes okuyucuları hiçbir şekilde bu tutarsızlıkları fark etmiyor? Öyle ki söz konusu tutarsızlıkların bazıları dikkat çekildiğinde kendiliğinde aşikâr olarak ortaya çıkar. Kanaatime göre bu durum, insanların kitapları nasıl okuduklarıyla yakından alakalıdır. Çoğu kişi Kitab-ı Mukaddes'i düzensiz bir şekilde okur, yani rastgele açar, bir pasaj seçer, onu okur ve anlamaya çalışır. Bunu yaparken diğer kitaplardaki benzer pasajlarla ayrıntılı bir şekilde karşılaştırma yapma noktasında ya hiç ya da çok az bir çaba söz konusudur. Bir parça başından, bir parça ortasından okursunuz ve bunların hepsi size Kitab-ı Mukaddes gibi gelir. Metnin tarih-

sel olarak incelenmesi ise hepsini en küçük detayına kadar dikkatli bir şekilde okumanızı ve birbirleriyle karşılaştırmanızı gerektirir.

Amma velâkin Kitab-ı Mukaddes'in dikkatli okurları bile sıklıkla kitaplar arasındaki farklılıkları tespit etmekte, ancak okuma yöntemlerinden dolayı çelişkileri görmede başarısız olmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'i tarihsel bakış açısıyla eleştirel şekilde okuyanların aksine, genel okuyucuların çoğu kitapları sırasına göre okur. Mantıklı olan da budur. Neticede *çoğu* antolojiyi böyle okuruz. Yani Yeni Ahit'i okumak isterseniz Matta ile başlarsınız. Birinci bölüm birinci âyetten itibaren sonuna kadar okuyup İsa'nın yaşamı hakkında size ne söylemeye çalışıldığını anlamaya gayret edersiniz. Sonra başından başlayarak sonuna kadar Markos'u okursunuz, Matta'ya çok benzerdir. Birkaç şey eksik olsa da çoğunlukla aynı kelimeler ve aynı öyküler kullanılır, sonuç itibariyle bunlar aynı tür bir kitaptır. Daha sonra başından sonuna kadar Luka'yı okursunuz. Burada da yine aynı veya benzer öykülerle karşılaşırsınız. Yuhanna'yı okuduğunuzda bazı ayrımları fark edebilirsiniz, ama yine de esas itibariyle o da benzerdir. O da Kudüs'e seyahatinden önce İsa'nın söyledikleri ve yaptıkları, kendisine ihanet edilmesi, yakalanması, çarmıha gerilmesi ve diriltilmesiyle ilgili anlatıları içerir.

Herhangi bir kitabı başından sonuna okumanın en doğal yolu budur. Bu yaklaşıma "dikey" okuma diyorum. Sayfanın tepesinden başlarsınız ve aşağı doğru gidersiniz; kitabın başından başlar ve sonuna doğru yol alırsınız. İncilleri bu şekilde okumanın kesinlikle yanlış bir tarafı yoktur, kuşkusuz onlar bu şekilde okunması için bu tarz yazılmıştır. Ancak başka bir okuma yöntemi de vardır: Yatay okuma. Yatay okumada İncillerin birindeki bir öyküyü okursunuz ve daha sonra aynı öyküyü, sanki yanındaki sütunda yazılmış gibi, başka İncillerden de okursunuz. Ve daha sonra da paralel okuduğunuz bu öyküleri ayrıntılı ve dikkatli bir şekilde birbirleriyle karşılaştırırsınız.[1]

---

[1] Kitab-ı Mukaddes öğrencileri için çok kullanışlı bir araç, İncillerdeki öykülerin kolayca birbirleriyle karşılaştırılabilmesi için bir diğerinin yanında paralel

İncilleri yatay bir biçimde okuma, aralarındaki farklılıkları ve çelişkileri tüm çıplaklığıyla okuyucunun gözleri önüne serer. Bazen bu farklılıklar bir öyküdeki basit değişikliklerdir. Bunlar hangi İncil yazarının neyi vurgulamak istediğini öğrenmek için muhtemelen önemlidir, ama sonuç itibariyle tutarsızlık arz etmez. Örneğin, Matta ve Luka'daki İsa'nın doğum öykülerini yatay okuyarak Matta'nın İsa'ya tazimde bulunmak için gelen hikmetli kişilerin öyküsünü anlattığını, Luka'da aynı iş için gelenlerin de çobanlar olduğunu öğrenirsiniz. Matta'da çobanlar, Luka'da ise hikmetli kişiler yoktur. Bu bir çelişki değildir: Matta (görünen o ki önemli nedenlerden dolayı) hikmetli kişilerin öyküsünü okuyucusuna anlatmak ister, Luka ise (başka sebeplerden dolayı) çobanların öyküsünü okuyucuya aktarır.

Ayrıca, doğrudan çelişki sayılmayacak ama bazı noktalarda birbirine tezat ve karşıt gözüken durumlar vardır. Markos 11 ve Yuhanna 2'deki Mabet'in temizlenmesi öyküsünü yukarıda zikretmiştim. Markos'ta bu hadise İsa ölmeden bir hafta önce, Yuhanna'da ise İsa'nın üç yıllık elçilik görevinin başlarında ilk kamusal olay olarak gerçekleşir. Aslına bakılırsa bu farklılık bir çelişki değildir. Yeterince yaratıcıysanız her iki anlatıyı da doğrulayacak makul bir izah bulabilirsiniz. Önceki bölümde zikrettiğim gibi, belki de İsa, Mabet'i elçilik görevinin başında ve sonunda olmak üzere iki kez temizledi. Diğer taraftan, sorunun bizzat ortaya koyduğu gibi bu durum biraz abartılı gözükebilir. Niçin İsa ilk seferinde yakalanmadı? Dahası, Markos ve Yuhanna'yı bir biriyle uyumlu kılmak için okuduğunuz her iki İncil'den farklı kendi İncil versiyonunuzu oluşturmak zorundasınız. Çünkü sizin versiyonunuzda bir değil, tapınağın iki kere temizlenmesi söz konusudur.

Çok sayıda tarihsel eleştirmene göre, metni aşırı zorlamaksızın uzlaştırılması mümkün olmayan başka çelişkiler/tutarsızlık-

---

sütunlarda yerleştirildiği Kitab-ı Mukaddes Sinopsisi'dir. Pek çok profesör Yeni Ahit derslerinde kullanmak üzere ders kitabı olarak Kitab-ı Mukaddes Sinopsisi bulundurur. En meşhurlardan biri, Kurt Aland tarafından derlenmiştir. Bkz., Kurt Aland, *Synopsis of the Four Gospels,* Peabody, MA: Hendrickson, 2006.

lar vardır. Bu bölüm boyunca bunların bazılarına değineceğim. Burada en ilginç örnekleri hemen vererek eğlenceyi bozmak istemem. Şimdilik sadece şunu ifade etmek istiyorum: Okurların çoğu bu farklılıkları görmez çünkü onlar Kitab-ı Mukaddes'i tek bir şekilde, yani dikey olarak okumak için eğitilmiş ya da en azından buna meyilli kişilerdir. Hâlbuki tarihsel yaklaşım, Kitab-ı Mukaddes'i başka bir şekilde, yatay olarak okumanın da faydalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Şayet İncillerdeki tutarsızlıkları kendiniz bulmak istiyorsanız bu gerçekten çok kolaydır. İncillerden örneğin İsa'nın doğumu, Yarius'un kızını iyileştirmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesi veya ölümden dirilmesi öykülerinden hangisi olursa olsun birini seçin. Çoğunlukla herhangi bir öykü de aynı işi görecektir. Seçtiğiniz öyküyü İnciller'den birinden okuyun ve her şeyi sırasıyla özenle listeleyin, sonra aynı öyküyü yine dikkatlice notlar alarak başka İncil'den okuyun. Sonunda bu notları karşılaştırın. Bazı farklılıklar önemsiz gibidir. Ancak onlar ilk bakışta önemsiz görünmelerine rağmen aslında çok şey ifade ederler. İlk örneğimle ilgili durum budur. Mevzubahis konu oldukça basit ve temel nitelikte olup görünürde belirsizliğe mahal vermeyen bir soruyla ifade edilebilir: İsa ne zaman öldü? Yani, İsa hangi günde ve günün hangi saatinde çarmıha gerildi? Okuduğunuz İncil'e bağlı olarak bu sorunun yanıtı doğal olarak farklılık arz edecektir.

BAŞLANGIÇ ÖRNEĞİ: MARKOS VE YUHANNA'DA İSA'NIN ÖLÜMÜ

Bu örnek Yeni Ahit'teki çelişkiler konusunda çoğunlukla öğrencilerime verdiğim örneklerden biridir.[2] Tipik bir örnektir çünkü hem Markos hem Yuhanna, İsa'nın ne zaman öldüğünü açık seçik bir biçimde belirtir. Ve hangi İncil'i okuduğunuza bağlı olarak İsa farklı zamanlarda ölür.

---

[2] Yeni Ahit konusunda lisans seviyesi ders kitabımda verdiğim temel örnektir, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, 4. Baskı, New York: Oxford University Press, 2008, s. 262-265.

Yazılan ilk İncil muhtemelen Markos'tur. Araştırmacılar onun İsa'nın ölümünden otuz beş veya kırk yıl kadar sonra, muhtemelen MS 65 veya 70 dolaylarında oluşturulduğunu uzun zamandan beri düşünmektedir.[3] Markos'un ilk on bölümünde İsrail'in kuzeyinde bulunan Celile'deki halka yönelik elçilik görevinde bulunan İsa, insanlara vaazda bulunur, hastaları iyileştirir, insanlardan cinleri çıkarır ve Yahudi muhalifleriyle yani Ferisilerle karşı karşıya gelir. Yaşamının sonunda Yahudi Fısıh bayramını kutlamak için Kudüs'e gider ve burada tutuklanıp çarmıha gerilir (Markos, 11-16. bölümler).

Markos'un (ve aynı zamanda Yuhanna'nın) İsa'nın çarmıha gerilmesine ilişkin tarihlendirmesinin anlamlı olması için birtakım önemli arka plan bilgisi vermeliyim. İsa'nın yaşadığı dönemde yılda bir kutlanan Fısıh, Yahudilerin en önemli bayramıydı. Bu bayram, Eski Ahit'in Çıkış kitabında anlatılan (Mısır'dan Çıkış, 5-15) yüzyıllar önce Musa döneminde yaşanmış Mısır'dan çıkış olayını hatırlamak için ihdas edilmişti. Anlatıya göre, İsrailoğulları dört yüz yıldır Mısır'da köle hayatı yaşıyordu, sonra Tanrı onların çığlıklarını işitti ve onlara bir kurtarıcı yani Musa peygamberi gönderdi. Musa Firavun'a gitti ve Tanrı adına konuşarak ondan Tanrı'nın halkı olan İsrailoğullarını salıvermesini istedi. Ancak katı kalpli Firavun bu talebi reddetti. Onu ikna etmek için Tanrı, Musa'ya güç ihsan etti ve Mısırlıların başına on korkunç felaketleri musallat etti. Söz konusu felaketlerin sonuncusu en kötü olanıydı: İlk doğan her Mısırlı çocuk ve her hayvan ölüm meleği tarafından öldürülecekti.

İsraillilere kendi çocuklarının ölmemesi için ne yapmaları gerektiği söylendi. Buna göre her bir aile bir kuzu kurban edecek ve kanını kapı eşiklerine ve pervazlarına sürecekti. Böylece gece ölüm meleği geldiğine kapısında ve pervazında kan gördüğü evi pas geçip (*pass over*) kanın olmadığı evlerde ilk doğan çocuğu öldürmek için harekete geçecekti. Ve olanlar oldu. Firavun can evinden vurulmuştu ve İsraillilerin (600.000 erkekle birlikte ka-

---

[3] Konuyla ilgili sonraki bölümlerdeki tartışmalara bakınız.

dın ve çocuklar) ülkesini terk etmelerine acı içinde yani gönülsüzce izin verdi. Ancak İsrailoğulları yola koyulduktan sonra fikrini değiştiren Firavun ordusuyla onların peşine düştü, Kızıl Deniz'e kadar onları izledi ancak Tanrı bir mucize daha gerçekleştirdi ve Musa'nın suları yarmasına izin vererek İsrailoğullarını kuru toprağın üstünde karşıya geçirdi. Mısır orduları arkalarından takip edince Tanrı suları geri getirdi ve hepsini boğdu.

Ve böylece İsrailoğulları Mısır'daki kölelikten kurtuldu. İşte Tanrı, Musa'ya o zamandan itibaren İsraillilerin bu büyük olayı özel bir yemekle, yılda bir yapılan Fısıh kutlamasıyla yâd etmelerini emretti (Mısır'dan Çıkış, 12). İsa'nın zamanında dünyanın her tarafından Yahudiler Fısıh'ı kutlamak için Kudüs'e gelirdi. Kutlama yemeği yenmeden önceki gün Yahudiler Kudüs'teki Mabet'e bir kuzu getirir veya hemen orada bir kuzu satın alarak kâhinlere boğazlattırırdı. Daha sonra da Fısıh yemeğinin hazırlanması için boğazlanan kuzuyu eve götürürlerdi. Bu, Fısıh'a Hazırlık Günü'nde rutin olarak yapılan şeydi.

Şimdi bu kutlamanın tek kafa karıştırıcı yönü, kadim Yahudilerin vakti anlama ve bildirme şeklidir -modern Yahudilerinki de aynıdır. Bugün de "Şabat" Cumartesi günüdür ancak Cuma akşamı hava kararduğında başlar. Bunun sebebi geleneksel Yahudilikte yeni günün akşam karanlık çöktüğünde başlamasıdır. (Bu yüzden Yaratılış kitabında, Tanrı gökleri ve yeri yarattığında, "akşam ve sabah oldu, birinci gün" denmektedir. Görüldüğü gibi Yahudilikte gün, gündüz ve geceden değil, gece ve gündüzden oluşur.) Ve böylece Şabat günü Cuma akşamı başlar- aslında her gün, akşam karanlığı çökünce başlar.

Ve böylece Hazırlık Günü'nde kuzu kurban edilir ve öğleden sonra da onun etiyle Fısıh yemeği hazırlanır. Yemek o akşam, dolayısıyla da ertesi gün başlayınca, yani Fısıh Günü yenir. Fısıh yemeği bazı sembolik yiyeceklerden oluşur: Çıkış öncesi yapılan kuzu kurbanlarını yâd etmek için kuzu budu, Yahudilerin Mısır'daki kölelik hayatlarında yaşadıkları acıları hatırlamak için acı otlar, Firavun izin verince, Mısır'ı hemen terk edebilmek için yoğurdukları hamurları mayalanmadan pişirmek zorunda

kalmalarını hatırlamak için mayasız ekmek ve birkaç bardak şarap. Yemekle başlayan Fısıh günü yaklaşık yirmi dört saat sürer. Sonra da Fısıh ertesi gün başlar.

Şimdi Markos'un İsa'nın ölümüne ilişkin anlatısına dönebiliriz. İsa ve havarileri Fısıh bayramı için Kudüs'e hac ziyareti gerçekleştirir. Markos 14:12'de havariler, İsa'ya akşam için Fısıh yemeğini nerede hazırlamaları gerektiğini sorarlar. Diğer bir deyişle bu olay Fısıh'a Hazırlık Günü'nde gerçekleşir. İsa onlara talimatlar verir. Onlar hazırlıklarını yapar ve akşam olduğunda da -Fısıh gününün başlangıcı- Fısıh yemeğini yerler. Bu gerçekten de özel bir yemektir. İsa, Fısıh'ın sembolik yiyeceklerini alır ve onlara daha da sembolik anlamlarla yükler. O, mayalanmamış ekmeği böler ve "Bu benim bedenimdir" der. Bu onun bedeninin, kurtuluş için bölünmesi gerektiğini ima eder. Yemekten sonra İsa şarap bardağını alır ve "Bu benim kanımdır o birçokları için dökülen ahdin kanıdır" (Markos, 14:22-25) diyerek kanının akıtılması gerektiğini ima eder.

Havariler Fısıh yemeğini yedikten sonra dua etmek için Getsemani Bahçesine giderler. Yahuda İskariyot askerlerle birlikte gelir ve meşhur ihanetini gerçekleştirir. İsa, Yahudi dini otoritelerinin önünde yargılanmak üzere tutuklanıp götürülür. Geceyi hapiste geçirir ve ertesi sabah, Romalı vali Pontius Pilatus'un huzurunda mahkemeye çıkarılır. Vali kendisini suçlu bularak çarmıhta idam ettirir. Bize söylenen, İsa'nın aynı gün sabah saat 9'da idam edildiğidir (Markos, 15:25). Yani İsa, Fısıh yemeği yendikten sonraki Fısıh ertesi günün sabahında ölmüş olur.

Tüm bu olaylar Markos İncili'nde açık seçik bir şekilde ifade edilir. Bu anlatıyla, bazı temel benzerliklere rağmen aynı olayın yine açık seçik anlatıldığı Yuhanna İncili'ndeki öykü arasında tezatlar vardır.

Yuhanna'da İsa'nın yaşamının son haftasında Fısıh bayramını kutlamak için Kudüs'e gittiği ifade edilir. Daha sonra ise son akşam yemeği, ihanet, Pontius Pilatus huzurunda mahkemeye çıkarılması ve çarmıha gerilmesi olaylarından bahsedilir.

Ancak Yuhanna'da, öykünün hemen başında, Markos'daki anlatının aksine havarilerin İsa'ya "Fısıh'ı nerede hazırlayacaklarını" sormamaları oldukça çarpıcıdır. Dolayısıyla, Yuhanna'ya göre İsa Fısıh yemeğinin hazırlanması için havarilerine bir talimat vermez. Son akşam yemeğini ise hep birlikte yerler. Bu esnada Yuhanna'ya göre İsa, bedenini temsil eden ekmek ve kanını temsil eden şarap kâsesiyle ilgili havarilerine hiçbir şey söylemez. Buna karşın Yuhanna'da diğer İncillerin hiç birinde bulunmayan İsa'nın havarilerinin ayaklarını yıkaması olayına yer verilir (Yuhanna, 13:1-20).

Yemekten sonra dışarı çıkarlar. Bu esnada İsa, Yahuda tarafından ihanete uğrar, Yahudi otoritelerin önüne çıkarılır, geceyi hapiste geçirir ve sabahleyin kendisini suçlu bulan ve çarmıh cezasına çarptıran Pontius Pilatus'un huzurunda yargılanır. Pilatus'un hükmü açıkladığı an bize şu şekilde ifade edilir: "Fısıh Bayramı'na Hazırlık Günü idi ve saat on iki sularıydı" (Yuhanna, 19:14).

Saat on iki mi? Fısıh'a Hazırlık Gününde mi? Kuzuların kesildiği günde mi? Bu nasıl olabilir? Markos İncilinde İsa, Fısıh'a Hazırlık Günü'nü geçirdi ve havarilerine Fısıh yemeğini hazırlattı. Bu yemeği onlarla birlikte yedi, sonra tutuklandı, geceleyin zindana atıldı, ertesi sabah mahkemeye çıkarıldı ve Fısıh günü sabah saat dokuzda infaz edildi. Ancak Yuhanna'da olaylar böyle gelişmiyor. Yuhanna'da İsa, bir gün önce, Fısıh'a Hazırlık Günü'nde, öğleden sonra ölüyor.

Bu farklılığın uzlaştırılabilir olduğunu düşünmüyorum. Şüphesiz yıllardır bunu deneyenler oldu. Bazıları Markos'un da İsa'nın "Hazırlık Günü" denilen günde öldüğünü belirttiğine dikkat çekiyor (Markos, 15:42). Bu kesinlikle doğru -bu şekilde okuyanların fark edemediği bir şey var, Markos bize bu ifadeyle neyi kastettiğini zaten söylüyor. Söz konusu gün "Şabat'a" Hazırlık Günüydü (Fısıh'a Hazırlık Günü değil). Bir başka ifadeyle Markos'ta, bu, Fısıh yemeğinin yenmesinden önceki gün değil, Şabat'tan önceki gündür; o da "hazırlık" günü olarak adlandırılır

çünkü Şabat için yiyecekler Cuma günü öğleden sonra hazırlanmalıdır.

Ve bu çelişki olduğu gibi duruyor: Markos'ta İsa, Fısıh yemeğini yer (Perşembe gecesi) ve ertesi sabah çarmıha gerilir. Yuhanna'da İsa, Fısıh yemeğini yemez. Çünkü Fısıh yemeği yenmeden önceki günde çarmıha gerilir.[4] Üstelik Markos'ta İsa sabah dokuzda çarmıha gerilir; Yuhanna'da ise öğlen vaktine kadar mahkûm edilmez, daha sonra mahkemeye çıkarılır ve idam kararı verilerek çarmıha gerilir.

Bazı araştırmacılar, iki İncil arasındaki bu farklılığın sebebinin Yahudilerin Fısıh'ı haftanın farklı günlerinde kutlamalarından dolayı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu, biraz inceleyip üzerine düşünene kadar mantıklı gelebilecek izahlardan biridir. Mabet'e bağlı olmayan bazı ayrılıkçı Yahudi gruplarının Mabet otoritelerinin yanlış bir takvim izlediğini düşündükleri doğrudur. Ama hem Markos'ta hem de Yuhanna'da, İsa ayrılıkçı Yahudi gruplarıyla birlikte Kudüs dışında değil, kuzuların kurban edildiği Kudüs'tedir. Ve Kudüs'te Fısıh günü yılda bir kez kutlanır. Kudüs'teki Yahudi din adamları, birkaç küçük ayrılıkçı grubun dini takvime dair tuhaf itirazlarını hiçbir şekilde kabul etmiyordu.

Şimdi bu çelişkiyi nasıl ele alacağız? Bir açıdan bakıldığında nispeten önemsiz bir husus gibi gözükebilir. Yani, çarmıh olayının Fısıh öncesi gün mü yoksa Fısıh günü mü olduğunu kim umursar? Önemli olan İsa'nın çarmıha gerilmiş olduğudur, öyle değil mi?

Aslında bu hem doğru hem de yanlıştır. Sorulması gerekenler arasında "İsa çarmıha gerildi mi?" değil, "İsa'nın çarmıha gerilmiş olması ne anlama gelir?" sorusu vardır. Ve bunun için, olayın günü ve vakti gibi küçük ayrıntılar gerçekten önemlidir. Böyle inceliklerin önemini öğrencilerime şu şekilde izah ediyorum: Günümüzde bir cinayet işlendiğinde polis dedektifleri olay yerine gidip delil olabilecek küçük parçaları arar, parmak izi ya-

---

[4] Bu İncil'de Fısıh, Şabat'la aynı güne denk gelir. Bu yüzden bu İncil'de İsa Cuma günü çarmıha gerilir.

hut saç teli gibi şeyler var mı diye bakarlar. Bazıları onların ne yaptıklarına bakıp, kendine göre haklı olarak "Siz ne yapıyorsunuz, görmüyor musunuz yerde yatan bir ceset var? Neden parmak izi toplamak için etrafa bakınıyorsunuz?" diye sitemde bulunabilir. Ancak bazen en küçük bir ipucu, bütün meselenin çözümünü sağlayabilir. Bu kişi neden ve kim tarafından öldürüldü? Aynısı İnciller için de geçerlidir. Bazen en küçük delil kırıntısı, yazarın gerçekte neler olup bittiğiyle ilgili ne düşündüğüne dair önemli ipuçları verebilir.

Bu konuyu burada tüm detaylarıyla analiz edemeyeceğim, fakat Markos'tan yaklaşık yirmi beş yıl kadar sonra yazılmış, İncillerin sonuncusu olan Yuhanna İncili'nin bir özelliğine işaret edeceğim. Yuhanna, İsa'yı "dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı'nın kuzusu" olarak niteleyen tek İncil'dir. Bu durum, Vaftizci Yahya tarafından Yuhanna'nın hemen başında (Yuhanna, 1:29) ve yine altı cümle sonra (Yuhanna, 1:35) açıkça belirtilir. O halde neden son İncil olan Yuhanna, İsa'nın öldüğü günü ve zamanı değiştirdi? Bu, Yuhanna İncil'inde, İsa'nın günahlardan kurtuluşu getiren Fısıh Kuzusu olarak takdim edilmesinden dolayı olabilir. Aynı Fısıh Kuzusu gibi, İsa da aynı gün (Fısıh'a Hazırlık Günü) ve saatte (öğleden sonra), Fısıh kuzularının Mabet'te kurban edildiği vakitte ölmeliydi.

Diğer bir ifadeyle, Yuhanna teolojik bir noktayı belirtmek için tarihsel veriyi değiştirmiştir. Buna göre İsa, kurbanlık kuzudur. Ve bu teolojik noktayı okuyucusuna nakletmek için Yuhanna kendi anlatısı ile diğerleri arasında bir çelişki/tezat oluşturmak zorunda kalmıştır.[5]

---

[5] Bazı araştırmacılar, Yuhanna'nın anlatısının Markos'unkinden tarihsel olarak daha olası olduğunu söyler. Zira aksi takdirde İsa'nın Yahudi dini otoriteler huzurundaki yargılanmasının Fısıh bayramı gününde, yani Yahudi şeriatı ihlal edilerek yapılması gerekecekti. Eğer bu doğruysa, o zaman İsa'nın son akşam yemeğinin tarihi, "Son Akşam Yemeği" haline gelen Hıristiyan pratiğinin bir ön belirtisi olması için Markos tarafından değiştirilmiş olmalıdır. Bununla birlikte, pek çok araştırmacı bu görüşü ikna edici bulmaz ve Markos'tan yaklaşık otuz yıl sonra yazan Yuhanna'nın söz konusu tarihi değiştirdiğinin daha muhtemel olduğunu düşünür.

Sadece küçük bir çelişkiye ilişkin bu ön incelemeyle, bölümün sonunda iyice altını çizeceğim birkaç neticeyi öne sürebiliriz.

- *Yeni Ahit'in kitaplarında çelişkiler vardır.*
- *Bu çelişkilerin bazıları birbirleriyle uzlaştırılamaz niteliktedir.*
- *Hem Markos'un hem Yuhanna'nın anlatılarının tarihsel olarak aynı anda doğru olması imkânsızdır, çünkü İsa ne zaman öldü sorusunun yanıtında birbirleriyle çelişmektedirler.*
- *Her bir yazarın ne söylemeye çalıştığını anlamak için her bir anlatının ayrıntılarına bakmak zorundayız -ve hiçbir şekilde bir anlatıya sanki diğer anlatı gibi aynı şeyi söylüyor muamelesi etmemeliyiz. Yuhanna, önemsiz görünen ancak esas olan bir noktada Markos'tan farklılık arz eder. Eğer Yuhanna'nın İsa hakkında ne söylediğini anlamak istiyorsak çelişkiyi uzlaştıramayız, aksi takdirde zaten anlatmak istediğini kaçırmış oluruz.*

İSA'NIN DOĞUMU VE YAŞAMINA İLİŞKİN ANLATILARDAKİ ÇELİŞKİLER

Şimdi, doğumundan başlayarak İsa'nın yaşamına ilişkin İncil anlatılarındaki bir dizi çelişkiyi ele alabiliriz. Bunları biraz keyfî bir şekilde, önemiyle beni özellikle etkileyen çelişkiler ve nispeten küçük veya sadece ilginç gözüken çelişkiler şeklinde ikiye ayırdım. Yine burada vurgulamalıyım ki bir çelişkinin her mümkün aşamasını da ortaya koyamayacağım. Eğer öyle yapsaydım bu kitap çok daha kalın olurdu.

İsa'nın Doğumu

Yeni Ahit'te İsa'nın doğumuna ilişkin sadece iki anlatı vardır. Bunlar Matta ve Luka'nın ilk bölümlerinde yer alır. Markos ve Yuhanna İsa'nın doğumu hakkında (bakireden doğması, Beytüllahim'de dünyaya gelmesi ve Noel öyküsünün diğer unsurları konularında) hiçbir şey söylemez. Markos ve Yuhanna'da İsa bir yetişkin olarak ortaya çıkar. Doğumuna ilişkin detaylar Pavlus ve diğer Yeni Ahit yazarları tarafından da gündeme getirilmez. Bu

yüzden Noel öyküsüyle ilgili insanların bildiği -veya bildiğini düşündükleri- şeyler yalnızca Matta ve Luka kaynaklıdır. Her Aralık ayında anlatılan doğum öyküsü, okkalı ve uyumlu tek bir öykü oluşturmak için her ikisindeki ayrıntıların birleştirilmesiyle oluşur. Aslında anlatılar, kendi aralarında hiç de uyumlu değildir. İsa'nın nasıl doğduğu konusunda tamamen farklı öyküler anlatılmasının yanı sıra, ikisinin arasındaki bazı farklılıkların da uzlaştırılamaz olduğu ortaya çıkar (hatta bunlardan bazıları tarihsel makullük testini de geçemez ancak bu ayrı bir konudur).

Anlatılar arasındaki farklılıklara işaret etmenin en kolay yolu her ikisini de özetlemekten geçer. Matta 1:18 ve 2:23 arasındaki öykü kısaca şöyledir: Meryem'in hamile olduğu anlaşıldığında Meryem ve Yusuf nişanlıdır. Doğal olarak en kötü ihtimalden şüphelenen Yusuf, Meryem'i boşamayı düşünür ancak rüyasında Meryem'in Kutsal Ruh tarafından hamile bırakıldığı kendisine bildirilir.[6] Bunun üzerine evlenirler ve İsa dünyaya gelir. Kendilerini yönlendiren bir yıldızı izleyerek Doğu tarafından Kudüs'e gelen hikmetli kişiler, Yahudilerin kralı olarak doğan çocuk nerede diye sorarlar. Kral Hirodes durumu soruşturur ve Yahudi bilginlerden beklenen kralın Beytüllahim'den çıkacağı kehanetini öğrenir. Bunun üzerine kral Hirodes tekrar yine yıldızın yönlendirmesiyle Beytüllahim'e doğru hareket eden hikmetli kişileri bilgilendirir. Yıldız, İsa'nın ailesinin yaşadığı evin üstünde durur. Hikmetli kişiler bebek İsa'ya hediyelerini sunarlar ve kendilerinden haber bekleyen Hirodes'e gitmemeleri ve başka yoldan eve dönmeleri konusunda rüya yoluyla uyarılırlar. Kral Hirodes beklenen kral olarak dünyaya gelen bu çocuktan korkar ve askerlerini Beytüllahim'deki iki yaş ve altı tüm erkek çocuklarını öldürmeleri için gönderir. Ancak rüyasında yaklaşan tehlike konusunda uyarılan Yusuf, Meryem ve İsa'yı alıp kasabadan çıkar ve Mısır'a doğru yola koyulur. Daha sonra Yusuf, Mısır'dayken rüyasında Hirodes'in öldüğünü ve artık geri dönebi-

---

[6] Modern zamanlardaki nişanların aksine, kadim Yahudilerde nişanın bozulabilmesi için boşanmak gerekiyordu.

leceklerini öğrenir. Ancak Hirodes'in oğlu Arhelas'ın Yahudiye hükümdarı olduğunu öğrenince Yusuf ve ailesi Beytüllahim'e dönmekten vazgeçer ve Celile'nin kuzeyindeki Nasıra kasabasına giderler. İsa'nın büyüdüğü yer işte burasıdır.

Matta'yı Luka'dan farklı kılan bir özelliği, yazarın sürekli olarak çeşitli olayların "peygamberler aracılığıyla bildirilenler yerine gelsin diye" (Matta, 1:22, 2:6, 2:18, 2:23) vuku bulduğunu vurgulamasıdır. Yani, İsa'nın doğumu Yahudi Kutsal Metnindeki kehanetlerin gerçekleşmesidir. Luka bunu reddetmez ancak onun hakkında herhangi bir şey de söylemez. Luka'nın Matta ile hemfikir olduğu iki nokta vardır: İsa'nın annesi bakireydi ve İsa Beytüllahim'de dünyaya geldi. Fakat Luka bu iki noktayı çarpıcı bir biçimde Matta İncilindeki öyküden çok farklı olarak vurgular.

Luka'nın çok daha uzun olan versiyonu (Luka, 1:4-2:40) meleğin kısır bir kadın olan ve Luka'ya göre aslında İsa'nın kuzeni Elizabet'e (Elizabet ve Meryem akrabadır; Luka bunu söyleyen tek Yeni Ahit yazarıdır) Vaftizci Yahya'yı doğuracağını müjdelediği uzunca bir anlatıyla başlar. Luka, Meryem'in Yusuf'la nişanlı bir bakire olduğunu söyler. Daha sonra bir melek, Kutsal Ruh tarafından hamile kalacağını ve Tanrı'nın oğlu'nu doğuracağını bildirmek için Meryem'e görünür. Meryem, "Rabbin annesi" tarafından ziyaret edilmesinin sevinciyle bebeği karında tekme atan altı aylık hamile Elizabet'i ziyaret eder. O zaman Meryem aniden şarkı söylemeye başlar. Vaftizci Yahya doğar ve babası Zekeriya peygamberliğe başlar. Sonra da İsa'nın doğumun öyküsü başlar.

Roma imparatoru Augustus'un nüfus sayımı için imparatorluktaki herkesin kaydedilmesi gerektiğine yönelik bir talimatı vardır. İlk kez yapılan bu nüfus sayımı esnasında Kirinius Suriye valisidir. Kayıt olmak için herkesin asıl memleketine dönmesi gerekir. Yusuf'un ataları Beytüllahim kökenli olduğundan (Yusuf, Beytüllahim'de doğan kral Davut'un soyundan geliyordu) nişanlısı Meryem'le Beytüllahim'e giderler. Burada Meryem İsa'yı dünyaya getirir, kundağa sarar ve "handa yer olmadığı için" yemliğe yatırır. Kırdaki çobanlar kendilerine Mesih'in

Beytüllahim'de doğduğunu müjdeleyen bir melek tarafından ziyaret edilir. Bunun üzerine çobanlar İsa'nın doğduğu yere giderek ona tazimde bulunurlar. Sekiz gün sonra İsa sünnet ettirilir. Daha sonra İsa Mabet'te Tanrı'ya sunulur, anne ve babası Musa'nın şeriatına göre kurbanlarını Tanrı'ya takdim ederler. İsa orada Şimon adlı dindar bir kişi ile yaşlı, dindar ve dul bir kadın olan Anna tarafından Mesih olarak kabul edilir. Yusuf ve Meryem ilk doğan çocuklarıyla ilgili "Rabbin Yasası'nda gerekli görülen şeyleri" yerine getirdikten sonra İsa'nın büyüdüğü yer olan Nasıra'ya dönerler.

Bu anlatıda mütemadiyen atıf yapılan "Rabbin Yasası", Mabet'te Tanrı'ya yapılan sunumların çocuk doğduktan sonra otuz üç gün içinde yapılmasını hükme bağlayan Levililer'in 12. bölümüdür.

Bu iki anlatı arasındaki farklılıkları incelemeden önce, tarihçilerin her ikisinde de ciddi sıkıntılar bulduğuna işaret etmem gerekir. Örneğin Matta'da, hikmetli kişilere rehberlik eden bir yıldızın olduğu, bu yıldızın Kudüs üzerinde durduğu ve daha sonra yeniden harekete geçerek onları Beytüllahim'e yönlendirdiği ve yine İsa'nın doğduğu evin tam üzerinde durduğu gibi hususlar ne anlama gelmektedir? Bu tam olarak nasıl bir yıldızdır? O, hikmetli kişilerin yaya veya deve üstünde takip edebilecekleri kadar yavaş hareket eden, duran, tekrar hareket eden, tekrar duran bir yıldız mıdır? Bir yıldız tam olarak bir evin üzerinde nasıl durur? Öğrencilerime yıldızlı bir gecede dışarı çıkmalarını, gökteki parlak yıldızlardan birini seçmelerini ve tam olarak sokaklarındaki hangi evin üzerinde durduğunu bulmalarını söylerim. Tabii burada anlatılan şey mucizevî bir olaydır ancak yazarın ne kastettiğini anlamak oldukça zordur. Bunun sıradan bir yıldız mı, bir nova mı, bir kuyruklu yıldız mı veya herhangi bir astronomik fenomen mi olduğu belli değildir.

Tarihsel kayıt bağlamında, herhangi bir antik kaynakta Beytüllahim'de veya çevresinde ya da herhangi bir başka yerde, Kral Hirodes'in çocukları öldürdüğü konusunda hiçbir anlatının olmadığını söylemeliyim. Ne başka bir Kitab-ı Mukaddes yazarı

ne de farklı bir yazar böyle bir olaydan bahseder. Tıpkı Yuhanna'nın İsa'nın ölümüne ilişkin anlatısındaki gibi, bu anlatı da Matta tarafından bazı teolojik amaçlarla verilmiş bir detay olabilir mi?

Luka ile ilgili tarihsel sorunlar daha da yüksek sesle dile getirilir. Bir kere Sezar Augustus'un dönemiyle ilgili nispeten iyi denilebilecek siciller elimize ulaşmıştır ve bunlarda herkesin kayıt olmak için memleketine dönmesini gerektiren genel bir nüfus sayımından hiçbir şekilde bahsedilmemektedir. Zaten böyle bir şey nasıl tahayyül edilebilir? Yusuf Beytüllahim'e döner çünkü atası Davut orada doğmuştur. Ancak Davut, Yusuf'tan bin yıl önce yaşamıştı. Şimdi bu anlatıdan Roma İmparatorluğundaki herkesin bin yıl önceki ata yurtlarına dönmesi gerektirdiğini mi tahayyül edeceğiz? Eğer günümüzde dünya çapında yeni bir nüfus sayımı yapsaydık ve hepimiz bin yıl önceki atamızın memleketine dönmek zorunda kalsaydık, nereye gidecektik? Bu şekilde evrensel bir göç zorunluluğunun sebep olacağı beşeri yaşamın toptan alt üst olmasının sonuçlarını tahayyül edebilir misiniz? Ve yine böyle bir projenin herhangi bir gazetede söz konusu dahi edilmemesini düşünebilir misiniz? Luka hariç herhangi bir antik kaynakta böyle bir nüfus sayımına yönelik herhangi bir atıf söz konusu değildir. O halde niçin Luka böyle bir nüfus sayımı olduğunu söyler? Cevabı biraz basit gelebilir. Luka, Nasıralı olduğunu bilmesine rağmen İsa'nın Beytüllahim'de doğmuş olmasını ister. Matta da aynısını farklı bir yolla yapar.

Anlatılar arasındaki farklılıklar oldukça çarpıcıdır. Matta'da söylenen hemen her şey Luka'da bulunmaz ve Luka'nın öykülerinin hiçbiri Matta'da yoktur. Matta, Yusuf'un gördüğü ve Luka'da bulunmayan rüyalardan bahseder; Luka da Matta'da geçmeyen Elizabet ve Meryem'in melekler tarafından ziyaretinden bahseder. Matta'da müneccimlerle ilgili hikâye, çocukların Hirodes tarafından öldürülmesi emri, İsa'nın ailesinin Mısır'a kaçışı, Kutsal Aile'nin Yahudiye bölgesini pas geçerek Nasıra'ya geri dönmesiyle ilgili anlatılara yer verilir ve bunların hiçbiri Luka'da yoktur. Luka'da Vaftizci Yahya'nın doğumu, Augustus

tarafından yaptırılan nüfus sayımı, Beytüllahim'e yolculuk, İsa'nın hayvan yemliğinde dünyaya gelişi, çobanların ziyareti, İsa'nın sünnet edilmesi, Mabet'te hazır bulunuşu ve hemen ardından eve dönüşü gibi anlatılar vardır. Bunlar da Matta'da yoktur.

Belki de İsa'nın doğum öyküsünün bir kısmını Matta, bir kısmını da Luka aktarmıştı diyebilirsiniz. Böylece iki anlatının birleştirilmesi; hem çobanların *hem* hikmetli kişilerin, hem Nasıra'dan yolculuğun *hem* Mısır'a kaçışın yer aldığı, her Aralık ayında Noel kutlamasında anlatılan öykünün oluşturulması meşrulaştırılır. Sorun, anlatılara yakından bakmaya başladığınızda ortaya çıkar. Çünkü böyle yapıldığında iki anlatı arasında sadece farklılıkların olmadığı, aynı zamanda uzlaştırılması mümkün olmayan çelişkilerin de olduğu görülür.

Eğer İnciller İsa'nın doğumunun Hirodes'in döneminde olduğu konusunda doğruysa, o zaman Luka'nın İsa'nın Kirinius Suriye valisiyken doğduğunu söylemesi doğru olamaz. Romalı tarihçi Tacitus'tan, Yahudi tarihçi Josephus'tan ve birkaç antik kayıt dâhil bir dizi tarihsel kaynaktan Kirinius'un MS 6 yılına, yani Hirodes'in ölümünden on yıl sonrasına kadar Suriye valisi olmadığını öğreniyoruz.

İki anlatının dikkatli bir şekilde birbiriyle karşılaştırması içsel çelişkileri de ortaya çıkarır. Şu soruyu sorarak problemin köküne inebiliriz: Matta'ya göre Yusuf ve Meryem'in memleketi neresidir? Şüphesiz ki doğal tepkiniz Nasıra diye olacaktır. Ancak bunu sadece Luka söyler. Matta böyle bir şeyden bahsetmez. Matta, Yusuf ve Meryem'den ilk olarak Nasıra değil, Beytüllahim ile bağlantılı olarak söz eder. Bir yıldızı takip eden (tahminen bu biraz zaman almıştır) müneccimler, İsa'yı Beytüllahim'deki evinde ona tazimde bulunmak üzere ziyaret ederler. Belli ki Yusuf ve Meryem burada yaşamaktadır. Ağıl ve yemliğe de hiçbir atıf yoktur. Dahası, Hirodes askerlerine iki yaş ve altı bütün erkek çocuklarını öldürme emrini verir. Bu, İsa'nın hikmetli kişiler gelmeden az bir zaman önce doğmuş olduğunun bir göstergesi olmalıdır. Aksi takdirde bu emir çok fazla bir an-

lam ifade etmez. Sokakta koşturan bir çocuğun birkaç hafta evvel doğmuş bir bebek olamayacağını Romalı askerler de kuşkusuz bilebilir. Yani, Yusuf ve Meryem İsa'nın doğumundan sonraki aylarda, hatta yılda veya yıllarda hala Beytüllahim'de yaşamaya devam ediyor. O zaman, Luka'nın onların Nasıralı olduğunu ve İsa'nın doğumundan bir ay kadar sonra Nasıra'ya döndüklerini söylemesi nasıl doğru olabilir? Ayrıca, Matta'ya göre aile Mısır'a kaçtıktan ve Hirodes'in ölümü üzerine döndükten sonra ilk başta Beytüllahim'in bulunduğu Yahudiye bölgesine dönmeyi planlarlar. Ancak bunu yapamazlar çünkü hükümdar Arhelas olmuştur ve bu yüzden yeniden Nasıra'ya yerleşmek zorunda kalırlar. Matta'nın anlatısında onlar aslen Nasıralı değil, Beytüllahimli'dir.

Daha da bariz olan bir çelişki İsa'nın doğumundan sonra yaşananlarla ilgilidir. Ailenin Mısır'a kaçması konusunda Matta'nın dediği doğruysa, Luka'nın ailenin doğrudan Nasıra'ya döndüğü yönündeki bilgisi nasıl doğru olabilir?

Kısacası, tarihsel bir perspektiften bakıldığında İsa'nın doğumuyla ilgili İncil anlatılarında ciddi sorunlar vardır. Tarihsel açıdan makul olmayan ve pek azı hariç uzlaştırılması mümkün olmayan hususlar ve çelişkiler vardır. Peki, neden böyle farklılıklar vardır? Bu sorunun cevabı bazı okuyucular için aşikâr olabilir. Tarihsel eleştirmenlerin uzun zamandan beri bu İncil anlatıları hakkında söylediği, onların her ikisinin aynı iki noktaya vurgu yapmaya çalıştığıdır: İsa'nın annesi bakireydi ve İsa Beytüllahim'de dünyaya gelmişti. İsa'nın niçin Beytüllahim'de doğmuş olması gerekiyordu? Matta taşı gediğine koyar. Eski Ahit'in Mika kitabında Beytüllahim'den bir kurtarıcının çıkacağına ilişkin bir kehanet yer almaktadır. Bu durumda bu İncil yazarları -Matta ve Luka'nın yazarları- İsa'nın Nasıralı olduğuna yönelik yaygın kanaati ne yapacaktı? İsa'nın Celile'deki bir kasabadan gelen, hiç kimsenin daha önce işitmediği önemsiz küçük bir yer olan Nasıralı olduğunu, ama Mesih'in atası kral Davut'un memleketi olan Beytüllahim'de doğduğunu açıklayan bir hikâye üretmeleri gerekiyordu. Matta ve Luka, İsa'yı Beytüllahim'de dünyaya getirmek ve Nasıra'da büyütmek için birbirlerinden ba-

ğımsız olarak, kuşkusuz her ikisini de kendi içinde makul yapan çözümler geliştirdiler. Ancak bir tarihçi her iki anlatıdaki sorunları tespit edebilir ve dikkatli okur da öyküleri yan yana koyduğunda (yatay olarak okuduğunda) onların birkaç temel noktada birbirleriyle çeliştiğini fark edebilir.

İsa'nın Şeceresi

Şecereler genellikle Kitab-ı Mukaddes okurlarının en sevdiği bölümler arasında yer almaz. Bazen öğrencilerime Matta ve Luka'daki İsa'nın şeceresiyle ilgili pasajları okuttuğumda homurdanmaya başlarlar. Şayet bunun kötü bir şey olduğunu düşünürlerse onlara, Tanah dersi almalarını ve I. Tarihler'deki şecereyi okumalarını söylerim. Buradaki şecere, arka arkaya isimlerle tam dokuz bölüm sürer. Matta ve Luka'da yer alan İsa'nın şecereleri nispeten kısa ve ahenklidir. Sorun, bunların birbirlerinden farklı olmasıdır.

İsa'nın soyağacının sadece Matta ve Luka'da geçtiğini bir kez daha ifade etmemiz gerekir. Bu iki İncil'de geçen İsa'nın her iki şeceresi Yusuf vasıtasıyla İsa'nın soyunu Yahudi atalara bağlar. Ancak bu kafa karıştırıcı bir muammaya sebep olur. Gördüğümüz gibi, hem Matta hem de Luka, İsa'nın annesinin bakire olduğunu vurgular: Meryem Yusuf ile cinsel ilişkiye girerek gebe kalmaz aksine Kutsal Ruh tarafından hamile bırakılır. Yusuf, İsa'nın babası değildir. Bu durum açık bir sorun yaratır. Eğer İsa, Yusuf'a kan bağıyla bağlı değilse niçin Matta ve Luka, İsa'nın soyunu Yusuf üzerinden götürmektedir? Bu, iki yazarın da cevaplamadığı bir sorudur: Her iki anlatı da İsa'nın gerçek soyağacı olamayacak bir şecere verir çünkü onun yegâne nesebi Meryem vasıtasıyladır ancak ikisi de Meryem'in şeceresini vermez.

Bu genel sorunu bir tarafa bırakırsak, Matta 1 ve Luka 3'de yer alan şecereler arasında birtakım bariz farklılıklar vardır. Bazıları başlı başına çelişki değildir, sadece farklılıklardan ibarettir. Örneğin Matta, İncili'nin hemen başında İsa'nın şeceresini verir; Luka işe 3. bölümde vaftiz olayından sonra bunu yapar (doğ-

rusu burası şecere vermek için tuhaf bir yerdir çünkü şecere konusu otuz yaşında vaftiz olmanızla değil doğumunuzla ilgili bir konudur. Lakin Luka'nın verdiği yer noktasında kendine göre sebepleri olmuş olabilir). Matta'nın şeceresi Yusuf'un soyunu Mesih'in atası kral Davut vasıtasıyla Yahudilerin atası İbrahim'e kadar götürür. Luka'nın şeceresi ise daha da geriye giderek insan ırkının babası Âdem (peygambere) kadar götürür.

Ailemizin kökeninin *Mayflower*'deki[7] bir yolcuya dayandığını keşfetmekle gurur duyan soyağacı uzmanı bir halam var. Fakat burada Âdem'e kadar giden bir şecere söz konusudur. İlk insanlar olan Âdem ve Havva'dan bahsediyoruz. Gerçekten de inanılmaz bir şecere.

İki yazarın şecerelerinde son noktaların neden farklı olduğu merak edilebilir. Genellikle, İsa'nın Yahudiliğini göstermekle ilgilenen bir İncil olan Matta'nın, İsa'nın Yahudilerin en büyük kralı olan Davut'la ve Yahudilerin atası olan İbrahim'le olan ilişkisini vurgulamak istediği düşünülür. Diğer tarafta Luka, gentilelerin[8] kiliseye dâhil edilmesinin anlatıldığı -Luka İncili'nin ikinci cildi olarak görülen- Elçilerin İşleri kitabında ifade edildiği üzere İsa'nın hem Yahudi hem gentile tüm insanların kurtarıcısı olduğunu göstermeye çalışır. Ve böylece Luka, İsa'nın Âdem vasıtasıyla hepimizle yani tüm insanlıkla akraba olduğunu gösterir.

Söz konusu iki şecere arasındaki bir başka farklılık da Matta'nın İbrahim'le başlayıp nesilden nesile Yusuf'a kadar inmesi, Luka'nın ise Yusuf'tan geriye doğru Âdem'e kadar çıkarak diğer yönde hareket etmesidir.

Bunlar iki anlatı arasındaki bazı farklılıklardır. Ancak asıl problem, iki şecerenin gerçekten farklı olmasıdır. Şecerelerde Yusuf'un babasının, baba soyundan büyük babasının ve büyük

---

[7] 1620'de İngiltere'den Kuzey Amerika'ya giden ilk İngiliz Püritenleri taşıyan geminin ismidir. Katı Protestanlıkları sebebiyle baskı gören ve göç eden bu insanlara da *Pilgrimgs* (Hacılar) denir. [ç.n.]

[8] Gentile: Latince kökenli bir kelime olup İsrailoğullarından olmayan milletlere verilen isimdir. [ç.n.]

büyük babasının kim olduğuna bakarak bunu kolayca görebilirsiniz. Matta'da ailenin soyu Yusuf'tan Yakup'a, Mattan'a, Elazar'a, Elihut'a ve geçmişe doğru geriye gider. Luka'da ise Yusuf'tan Eli'ye, Mattat'a, Levi'ye, Malki'ye diye devam eder. Kral Davut'a kadar gidince isimler tutmaya (ileride göreceğimiz başka sorunlar olmasına rağmen), ancak Davut'tan Yusuf'a doğru ise şecereler birbiriyle uyuşmaz.

Bu sorun nasıl çözülebilir? Sıkça sunulan bir öneri, Matta doğum anlatısında Yusuf'a daha fazla odaklandığından buradaki şecerenin Yusuf'un soyu olduğunu, Luka'nın ise Meryem'in üzerinde durduğu için onun şeceresinin Meryem'e ilişkin olduğudur. Bu cazip bir çözüm olarak görülebilir ancak o hayati bir kusura sahiptir. Luka açıkça şecerenin Meryem'in değil, Yusuf'un soyu olduğuna işaret eder (Luka 1:23; aynı zamanda Matta 1:16).[9]

Bu problemler burada bitmez. Bazı açılardan Matta'nın sunduğu şecere daha dikkat çekicidir çünkü İsa'nın ata soyunun sayısal önemi üzerinde durmaktadır. İbrahim'den İsrail'in en büyük kralı Davut'a on dört kuşak vardı, Davut'tan İsrail'in en büyük felaketi olan Babillilerin Yehuda Krallığı'nı yok edişine kadar on dört kuşak ve bu felaketten İsa'nın doğumuna kadar da on dört kuşak vardır (Matta, 1:17). On dört, on dört ve on dört - sanki Tanrı bu durumu böyle planlamış gibi. Matta'ya göre Tanrı tam da bunu yapmıştı. On dört kuşakta bir son derece önemli bir olay meydana gelmekteydi. Bu durumun bu şekilde dizayn edilmesinin nedeni muhtemelen on dördüncü nesil olarak İsa'nın, Tanrı için oldukça önemli biri olduğunu göstermeye yönelikti.

Buradaki sorun on dört-on dört-on dört şemasının aslında yanlış olmasıydı. Tek tek isimlere bakarak şecereyi dikkatli bir

---

[9] Bazı araştırmacılar, bir adamın kardeşi öldükten sonra ölen kardeşinin karısıyla evlendiği "levirat evliliğin" karmaşık kurallarına başvurarak zıtlığı çözmeye çalışmıştır. Ama bu izah, Raymond Brown'ın gösterdiği gibi farklı şecerelerin sorunlarını çözmez. Bkz. Raymond Brown, *The Birth of the Messiah: A Commentary on the Infancy Narratives of Matthew and Luke* (Garden City, NJ: Doubleday 1977), I. cilt, s. 503-504.

şekilde okursanız, üçüncü on dörtte yalnızca on üç kuşak olduğunu görürsünüz. Üstelik Matta'nın şeceresini kaynağından yani bizzat Tanah'tan kontrol etmek çok kolaydır. Matta'nın Davut'la Babil felaketi arasındaki on dört kuşağın bazı isimlerini şecerenin dışında bıraktığı ortaya çıkar. 1:8'de Matta, Yehoram'ın Uzziya'nın babası olduğuna işaret eder. Ancak 1. Tarihler 3:10-12'den Yehoram'ın Uzziya'ın babası değil, onun büyük-büyük-büyükbabası olduğunu biliyoruz.[10] Başka bir ifadeyle, Matta şecereden üç kuşağı çıkarmış. Peki niçin? Cevabı tahmin edebilirsiniz. Şayet *her* kuşağı şeceresine dâhil etmiş olsaydı, on dört kuşakta önemli bir olayın meydana geldiği iddiasında bulunamayacaktı.

Bu noktada temel soru Matta'nın niçin on yedi veya on bir değil de on dört sayısını özellikle vurguladığıdır. Araştırmacılar buna zaman içinde muhtelif izahlar getirdiler. Bu çerçevede bazıları Kitab-ı Mukaddes'te yedi sayısının mükemmel sayı olduğuna işaret eder. Peki ya on dört? Yedinin iki katı. Bu, "çifte mükemmel" bir şecere olabilir. Muhtemelen daha ikna edici bir başka teori, şecerenin İsa'nın Mesih olarak konumuna vurgu yapmak için tasarlanmış olduğudur. Mesih, İsrail'in en büyük kralının devamı olarak bir "Davut oğlu" olacaktır. Kadim dillerde alfabenin harflerinin aynı zamanda rakamlar olarak işlev gördüğünü, böylelikle İbrani alfabesinin ilk harfi olan *alef* harfinin aynı zamanda 1 rakamını, ikinci harfi olan *bet*'in 2 rakamını, üçüncü harf olan *gimel*'in 3 rakamını ifade ettiğini bilmek gerekir. Keza kadim İbranice'de sesli harf hiç kullanılmaz. Bu yüzden Davut ismi D-V-D olarak hecelenir. İbranicede D (*daleth*) harfi 4 rakamına ve V (*vav*) harfi 6 rakamına karşılık gelir. Davut isminin harflerini toplarsanız 14'e eşit olur. Bu da Matta'nın şeceresinde Davut oğlu İsa Mesih'in şeceresinde on dört kuşaktan oluşan üç grup olmasını istemesinin nedeni olabilir.

---

[10] 1. Tarihler'de -2. Krallar 14:21 ile 2. Tarihler 26:1'i karşılaştırdığınızda göreceğiniz üzere- Uzziya'nın bu kitapta Azarya olarak adlandırıldığını göz önünde bulundurun.

Ne yazık ki rakamların anlamlı olabilmesi için Matta bazı isimleri şecerenin dışında bırakmak zorundaydı. Eğer Matta'nın on dört-on dört-on dört şeması doğruysa, İbrahim ile İsa arasında kırk iki isim olmalıdır. Ama Luka'nın şeceresi elli yedi isim vermektedir. Bunlar birbirinden farklı şecerelerdir.

Peki, bu çelişkilerin nedeni nedir? İki yazarın da bu şecereyi aktarırken bir ya da birkaç amacı vardı: İsa'nın Yahudilerin atası İbrahim ile (özellikle Matta), Yahudilerin şanlı kralı Davut ile (Matta) ve bir bütün olarak insan ırkıyla (Luka) bağlantısını göstermek. Muhtemelen iki yazar farklı şecereleri baz aldı veya belki de bizzat kendileri oluşturdu. Şüphesiz ki hiçbiri kendi anlatısının "Yeni Ahit'te" yer alacağını ve iki bin yıl sonra tarihsel eleştirmenler tarafından diğeriyle dikkatli bir şekilde karşılaştırılacağını bilmiyordu. Kendi gerçeklerini doğrulamak için istişare etmiş de değillerdi. Her ikisi de yapabildiği kadarıyla kendi anlatısını sundu, ancak son tahlilde birbirinden farklı iki anlatı ortaya çıktı.

İsa'nın Yaşamından Diğer Çelişkiler

İncil anlatılarındaki bazı ilgi çekici çelişkilere ayrıntılı bir şekilde baktıktan sonra şimdi de diğerlerine daha hızlı bir biçimde değineceğim. Genellikle bunları kendi başınıza da inceleyebilirsiniz. Ve İncilleri yatay olarak öykü öykü okuduğunuzda bunlardan daha çok bulabilirsiniz.

Çelişkilere basit sorularla yaklaşabiliriz. Burada kendimi beş tanesiyle sınırlıyorum:

İsa Vaftiz Olurken Gökten Gelen Ses Ne Söyledi?

Bu sorunun yanıtı hangi anlatıyı okuduğunuza bağlı olarak değişir. Vaftiz, Yuhanna'da anlatılmaz ancak Matta, Markos ve Luka'da birbirine benzeyen anlatılar bulabiliriz. Bu beklenen bir şeydir: Araştırmacılar Matta'nın ve Luka'nın kendi öykülerinin bir kısmını, temel kaynaklarından biri olan Markos İncili'nden aldığını uzunca bir süredir bilmektedir. İşte bu yüzden pek çok konuda bu iki İncil arasında kelime kelime benzerlikler söz konusudur.

Ancak aralarında farklılıklar da vardır çünkü Matta ve Luka belirli yerlerde kaynaklarının kelimelerini değiştirmiştir. Yine de, İsa'nın vaftizine ilişkin üç anlatının hepsinde, İsa sudan çıktığında gökler açılır, Ruh bir güvercin suretinde iner ve bu esnada gökten bir ses işitilir. Peki, bu ses ne der? Matta'da, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum" der. Ses, İsa'nın etrafındaki insanlara, ya da belki de vaftizci Yahya'ya, İsa'nın gerçekte kim olduğunu bildirerek konuşuyor gibidir. Lakin Markos'ta ses, "Sen benim sevgili Oğlumsun, senden hoşnudum" der. Buradaysa ses, kendisinin gerçekte kim olduğunu söyleyip tasdik ederek doğrudan İsa'ya hitap ediyor gibidir. Luka'da farklı şeyler vardır (burası biraz karışıktır, çünkü Luka İncili'nin farklı el yazmaları ses ile ilgili farklı kelimeler kullanır. Burada, pek çok İngilizce tercümede bulunmasa da, Kitab-ı Mukaddes'in bazı daha eski el yazmalarında bulunduğu şekliyle cümlenin orijinal kelimelerini alıyorum).[11] Burada ses, Mezmurlar 2:7'yi çağrıştıracak şekilde "Sen benim oğlumsun, bugün ben sana Baba oldum" (3:22) der.

Her bir anlatı, ses ile farklı bazı şeyleri ifade etmeye çalışmaktadır. Yani, sese atfedilen farklı kelimeler farklı anlamlara gelir ve farklı işlevler taşır: Ses, Matta'da İsa'yı Vaftizci Yahya'ya ve kalabalığa tanıtır, Markos'ta İsa'nın kimliğini doğrudan kendisi tasdik eder, Luka'daysa vaftizin İsa'yı bizzat Tanrı'nın oğlu yaptığını bildirir. Ama şu soru akılda kalmaya devam eder: Ses aslında ne demişti? Bu sorun ilk Hıristiyanların zihinlerini bulandırdı. Hatta o kadar ki Ebionit İncili olarak adlandırılan sonraki bir İncil sesin gökten üç ayrı kez geldiğini belirterek sorunu çözer. İlk olarak, ilgili sözlerin, Markos'un anlattığı üzere, İsa'ya hitap ettiği; daha sonra Matta tarafından Vaftizci Yahya'ya ve kalabalığa hitap ederek anlatıldığı ve son olarak Luka'da geçtiği şekilde söylendiği iddia edilir. Ancak bir kimse üç İncil'in tamamını yeniden yazmaya niyetlenmediği sürece gerçek, sesin farklı şeyler söylediğidir.

---

[11] Şu eserimdeki tartışmalara bkz.,*Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why* (San Francisco: Harper San Francisco, 2005), s. 158-61.

Vaftiz Edildikten Sonraki Gün İsa Neredeydi?

Sinoptik İnciller olarak adlandırılan Matta, Markos ve Luka'da vaftizden sonra İsa, İblis tarafından ayartılmaya çalışıldığı kırsal alana/çöle gider.[12] Özellikle Markos konu hakkında çok açıktır, vaftizi hakkında bilgi verdikten sonra İsa'nın çöle gitmek için "hemen" ayrıldığını ifade eder. Peki Yuhanna? Yuhanna İncili'nde İsa'nın çölde İblis tarafından ayartılmaya çalışıldığına ilişkin hiçbir anlatı yoktur. Vaftiz esnasında Tanrı'nın Ruhu'nun güvercin şeklinde İsa'ya inmesine tanıklık etmesinden sonraki gün (Yuhanna, 1:29-34), Vaftizci Yahya İsa'yı yine görür ve onu Tanrı'nın Kuzusu olarak ilan eder (Yuhanna açıkça bunun vaftizin ertesi günü gerçekleştiğini ifade eder). Daha sonra İsa, etrafına müritlerini toplamaya başlar (Yuhanna, 1:35-52'de suyu şaraba dönüştürme mucizesini göstermek suretiyle halka yönelik elçilik görevine başlar (Yuhanna, 2:1-11). Görüldüğü üzere İsa'nın vaftizi ertesi gün nerede olduğu sorusunun yanıtı hangi İncil'i okuduğunuza bağlı olarak değişmektedir.

Yair'in Kızı Ölü müydü?

İncillerde birbiriyle uzlaştırılamaz ufak tefek farklılıkları bulunabileceği yönündeki tezimi gözler önüne sermek için şifacı olarak İsa'nın mucizelerinden basit bir örneği seçtim. En erken anlatımız olan Markos'ta, Yair isimli bir sinagog lideri İsa'ya gelir ve acele olarak kendisiyle birlikte evine gelmesi için yalvarır ve İsa'dan oldukça hasta olan kızını iyileştirmesini talep eder. Onlar eve doğru yola koyulmaya başlamadan hemen önce, yarası on iki yıldır kanayan bir kadın gelir ve İsa onu iyileştirir. Bu sırada da Yair'in hizmetçileri kızın öldüğünü, artık çok geç kaldıklarını bildirmek için Yair'in yanına varır. İsa, onlara üzülmemelerini söyler, eve gider ve kızı diriltir (Markos, 5:21-43). Matta da aynı öyküyü anlatır (Matta, 9:18-26) ancak temel bir fark vardır.

---

[12] İlk üç İncil, Sinoptik İnciller olarak adlandırılır. Kökeni itibariyle, Yunanca *syn* "birlikte" ve *opsis* "görüş" kelimelerinden gelen bu terim, çok sayıda ortak öyküyü barındıran üç İncil'in benzerliğini ifade eder.

Markos'un versiyonunda Yair, İsa'ya gelir çünkü kızı zaten ölmüştür. O, İsa'nın onu iyileştirmek üzere değil, diriltmek üzere evine gelmesini ister. Ve İsa'da bunu yapar. Bu küçük bir farklılık olarak gözükebilir ancak yine de son derece önemli ve bir ölüm kalım meselesi olarak görülebilir.

İsa'dan Yana Olan ve Ona Karşı Olan Kim?

İsa'nın bazı sözleri farklı yollarla benzer şekilde ifade edilir. Bu konuyla ilgili favori örneklerimden biri Matta 12:30 ve Markos 9:40'ta geçen bir çift sözdür. İsa'nın Matta'da "Benden yana olmayan bana karşıdır" ve Markos'ta da "Bize karşı olmayan, bizden yanadır" diye beyanda bulunduğu ifade edilir. Her iki sözü de söylemiş miydi? İkisini birden kastetmiş olabilir mi? İkisi aynı anda nasıl doğru olabilir? Veya İncil yazarlarından biri söylenileni tam tersinden anlamış olabilir mi?

İsa'nın Elçilik Görevi Ne Kadar Sürmüştür?

En erken İncil olan Markos, İsa'nın halka yönelik elçilik görevinin uzunluğuna ilişkin açık bir beyanda bulunmaz, fakat konuyla ilgili az da olsa fikir veren bazı yorumlar yapar. İsa'nın elçilik görevinin başında, 2. bölümde, buğday tarlasından geçen İsa'nın müritleri, Şabat günün kutsallığını ihlal ettiklerine inanan Ferisilerin şaşkın bakışları arasında buğday başaklarını koparıp tanelerini yerler. Bu bilgi doğruysa olay hasat zamanında yani güz mevsiminde geçiyor olmalı. Bu noktadan sonra olaylar hızlıca ilerler. Markos'un en çok kullandığı kelimelerinden biri *euthus* "hemen/derhal" ifadesidir. Markos'ta da sık sık İsa "hemen" bunu yaptı, İsa "hemen" şunu yaptı şeklinde ifadeler yer alır. 11. bölüme kadar "hemen"li pek çok ifadeden sonra İsa'nın yaşamının son haftasına yani Kudüs'teki Fısıh bayramına geliriz. Fısıh ilkbahar mevsimindedir ve burada verilen açık izlenim İsa'nın elçilik görevinin, hasat zamanından ilkbahara kadar, yani birkaç ay sürdüğü yönündedir.

Birkaç ay mı? İsa'nın elçilik görevinin üç yıl sürdüğünü herkes bilmiyor mu? Aslında onun üç yıl sürdüğüne dair düşün-

ce, Sinoptik İncillerden -Matta, Markos ve Luka- değil, son İncil olan Yuhanna'dan kaynaklanır. Üç ayrı yerde Yuhanna farklı Fısıh kutlamalarına atıfta bulunur. Fısıh kutlaması bir yıl arayla olduğundan buradan İsa'nın elçilik görevinin iki yıldan fazla, yani yukarı yuvarlayınca üç yıl sürdüğü sonucuna varılır. Peki, doğru olan hangisidir? Bunun teknik bir çelişki olmadığına inanıyorum. Ancak eğer o gerçekten onları kastetmediyse Markos'un bütün bu "hemen" ifadeleriyle ne yapmak istediğini bilmek oldukça zordur.

İsa'nın elçilik görevine ilişkin anlatılardaki başka pek çok çelişki, izleri sürülüp takip edildiğinde bulunabilir. Lakin aynı yönde devam etmektense, İsa'nın Çilesi'ni -İsa'nın ölümü ve ölümden dirilişi- konu alan anlatılarda bulunan çelişkiler hakkında konuşmak istiyorum. Bunlardan bazıları oldukça önemlidir.

Çile Anlatılarındaki Çelişkiler

Çile anlatıları bağlamında Markos ve Yuhanna İncilleri arasındaki çelişkilerin birkaçından zaten bahsettik. Bunlar Mabet'in ne zaman temizlendiği (Markos, 11; Yuhanna, 2) ve İsa'nın öldüğü gün ve saate ilişkindi (Markos, 14-15; Yuhanna, 18-19). İsa'nın ölümü ve dirilişine dair İncil anlatılarındaki farklılıklar sadece bunlardan ibaret değildir. Burada üç önemli farklılıktan uzunca bahsedeceğim ve sonra da birkaç başka husus hakkında kısa bilgiler vereceğim.

Pilatus'un Huzurunda Yargılanma

Bu konuda ilk kanonik İncil Markos ile son kanonik İncil Yuhanna'yı karşılaştırarak işe başlıyoruz. Her iki anlatıda İsa, Roma valisi Pontius Pilatus'un huzurunda yargılanır ve kendisini Yahudilerin kralı diye adlandırdığı için ölüm cezasına çarptırılır. Ancak yargılanma süreci ile ilgili anlatılarda Markos ve Yuhanna arasında bazı çok ilginç farklılıklar söz konusudur.

Markos'un anlatısı kısa ve belirgindir. Sabah erkenden Yahudi liderler İsa'yı Pilatus'a getirirler, Pilatus da ona gerçekten Yahudilerin kralı olup olmadığını sorar. İsa iki kelime ile cevap

verir, Yunanca: "*su legeis.*" "Siz böyle söylüyorsunuz." Yahudi din adamları onu pek çok şeyle suçlar ve Pilatus, İsa'nın hiç savunma yapmaması karşısında şaşkınlığını ifade eder. Daha sonra Pilatus'un Fısıh süresince Yahudi halkından bir suçluyu azat etme şeklinde bir geleneğe sahip olduğundan bahsedilir ve onun toplanmış kalabalığa kendisinin "Yahudilerin Kralını" salıvermesini isteyip istemediklerini sorduğunun altı çizilir. Başkâhinler araya girerek İsa'nın yerine Barabbas adlı bir katilin salıverilmesini sağlamak için kalabalığı kışkırtır. Pilatus kalabalığa İsa'ya ne yapılmasını arzu ettiklerini sorar. Onlar da cevaben İsa'nın çarmıha gerilmesini istediklerini söylerler. Ve Pilatus, "kalabalığı memnun etmek için" taleplerini yerine getirir. Barabbas'ı salıverir, İsa'yı kırbaçlatır ve çarmıha gerilmek üzere askerlere teslim eder.

Eğer Markos anlatısı konuyla ilgili tek anlatı olmuş olsaydı, yargılamanın oldukça hızlı bir şekilde gerçekleştiği izlenimine kapılırdık. Buna göre İsa yargılama esnasında iki kelime hariç hemen hiçbir şey söylemez. Pilatus, İsa'yı suçlayan Yahudi liderler, kalabalık ve bizzat İsa'nın kendisinin aynı mekânda olduğunu ve görüş alışverişinde bulunduğunu düşünürdük.

Fakat Yuhanna'da (18:28-19:14) çok farklı bir anlatı vardır. Yuhanna'da Yahudi yetkililer İsa'yı Pilatus'a sabah erkenden götürür ancak Pilatus'un konağına girmeyi reddederler çünkü akşam "Fısıh yemeğini yiyebilmek için" "necasetten kaçınmak" isterler (18:28); (Markos İncili'nde Yahudi din adamlarının önceki gece Fısıh yemeğini zaten yemiş olduklarını hatırlayın). Onların hükümet konağına girmekle neden necis olacakları belirtilmez. Acaba bunun nedeni konağın bir pagan mekânı olmuş olması mıydı? Yoksa oranın bir mezarlık üzerine bina edilmiş olması mı? Ya da başka nedenlerden dolayı mı? Sonuçta yargılama tuhaf bir şekilde ilerler. İsa, Pilatus ile birlikte konaktadır, onu suçlayan Yahudi yetkililer ise kalabalıkla birlikte dışarıdadır. Pilatus, taraflarla konuşabilmek için davacı ve davalı arasında bir içeri bir dışarı gider gelir. Yargılama süresince konağa altı kere girer ve çıkar, hem İsa ile hem de davacılarla konuşmalar yapar.

Eğer konuyla ilgili anlatıları yatay olarak okursanız aralarında pek çok başka farklılık da olduğunu görebilirsiniz. Burada sadece üç tanesini zikredip potansiyel önemlerine işaret edeceğim. İlk olarak, İsa, Yuhanna'nın anlatısında Markos'unkinden daha fazla şey söylemektedir. Nitekim o, "bu dünyadan olmayan krallığından" bahsederek (18:36), kendisinin hakikate tanıklık etmek için dünyaya geldiğine işaret eder (18:37) ve Pilatus'un, Tanrı tarafından verilmiş olan hariç, kendi üzerinde mutlak bir kudrete sahip olmadığını söyler (19:11). Bu uzun diyaloglar, İsa'nın, Sinoptik İnciller'de sıklıkla bulduğunuz aforizmalar ve tek satırlık söz dizilerinin aksine, uzun konuşmaları içeren Yuhanna İncili'nin tamamındaki anlatılarla oldukça uyumludur.

İkincisi, Pilatus İsa'yı, yargılama bittikten ve hüküm açıklandıktan sonra kırbaçlatmak yerine, bunu yargılama sürecinin ortasında yapar (19:1). Yuhanna'nın bu ayrıntıyı değiştirmesiyle ilgili birtakım izahlar yapılmıştır. Bir sebep, sonra yaşananlardan ötürü olabilir: Pilatus, dövülmüş, ağzı gözü kan içinde ve mor bir kaftan içinde Yahudi halkına sunmak için İsa'yı karargâhtan dışarı çıkarır ve onlara: "Bu adama dikkatle bakın dikkat edin," der. Yuhanna'nın yazarı için İsa, sıradan bir adamdan çok daha fazlasıdır ancak Pilatus ve Yahudi kalabalık onun kim olduğunu bilmez. Pilatus ve askerleri mor kaftan giydirdikleri ve başına taç taktıkları İsa ile "Yaşa, Yahudilerin Kralı!" diyerek alay ederler. Aslında habersiz bir şekilde İsa'nın gerçek kimliğini beyan ederler. Yuhanna için İsa, dış görünüşü bir tarafa, gerçekten kraldır.

Son olarak, Yuhanna İncili'nde, Pilatus'un İsa'nın masum olduğunu, cezalandırılmayı hak etmediğini ve salıverilmesi gerektiğini üç defa ifade etmesi önemlidir (Yuhanna, 18:38; 19:6 ve ima ile 19:12). Markos'ta Pilatus İsa'nın masum olduğunu hiçbir şekilde beyan etmez. Yuhanna'daki bu abartılmış vurgunun nedeni nedir? Araştırmacılar uzunca bir zamandır Yuhanna'nın pek çok örnekte İncillerin en şiddetli Yahudi karşıtı olanı olduğuna dikkat çekerler (bkz. İsa'nın Yahudilerin Tanrı'nın çocukları değil, "İblis'in çocukları" olduğunu belirttiği Yuhanna, 8:42-44). Bu bağlamda, yargılama esnasında Roma

valisinin tekrar tekrar İsa'nın masum olduğunu vurguladığını niçin anlatılır? Kendinize sorun: Eğer Romalılar İsa'nın ölümünden sorumlu değilse kim sorumludur? Yahudiler. Nitekim Yuhanna için sorumlu olan Yahudilerdir. 19:16'da Pilatus'un İsa'yı Yahudi başrahiplere çarmıha gersinler diye teslim ettiği söylenir.

Yahuda'nın Ölümü

Dört İncilin tamamında Yahuda İskariyot'un, yetkililerin İsa'yı tutuklamasına yol açan süreçte İsa'ya ihanet eden kişi olduğu ifade edilir. Dört anlatı Yahuda'nın bu çirkin eylemi neden yaptığı konusunda farklı şeyler söyler. Markos'ta herhangi bir sebep yoktur, ancak Yahuda bu iş için para almıştır ve dolayısıyla açgözlülüğü belki bir sebep olabilir (Markos, 14:10-11). Matta 26:14'te açıkça Yahuda'nın bu işi para için yaptığını belirtir. Diğer taraftan Luka, Yahuda'nın "içine Şeytan girdiği" için İsa'ya ihanet ettiğini belirtir (22:3). Bir başka ifadeyle, ona bu işi yaptıran Şeytan'dır. Yuhanna'da, Yahuda bizzat "bir şeytan" olarak adlandırılır (Yuhanna, 6:70-71) ve muhtemelen kötü bir karaktere sahip olduğundan efendisine ihanet etmiştir.

Ve daha da ilgi çekici olanı, ihanet eylemini yaptıktan sonra Yahuda'ya ne olduğu sorusudur. Markos ve Yuhanna konu hakkında hiçbir şey söylemez: Yahuda adeta sahneden kaybolur. Luka İncili'nde de durum böyledir ancak Luka'nın yazarının derlemesi olan ve bu nedenle adeta onun ikinci cildi konumundaki Elçilerin İşleri'nde[13] ihanetten sonra Yahuda'ya ne olduğuna ilişkin bir anlatıya yer verilir. Matta İncili'ndeki anlatı ile bu anlatını birkaç noktada birbiriyle çarpıcı tezatlar barındırmaktadır.

Yaygın olarak kabul edilen görüşe göre Yahuda'nın Mabet'ten ayrılıp "kendini asması" öyküsü Matta'dan gelir (27:3-

---

[13] Pek çok Kitab-ı Mukaddes araştırmacısı Luka ve Elçilerin İşleri'nin aynı kişi tarafından yazıldığı kanaatindedir; Luka 1:1-4 ve Elçilerin İşleri 1:1-5'i okuyunca bunun niçin böyle olduğunu görürsünüz.

10). Yahuda, ihanetinin İsa'nın mahkûmiyetine yol açtığını gördükten sonra pişmanlık duyar ve ihanet karşılığında altığı otuz gümüş sikkeyi Yahudi başkâhinlerine geri götürerek onlara kendisinin "masum bir insana ihanet etmekle onun kanına girdiği için günah işlediğini" söyler. Ancak onlar parayı kabul etmeyi reddederler. Bu yüzden Yahuda tapınağın içinde paraları fırlatarak oradan çıkar ve gidip kendini asar. Başkâhinler paraları toplar fakat onlar suçsuz bir kişinin kanıyla boyanan "kan parası" olduğundan onların Mabet hazinesine geri konamayacağına hükmederler. Bunun üzerine söz konusu parayla iyi bir iş yapmak için, muhtemelen çömlekçilerin balçık almak için kullandıkları bir tarla olan "çömlekçinin tarlasını" Kudüs'te ölen yabancıları gömmek üzere satın almaya karar verirler. Söz konusu bu yerin Yahuda'ya ihaneti karşılığında verilen İsa'nın kan parasıyla alındığı söylendiği için orası bugüne dek "Kan Tarlası" olarak isimlendirilmeye devam etmiştir.

Elçilerin İşleri kitabındaki Luka'nın anlatısında da birtakım benzerlikler mevcuttur: Bunlar Yahuda'nın ölümü, "Kan Tarlası" olarak adlandırılan tarlanın satın alınması gibi hususlardır. Ancak ayrıntılar Matta tarafından anlatılan öyküyle yalın bir çelişki -hatta tezat- içindedir. Elçilerin İşleri'nde (1:18-19) Yahudi din görevlilerinin değil, bizzat Yahuda'nın kendisinin tarlayı, ihaneti karşılığında kazandığı para olan, "kötülüğünün mükâfatıyla" satın aldığı söylenir. Ve onun kendini astığı ifade edilmez. Bunun yerine "baş aşağı" düştüğü, "bedeninin yarıldığı" ve böylece "bağırsaklarının dışarı döküldüğü" söylenir. Luka'ya göre tarlanın "Kan Tarlası" olarak adlandırılmasının sebebi Yahuda'nın kanının söz konusu tarlada akmış olmasından dolayıdır.

Yıllardır okuyucular Yahuda'nın ölümüne ilişkin bu iki anlatıyı birbiriyle uzlaştırmaya çalıştılar. Nasıl Yahuda hem kendini asar hem de bedeni yarılarak bağırsakları tamamen dışarı dökülür? Bu iki anlatıyı birleştirerek tek bir anlatı oluşturmak isteyen maharetli yorumcular burada şöyle bir manevra geliştirirler. Muhtemelen Yahuda kendini astı, ancak ip kopunca başı üstüne

yere düştü ve ortadan ikiye yarıldı. Veya kendini astı ancak bu işe yaramadı, bunun üzerine yüksek bir kayaya tırmandı ve aşağıdaki tarlaya baş aşağı atladı. Veyahut belki... Belki de başka bir şey oldu.

Lakin buradaki husus, iki naklin Yahuda'nın nasıl öldüğüne ilişkin farklı anlatılar vermesidir. Bununla birlikte, Yahuda'nın baş aşağı düşüp karnının yarıldığını söylemek ne kadar gizemli olsa da kendini asmadığı anlamına gelir. Diğer iki noktayla ilgili de bariz çelişkiler vardır: Buna göre tarlayı kim satın aldı (Matta'nın söylediği gibi başkâhinler mi, yoksa Elçilerin İşleri'nde söylendiği gibi Yahuda'nın kendisi mi)? Ve tarla, niçin kan tarlası olarak isimlendirildi (Matta'nın söylediği gibi kan parasıyla satın alındığı için mi, yoksa Elçilerin İşleri'nde söylendiği gibi Yahuda'nın kanı tarlada aktığı için mi)?

Diriliş Anlatıları

İnciller arasındaki farklılıklar, hiçbir yerde İsa'nın dirilişiyle ilgili anlatılarda olduğu kadar açık seçik değildir. Genellikle birinci sınıf öğrencilerimden dört İncil'de İsa'nın gömülmesiyle İncillerin sonu arasında yer alan olayları listeleyerek bir karşılaştırma yapmalarını isterim. Yatay okumaya bundan daha iyi bir giriş olamaz. Dört anlatı arasında çok sayıda farklılık vardır, bunların bazısı kolay bir şekilde (hatta hiçbir şekilde) birbiriyle uzlaştırılamayan çelişkilerdir. Öğrenciler bunu değerli bir alıştırma olarak bulurlar çünkü bunu yaptırmakla onlara anlatılar arasında farklılıklar olduğunu ben söylemiyorum. Söz konusu farklılıkları kendileri keşfediyor ve onları anlamlı hale getirmek için gayret sarf ediyorlar.

İsa'yı Yanlış Aktarmak adlı kitabımda gündeme getirdiğim bir noktayı burada tekrar vurgulayayım: Bu İncillerin herhangi birinin orijinal nüshasına değil, birçok durumda birkaç yüzyıl sonra oluşturulmuş kopyalarına sahibiz. Bunların hepsi, özellikle de İsa'nın dirilişi anlatılarında birbirleriyle farklılık arz ederler. Araştırmacılar bu daha sonraki el yazmalarına dayanarak orijinal olanların ne söylediğini belirlemek zorundadır. Bazı yerlerde bu

kararlar kolaylıkla verilirken diğerlerinde onlar tartışmaya epey açıktır.

Diriliş anlatılarının pek tartışmaya mahal olmayan bir yönü, Markos İncili'nin son on iki âyetinin aslında Markos İncili'nin orijinalinde yer almadığı, bilahare başka bir yazar tarafından eklendiğidir. Markos İncili, mezardan kaçarak uzaklaşan ve bu esnada da herhangi bir kimseye ne gördüklerini söylemeyen kadınlarla 16:8'de biter. Tartışmamda 16:9-21'deki âyetlerin İncil'e daha sonraki bir zamanda ilave edildiği yönündeki mutabakatı kabul ediyorum.[14]

Bu detayı da aradan çıkardığımıza göre, dört kanonik İncil rivayetlerindeki diriliş anlatılarıyla ilgili ne söyleyebileceğimize gelelim. Dört İncilin her biri, İsa'nın çarmıha gerilmesinden ve gömülmesinden sonraki üçüncü günde Mecdelli Meryem'in mezara gittiği ve burayı boş bulduğu konusunda hemfikirdir. Ancak kalan hemen her ayrıntıda birbiriyle aynı fikirde değillerdir.

Mezara kim veya kimler gitti? Meryem yalnız mıydı (Yuhanna, 20:1)? Mecdelli Meryem ve başka bir Meryem mi vardı (Matta, 28:1)? Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Salome mi vardı (Markos, 16:1)? Veya İsa'ya Celile'den Kudüs'e kadar eşlik eden kadınlar Mecdelli Meryem, Yohanna, Yakup'un annesi Meryem ve "öbür kadınlar" mıydı (Luka 24:1; bkz. 23:55)? Kadınlar mezara vardıklarında mezarın önünü kapatan taş hâlihazırda yerinden yuvarlanmış mıydı (Markos 16:4'te olduğu gibi) yoksa kadınlar oradayken taş bir melek tarafından mı yuvarlandı (Matta 28:2)? Onlar orada kimi veya neyi gördüler? Bir meleği mi (Matta, 28:5)? Genç bir adamı mı

---

[14] Markos'un kendisinin son on iki âyeti yazmadığını düşünmenin nedenleri öylesine zorlamadır ki pek çok modern Kitab-ı Mukaddes tercümesi, söz konusu iki âyeti, onların asıl metindeki son olmadıklarını belirten bir dipnotla parantez içinde içerirler. Evvela onlar en eski ve en iyi el yazmalarında bulunmaz. Keza bu âyetler yazım stili ve kelime kullanımı noktasında da Markos'taki başka yerlerde bulunmaz. Ayrıca 8. âyetten 9. âyete geçiş Yunanca okunduğunda anlam ifade etmez. Daha çarpıcı bir tartışma için, bkz., benim diğer kitabım *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why* (San Francisco: HarperSanFrancisco, 2005), s. 65-68.

(Markos, 16:5)? İki adamı mı (Luka, 24:4)? Veya hiçbir şeyi veya hiç kimseyi mi (Yuhanna)? Ve oradakilere ne söylendi? Onlara, İsa'nın kendileriyle buluşacağı yer olan "Celile'ye gitmelerini havarilerine söylemeleri" mi bildirildi (Markos, 16:7)? Yoksa İsa'nın onlara "Celile'de bulunduğu sırada" söylediği şeyi hatırlamaları, kendisinin ölmek ve tekrar dirilmek zorunda olduğu mu söylendi (Luka, 24:7)? Daha sonra kadınlar gördükleri ve duydukları şeyleri havarilere söyledi mi (Matta, 28:8) yoksa bu konuda hiç kimseye bir şey söylemediler mi (Markos, 16:8)? Şayet söyledilerse kime söylediler? On bir havariye mi (Matta, 28:8)? On bir havariye ve diğer insanlara mı (Luka, 24:8)? Simon Petrus ve ismi zikredilmeyen başka bir havariye mi (Yuhanna, 20:2)? Buna karşılık olarak havariler ne yaptılar? Bizzat İsa'nın kendisi hemen kendilerine göründüğünden havariler karşılık olarak hiçbir şey yapmadı mı (Matta, 28:9)? Yoksa kadınların anlattıklarını "saçma sözler" olarak gördükleri için onlara inanmadılar mı (Luka, 24:11)? Ya da olanları kendi gözleriyle görmek için bizzat mezara mı gittiler (Yuhanna, 20:5)?

Sorular katlanarak artar. Daha sonrasında ne olduğuna ilişkin kendiniz çapraz İncil karşılaştırmanızı yapmak için yatay bir okuma yapabilirsiniz. Eğer İsa birine göründüyse kime ne zaman göründü, göründüğü kişilere ne söyledi ve onlar da ne karşılık verdiler? Hemen her konuda en az bir İncil diğerlerinden farklı bir şey söylüyor.

Özellikle bir husus uzlaştırılamaz gözükmektedir. Markos'un anlatısında kadınlara, havarilere İsa'yı Celile'de karşılamaya gitmelerini söylemeleri talimatı verilir ancak onlar korkudan kimseye tek kelime dahi söylemezler. Matta'nın versiyonunda havarilere İsa'yı karşılamak için Celile'ye gitmeleri söylenir ve onlar derhal bu talimatı yerine getirirler. Orada İsa onlara görünür ve son talimatlarını verir. Ancak Luka'da havarilere Celile'ye gitmeleri söylenmez. İsa'nın *kendisi* Celile'de iken (halka yönelik elçilik görevi esnasında) ölümden dirilişini önceden onlara söylediği ifade edilir. Kuzeydeki Celile'den farklı bir bölge olan, İsrail'in güney kısmında bulunan Kudüs'ten hiç ayrılmaz-

lar. Diriliş gününde İsa, "Emmaus'a giden yol" üzerinde iki havarisine görünür (Luka, 24:13-35), sonraki günde de bu iki havari diğerlerine kendilerinin gördükleri şeyi söyler ve daha sonra İsa onların tamamına görünür (Luka, 24:36-49). Sonrasında ise İsa onları Kudüs'ün dışındaki Beytanya'ya götürür ve onlara son talimatlarını vererek göğe yükselir. Luka'nın ikinci cildinde yani Elçilerin İşleri'nde, ölümden dirilmesinden sonra İsa'nın havarilere Kudüs'ü terk *etmemelerini* söylediği ifade edilir (Elçilerin İşleri, 1:4), Fısıh'tan elli gün sonra olan Pentikost Gününde Kutsal Ruh kendilerine ininceye kadar havarilerin Kudüs'te kalmaya devam etmeleri gerekmektedir. Son talimatlarını verdikten sonra İsa göğe yükselir. Havariler, Kutsal Ruh kendilerine ininceye kadar Kudüs'te kalırlar (Elçilerin İşleri, 2). Eğer durum buysa bu noktada açık bir çelişki ortaya çıkar: Eğer havarilerin derhal Celile'ye gittiği ve İsa'yı oradan göğe yükselirken gördüğü konusunda Matta doğruysa, havarilerin tüm süreç boyunca Pentikost gününe kadar Kudüs'te kaldıkları, İsa'nın göğe yükselişini oradan gördükleri yönündeki İncil ifadeleri nasıl doğru olabilir?

Çile Öyküsündeki Diğer Farklılıklar

Burada İsa'nın yaşamının son haftasına, ölümüne ve ölümden dirilişine ilişkin anlatılardaki bazı temel çelişkilere değineceğiz. Farklılıklar kesinlikle buradakilerden ibaret değildir, onların tümünü listelemek yerine burada en ilginç olan birkaçına dikkat çekeceğim. Eğer tam bir tahlil yaparsanız siz de rahatlıkla onların farkına varabilirsiniz. Söz konusu çelişkileri beş basit soruyla hızlı bir şekilde sıralayabilirim:

1- İsa, Kudüs'e Zafer Girişi sırasında kaç hayvana bindi? Cevap bariz gözükebilir: İsa tek bir hayvana, eşeğe veya sıpaya bindi. Ve Markos 11:7 de dâhil, İncillerin üçünde söylenen şey budur. Lakin Matta İncili'nde bu zafer girişinin kehanetin gerçekleşmesi olduğu söylenir. Daha evvel de gördüğümüz gibi, Tanah'daki kehanetlerin gerçekleşmesine büyük önem verir ve 21:5'te, Zekeriya 9:9'u alıntılayarak şöyle der:

İşte alçak gönüllü kralın
Eşeğe, evet sıpaya,
Eşek yavrusuna binmiş
Sana geliyor

Tanah araştırmacıları bu tarz şiirsel kehaneti tanırlar. Metnin üçüncü satırı, ikinci satırda söylenen şeyi yeniden ifade eder: Bu, "müteradif paralellik (*synonymous parallelism*)" -şiirin iki satırı aynı şeyi farklı kelimelerle söylediği yer- olarak bilinir. Ancak Matta açık şekilde burayı, tuhaf sonuçlara yol açan bu şiirsel kullanımı anlamadı. Matta'da, İsa'nın havarileri onun için biri eşek diğeri de sıpa olan *iki* hayvan temin ederler. Elbiselerini iki hayvana yayarlar ve İsa'da onların ikisine bacaklarını açarak biner (Matta, 21:7). Bu tuhaf manzarayla Matta, İsa'nın Yahudi kutsal metnindeki kehanetin literal bir şekilde gerçekleşmesini sağladığını okuyucuna göstermek ister.

2- İsa kendisini mahkemede sorgulayan başkâhine ne dedi? Tarihsel olarak bu sorunun yanıtını hiçbir şekilde bilemeyeceğimizi düşünüyorum. İsa ve Yahudi yetkililer mahkemedeydi ancak İsa'nın takipçilerinden hiçbiri, yaşananları gelecek nesilleri aktarmak adına orada yoktu. Yine de Markos bize açık bir anlatı verir. Başkâhin İsa'ya kendisinin "Yüce Olan'ın Oğlu Mesih" sen misin diye sorar (14:61) ve İsa sade bir şekilde şu yanıtı verir: "Evet benim. Ve sizler İnsanoğlu'nun Kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve göğün bulutlarıyla geldiğini göreceksiniz" (Markos, 14:62). Diğer bir ifadeyle, Tanrı yakın gelecekte yeryüzünün kozmik yargıcını, Eski Ahit kehanetlerini yerine getirecek kişiyi gönderecektir (Daniel, 7:13-14). Hatta bu olay öylesine yakındır ki başkâhin onun gerçekleştiğini görecektir.

Peki ya bu olay vuku bulmasa ne olacaktı? İnsanoğlu gelmeden evvel başkâhin ölseydi? Bu durum İsa'nın iddiasını geçersiz kılmayacak mıydı? Belki. Ve bu, Markos'tan on beş yirmi yıl kadar sonra -muhtemelen başkâhin öldükten sonra- yazan Luka'nın İsa'nın cevabını değiştirmesinin nedeni olabilir. İnsanoğlu yargılamak için geldiğinde sağ olan başkâhin hakkında cevap verdiğinde hiçbir şey demez: "Ne var ki, bundan

böyle İnsanoğlu, kudretli Tanrı'nın sağında oturacaktır" (Luka, 22:69).

3- Matta neden yanlış peygamberden alıntı yapar? Matta, Yahuda'nın otuz parça gümüş için İsa'ya ihanet ettiğine işaret ettiğinde, (artık ondan beklediğimiz üzere) bu durumun Kutsal Kitap'ın kehanetinin yerine getirilmesi olduğuna dikkat çeker: "Böylece Peygamber Yeremya aracılığıyla bildirilen şu söz yerine gelmiş oldu: 'İsrailoğulları'ndan kimilerinin O'na biçtikleri değerin karşılığı olan otuz gümüşü aldılar; Rabbin bana buyurduğu gibi, Çömlekçi Tarlasını satın almak için harcadılar" (Matta, 27:9-10). Sorun şu ki bu kehanet Yeremya'da değil, Zekeriya 11:13'te geçen pasajın yorum katılarak alıntılanması gibi gözükmektedir.

4- Mabet'teki perde ne zaman yırtıldı? Mabet'teki perde, "kutsalların kutsalı" olarak adlandırılan en kutsal mekânı Mabet'in diğer kısımlarından ayırıyordu. Burası Tanrı'nın yeryüzünde (tabi gökte de hükmediyor) ikamet ettiği düşünülen kutsalların kutsalı olan yerdir.

Yılda bir kez kefaret günü (*Yom Kippur*) hariç hiç kimse bu perdenin arkasındaki yere giremez. Sadece başkâhin söz konusu günde önce kendinin sonra da halkın günahları için kurban sunmak üzere buraya girebilir. Markos İncili'ne göre, İsa son nefesini verdikten sonra Mabet'in perdesi aşağı doğru yırtılarak ikiye bölündü (Markos, 15:38). Bu, uzun süre sembolik bir ifade olarak kabul edildi, çünkü kırk yıl sonraki Romalılarla olan savaşta Mabet tamamen yerle bir oluncaya kadar perdenin tahrip edildiğini ortaya koyan hiçbir tarihsel veri yoktu. Markos için İsa'nın ölümü Mabet kurbanlarına yönelik ihtiyacın sonu anlamına geliyordu. Oğlunun ölümüyle Tanrı artık tüm insanlar için ulaşılabilir olmuştu; artık kalın bir perdeyle insanlardan ayrılmasına gerek yoktu. İsa'nın ölümü insanları hem Tanrı ile birleştirmiş hem de onların günahlarının kefareti olmuştur.[15]

---

[15] Burada geçen İngilizce *atonement* kelimesi *at-one-ment* olarak türemiş ve "birleşme" manasına gelen bir terimken güncel olarak kefaret için kullanılır. [ç.n.]

Keza Luka İncili Mabet'teki perdenin ortadan ikiye yarıldığına işaret eder. Ancak tuhaf bir şekilde, perdenin İsa öldükten sonra değil, çarmıhta daha canlıyken yarıldığı söylenir (Luka, 23:45-46). Bu çelişkinin önemi konusunda gelecek bölümde konuşacağım ve bu değişikliğin doğrudan Luka'nın İsa'nın ölümüne ilişkin algısıyla bağlantılı olduğunu belirteceğim.

5. İsa öldüğünde yüzbaşı ne dedi? Bu sorunun cevabı, *En Büyük Hikâye* adıyla beyaz perdeye aktarılan muhteşem İncil öyküsünü izleyenler için daha aşikârdır. Yüzbaşıyı oynayan John Wayne'in ifadesiyle "Bu adam gerçekten Tanrı'nın oğlu'ydu." Ve bu gerçekten de Markos İncili'nde yüzbaşının söylediği cümledir (15:39). Ama Luka'nın kelimeleri değiştirdiğine işaret etmek gerekir. Luka'nın anlatısında yüzbaşı "Bu adam gerçekten masumdu" der (23:47). Bunun aynı kapıya çıktığına vurgu yapmak isteyen yorumcular her zaman olmuştur: Şüphesiz ki İsa gerçekten Tanrı'nın oğlu'ysa masumdur. Ama kelimeler farklıdır ve farklı anlamlara sahiptir. Eğer potansiyel bir suçlu mahkeme tarafından "suçsuz" ilan edilirse o, kesinlikle Tanrı'nın oğlu olarak ilan edilmekle aynı şey değildir. Yüzbaşı her iki şeyi de söyledi mi? Eğer amaç, İncilleri uzlaştırmak ve böylelikle Markos veya Luka'nın yanında konuyla ilgili üçüncü bir versiyon oluşturmaksa buna evet denebilir. Ancak Luka'nın daha sonra niçin kelimeleri değiştirmiş olduğunu mütalaa etmek muhtemelen daha iyi bir yöntemdir. Luka için İsa'nın kendisine karşı dillendirilen suçlardan tamamen masum olduğuna vurgu yapmak önemliydi. Örneğin Yuhanna'da, Luka'da olduğu gibi, Pilatus, (Markos'takinin aksine) masum olduğunu belirterek İsa'yı üç kez salıvermeye çalışır. Ve böylece sonunda yüzbaşı İsa'nın suçsuzluğunu itiraf eder. Romalıların tamamı İsa'nın masumluğu konusunda hemfikirdir. O halde onun ölümünün sorumlusu kimdir? Romalılar değil, Yahudi dini yetkililer ve elbette bizzat Yahudi halkı.

PAVLUS'UN YAŞAMI VE YAZILARIYLA ALAKALI ÇELİŞKİLER

Bu bölümde buraya kadar eğer incillerle ilgili yeni bir kavrama şekli edinmek istiyorsak onları yatay olarak okumamız gerektiği-

ni ve dikey olarak okursak yeni bir kavrayışın mümkün olmadığını okuyucunun gözleri önüne sererek sadece dört kanonik İncil üzerinde durduk. Yatay okumanın bu kitapları ele alıp incelemek için en iyi veya biricik yol olduğunu iddia etmiyorum. Elbette İnciller de diğer kitaplar gibi baştan sona okunmak için tasarlanmıştır, tarihsel eleştirmenler uzun zamandır böyle yapmanın değerini kabul etmişlerdir ve İncilleri bu şekilde okumayı seçen okurlara yardımcı olacak bir dizi ilgi çekici yöntem de geliştirmişlerdir.[16]

Yeni Ahit'te sadece İncillerin çelişki içeren kitaplar olduğunu da iddia etmiyorum. Zaten gördüğümüz gibi, Elçilerin İşleri kitabının, örneğin Yahuda'nın ölümü konusunda (Matta'nın aksine) veya İsa'nın ölümünden ve dirilişinden hemen sonra havarilerin kuzeye, Celile'ye doğru yolculuk yapıp yapmadığı konusunda (yine Matta'nın aksine) İncillerin söylediğine tezat teşkil ettiği apaçık ortadadır.

Elçilerin İşleri kitabı, bir bütün olarak İsa'nın göğe yükselmesinden sonra takipçilerine ne olduğu ve onlar arasındaki olaylara ilişkin bir anlatıdır. Kısaca, havariler Hıristiyan inancını ilk olarak Kudüs'te yaşayan Yahudilere, sonra Roma İmparatorluğu'nun diğer yerlerindeki Yahudilere ve daha sonra da Akdeniz havzasında yayılmış şehir merkezlerindeki Yahudi olmayanlara yani gentilelere taşıdılar. Bu yeni dine geçenlerin hiçbiri, havari Pavlus olarak bilinecek Tarsuslu Saul'dan daha önemli değildi. Elçilerin İşleri'ndeki anlatının yaklaşık üçte ikisi Pavlus'un yeni dinin şiddetli bir muhalifi olduktan sonra Hıristiyanlığı seçmesi, başka insanları Mesih'in inancına döndürmek için yaptığı misyon yolculukları, yakalanması, yargılanması ve Roma şehrinde hapsedilmesiyle alakalıdır.

Pavlus sadece Elçilerin İşleri'nin kahramanı değil, aynı zamanda kendi başına da bir yazardı. Yeni Ahit'in yirmi yedi kita-

---

[16] Bu yöntemlerle ilgili bir tartışma için *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, 4. ed. (New York: Oxford University Press, 2008) adlı çalışmamın 6-11 bölümlerine bakınız.

bından on üçünün Pavlus tarafından yazıldığı iddia edilir. Bir başka kitap İbranilere Mektup, öyle olduğunu iddia etmese de Pavlus tarafından yazıldığına inanıldığı için erken dönem kilise babaları tarafından kanonik olarak kabul edilmiştir. Bugün araştırmacılar gerçekte onu Pavlus'un yazmadığı konusunda hemfikirdir. Ve Pavlus'un adını taşıyan on üç mektup arasından, Pavlus'un gerçekte sadece altısını yazmış olduğundan şüphelenmek için makul sebepler vardır. Bu meseleyi, "Kitab-ı Mukaddes'i Kimler Yazdı?" adlı sonraki bir bölümde tartışacağız. Şimdilik Pavlus'un Elçilerin İşleri'nin konusu ve Yeni Ahit'in en azından bazı yazılarının yazarı olduğunu bilmek yeterlidir. Tüm araştırmacıların gerçekten Pavlus'un yazdığından emin olduğu yedi mektup şunlardır: Romalılar, 1. ve 2. Korintliler, Galatyalılar, Filipililer, 1. Selanikliler ve Filimon.

Böylece, Pavlus'un mektuplarıyla karşılaştırarak Elçilerin İşleri'ni yatay şekilde okumak mümkündür. Elçilerin İşleri zaman zaman Pavlus'un mektuplarında bizzat zikrettiği kendi yaşamındaki bir olayı tartışır ve bize bu ikisini mukayese etme imkânı tanır. Tarihsel eleştirmenler Elçilerin İşleri kitabının Pavlus'un yaşamı ve yazılarını anlama noktasında güvenilir olup olmadığı hususunu uzun süredir aralarında tartışmaktadır. Kişisel kanaatim, Luka'nın ilk kitabı olan Luka İncili, İsa'nın yaşamı konusunda ne kadar güvenilirse, Elçilerin İşleri de Pavlus'un hayatı noktasında o kadar güvenilirdir. Temel bilgilerin büyük bir kısmı güvenilir olsa da birçok ayrıntı değişime uğramaktan nasibini almıştır.

Pek çok eleştirel araştırmacı Elçilerin İşleri'nin, Luka İncili'nden bir müddet sonra, muhtemelen MS 85 veya 90 yılı dolaylarında yani Pavlus'un ölümünden yirmi veya yirmi beş yıl sonra yazıldığını düşünür. Eğer durum buysa Elçilerin İşleri'nde Pavlus hakkında yer alan bilgilerin tarihi olarak doğru olmadığını görmek sürpriz olmayacaktır. Ama bunu kesin bir şekilde bilmenin tek yolu, Elçilerin İşleri'nde Pavlus hakkında söylenenlerle Pavlus'un kendisi hakkında söylediklerinin esas itibariyle uyum içinde olup olmadığına bakmak, varsa aralarındaki çeliş-

kileri tespit etmek için karşılaştırma yapmaktan geçmektedir. Burada benim ilgimi çeken beş örnek var. Bunların bazıları Pavlus'un yaşamını ve öğretilerini anlamak için önemlidir; diğerleri ise samimi olarak ifade etmek gerekirse pek mühim olmayan çelişkilerdir. Ancak hepsi bir araya gelince Elçilerin İşleri'nin Pavlus'un yaşamıyla ilgili bilgi sağlama konusunda tamamıyla güvenilir olamayacağı ortaya çıkar.

1. *Pavlus Hıristiyan olduktan sonra, kendisinden önce havari olanlarla müzakerelerde bulunmak için doğrudan Kudüs'e gitti mi?* Yukarıda belirtildiği gibi, Pavlus, Hıristiyan olmadan önce Hıristiyanlara zulmeden birisiydi. Bu yüzden o, elçilik görevi sırasında İsa'nın takipçisi olmadığı gibi muhtemelen onu hiç tanımıyordu. Pavlus, Filistin dışında yaşıyordu ve ana dili de Aramice değil, Yunanca'ydı. Ama belli bir noktada her nasılsa "ışığı gördü" (Elçilerin İşleri, 9:3'e göre) ve düşmanlığı bırakarak Hıristiyan oldu ve yeni dinin en büyük taraftarlarından biri olma konumuna yükselti. Sonra ne yaptı? Bizzat Pavlus'un Galatyalılar 1:16-20'de, sonrasını şöyle ifade eder:

> Ama beni daha annemin rahmindeyken seçip lütfuyla çağıran Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlu'nu bana göstermeye razı olunca hemen insanlara danışmadım; Kudüs'e benden önce havari olanların yanına da gitmedim; Arabistan'a gittim, sonra yine Şam'a döndüm. Bundan üç yıl sonra Kefas'la tanışmak üzere Kudüs'e gittim, on beş gün onun yanında kaldım. Öbür havarilerden hiçbirini görmedim, yalnız Rab İsa'nın kardeşi Yakup'u gördüm. Bakın, size yazdıklarımın yalan olmadığını Tanrı'nın önünde belirtiyorum.

Pavlus'un yalan söylemediğine dair bu güçlü vurgu, durup düşünmemize neden olmalıdır. Söyledikleri tamamıyla belirgindir. Pavlus Hıristiyan olduktan sonra diğer havarilerle istişare etmemiş, üç yıl onlardan hiçbiriyle tanışmamış ve Kefas (Petrus) ve İsa'nın kardeşi Yakup hariç diğerlerini de görmemiştir.

Aslında bu durum, Elçilerin İşleri kitabında bulunan anlatıyı oldukça ilginç kılar. Çünkü Elçilerin İşleri 9'a göre Pavlus Hıristiyan olduktan hemen sonra Şam'a gider ve orada "İsa'nın öğ-

rencileriyle" biraz zaman geçirir. Şam'dan ayrıldığında ise doğrudan İsa'nın havarileriyle buluştuğu yer olan Kudüs'e gitmeyi kafasına koyar (Elçilerin İşleri, 9:19-30). Bu anlatılarda Elçilerinin İşleri'nin Pavlus'la tezat teşkil ettiği görülüyor. Dine geçmesinin hemen ardından diğer Hıristiyanlarla zaman geçirdi mi (Elçilerin İşleri) yoksa geçirmedi mi (Pavlus)? O, hemen Kudüs'e gitti mi (Elçilerin İşleri) yoksa gitmedi mi (Pavlus)? O, bir grup havariyle mi (Elçilerin İşleri) yoksa sadece Petrus ve Yakup'la mı (Pavlus) buluştu?

Pavlus'un kendi yazılarına ve Elçilerin İşleri kitabına aşina olanlar için bu çelişkinin neden var olduğunu anlamak zor değildir. Galatyalılara mektubunda Pavlus, kendi verdiği Müjde'nin İsa vasıtasıyla doğrudan Tanrı'dan geldiğini vurgulamak ister. O söz konusu mesajı başka herhangi birinden - sadece diğer havariler değil- almadı. Bu yüzden İncil hakkında onunla fikir ayrılığına düşen herhangi biri gerçekte onunla değil, Tanrı ile görüş ayrılığına düşmüş olur.

Diğer taraftan, Elçilerin İşleri kitabının yazarı, ister İsa'nın orijinal havarileri ister Pavlus olsun, İsa'nın tüm gerçek havarileri arasında bütün yönleriyle bir devamlılık olduğuna vurgu yapmak ister. Onlar buluştular, konuştular, fikir birliği ettiler. Bu durum tekrar tekrar Elçilerin İşleri'nde ifade edilir. Ancak Pavlus için asıl mesele doğrudan Tanrı tarafından kendisine verilen otoritedir. O diğerleriyle müzakere etmemiş veya havarilerle buluşmamıştır. İki yazarın farklı gündemleri vardır ve böylece olayları ilginç fakat önemli bir çelişki yaratarak farklı şekilde anlatmışlardır. Biz kime inanmalıyız? Bu durumda benim seçimim, sadece ne yaptığını en iyi bilen değil, aynı zamanda yalan söylemediğine dair Tanrı adına yemin eden Pavlus olacaktır. Onun yalan söylediğine inanmak biraz zordur.

2. *Yahudiye'deki kiliseler Pavlus'u tanıyor muydu?* Burada Pavlus yine oldukça açıktır. Pavlus, Hıristiyanlığa geçtikten bir süre sonra Suriye ve Kilikya bölgelerindeki muhtelif kiliselere gider ancak o, "Yahudiye'nin Mesih'e ait kiliseleri tarafından şahsen tanınmıyordu" (Galatyalılar, 1:21-22). Bu

durum bazı araştırmacılar tarafından tuhaf bulunur. Elçilerin İşleri'ne göre Pavlus önceden Mesih'in kiliselerine zulmettiği dönemde bu zulmü özellikle "Yahudiye ve Samiriye'deki" Hıristiyan kiliselere yapıyordu (Elçilerin İşleri, 8:1-3; 9:1-2). Önceden zulmettiği kiliselerdeki Hıristiyanlar onun kim olduğunu neden bilmesin? Önceki düşmanları olarak bizzat aralarında bulunmadı mı? Elçilerin İşleri'ne göre, evet, Pavlus'a göre ise hayır.

3. *Pavlus, Atina'ya tek başına mı gitti?* Pavlus misyon yolculuğunda Atina'ya paganlara İncil'i vaaz etmek için gittiğinde tek başına mıydı? Çok önemli bir mesele olmasa da Luka yine bazı ayrıntıları yanlış aktarıyor olabilir. Pavlus Selaniklilere yazdığı daha ilk mektupta onları yeni inançla tanıştırdıktan ve bir kilise kurduktan sonra Atina'ya seyahat ettiğini belirtir. Ancak o palazlanan yeni kilise hakkında endişelenir ve durumlarını öğrenmek için arkadaşı Timoteos'u Selanik'e geri gönderir. Bir başka ifadeyle, Timoteos Atina yolunda Pavlus'a arkadaşlık eder ve daha sonra yeni inancı inşa etmelerine yardım etmek için Selanik'e döner (1. Selanikliler, 3:1-2). Bununla birlikte, Elçilerin İşleri kitabı da aynı ölçüde açıktır. Burada bize Pavlus Selanik'teki kiliseyi kurduktan sonra; onun, Silas'ın ve Timoteos'un Veriya şehrinde kilise kurdukları, akabinde oradaki Hıristiyanların "Pavlus'u deniz kıyısına gönderdikleri, Silas ve Timoteos'un ise orada kaldıkları" söylenir (Elçilerin İşleri, 17:14-15). Pavlus, Silas ve Timoteos'a talimat göndererek bir an önce görüşmeleri gerektiğini söyler. Tek başına Atina'ya gider ve Korint şehrinden ayrıldıktan sonra iki arkadaşıyla buluşur (17:16-8:5). Bu, içinden çıkılması zor bir başka çelişkidir: Ya Timoteos Pavlus'la birlikte Atina'ya gitti (1. Selanikliler) ya da gitmedi (Elçilerin İşleri).

4. *Pavlus, Kudüs'e kaç yolculuk yaptı?* Galatyalılar'da Pavlus, Kudüs'te havarilerle müzakere etmesinin Müjde'yi "öğrenmek" maksadıyla olmadığını okuyucusuna göstermeye isteklidir. Çünkü o zaten Müjde'nin ne olduğunu biliyordu: Onu ilahi bir vahiyle doğrudan Mesih'ten öğrenmişti. Kendi mesajı hakkında bazı tartışmalar olduğunda konuyu müzakere etmek için

Kudüs'te özel bir toplantı yapıldığını Galatyalıların özellikle anlamalarını ister. Problem şuydu: Eğer Yahudi olmayan biri (erkek veya kadın) İsa'nın takipçisi olmak için inancını değiştirirse, bu kişi önce Yahudi olmak zorunda mıydı? Pavlus bu soruya kesinlikle hayır cevabını verir. Pavlus'a göre bilhassa gentile erkekler, Mesih'in takipçisi olurlarsa Yahudiler için ahdin bir işareti olan sünnet olmak zorunda değillerdi. Diğer Hıristiyan misyonerler Pavlus'a muhalif bir görüşe sahip olunca konuyu mütalaa etmek üzere Kudüs'te bir toplantı yapılır. Pavlus'un anlatısına göre, bu toplantı vesilesiyle Kudüs'te olması, onun ikinci kez Kudüs'te bulunmasıydı (Galatyalılar, 1:18; 2:1). Elçilerin İşleri'ne göre ise bu toplantı, Pavlus'un Kudüs'e uzatmalı üçüncü seyahatiydi (Elçilerin İşleri 9, 11, 15). Bir kez daha, Elçilerin İşleri'nin yazarının Pavlus'un bazı seyahatlerini -muhtemelen kendine göre birtakım nedenlerle kasıtlı olarak- birbirine karıştırdığı ortaya çıkmaktadır.

5. *Pavlus'un kurduğu cemaatler hem Yahudilerden hem de gentilelerden mi oluşuyordu?* Elçilerin İşleri kitabına göre cevap açıkça evettir. Pavlus, Selanik'te vaaz ettiğinde sinagogdaki Yahudiler, Yahudi olmayan Yunanlar gibi, Mesih'e inanmaya başlarlar (Elçilerin İşleri, 17:4). Pavlus ise bunun tam tersini söyler. O, Selanik'teki kiliseye yazdığında onlara kendilerini Mesih'e iman etmeye nasıl döndürdüğünü hatırlatır ve onlara "putlardan nasıl Tanrıya döndüklerinden" bahseder (1. Selanikliler, 1:9). Putlara tapan sadece paganlardı. Hem Selanik'te hem Korint'te, Pavlus sayesinde Hıristiyanlığı kabul edenler önceden pagandı. İşte bu onun kendini "gentilelerin havarisi" olarak adlandırmasının nedenidir. Mesajı özellikle Yahudilere götürme görevini üstlenmiş bilhassa Petrus gibi başka misyonerler de vardı (Galatyalılar, 2:8). Selanikli ve Korintli kiliseler gentilelerden oluşuyordu (Pavlus), Yahudilerden ve gentilelerden değil (Elçilerin İşleri).

Bunlar, Pavlus'un mektuplarıyla Elçileri İşleri kitabı yatay olarak okunduğunda kolayca keşfedebilecek çelişkilerden bazılarıdır. Çok daha fazlası keşfedilebilir. Bunların gösterdiklerine

göre, Elçilerin İşleri kitabı, Pavlus gibi erken dönem havarilerinin misyonlarını tasvir ettiği ayrıntılarda tamamen doğru ve güvenilir değildir.

Elçilerin İşleri'nin tarihsel ayrıntılarında güvenilir olup olmadığının önemli olmasının bir sebebi, insanların Pavlus hakkında "bildiklerinin" çoğunun sadece ve sadece Elçilerin İşleri'nden gelmesidir. Zira burada Pavlus'un mektuplarında yer almayan bazı bilgiler bulunur. Bazı tarihsel eleştirmenlerin şüpheli gördüğü hususlar arasında şunlar bulunur: Pavlus'un Tarsus'tan gelmesi (Elçilerin İşleri, 21:39), Kudüs'te Yahudi din adamı Gamaliel'den ders alması (22:3), Pavlus'un Roma vatandaşı olması (22:27), Pavlus'un bir "çadır imalatçısı" olması (18:3), Müjde'yi yaymak için bir şehre girdiğinde ilk olarak Yahudileri kendi öğretisine çekmek için sinagoga gitmesi (özellikle 14:1), Kudüs'te yakalanması ve yıllarca hapiste kalması (21-28. bölümler), davasının Sezar'a iletilmesini istediği için Roma'ya gitmesi (25:11).

SONUÇ

Bu bölümde bazısı küçük ve nispeten mühim olmayan, diğerleri farklı yazarların ne söylemek istediklerini anlamak için önemli olan Yeni Ahit'teki pek çok çelişkiyi görme fırsatımız oldu. Yeterli yorum marifetiyle bu çelişkilerin bir kısmını uzlaştırmak mümkün olsa da, bazıları çok bariz birbiriyle tezat teşkil etmektedir. Burada bütün çelişkileri kapsamlı bir şekilde ele almaktan ziyade ilginç bulduğum temsili örneklerden bazılarını seçtim.

Bu çelişkilerden hangi sonuçları çıkarabiliriz? En önemlileri olarak şu üç noktayı zikredebilirim:

1. Çelişkiler bir açıdan önemlidir çünkü onlar Kitab-ı Mukaddes'in tamamen hatasız bir kitap olduğu yönündeki görüşün doğru olmadığını gösterir. Kitab-ı Mukaddes tarihsel olarak incelendiğinde pek çok hata içerdiği görülür. Bir olayın iki tasviri ayrıntılarda birbiriyle çelişiyorsa (mesela İsa'nın ölümü) her iki anlatı da tarihsel olarak doğru olamaz. Onlardan biri veya her ikisi de tarihsel olarak yanlıştır. Çünkü gerçekte ne olduğu nok-

tasında onların her ikisi de doğru olamaz. Peki, bu Kitab-ı Mukaddes'in eski ve değersiz bir eser olarak kenara atılması gerektiği manasına mı gelir? Hiç de değil. Kitabın son bölümünde Kitab-ı Mukaddes'i okumaya, araştırmaya ve bağrımıza basmaya devam etmemiz gerektiğini -hatasız tarihsel bir anlatı olmadığını kabul etmek kaydıyla- savunuyorum.

Buna göre bir kimse için Hıristiyan olmak imkânsız hale mi gelmiştir? Sadece belirli bazı akidelere sahip Hıristiyanlar - ABD'nin güneyinde benimde aralarında yaşadığım pek çokları gibi- böyle bir soruyu sormayı düşünebilir. Ama cevap yine kesinlikle hayır olacaktır. Kitab-ı Mukaddes'in hatasızlığı üzerine dayanan bir Hıristiyanlığın, çelişkilerin ve tezatların gerçekliği karşısında varlığını devam ettirmesi oldukça zordur. Kitab-ı Mukaddes'in tamamıyla mükemmel bir kitap olmadığı gerçeğiyle baş edip ayakta kalan pek çok Hıristiyanlık türü vardır. Bu konuyu son bölümde uzun bir şekilde ele alacağım.

2. Farklı yazarların söylemek istedikleri şeyler arasında çelişkiler olduğundan -bu çelişkilerin bazısı küçük ve önemsizken bazısı da önemlidir- her bir yazarın kendi adına konuşmasına müsaade etmek ve bir başkasıyla aynı şeyi söylediğini iddia etmemek önemlidir. Çelişkiler/tutarsızlıklar bize Markos'un görüşünün Yuhanna'nınki gibi olmadığını, Yuhanna'nınkinin Matta'nınki gibi olmadığını, Matta'nınkinin Pavlus'unki gibi olmadığını vs. öğretmelidir. Her bir yazar kendi mesajı için okunmalıdır, böyle yapıldığında Markos'u okuduğunuzda Matta'nın görüşlerini ithal etmiş olmazsınız. Markos'u Markos için ve Matta'yı Matta için okuyun. Bu meseleyi bir sonraki bölümde daha geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

3. Tarihsel anlatılarla ilgili çelişkiler -İsa veya Pavlus gerçekte neler söyledi, neler yaptı ve neleri tecrübe etti- İsa'nın yaşamında veya erken kilise tarihinde gerçekten nelerin vuku bulduğunu ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Bu kitapları tarafsız tarihsel anlatılar olarak okuyamazsınız. Hiçbiri böyle değildir. Görgü tanıklarının birbiriyle çelişen tanıklıklarının olduğu bir duruşmada yargıç olsanız ne yapardınız? Kesinlikle yapmayaca-

ğınız şeylerden biri, her bir tanığın ifadesinin yüzde yüz doğru olduğunu varsaymaktır. Bazıları -veya herkes- bazı bilgileri yanlış edinebilir. Asıl mesele kimin yanlış ve kimin doğru olduğunu -eğer doğru olan birisi varsa- bulmak olacaktır. Aynı yöntem Yeni Ahit gibi eski eserlere de tatbik edilir. Eğer tarihsel olaylar hakkında farklı tanıklıklar varsa bütün tanıklar (tarihsel olarak) doğru olamaz ve gerçekte yaşanmış olması en muhtemel olanın hangisi olduğunu tespit etmek için bir takım yollar bulmak zorundayız. Bu hususu beşinci bölümde ele alacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞKEN GÖRÜŞLER YIĞINI

1990'ların ortasında Oxford Üniversitesi Yayınları benden Yeni Ahit üzerine lisans düzeyinde bir ders kitabı yazmamı talep etti. Bunun kariyerim için iyi bir fikir olup olmadığından emin değildim. Çünkü henüz kadrolu bir hoca değildim ve bazen üniversite kadro komiteleri ders kitaplarını gerçek bir araştırma ürünü değilmiş gibi değerlendirebiliyordu. Tarihsel eleştiri konusuyla ilgili literatürden bihaber olan on dokuz yaşındaki öğrencilere bunları aktarmaya çalışırken beni bekleyen gizli tehlikeler konusunda endişeliydim. Bu konu hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için benimle aynı alanda ihtisas yapan birkaç arkadaşımı aramaya karar verdim. Bu işe kalkışmalı mıydım? Şayet başlarsam, yoğun Kitab-ı Mukaddes araştırma literatürünü liseden yeni çıkmış çocuklar için hazırlarken ne çeşit sorunlarla karşılaşacaktım?

Bu konuda pek çok tüyo ve tavsiye aldım ancak sanırım en akıllıca yorum yıllar önce yüksek lisans yaptığım sırada bana ciddi yardımları olan dostum Charlie Cosgrove'dan (kendisi Princeton Akademisi'nde birkaç dönem üstümdü ve bana okula dair pek şey öğretmişti) geldi. Ders kitabı hakkında Charlie bana "En zor şey, neyi dışarıda bırakacağına karar vermen olacaktır" dedi.

Kitabı yazmayı bitirdim ve Charlie kesinlikle haklı çıktı. Yeni Ahit üzerine yazılacak bir kitabın neyi içereceğine karar vermek kolaydır çünkü kitaba dâhil edilecek çok şey var. Ancak kitabın kullanışlı ve ekonomik olmasını sağlamak için birkaç önemli ve sevilen konunun aşikâr bir şekilde dışarıda bırakılması gerekiyordu. En sevdiğiniz ve değerli gördüğünüz konuların dışarıda bırakılması doğrusu can yakıcı bir durumdur.

Bu kitapta da aynı tecrübeyi yaşadım. Kitab-ı Mukaddes'teki çelişkiler hakkında uzun uzadıya konuşmak isterim, çünkü çok sayıda çekici ve önemli çelişki vardır. Ancak önceki bölümde olduğu gibi kendimi sınırlamayı ve tartışmayı bir bölümle sınırlı tutmayı başardım. Bu bölümde yine aynı sorunla karşı karşıyayım. Rahatlıkla tüm kitabı bu konuya tahsis edebilirdim -bir başka tarihsel eleştirmen de aynısını yapabilir- ancak bu konuda kendimi tek bir bölümle sınırladım.

Önceki bölümde gördüğümüz üzere Kitab-ı Mukaddes'teki çelişkiler kısmen önemlidir çünkü onlar bizi her bir yazarı ciddiye almaya zorlar. Markos'un söylediği şey, hiçbir şekilde Luka'nın söylediği şey olmayabilir; Matta, Yuhanna ile ters düşebilir ve her ikisindeki bilgiler Pavlus tarafından verilen bilgilerle açıkça tezat teşkil edebilir. Ancak farklı Kitab-ı Mukaddes yazarlarının birbirleriyle tezat teşkil eden mesajlarına baktığımızda, durumun ikinci bölümde değindiğimiz ayrıntılar ve inceliklerden daha karmaşık olduğunu görürüz. Bu yazarlar ve kitaplar arasında -ufak tefek ayrıntılar, tarih, seyahat programı veya kim kiminle neyi yaptı türünde basit olmayan çok büyük farklılıklar vardır. Kitab-ı Mukaddes yazarları arasındaki farklılıkların çoğu vermek istedikleri mesajın özüyle ilintilidir. Bazen bir yazarın temel bir konuya dair -örneğin Mesih'in kim olduğu, kurtuluşa nasıl ulaşılacağı ve İsa'nın takipçilerinin nasıl yaşaması gerektiği gibi- anlayışı bir başkasıyla tezat teşkil eder.

Bu büyüklükteki farklılıklar birkaç basit çelişkiyi içermez, aynı zamanda esas öneme sahip alternatif tasvirler de sunar. Eğer her bir yazarın kendisi için konuşmasına izin vermezsek bu alternatif tasvirleri görmemiz imkânsızlaşır. İnsanların çoğu Kitab-ı Mukaddes'i bu şekilde okumaz. Onlar, Kitab-ı Mukaddes'teki tüm kitapların aynı ciltte bulunmalarından dolayı her yazarın temel olarak aynı şeyi söylediğini varsayarlar. Matta'nın Yuhanna'yı anlamaya yardım etmek için kullanılabileceğini, Yuhanna'nın Pavlus'a yönelik içgörüler sağladığını, Pavlus'un, Yakup'un kitabını yorumlamaya yardım edebileceğini vs. düşünürler. Dindar okumanın temelini teşkil eden bu yaklaşım,

Kitab-ı Mukaddes'in birleştirici konularını görme noktasında okuyuculara yardım edilmesini sağlar. Ancak bu yaklaşım aynı zamanda aslında hiçbir şekilde olmayan bir düşünce ve inanç birliği yaratmak suretiyle ciddi sakıncalar da barındırmaktadır. Kitab-ı Mukaddes yazarları bahsettikleri her konuda fikir birliği içinde değildir, hatta bazen aralarında oldukça derin ve önemli anlaşmazlıklar söz konusudur.

Kitab-ı Mukaddes'e yönelik tarihsel-eleştirel yaklaşım her bir yazarın mesajının aynı olduğunu varsaymaz. Bu yaklaşım her bir yazarın Hıristiyan inancının ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda kendi bakış açısına, kendi görüşlerine ve kendi algısına sahip olmasına imkân tanır. Yukarıda mütalaa ettiğimiz çelişki ve tutarsızlıklar bize, Kitab-ı Mukaddes yazarları arasında farklılıklar olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Şimdi tartışacağımız büyük farklılıklar, çelişki ve tutarsızlıkların sadece küçük ayrıntılardan ibaret olmadığını, aksine onların son derece önemli meseleler olduğunu kabul etmeye bizi zorlamalıdır.

Tarihsel-eleştirel yaklaşımın Kitab-ı Mukaddes'i okumanın tek yolu olduğu hususunda ısrar etmiyorum. Kitab-ı Mukaddes'teki tarihsel-eleştirel sorunların tamamıyla farkında olan donanımlı teologlar, tutarsızlıklarla dolu olsa da Kitab-ı Mukaddes'e Kutsal Metin olarak muamele etmenin usullerini geliştirmişlerdir. Bu konu hakkında sekizinci bölümde daha fazla bilgi vereceğim. Şimdilik tarihsel-eleştirel yaklaşımın ne olduğu ve onun Kitab-ı Mukaddes'in anlaşılmasını nasıl etkilediği konularıyla ilgilenmek ve bunların üstesinden gelmeye çalışmak önem taşır.

Tarihsel-eleştirel yaklaşım, bir noktaya kadar Kutsal Kitap Kanonu'nun -inananlar için bazı bakımlardan yetkin olarak kabul edilen tek bir kitapta toplanmış kitaplar koleksiyonu- biblikal kitapların ortaya çıktığı orijinal formunda olmadığı fikri üzerine dayanmaktadır. Pavlus kendi kurduğu kiliselere mektuplar yazdığında, Kitab-ı Mukaddes'i kaleme aldığını düşünmemişti. O, kendi döneminde düşündüğü, inandığı ve vaaz ettiği şeylere dayanarak ortaya çıkan bireysel ihtiyaçlara hitaben mektuplar yaz-

dığını düşünüyordu. Bilahare bazıları bu mektupları bir araya getirdi ve onları ilham edilmiş olarak kabul etti. İncillerle ilgili durum da böyledir. Markos, ya da gerçekte adı her neyse, kendi kitabının diğer üç kitapla birlikte bir külliyata dâhil edileceği ve Kutsal Metin olarak adlandırılacağına dair bir düşünceye sahip değildi. Keza o, kesinlikle kendi kitabının, başka bazı Hıristiyanların yaklaşık otuz yıl sonra farklı bir ülkede ve farklı bir bağlamda yazdıkları ışığında yorumlanması gerektiğini de düşünmemişti. Tıpkı Matta, Luka, Yuhanna ve Yeni Ahit'in diğer yazarları gibi hiç şüphesiz Markos da kendi başına okunmasını ve anlaşılmasını istemişti.

Tarihsel-eleştirel yöntem, eğer yazarını kendi adına konuşturmazsak, bir yazarın mesajını bir başkasınınkiyle birebir aynı olmaya zorlarsak ve yirmi yedi ayrı kitap yerine Yeni Ahit'in tüm kitaplarını tek bir kitap olarak okuma konusunda ısrarcı olursak yanlış okuma tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuz iddiasındadır. Bu kitaplar farklı zamanlarda ve mekânlarda, farklı koşullar altında, farklı konuları ele alarak yazıldılar. Farklı yazarlar tarafından, farklı bakış açılarıyla, inançlarla, varsayımlarla, geleneklerle ve kaynaklarla kâğıda döküldüler. Ve elbette onlar kimi kez belli başlı konularda farklı bakış açıları ortaya koyarlar.[1]

BAŞLANGIÇ ÖRNEĞİ: MARKOS VE LUKA'DA İSA'NIN ÖLÜMÜ

Metinleri karşılaştırmaya, açık-seçik oluşu ve ilginçliğiyle beni özellikle etkileyen bir örneği tartışarak başlayabilirim. İkinci bölümde tartıştığımız ayrıntılı çelişki ve tutarsızlıklarla birlikte bu tür farklılık ancak pasajların dikkatli bir yatay okuması yapılarak görülebilir; bu sefer ufak tefek anlaşmazlık noktalarına bakmak yerine, bir öykünün ifade edilişindeki temel farklılıkları daha

---

[1] Kuşkusuz bu farklı bakış açılarını anlamaya çalışırken yorum işiyle meşgul olmamız gerekmektedir. Bazı insanların zannettiğinin aksine, metinler kendi kendine konuşmazlar. Onların yorumlanması gerekmektedir. Ve yorumlama işi de okurlar sanki robotmuş gibi "nesnel olarak" yapılamaz. Metinler insanlar tarafından öznel bir biçimde yorumlanır. Tarihsel-eleştirel bakış açısıyla her bir Yeni Ahit yazarı, başkalarının kavramları onlara dayatılmaksızın, kendi terimleri bağlamında okunmalı ve yorumlanmalıdır.

kapsamlı bir şekilde araştırıp ortaya koymaya çalışacağız. İncillerde İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı -ki hepsinde kilit bir öyküdür- birbirinden oldukça farklı şekillerde anlatılır. Bütün İncillerin çarmıh konusunda tam olarak aynı mesaja sahip olduğunu, aralarındaki farklılıkların bir yazarın bir şeyi, diğerinin başka bir şeyi vurgulaması kabilinden bir bakış açısından kaynaklanan önemsiz değişiklikleri yansıttığını düşünüyor olabilirsiniz. Ancak gerçekte farklılıklar göründüğünden çok daha büyük ve çok daha temeldir. Bu durum en iyi şekilde, Markos ve Luka İncillerinde İsa'nın ölümü konusunda yer alan anlatılarda açıkça görülür.

On dokuzuncu yüzyıldan beri araştırmacılar Markos'un, MS 65-70 dolaylarında yazılan ilk İncil olduğunu kabul etmektedir. On beş veya yirmi yıl daha sonra yazılan Matta ve Luka kendi anlatılarının çoğu için kaynaklarından bir tanesi olarak Markos'u kullandılar. İşte bu yüzden Markos'un tüm öyküleri Matta ve Luka'da da bulunabilir ve yine işte bu yüzden üç İncil de -Markos, Matta ve Luka- naklettikleri öyküleri ifade etme tarzı bakımından kelime kelime birbirleriyle benzeşmektedir. Bazen İncillerden sadece ikisi birbiriyle hemfikirken üçüncüsü değildir. Çünkü sonraki İncillerin biri yer yer Markos'un anlatılarını değiştirmiştir. Bu şu anlama gelir: Eğer Markos ve Luka'da aynı öykü geçerken aralarında farklılıklar varsa, bunlar Luka'nın kaynağının kelimelerini -bazen kelimeleri ve kelime öbeklerini silerek, bazen yeni bilgiler hatta olaylar ekleyerek ve bazen de bir cümledeki kelimelerinin kullanılış şekline alternatifler getirerek- değiştirmesi yüzündendir. Luka'nın bunu yaparken Markos'un söylediğini farklı bir biçimde söylemek istediğini varsayabiliriz. Bazen bu farklılıklar sadece önemsiz kelime değişikliklerinden ibarettir ancak bazen de söylenen tüm öyküyü ciddi şekilde etkileyecek tarzdadır. Bu durum en bariz şekilde ölüme giden İsa tasvirinde kendini göstermektedir.

Markos'ta İsa'nın Ölümü

Öykünün Markos versiyonunda (Markos, 15:16-39), İsa, Pontius Pilatus tarafından ölüme mahkûm edilir, kendisiyle alay

edilir, Romalı askerler tarafından darp edilir ve çarmıha gerilmek üzere götürülür. Kireneli Simon onun çarmıhını taşır. İsa bütün bu süre zarfında hiçbir şey söylemez. Askerler İsa'yı çarmıha gererler, İsa hâlâ hiçbir şey söylemez. İsa'yla birlikte çarmıha gerilen iki hırsız onunla alay eder. Yoldan geçenler onunla alay ederler. Yahudi yetkililer onunla alay ederler. Son ana kadar sessiz kalan İsa'nın ağzından en sonunda *"Elohi, Elohi, lema şevaktani"* feryadı dökülür. Markos İsa'nın bu Aramice ifadesini şu şekilde tercüme eder: "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" Birisi İsa'ya içmesi için ekşi şaraba batırılmış bir sünger verir. Son nefesini verir ve ölür. Hemen o anda iki şey olur: Mabet'teki perde ortadan ikiye yırtılır ve çarmıh olayına tanık olan bir yüzbaşı "Bu adam gerçekten Tanrı'nın oğlu'ydu" diyerek İsa'nın tanrı oğulluğu statüsünü tasdik eder.

Duygu ve şefkatle dolu, güçlü ve etkileyici bu sahnede İsa, Mezmurlar 22'de de geçen son andaki feryadına kadar sanki şoktaymış gibi tüm süreç boyunca sessizdir. Tanrı'ya yönelttiği bu soruyu içten bir soru olarak görüyorum. Zira o gerçekten Tanrı'nın niçin bu şekilde kendini terk ettiğini bilmek ister. Bu pasajın yaygın olarak bilinen bir yorumu şudur: İsa, Mezmurlar 22:1'i alıntılarken aslında fiili olarak Tanrı'nın müdahale edip acı çeken yazarı kurtardığı yer olan kitabın sonunu düşünmüş olabilir. Ama bu şekilde metne farklı bir anlam yüklendiğini ve adlandırıldığı gibi "terk edilme feryadının" onu tüm gücünden yoksun bıraktığını düşünüyorum. Buradaki asıl nokta İsa'nın herkes tarafından reddedilmiş olduğudur: havarilerinden biri tarafından ihanete uğramış, en yakın takipçisi tarafından üç kez inkâr edilmiş, tüm havarileri tarafından terk edilmiş, Yahudi din adamları tarafından reddedilmiş, Roma yetkilileri tarafından mahkûm edilmiş, Yahudi rahipler, yoldan geçenler ve hatta kendisiyle birlikte çarmıha gerilen iki mahkûm tarafından alay konusu yapılmıştır. En sonunda da İsa, bizzat Tanrı tarafından bile terk edildiği hissine kapılmıştır. İsa, mutlak olarak umutsuzluğu ve yürek burkan acıyı tüm damarlarında hissetmiş ve bu halde ölmüştür. Bu tasvirle Markos okuyucusuna bazı mesajlar vermek istemeye

çalışmaktadır. O, İsa'ya fiziki rahatlık sağlamak için Tanrı'nın orada hazır bulunduğu izlenimini vererek okurunun teselli bulmasını istemez. Markos'a göre İsa acı içinde ve niçin ölmesi gerektiğinden emin olamadan ölmüştür.

Ancak bu satırları okuyanlar ölüm nedenini bilmektedir. İsa öldükten hemen sonra Mabet'teki perde ikiye yarılır ve yüzbaşı da gerçeği itiraf eder. Bu perdenin yırtılıp ikiye bölünmesi, İsa'nın ölümünden sonra Tanrı'nın, halk için doğrudan ulaşılabilir hale geldiğini, Yahudi din adamlarının Mabet'teki kurbanlarının bir hükmü olmadığını gösterir. İsa'nın ölümü insanların günahları için artık bir kefaretin geldiğinin kanıtıdır (bkz. Markos, 10:45). Ve birisi oracıkta bunun farkına varır. Bu kişi, İsa'nın yakın bir takipçisi veya Yahudi izleyicilerden biri değil, onu az önce çarmıha geren pagan askerlerden biridir. İsa'nın ölümü kurtuluşu getirmiştir ve onu tanıyacak olanlar da gentilelerdir. Bu, İsa öldüğünde "gerçekten" ne olduğuna dair tarafsız bir anlatı değil, anlatı biçiminde ortaya konan bir teolojidir.

Tarihselci araştırmacılara göre Markos bu anlatıda sadece İsa'nın ölümünün önemini izah etmekle kalmamış, muhtemelen aynı zamanda belli bir gruba hitaben, Tanrı'ya karşı çıkan yetkililerin ellerinde zulüm ve acılara maruz kalan İsa'nın daha sonraki taraftarlarına yönelik bu öyküyü yazmıştır. İsa gibi, taraftarları da niçin bu tür bir şekilde acı çekip zulme uğradıklarını bilemeyebilir. Ancak Markos bu Hıristiyanlara güven ve huzur içinde olmalarını söyler: Onlar neden acı çektiklerini anlayamasalar da Tanrı bunu bilir ve arka planda acıyı bir arınma vesilesi kılmak için çalışmaya devam eder. Tanrı'nın istekleri, o anda belli olmasa da, çekilen acılar vasıtasıyla gerçekleşir. Böylece İsa'nın ölümünün Markos'taki versiyonu, Hıristiyanlara neden zulmedildiğini anlamak için bir model sağlar.

Luka'da İsa'nın Ölümü

Keza Luka'nın anlatısı da oldukça ilginç, düşündürücü ve heyecan vericidir. Söz konusu anlatı Markos'unkinden epey farklıdır

(Luka, 23:26-49). Bazı ayrıntılardaki farklılıklar tutarsızlık veya çelişki oluşturmayı da aşarak öykünün nasıl anlatıldığını ve dolayısıyla yorumlanma şeklini de etkiler.

Markos'taki gibi Luka'da da İsa, Yahuda tarafından ihanete uğrar, Petrus tarafından inkâr edilir, Yahudi din adamları tarafından reddedilir ve Pontius Pilatus tarafından mahkûm edilir ancak Pilatus'un askerleri tarafından alaya alınmaz ve darp edilmez. Luka sadece Celile Kralı Hirodes'in -doğum öykülerindeki Kral Hirodes'in oğlu- İsa ile ilgilenmesini sağlamaya çalışan Pilatus'un öyküsünü anlatır ve Pilatus İsa'yı suçlu bulmadan önce onunla alay edenlerin Hirodes'in askerleri olduğunu söyler. Bu bir tutarsızlıktır ve burada değinmek istediğim iki anlatı arasındaki farklılıkların nasıl okunduğunu etkilemez.

Markos'ta olduğu gibi Luka'da da İsa infaz edilmek için götürülür ve Kireneli Simon onun çarmıhını taşımaya zorlanır. Çarmıha gerilme sürecinde İsa sessiz değildir. Çarmıh yolunda kendisinin başına gelenlere ağlayan birkaç kadın görür ve onlara dönerek şöyle söyler: "Ey Yeruşalim kızları, benim için ağlamayın, kendiniz ve çocuklarınız için ağlayın" (Luka, 23:28). Onların yaşayacağı felaket konusunda kehanette bulunarak devam eder. İsa'nın herhangi bir şekilde şokta olduğuna dair bir belirti yoktur. O, kendi başına geleceklerden ziyade etrafındakilerin durumlarıyla alakadar olmaktadır.

Dahası, İsa çarmıha çivilenirken Markos'ta olduğu gibi sessiz değildir. Bunun yerine şöyle dua eder: "Baba, onları bağışla, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar" (Luka, 23:34).[2] Böylece İsa'nın Tanrı'yla bir yakınlık kurduğu ve kendinden çok bunu ona yapanlar için endişelendiği ortaya çıkar. İsa, kendisiyle birlikte çarmıha gerilen her iki suçlu tarafından değil, Yahudi din adamları ve Romalı askerler tarafından alaya alınır. Luka'ya göre suçlulardan yalnız biri İsa ile alay eder, diğeri ise kendilerinin başlarına geleni hak ettiklerini ancak İsa'nın ise yanlış hiçbir şey

---

[2] Luka İncili'ni el yazısıyla kopyalayan bazı kâtipler bu duayı çıkarmışlardır. Belli ki bu duanın, İsa'nın çarmıha gerilmesine yol açan Yahudilerin bağışlanmasını istemesinden hoşlanmamış olmalılar.

yapmadığını (Luka'nın, İsa'nın tamamen masum olduğunu vurguladığını hatırlayın) ifade ederek alay edeni azarlar. Daha sonra da söz konusu kişi İsa'dan "krallığına girdiğinde beni hatırla" diye talepte bulunur. Ve İsa şu ilginç yanıtı verir "Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın" (Luka, 23:42-43). Bu anlatıda İsa kendisinin başına gelen şeylerin niçin başına geldiği konusunda kafası karışık halde değildir. Tamamen sakindir ve durum kontrolü altındadır. O anda neyin yaşandığını ve daha sonra da neler olacağını bilmektedir: Tanrı'nın cennetinde uyanacak ve kendisiyle dalga geçmeyen bu suçlu da onunla birlikte orada olacaktır. Bu, son anına kadar kendini terk edilmiş hisseden Markos'un İsa'sından oldukça farklı bir İsa portresidir.

Karanlık çöker ve İsa daha hayattayken Mabet'teki perde ikiye yarılır. Burada yırtılan perde, İsa'nın ölümünün kefareti getirdiği şeklinde yorumlanamaz çünkü yırtıldığında, İsa henüz ölmemiştir. Buna karşın bu olay İsa'nın ölümünün, daha önce İncil'de söylediği gibi (Luka, 23:53) "karanlık vakti" gerçekleştiğini gösterir ve Tanrı'nın Yahudi halkına yönelik yargısına işaret eder. Burada yırtılan perde, Tanrı'nın, Mabet ile temsil edilen Yahudi ibadet sistemini reddettiğine işaret ediyor görünmektedir.

Hepsinden önemlisi sonunda ("Beni neden terk ettin?") tamamıyla terk edilmişlik duygusunu ifade eden bir feryattan ziyade İsa, Luka'da yüksek sesle Tanrı'ya şu ifadelerle dua eder: "Baba senin ellerine ruhumu emanet ediyorum." Sonra da son nefesini verir ve ölür (Luka, 23:46). Bu, kendini Tanrı tarafından terk edilmiş hisseden yalnızlık ve ölümün acısıyla niçin pençeleştiğini anlayamayan bir İsa portresi değildir. Aksine o, Tanrı'nın kendisi ile birlikte olduğunu hisseden ve Tanrı'nın kendi safında olmasından dolayı rahat ve huzurlu olan bir İsa tasviridir. Bu tasvirde İsa başına gelen şeyin ve bunun da niçin olduğunun tamamen farkındadır. Devamında ne olacağından emin şekilde, kendisini göksel Baba'sının merhametli kollarına bırakır. Daha sonra yüzbaşı, İsa'nın gayet iyi bildiği şeyi teyit eder: "Bu adam gerçekten masumdu."

İsa'nın ölümüne ilişkin bu iki tasvir arasındaki farklılıkları yeterince güçlü şekilde vurgulamak zordur. Daha önce araştırmacıların Markos'un anlatısının kısmen baskı ve zulümlerden dolayı acı çekenlere umut aşılamaya çalıştığını, görünenin önemsiz olduğunu ve Tanrı'nın dileklerini gerçekleştirmek için çekilen acılar vesilesiyle iş gördüğünü bildirmek için yazıldığını ileri sürdüklerine işaret etmiştim. İsa'nın acı ve umutsuzluk içinde ölmediğini göstermek için Markos'un anlatısını değiştiren Luka acaba neyi amaçlamış olabilir?

Bazı eleştirel yorumcular Luka'nın da İncili'ni baskı ve zulüm gören Hıristiyanlar için yazmış olabileceğini, ancak onun inanç için acı çekenlere yönelik mesajının Markos'un mesajından farklı olduğunu ileri sürer. Tanrı'nın arka planda iş başında olduğunu vurgulamak yerine Luka Hıristiyanlara, pek öyle gözükmese de, tıpkı kendi suçsuzluğundan emin bir şekilde ölüme giden, yaşamında Tanrı'nın varlığından emin olan, sakin ve kontrollü, Cennet ödülü için ıstırap çekmenin gerekli olduğuna ve gelecek yaşamda kutsanmış bir varlığa dönüşeceğine inanan kusursuz şehit İsa gibi bir rol model sunuyor olabilir. İki yazar benzer meselelere hitap ediyor olabilirler ancak, hem İsa'nın nasıl öldüğü hem de onun takipçilerinin zulümle nasıl yüzleşecekleri hakkında çok farklı mesajlar taşırlar.

Netice

Okurlar bu iki anlatıyı alıp, İsa'nın her iki İncil'de anlatılan şeyleri de söylediği, yaptığı ve tecrübe ettiği şeklinde tek bir anlatı haline getirdiklerinde problem gün yüzüne çıkar. Bu yapıldığında hem Markos'un hem de Luka'nın mesajları tamamen kaybolur ve önemsizleştirilir. İsa artık Markos'taki gibi (çünkü o artık Luka'da olduğu gibi kendinden emindir) derin bir acı içinde değildir, artık Luka'daki gibi (çünkü Markos'ta olduğu gibi çaresizlik içinde olduğundan) sakin ve kontrollü de değildir. Bu şekilde artık bütün bu özellikleri bir şekilde taşıyan birisine dönüştürülür. Keza söyledikleri farklı anlamlara gelmeye başlar, çünkü her ikisindeki sözleri de dile getirmektedir. Sonra okuyucular Matta

ve Yuhanna'yı da işin içine kattıklarında, olayları gerçekten yaşandığı şekilde tahayyül ettiklerini yanlış bir şekilde düşünerek daha da karmaşık ve birbirinden farklı şeyleri barındıran bir İsa portesine ulaşırlar. Öykülere bu şekilde yaklaşmak adeta bir yazar kisvesine bürünerek her bir yazarı kendi bütünlüğünden koparmak ve aktarmak istediği manadan yoksun bırakmak anlamına gelmektedir.

Böylece okuyucular zaman içinde "İsa'nın ölürken söylediği yedi meşhur sözü" ortaya çıkarmışlardır. Dört İncil'de söylediği şeyleri toplayıp karıştırmış ve bu kombinasyonla öykünün tamamına ulaşacaklarını düşünmüşlerdir. Bu yorumsal yöntemle elde edilen, öykünün tamamı değildir. Bilakis o, kanonik İncillerin öyküsüne hiçbir şekilde benzemeyen, yepyeni ve beşinci bir öyküdür. Bu yolla İncilleri baştan yazmak, beşinci bir İncil oluşturmak demektir. Yapmak istediğiniz buysa hiçbir sorun yok, burası özgür bir ülke ve kimse de sizi alıkoyacak değildir. Ancak tarihsel eleştirmenlere göre İncillere nasıl yaklaşılacağı konusunda izlenmesi gereken en iyi yol bu değildir.

Bütün bu anlattıklarımı kapsayan esas görüşüm şudur: İnciller ve Kitab-ı Mukaddes'in bütün kitapları müstakildir ve hepsi aynı şeyi söylüyorlarmış gibi okunmamalıdır. Onlar kesinlikle aynı şeyi söylemezler, aynı konu hakkında (örneğin İsa'nın ölümü) konuştuklarında bile bu böyledir. Çarmıha gerilme konusunda her birinin anlatılarını kendi yatay okumanızı yaparak Markos'un, Luka'dan, Matta'nın da Yuhanna'dan farklı olduğunu görebilirsiniz. Kitab-ı Mukaddes'e yönelik tarihsel yaklaşım her yazarın kendi sesinin duyulmasına imkan tanır ve her birinin ayrı ayrı vurguladığı noktaları törpüleyen bir çeşit mega-İncil oluşturmayı reddeder.

YUHANNA VE SİNOPTİK İNCİLLER ARASINDAKİ BAZI TEMEL FARKLILIKLAR

Sinoptik İncillerin bütün öykülerde aynı versiyonu aktarmadıkları ayan beyan ortadadır. Ancak aralarındaki yakın benzerlikler noktasında Yuhanna'dan ayrılırlar. Aynı kaynaklardan beslen-

dikleri için birçok hususta birleştikleri uzun süredir bilinir. Örneğin hem Matta hem de Luka bazen Markos'u kelimesi kelimesine tekrar etmiş, öykülerini farklı şekilde anlatmak istedikleri yerlerde ise değişiklikler yapmışlardır.

Yeni Ahit'in sıradan okuyucuları farkına varmasa da, Yuhanna İncili tamamıyla bambaşka bir hikâye sunar. İsa'nın Çilesi'ne dair anlatılar istisna olmak kaydıyla, Yuhanna'da bulunan öykülerin çoğu Sinoptiklerde, Sinoptik İncillerdeki öykülerin çoğu da Yuhanna'da bulunmaz. Üstelik aynı meselelerden bahsettiklerinde Yuhanna'nın öyküleri çarpıcı biçimde diğerlerinden farklıdır. Yuhanna İncili'nin Sinoptik İncillerle kapsamlı bir şekilde karşılaştırıldığımızda bu husus açıkça görülür.

Muhtevadaki Farklılıklar

Eğer Sinoptik İnciller üzerinden gidersek ve onların esas sayılabilecek bölümlerinden -anlatılarının bir iskeletini oluşturan öykülerden- bir taslak yapacak olursak ortaya nasıl bir şey çıkar? Luka ve Markos İncilleri, İsa'nın Beytüllahim'de bir bakireden doğumuyla başlar. Her üçünün de bahsettiği ilk temel olay İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesidir. Ve sonrasında İsa, İblis/Şeytan tarafından ayartılmaya çalışıldığı çöle gider. Geri döndüğünde "Tanrı'nın krallığının" yakında tezahür edeceği yönündeki mesajını vaaz etmeye başlar. Öğretilerinin özelliği benzetmeler yoluyla ifade edilmesidir. Nitekim Markos İncili'nde İsa'nın kalabalıklara sadece benzetmelerle ders verdiği ifade edilir (Markos, 4:11). İsa aynı zamanda mucizeler de gösterir. Onun ayırt edici mucizelerinden biri -ve Markos'ta anlatılan ilk mucize- insanlara musallat olan cinleri çıkarmasıdır. Ve böylece o, Celile'de, kıssalar anlatıp benzetmelerle vaaz vererek ve kötü ruhları kovarak elçilik görevine devam eder. Havarilerinden üçüyle, Petrus, Yakup ve Yuhanna ile birlikte dağa çıkar ve onların huzurunda kutsal dönüşümünü geçirir, görünümü ihtişamlı bir şekilde değişir. Gökten inen Musa ve İlyas ile konuşmaya başlar. Bu dönüşüm olayından sonra hayatının son haftasında Kudüs'e gidinceye kadar elçilik görevine devam eder. Ku-

düs'te Mabet'i temizler, ekmekten bedeni ve şarap kâsesinden de kanı olarak bahsettiği Son Akşam Yemeği'ni yer ve böylece Evharist/Komünyon ayinini tesis etmiş olur. Daha sonra Yahudi yetkililerin huzurunda yargılanır ve küfürle itham edilir. En sonunda da konu aşina olduğumuz ve farklı şekillerde anlatılan ölüm ve diriliş hikâyesi getirilir.

Sinoptik İncillerdeki anlatıların iskeletini oluşturan bu öykülerinin hiç birinin Yuhanna'da bulunmaması çarpıcıdır. Yuhanna'da İsa'nın Beytüllahim'deki doğumuna atıf olmadığı gibi annesinin bakire olmasından da bahsedilmez. İsa'nın vaftiz olmasına açıkça değinilmez ve çölde şeytan tarafından ayartılmaya çalışılmaz. İsa yaklaşmakta olan Tanrı'nın krallığından bahsetmez ve hiçbir benzetme anlatmaz. İnsanlardan cin çıkarma eyleminde bulunmaz. Keza onun şekilde değişimi/transformasyon geçirdiğine dair bir öykü bulunmaz. İsa Kudüs'e gelince Mabet'i de temizleme işine girişmez (bunu Yuhanna 2. bapta zaten yapmıştır). Son Akşam Yemeği ayinini başlatmaz (bunun yerine öğrencilerinin ayaklarını yıkar) ve Yahudilerin Yüksek Kurulu'nda herhangi bir resmi yargılamaya tabi tutulmaz.

İsa'nın öyküsü için elzem görünen bu anlatılar Yuhanna'da yoksa o zaman onda ne vardır? Yuhanna Sinoptiklerde bulunmayan pek çok anlatıyı içerir. Yuhanna başlangıçta var olan yani ezeli olan Tanrı Sözü'nü/Kelamı gizemli bir şekilde tasvir ederek işe başlar. Söz Tanrı'yla birlikteydi, Söz Tanrı'ydı ve Tanrı O'nun aracılığıyla evreni yarattı. Söylenene göre, bu Söz insana dönüştü ve işte bu insan da İsa Mesih'ti. O insan bedenine bürünen Söz idi. Sinoptiklerde bu tür bir anlatı hiçbir şekilde yer almaz.

Yuhanna, halka yönelik elçilik görevi süresince mucize gösteren İsa'dan bahseder ancak bunları mucize olarak isimlendirmez. Bunun yerine belirtiler ifadesi kullanılır. Peki, neyin belirtileri? Kendisine inanan herkese sonsuz yaşam sağlamak için gökten inen İsa'nın belirtileridir. Yuhanna İncili'nde yedi belirtiye yer verilir. İsa'nın suyun üstünde yürümesi ve kalabalıkları doyurması hariç bunların hiçbiri Sinoptiklerde yer alan mucize-

ler arasında yer almaz. Yuhanna'da anlatılan belirtiler asırlardır Kitab-ı Mukaddes okurlarının en sevdiği mucizelerdir: Suyu şaraba dönüştürmesi, kör doğan birini iyileştirmesi ve Lazarus'u ölümden diriltmesi. Keza İsa bu İncil'de yaklaşan Tanrısal Krallık hakkında değil, fakat kim olduğu, nereden geldiği, nereye gittiği ve sonsuz yaşamı nasıl getirebileceği gibi konulara dair daha çok kendi şahsı hakkında vaazda bulunur.

Yuhanna'da eşsiz olarak bulunan söylemler, İsa'nın kendini tanıttığı ve insanlara neyi getirdiğini ifade eden çeşitli "Ben şuyum ben buyum" şeklindeki ifadelerdir. Bu "Ben şuyum veya ben buyum" ifadeleri genellikle, İsa'nın kendisi hakkında söylediği şeylerin doğru olduğunu göstermek için bir belirti tarafından desteklenmektedir. "Ben yaşamın ekmeğiyim" der ve kalabalıkları doyurmak için ekmek somunlarını çoğaltıp beş bin kişiyi doyurarak bunu kanıtlar. "Ben dünyanın ışığıyım" der ve kör doğmuş birinin gözlerinin görmesini sağlayarak bunu kanıtlar. "Ben diriliş ve yaşamım" der bunu da Lazarus'u ölümden dirilterek ispat eder.

Yuhanna'da İsa, diğer İncillerdeki gibi akılda kalıcı hikmetli vecizelerle değil, uzun söylemlerle konuşur. Yuhanna üçüncü bölümde Nikodim'e hitaben uzun bir konuşma yer alır. Dördüncü bölümde Samiriyeli kadınla konuşur. Dört bölümü kapsayan oldukça uzun konuşmasında havarilerine hitap eder ve bir sonraki bölümün tamamında onlar için dua eder. Bu söylemlerin hiçbiri veya "Ben şuyum veya ben buyum" ifadelerinin herhangi biri Sinoptiklerde yer almaz.

Vurgudaki Farklılıklar

Yuhanna'nın eşsiz özellikleri konusunda çok daha fazla şey söylenebilir. Anlatmak istediğim Yuhanna ile Sinoptikler arasında sadece ciddi çelişkiler olduğu gerçeği değil, aynı zamanda onların İsa tasvirlerinin de birbirinden oldukça farklılık arz ettiğidir. Elbette üç Sinoptik İncil birbirinin tıpatıp aynısı değildir ancak Sinoptiklerin herhangi birisi ile Yuhanna arasındaki farklar özel-

likle çarpıcıdır. Bazı tematik vurguları mütalaa etmek suretiyle bunları açıkça ortaya koyabiliriz.

Bakire Doğum ve Enkarnasyon

Mesih'in dünyaya gelişiyle ilgili yüzyıllardır kabul edilen geleneksel Hıristiyan öğretiye göre İsa, Tanrı ile eşit fakat özdeş olmayan ezeli ilahi varlıktır. Tanrı'nın enkarnasyonu (ete kemiğe bürünüp insana dönüşmesi) olan Mesih, Bakire Meryem aracılığıyla insan olmuştur. Ancak bu doktrin Yeni Ahit'teki İncillerin herhangi birinde ortaya konmaz. İsa'nın doğumundan önce var olduğu ve insana dönüşen ilahi bir varlık olduğu sadece Yuhanna İncili'nde bulunur; onun bir bakireden doğduğu ise sadece Matta ve Luka'da yer alır. Ancak bu iki görüşün birleştirilmesiyle geleneksel öğreti haline gelen görüşe ulaşılabilir. İncil yazarlarının bakire doğum ve enkarnasyona dair fikirleri gerçekten de birbirinden çok farklıydı.

Markos İncili her ikisine dair hiçbir şey söylemez. Bu İncil'de öykü İsa'nın yetişkinlik dönemi ile başlar ve onun doğum şartlarına ilişkin hiçbir bilgi verilmez. Eğer elinizdeki tek İncil Markos olsaydı -kilisenin ilk dönemlerinde bazı Hıristiyanlar için gerçekten öyleydi- İsa'nın olağandışı bir doğumla dünyaya gelmesi, annesinin bakire olması yahut yeryüzüne gelmeden önce var olması gibi meseleler hakkında hiçbir fikriniz olmazdı.

Matta İncili'ne göre İsa'nın annesinin bakire olduğu gerçeği son derece nettir. Fakat öte taraftan da bu durumun teolojik olarak ne anlama geldiğine yönelik spekülasyonda bulunma konusunda da Matta epey ihtiyatlı davranır. Matta İncili'nin İsa'nın doğumu, yaşamı ve ölümüne dair her şeyin metinsel kehanetlerin gerçekleşmesi olduğunu gösterme konusunda ciddi bir istek duyduğunu daha önce de ifade etmiştik. İsa niçin bir bakireden doğmuştu? Çünkü Yahudi peygamber Yeşaya, "kız gebe kalıp bir oğlan doğuracak, adını İmmanuel koyacaklar" diye işaret etmişti (Matta, 1:23; Yeşaya, 7:14'ü alıntılayarak). Aslında bu tam olarak Yeşaya'nın söylediği şey değildir. Tanah'ta Yeşaya'nın "genç bir kızın" hamile kalacağını ve bir oğlan doğu-

racağını söylemesi, gelecekteki bir Mesih'e değil, Yeşaya'nın kendi döneminde meydana gelecek yakın bir olaya ilişkin bir kehanettir.[3] Tanah, Yunanca'ya tercüme edildiğinde Yeşaya'nın "genç kızı" ifadesi (İbranice *alma*; "bakire" için farklı bir İbranice kelime vardır), "bakire" (*parthenos*) manasına gelen Yunanca kelime ile karşılanmaya başlandı. İşte bu da Matta'nın okuduğu Kutsal Kitap versiyonuydu. Bu yüzden Matta, Yeşaya'nın kendi zamanı hakkında değil, gelecek Mesih ("Mesih" terimi Yeşaya 7'de mevcut olmamasına rağmen) hakkında birtakım kehanetlerde bulunduğunu düşündü. Böylece Matta İsa'nın bakireden doğduğunu yazdı, çünkü bakire doğumun kutsal metinde geçen bir kehanet olduğunu düşünmüştü.

Luka farklı bir görüşe sahiptir. O da İsa'nın bir bakireden doğduğunu düşünür ancak onu izah etmek için bir kehanetten bahsetmez. Bunun yerine Luka daha doğrudan bir izahta bulunur: İsa kelimenin tam manasıyla Tanrı'nın oğlu'dur. Meryem'i hamile bırakan Tanrı'ydı, böylece Meryem'in oğlu aynı zamanda Tanrı'nın oğlu oldu. Meryem melek Cebrail'den şunu öğrenir (sadece Luka'da anlatılır): "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı'nın oğlu denecek (Luka, 1:35). Meryem nişanlısı veya başka herhangi bir insan tarafından değil, Tanrı tarafından hamile bırakılmış ve bir anlamda ilahi olan bir varlığı dünyaya getirmiştir.

Sonuç itibariyle Matta ve Luka'nın, İsa'nın niçin bakireden doğduğuna ilişkin farklı yorumlara sahip olduğu ortaya çıkar. Ancak daha da önemlisi, bakireden doğan bu çocuğun dünyaya gelişinden önce var olduğuna dair herhangi bir anlayış ne Matta ne Luka'da vardır. Bu yazarlar için İsa doğduğunda var olmuş ve vücut bulmuştur. Her iki İncil'de de İsa'nın ezeliliğiyle ilgili tek bir kelime yoktur. Bu fikir sadece ve sadece Yuhanna'da yer almaktadır.

---

[3] Yeşaya 7 ve 8'i okuyarak bunu kendiniz görebilirsiniz: Yeşaya yakında hamile kalınacak bir çocuk doğmadan ve çok yaşlanmadan önce, İsrailoğullarının düşmanlarının dağılacağı ve artık onlara sorun çıkarmayacağını ifade eder.

Yuhanna, İsa'nın annesinin bakire olduğuna yönelik herhangi bir atıfta bulunmaz, İsa'nın dünyaya gelişini ezelî ilahi varlığın enkarnasyonu olarak açıklar. İncili'nin girizgâhı (1:1-18) tüm Kitab-ı Mukaddes'in tamamının en ulvi ve güçlü pasajlarından biri olmakla birlikte aynı zamanda en çok tartışılan, itiraz edilen ve farklı yorumlanan bölümlerdendir de. Yuhanna, Tanrı'dan bağımsız olan ("Tanrı'yla birlikteydi") ama bir şekilde Tanrı ile eşit olan ("Tanrı'ydı") bir varlık olan, "Tanrı'nın Kelamı'na/ Sözü'ne" ilişkin yüceltilmiş bir görüşle başlar (1:1-3). Bu, başlangıçta Tanrı ile birlikte var olduğu ve kendisi vasıtasıyla tüm evrenin yaratıldığı bir varlıktır ("Her şey onun aracılığıyla var oldu ve var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı").

Araştırmacılar bu pasajın ayrıntıları üzerine asırlardır hararetli tartışmalar yapmış ve yapmaya da devam etmektedir.[4] Benim şahsi kanaatime göre Yuhanna'nın yazarı, Tanrı'nın konuştuğu ve yaratılışın neticelendiği yer olan Yaratılış 1'deki öyküyü hatırlatır: "Ve Tanrı, 'Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu." Tanrı bir söz söyleyerek var olan her şeyi yaratmıştır. Dördüncü İncilin yazarı, Tanrı'nın söylediği sözün kendi başına var olan müstakil bir varlık olduğunu düşünmüştür, Yahudi geleneğinden bazıları da bu kanaati taşır. Söz, Tanrı "ile birlikteydi" ve çünkü söylendiğinde Tanrı'dan ayrı bir şeydi ve "Tanrı'ydı" çünkü Tanrı'nın söylediği şey onun varlığının bir parçasıydı. Tanrı'nın konuşması onun zihninde zaten içkin olanı dışarı çıkarmış oldu. Buna göre Tanrı'nın Sözü, dâhili ilahi gerçekliğin dışa tezahürüydü. O, hem Tanrı ile birlikte olan ve hem de Tanrı'nın kendisiydi ve her şey O'nun aracılığıyla var oldu.

Yuhanna İncili'nde bu ezeli Tanrı Sözü beşeri bir varlığa dönüşmüştür. "Ve Söz insan olup aramızda yaşadı ve O'nun yüceliğini -Baba'dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul'un yüceliğini- gördük" (1:14). Bu insanın kim olduğu elbette bellidir: İsa Mesih. Burada İsa, Markos'ta olduğu gibi aniden sahne-

---

[4] İlgili pasajın Raymond Brown tarafından tartışıldığı eser bkz. *The Gospel According to John,* Garden City, NJ: Doubleday, 1966, 1. cilt.

ye çıkan bir Yahudi peygamber değildir; Tanrı tarafından hamile bırakılan bir kadının dünyaya getirdiği (yani doğumuyla var olan) bir ilah-insan da değildir. O, başlangıçta Tanrı ile birlikte olan, sonsuz yaşam imkânını getirmek üzere geçici olarak yeryüzüne gelen Tanrı'nın kendi Sözü ve bir anlamda da Tanrı'nın kendisidir.

Yuhanna bu Söz'ün dünyaya nasıl geldiğinden bahsetmez. İsa'nın doğum öyküsüne, Yusuf ve Meryem'e, Beytüllahim'e veya bakireyken hamile kalmaya dair hiçbir şey söylemez. Ve esas/temel bir noktada Luka'dan ayrılır: Luka, İsa'yı tarihsel bir anda (Meryem hamile kalınca veya dünyaya gelince) var olduğunu öne sürerken, Yuhanna ise onu, ilahi varlığın insan olarak tezahürü, tarih ve zaman üstü aşkın bir varlık olarak sunar.

Bu iki görüş birleştirildiğinde ne olur? Her ikisinin kendine özgü vurguları kaybolur. Yazarların birbirinden ayrı mesajları, bakire Meryem vasıtasıyla geleneksel enkarnasyon doktrini tarafından yutulur ve yok edilir. İki metni birleştiren Yeni Ahit okurları, hem Luka'nın hem de Yuhanna'nın öğretilerini es geçerek ikisinde de bulunmayan yeni bir öğreti ortaya koyan kendi öykülerini yaratmış olurlar.

İsa'nın Öğretilerindeki Farklılıklar

Yuhanna İncili ayrıca İsa'nın halka yönelik elçilik görevi boyunca nelerden bahsettiğine ilişkin farklı bir görüş sunar. Burada kıyas için Sinoptik İncillerin ilki olan Markos'u kullanacağım.

Markos'ta İsa'nın Öğretisi

Birçok bakımdan Markos'taki İsa'nın öğretisi, bizzat İsa'nın elçilik görevine başlarken ilk sözleri olduğu ifade edilen şu sözlerle özetlenmektedir: "Zaman doldu; Tanrı'nın Krallığı yaklaştı. Tövbe edin ve Müjde'ye inanın!" (Markos, 1:15). Kadim Yahudiliğe aşina olan birisi bu mesajın apokaliptik mahiyetini hemen fark eder. Yahudi apokaliptizmi İsa'nın doğumundan bir buçuk asır önce ortaya çıkan bir dünya görüşüydü ve İsa'nın dönemindeki Yahudiler arasında oldukça yaygındı. Yunanca *apocalypsis*

kelimesi "ifşa etme" veya "açığa çıkarma" anlamlarına gelir. Araştırmacılar bu görüşe apokaliptik adını verdiler çünkü savunucuları burada yeryüzünde yaşadıkları -çoğu kötü ve çirkin olan- gerçeklikleri anlamlandırmayı sağlayan semavi sırları Tanrı'nın kendileri için açığa çıkardığına veya ifşa ettiğine inandılar. Apokaliptiklerin cevaplamaya çalıştıkları sorulardan biri, dünyada insanların özellikle de Tanrı halkı olan İsrailoğullarının neden bu kadar çok acı çektiğiydi. Kötülerin acı çekmeleri anlaşılabilir bir durumdu, onlar ektiklerini biçiyordu. Peki, salih kişiler neden acı çekiyor? Neden bu salih kişiler kötülerden daha fazla acı ve ıstırap çekiyor ve üstelik bunu da kötülerin eliyle çekiyor? Tanrı buna neden izin veriyordu?

Yahudi apokaliptikler bütün bunları anlamlı kılan sırları Tanrı'nın kendileri için ifşa ettiğine inanmışlardı. Dünyada Şeytan ve onun cinleri gibi Tanrı'ya ve onun halkına karşı birlik olmuş kozmik güçler vardı. Bunlar dünyayı ve dünyayı yöneten siyasi güçleri kontrol ediyorlardı. Birtakım esrarengiz sebeplerden dolayı Tanrı bu güçlerin mevcut kötü çağda gelişip büyümesine izin vermişti. Ancak Tanrı'nın kötülüğün güçlerini devireceği, bünyesinde ıstırap, eziyet ve sefaletin olmayacağı iyi bir krallığı, yani Tanrı'nın krallığını tesis edeceği yeni bir çağ gelmekteydi. Tanrı'nın en yüce idareci olacağı bu krallıkta Şeytan ve cinler ile acılara sebep olan bütün güçler -kasırgalar, depremler, kıtlık, hastalık ve savaş- yok edilecekti.

Markos'ta İsa'nın öğretisi apokaliptik bir karaktere sahiptir. "Zaman doldu" ifadesi, bir zaman çizelgesine oturtulan mevcut kötü çağın bitmek üzere olduğunu ima etmektedir. Nihai son hepimizi bulmak üzeredir. "Tanrı'nın Krallığı yakındır" ifadesi Tanrı'nın çok yakın bir zamanda mevcut bu çağa müdahale edeceği ve kötü güçlerle onların desteklediği Roma gibi krallıkları yıkacağı; hakikat, barış ve adalet krallığı olan kendi krallığını kuracağı anlamına gelmektedir. "Tövbe edin ve Müjde'ye inanın" ifadesi insanların yaşamlarını değiştirmeleri, kötülüğün güçleri yerine iyiliğin güçleriyle birlik olmaya başlamaları ve yakında gerçeğe dönüşecek İsa'nın öğretisini kabul etmek suretiyle yak-

laşan bu yeni krallık için hazır olmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

Markos'un İsa'sı için bu krallık çok yakında gelecektir. İsa'nın havarilerine söylediği gibi: "Size doğrusunu söyleyeyim, burada bulunanlar arasında, Tanrı Krallığı'nın kudretle geldiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var" (Markos, 9:1). Daha sonra ise çağın sonunda zuhur edecek kozmik kargaşayı tanımladıktan sonra İsa şöyle der: "Size doğrusunu söyleyeyim, bütün bunlar olmadan bu kuşak ortadan kalkmayacak" (Markos, 13:30).

Peki, bu Krallık nasıl gelecek? Markos'a göre, insanları İsa'nın mesajını kabul edip etmediklerine göre yargılayacak dünyanın kozmik yargıcı "İnsanoğlu" ile beraber gelecektir. "Bu vefasız ve günahkâr kuşağın ortasında, kim benden ve benim sözlerimden utanırsa, İnsanoğlu da, Babası'nın görkemi içinde kutsal meleklerle birlikte geldiğinde o kişiden utanacaktır" (Markos, 8:38). Kimdir bu İnsanoğlu? Markos'a göre kendi halkı ve onların ileri gelenleri tarafından reddedilmesi, öldürülmesi ve daha sonra da ölümden dirilmesiyle bu kişi, İsa'nın bizzat kendisidir (Markos, 8:31). İsa ölecek, ölümden dirilecek ve daha sonra da kendisiyle birlikte Tanrı'nın krallığını getirerek nihai yargı için dönecektir.

Bu krallığı getirecek kişi İsa olduğun için Markos'a göre söz konusu krallığa dair ipuçları İsa'nın dünyevi yaşamında ve elçilik görevinde hâlihazırda görülmüştür. Bu krallıkta cinler olmayacak, çünkü İsa cinleri kovar. Krallıkta hastalık olmayacak, çünkü İsa hastaları iyileştirir. Krallıkta ölüm olmayacaktır, çünkü İsa ölüleri diriltmektedir. Tanrı'nın Krallığı İsa'nın elçilik görevinde ve takipçilerinin yaşamında görülebilir (6:7-13). İşte bu durum Markos'taki İsa'nın benzetmelerinin çoğunun amacıdır: Söz konusu krallık, İsa'nın eylemlerinde küçük, hatta gizli bir görünüme sahiptir ancak o en sonunda bütün endamıyla tezahür edecektir. Bu krallık küçük bir hardal tohumu gibidir, toprağa düştükten sonra kocaman bir bitkiye dönüşür (4:30-32). İsa'yı işitenlerin çoğu onun mesajını kabul etmeseler de yargı günü yaklaşmaktadır

ve Tanrı'nın krallığı kudretli bir şekilde gelip çatacak ve ondan sonra bu dünya yeni baştan inşa edilecektir (Markos, 13).

Markos İncili'nde İsa kendisi hakkında pek fazla şey öğretmez. O, temel olarak Tanrı, yaklaşan krallık ve insanların ona nasıl hazırlık yapmaları gerektiği hakkında konuşur. Kendisinden doğrudan "İnsanoğlu" olarak bahsetmez, daima dolaylı bir atıf yapar. Asla "Ben İnsanoğlu'yum" diye bir ifadede bulunmaz. Yine başkâhin tarafından yargılandığı ana kadar kendisinin yaklaşan krallığın takdis ve tayin edilmiş idarecisi anlamında "Mesih" olduğunu dahi ifade etmez (Markos, 14:61-62).

Bu İncil'de İsa, "Tanrı'nın oğlu" olarak kabul edilmesine rağmen (bkz. 1:11; 9:7, 15:39) bu ifade onun tercih ettiği bir unvan olarak değil de istemeden yani gönülsüz bir şekilde kabul ettiği unvan olarak sunulmaktadır (14:62). Antik Yahudiler için "Tanrı'nın oğlu" teriminin birçok anlama gelebileceğini bilmek gerekir. Tanah'ta "Tanrı'nın oğlu" ifadesi İsrail milletine (Hoşea, 11:1) veya İsrail'in kralına (1. Samuel, 7:14) işaret eder. Bu durumlarda "Tanrı Oğlu", Tanrı'nın işlerini yürütmek ve iradesine yeryüzünde aracılık etmek üzere seçilmiş birisini niteler. Ve Markos'a göre İsa kesinlikle bu işler için seçilmiştir. Buna göre İsa çarmıhta ölüme gitmek suretiyle Tanrı'nın nihai iradesini yerine getirendir. Buna karşın, Markos İncili'nde İsa'nın kendisine ezelî olarak var olmuş ve herhangi bir anlamda Tanrı ile eşit ilahi bir varlık olarak atıfta bulunmaması çarpıcıdır. Markos'ta İsa Tanrı olmadığı gibi Tanrılık iddiasında bulunan biri de değildir.

Yuhanna'da İsa'nın Öğretisi

Yuhanna İncili'ndeki tablo ise epey farklıdır. Markos'ta, İsa temel olarak Tanrı ve yaklaşan krallık hakkında vaazda bulunur, infaz edilmek üzere Kudüs'e gitmek zorunda olduğunu söylemesi dışında kendi şahsıyla ilgili neredeyse hiç konuşmaz. Hâlbuki Yuhanna'da, İsa kim olduğu, nereden geldiği, nereye gittiği ve ebedi yaşamı nasıl sağlayacağı gibi konular çerçevesinde sürekli kendi şahsı hakkında konuşur.

Yuhanna'da İsa, gelecek olan Tanrısal Krallık hakkında vaazda bulunmaz. "Ben şuyum ben buyum" ifadelerinde görüldüğü gibi, bu İncil'de vurgu İsa'nın kendi şahsı ve kimliği üzerinedir. O, hayat veren nimetleri bahşedendir ("Ben yaşamın ekmeğiyim" 6:35); aydınlanma getirendir ("Ben dünyanın ışığıyım" 9:5); Tanrı'ya giden yegâne yoldur ("Ben yol, hakikat ve yaşamım. Kimse benim aracılığım olmadan Tanrı'ya gidemez" 14:6). Ebedi kurtuluşu elde etmenin yolu İsa'ya inanmaktır: "Ona iman eden ebedi yaşamı elde eder" (3:36). O gerçekten de Tanrı ile eşittir: "Ben ve Baba biriz" (10:30). Görünüşe göre onu dinleyen Yahudiler onun aslında ne söylediğini gayet iyi bilirler ve nitekim İsa'yı hemen küfürle itham ederek infazı için taş toplamaya başlarlar.

Yuhanna'daki bir anlatıda İsa, şöyle diyerek Tanrı'nın adını kendisi için kullanır: "İbrahim doğmadan ben vardım" (Yuhanna, 8:58). 1800 yıl önce yaşamış İbrahim Yahudilerin atasıdır ve (şimdi) İsa ondan önce var olduğunu iddia etmektedir. Hatta daha da ileri giderek, İsa, Tanrı'nın Musa'ya yanan çalıda tezahür ettiği ve Firavun'a gidip halkını salıvermesi için uğraşması için görevlendirdiğini ifade eden Tanah pasajına da göndermede bulunur. Musa, İsrailoğullarına kendisini hangi ilahın gönderdiğini bildirmek için Tanrı'ya adının ne olduğunu sorar. Tanrı da bu soruyu şöyle yanıtlıyor: "Ben Ben'im" dedi, 'İsrailliler'e de ki, 'Beni size Ben Ben'im diyen gönderdi" (Çıkış, 3:14). Böylece İsa Yuhanna 8:58'de "Ben ...im" dediğinde, kendisi için uluhiyet iddiasında bulunmaktadır. Burada yine onu duyan Yahudiler ne kastettiğini anlamada sorun yaşamadılar. Ve bir kez daha sepetlerini taşla doldurdular.

Markos ve Yuhanna arasındaki farklılık sadece İsa'nın Yuhanna'da kendi şahsı hakkında konuşması ve kendisini ilah olarak tanıtmasından ibaret değildir. İsa, yaklaşan Tanrısal Krallık hakkında Markos'ta öğrettiği şeyleri Yuhanna'da *öğretmez.* Tanrı'nın mutlak idarecisi olduğu ve kötülüğün tüm güçlerinin yok edileceği bir yeryüzü krallığının tecelli etmesinin an meselesi olduğu fikri, İsa'nın Yuhanna'daki vaazının bir parçası değil-

dir. Bunun yerine İsa, insanların yukarıdaki gökte, semavi bir doğuma erişerek sonsuz yaşama ihtiyaç duyduğunu öğretir (Yuhanna, 3:3-5). İşte Yuhanna İncili'nde birkaç defa geçen "Tanrı'nın Krallığı'nın" anlamı budur: Bu krallık burada dünyada yeni bir dünya değil, yeni bir gök ve yukarıda gökte Tanrı ile birlikte yaşam demektir. İsa'ya iman edenler sonsuza kadar Tanrı ile birlikte yaşayacak; iman etmeyenler ise mahkûm edilecektir (3:36).

Pek çok tarihsel eleştirmen için, son yazılmış İncil olan Yuhanna'nın, İnsanoğlu'nun pek yakında yeryüzünde tezahür edip dünyayı yargılaması ve ütopik krallığını müjdelemesinden bahsetmemesi anlaşılabilir bir şeydir. Markos'ta İsa, havarileri daha hayattayken kendi neslinde sonun vuku bulacağını öngörür (Markos 9:1; 13:30). Yuhanna'nın yazıldığı muhtemel tarihlerde -MS 90-95 yılları- ilk nesil ölmüştü ve tamamı değilse da havarilerin çoğu zaten ölüydü. Yani onlar krallık gelmeden ölmüşlerdi. O zaman yeryüzüne hiç gelmeyecek ebedi bir krallık hakkında verilen vaaz hakkında ne yapılabilir? Öğreti yeniden yorumlanır. Yuhanna'nın yeniden yorumlama yöntemi, temel kavramlaştırmaları değiştirmek suretiyle olmuştur.

Markos'ta olduğu gibi apokaliptik bir dünya görüşü, mevcut kötü çağı ve gelecek Tanrısal Krallığı içeren bir tür tarihsel düalizmi barındırır. Hâlihazırdaki çağ ve gelecek olan çağ, adeta bir zaman çizgisi gibi kâğıt üzerine yatay bir şekilde çizilebilir. Yuhanna İncili, apokaliptik düşüncenin yatay düalizmini dikey düalizme dönüştürmüştür. Bu dikey düalizm artık yeryüzünde bu çağın ve yine yeryüzünde vuku bulması an meselesi olan çağın düalizmi değildir. Bunun yerine o, yeryüzündeki ve gökyüzündeki yaşamın bir düalizmidir. Biz burada aşağıdayız, Tanrı ise yukarıdadır. Tanrı'nın Sözü olan İsa, yukarıdan aşağıya gelir, böylece tam olarak biz "yukarıdan" bir doğumu bizzat tecrübe ederiz (Yuhanna 3:3'ün kelime anlamı -"siz yeniden doğmalısınız" değil, "siz yukarıdan doğmalısınızdır").[5] Yukarıdan gelen

[5] İlerideki tartışmaya bakınız.

İsa'ya iman etmek suretiyle bu yeni doğumu tecrübe ettiğimizde, biz de ebedi yaşama erişmiş olacağız (Yuhanna, 3:16). Ve öldüğümüzde Tanrı ile birlikte yaşamak için semavi âleme yükseleceğiz (Yuhanna, 14:1-6).

Tanrı'nın Krallığı yeryüzüne gelmiyor. Bu Krallık artık göktedir. Ve bize oradan onun yolunu öğretmek için bize gelene iman etmek suretiyle ona ulaşırız. Bu Markos'un öğretisinden epey farklı bir öğretidir.

İsa'nın Mucizeleri

İsa neden mucizeler göstermiştir? Muhtemelen çoğu kişi İsa'nın insanlara merhametinden ve onları çektikleri acılardan kurtarmak istediği için çeşitli mucizeler gösterdiğini söyler. Bu yanıt Sinoptik İnciller için doğrudur. Üstelik Sinoptiklerdeki mucizeler, uzun zamandır beklenen Tanrısal Krallığın İsa ile birlikte tezahür etmeye başladığını belirtir:

> Rabbin Ruhu üzerimdedir.
> Çünkü O beni yoksullara Müjde'yi iletmek için meshetti.
> Tutsaklara serbest bırakılacaklarını,
> Körlere gözlerinin açılacağını duyurmak için...
> İsa şöyle dedi: İşte bugün dinlediğiniz bu kutsal kitap vaadi yerine gelmiştir (Luka 4:18-21)

Başka bir pasajda, Vaftizci Yahya'nın takipçileri İsa'ya gelip kendisinin çağın sonunda zuhur edecek kişi olup olmadığını, yoksa başka birisini mi beklemeleri gerektiğini sorar. İsa onlara şöyle der: "Gidin, işitip gördüklerinizi Yahya'ya bildirin. Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzzamlılar temiz kılınıyor, sağırlar işitiyor, ölüler diriliyor ve Müjde yoksullara duyuruluyor. Benden ötürü sendeleyip düşmeyene ne mutlu!"(Matta, 11:2-6). Sinoptik İncillerde İsa, uzun zamandır beklenen ve krallığı müjdeleyecek olandır.

Ancak bu daha evvel yazılmış İncillerde İsa, inanmayan insanlara kendisinin kim olduğunu kanıtlamak için mucizeler göstermeyi çok açık bir şekilde reddeder. Matta'da bazı Yahudiler İsa'ya "Öğretmenimiz, senden doğaüstü bir belirti görmeyi arzuluyoruz" diyerek talepte bulunur (Matta, 12:38). Otoritesinin

Tanrı'dan geldiğine dair İsa'dan kanıt isterler. İsteklerini yerine getirmeyi bırakın, şu ifadelerle söz konusu isteklerde bulunanlara sert bir şekilde karşı çıkar: "Kötü ve vefasız kuşak bir belirti istiyor! Ama ona Peygamber Yunus'un belirtisinden başka bir belirti gösterilmeyecektir" (Matta, 12:39). Tıpkı Yunus'un üç gün üç gece büyük bir balığın karnında adeta ölü bir şekilde kalması gibi, "İnsanoğlu'nun" da üç gün üç gece "yeryüzünün bağrında kalacağını" söyler.

Bu, Tanrı'nın Yunus peygamberi İsrail'in azılı düşmanlarına, Ninova şehrindeki Asurlulara onları tövbe ettirmek için gönderdiğini nakleden Tanah'taki Yunus kitabına bir atıftır. Yunus kendisine verilen görevi reddeder ve başka bir yere gitmek üzere gemiye biner. Tanrı bir fırtına çıkarır ve Yunus'un bindiği gemiyi su basar. Gemidekiler bunun Yunus'un itaatsizliğinden kaynaklandığı sonucuna varır ve onu gemiden atar. Yunus büyük bir balık tarafından yutulur ancak üç gün sonra balık onu karaya çıkartır. Bunun üzerine Yunus Tanrı'yı daha fazla öfkelendirmemek için Ninova'ya gider, elçilik görevini ifa eder ve şehrin iman etmesini sağlar.

İsa kendi durumunu Yunus'unkiyle karşılaştırır. İsa da inatçı bir halka vaazda bulunur ancak onlar tövbe etmezler. Bununla birlikte, İsa, kendi itibarını tesis etmek için mucize göstermeyi reddeder. İnsanlara sunulan yegâne delil, Matta İncili'nin bağlamında dirilmenin belirtisi anlamına gelen "Yunus'un belirtisi" olacaktır. İsa, üç gün ölü kalacak ve sonra tekrar yeniden ortaya çıkacaktır. İsa'nın halka yönelik elçiliğinde gerçekleşmeyen bu olay, onun ilan ettiği hakikat konusunda insanları ikna etmek için yeterli olmalıdır.

İncilinin başından sonuna kadar Matta'nın görüşü budur ve bu onun en muammalı öykülerinden birini anlamlı kılmada bize yardımcı olur. İsa halka yönelik elçilik görevine başlamadan önce çölde İblis tarafından ayartılmaya çalışılır (Matta, 4:1-11). Matta üç özel ayartma olayından bahseder ancak bunlardan sadece ikisi bariz bir anlama sahiptir. İlkinde İsa kırk gün yiyeceksiz yol aldıktan sonra İblis taşları ekmeğe çevirmesini söyleyerek onu

ayartmaya çalışır. İsa bunu reddeder, zira onun mucizeleri kendisi için değil, başkaları içindir. Üçüncü ayartma teşebbüsü İsa'nın İblis'e iman etmesi ve bunun karşılığında da yeryüzü krallıklarının ödül olarak kendisine verilmesi teklifidir. Bu teklifteki ayartmanın ne olduğu gayet açıktır, kim dünyaya hükmetmek istemez ki? Ancak İsa'nın dünyaya hakikaten hâkim olacağını zaten bilen Matta için bu teklif hususi bir cazibe barındırmaktadır. Mamafih ilk olarak İsa çarmıhta ölmek zorundadır. Hâlbuki Şeytanın bu ayartma teklifi İsa'nın ölüp tekrar dirilme çilesini tecrübe etmesini baypas etmek anlamına gelmektedir. (Şeytanın bu teklifine göre İsa, çarmıhla sonuçlanan çile haftasını tecrübe etmeden dünyaya hâkim olacaktır). İsa Şeytan'ın bu teklifini de reddeder. Ve bunu yaparken de tapmaya layık tek varlığın Tanrı olduğunu ifade eder.

Peki, ikinci ayartma ne hakkındadır? İblis, İsa'yı Mabet'in tepesine götürür ve aşağı atlaması için onu kışkırtır. Bunu yapınca Tanrı'nın melekleri yeryüzüne inip kılına zarar gelmeden onu zaten tutacaktır. On katlı bir binadan riski göze alarak atlamada ayartıcı olan tam olarak ne olabilir? Öncelikle olayın nerede yaşandığı anlaşılmalıdır. Olay Kudüs'te, Yahudilerin Tanrı'ya ibadetinin merkezi olan Mabet'te gerçekleşiyor. Birçok Yahudi o sıra muhtemelen Mabet çevresinde dolaşmaktaydı. Melekler ortaya çıkıp kendisini yakalasın diye İsa herkesin gözü önünde aşağıya atlamak için ayartılmaya çalışılır. Bir başka ifadeyle, bu İsa için kendisinin gerçekten Tanrı'nın oğlu olduğunu halka kanıtlamak adına onların anlayabileceği, mucizevî bir kanıt sunmasına yönelik bir ayartmadır. İsa bu Şeytani ayartmayı (şöyle diyerek) şiddetle reddeder: "Sen Tanrın olan Rabbi sınayamazsın."

Matta'da İsa kendisini kanıtlamak için hiçbir belirti göstermez. İşte bu, onun mucizelerinin bu İncil'de belirtiler olarak değil, mucizeler olarak adlandırılmasının nedenidir. Onlar, muhtaç durumda olanlara yardım etmek ve Tanrısal Krallığın çok yakında tezahür edeceğini göstermek anlamına gelen güç göstergeleridir.

Peki ya Yuhanna? Yuhanna İncili'nde İsa'nın olağanüstü işlerine mucize değil belirti denir. Ve onlar tam olarak İsa'nın kim olduğunu ispat etmek ve insanları ona iman etmeye ikna etmek için icra edilir. İsa, "Yaşamın Ekmeği" olduğunu iddia ederek kalabalıkları doyurmak için somunları çoğaltma belirtisini (Yuhanna, 6); "Dünyanın Işığı" olduğunu iddia ederek kör doğmuş bir adamı iyileştirme belirtisini (Yuhanna, 9); "Diriliş ve Yaşam" olduğunu iddia ederek Lazarus'u ölümden diriltme belirtisini gerçekleştirir (Yuhanna, 11).

Yunus'un mucizesi hariç, Yahudilere herhangi bir belirti göstermeyi reddeden Matta'daki İsa portresinin Yuhanna'da olmaması çarpıcıdır. Zaten neden olsun ki? Yuhanna'ya göre İsa elçilik görevini belirtiler göstererek geçirir. Üstelik Yuhanna çöldeki üç ayartmayla ilgili öyküyü de nakletmez. Yine, neden nakletsin ki? Onun için İsa'nın belirtiler vasıtasıyla kimliğini kanıtlaması şeytani bir ayartma değil, bilakis İsa'nın ilahi çağrısıdır.

Yuhanna'daki bu işaretler, insanların İsa'ya iman etmesini teşvik etmek içindir. Oğlunu iyileştirmesini talep eden kraliyet görevlisine İsa şöyle der: "Sizler belirtiler ve harikalar görmedikçe iman etmeyeceksiniz" (Yuhanna, 4:48). İsa çocuğu iyileştirir ve adam İsa'ya iman etmeye başlar (4:53). Aynı şekilde Yuhanna'nın yazarı da İsa'nın kimliğini kanıtlayan ve insanların iman etmesini sağlayan şeyin belirtiler olduğunu düşündü: "İsa, öğrencilerinin önünde, bu kitapta yazılı olmayan başka birçok doğaüstü belirti gerçekleştirdi. Ne var ki yazılanlar, İsa'nın, Tanrı'nın oğlu Mesih olduğuna iman edesiniz ve iman ederek O'nun adıyla yaşama kavuşasınız diye yazılmıştır" (20:30-31). İsa'nın kimliğine ilişkin doğaüstü deliller Matta'da tamamen yasak addedilirken, Yuhanna'da ise bunlar İsa'nın olağanüstü eylemlerinin esas sebebidir.

PAVLUS VE İNCİL YAZARLARI ARASINDAKİ BAZI TEMEL FARKLILIKLAR

Yeni Ahit yazarları arasındaki büyük farklılıklar sadece dört İncil ile sınırlı değildir. Söz konusu farklılıkları başta Pavlus'un yazıla-

rı olmak üzere Yeni Ahit'in diğer kitaplarının birçoğunda bulabiliriz.

İncillerin herhangi biri yazılmadan/kâğıda dökülmeden önce Pavlus yazılarını yazmaya başlamıştı. Pavlus'un mektuplarının çoğu, en erken İncil olan Markos'tan on on beş yıl kadar önce miladi birinci yüzyılın ortalarında (50'li yıllarda) derlenmiştir. Pavlus ve İncil yazarlarının tamamı, çalışmalarını İsa'nın ölümünden sonra kaleme almıştır. İncil yazarları sadece İsa'nın "gerçekten" söylediği ve yaptığı şeyleri gelecek nesiller için kaydetmekle kalmadılar, tekrar tekrar gördüğümüz üzere İsa'nın sözlerine ve eylemlerine ilişkin anlatıları kendi teolojik anlayışları ışığında ifade ettiler. Keza Pavlus da çalışmalarını kendi teolojik bakış açısına göre şekillendirdi. Ancak Pavlus'un yazılarında bulunan görüşlerin çoğu, İncillerde ve Luka İncili yazarının kaleme aldığı Elçilerin İşleri kitabında bulunanlarla tezat teşkil etmektedir.

Kurtuluş ve Şeriat Konusunda Pavlus ve Matta

Pavlus'un öğretisinin önemli bir veçhesi, insanın Tanrı katında nasıl makbul olabileceğine ilişkindir. Reformasyondan beri bazı teologlar bunun Pavlus'un esas meselesi olduğunu savunmaktadır. Günümüzde Pavlus üzerine çalışan araştırmacıların çoğu bu anlayışın, ikinci bölümde zikrettiğimiz Pavlus'un olduğu tartışmasız kabul edilen yedi mektupta nakledilenlerin büyük bir kısmını görmezden gelip basite indirgediğini düşünür. Ancak kesin olan şu ki Pavlus, insanların -dinini tebliğ ettiği insanların- Tanrı'yla nasıl doğru bir ilişki kurabilecekleriyle ilgileniyordu ve bunun Yahudi şeriatının emirlerini yerine getirerek değil, sadece İsa'nın ölümü ve dirilişine iman ederek mümkün olabileceğinden de emindi.

Bu öğreti, Matta İncili'ndekiler de dâhil, Yeni Ahit'teki diğer görüşlerle kısmen uyuşmaz. İsa'nın takipçileri kurtuluşa erişmek için Yahudi şeriatını uygulamak zorunda mıydı? Bunun cevabı kime sorduğunuza göre değişir. Tanrı katında makbul olabilmek yalnızca İsa'nın ölümüne ve dirilişine inanmaya mı

dayanır? Matta İncili'nde geçen en az bir öyküde bu nokta, Pavlus'tan farklılık arz eder.

Pavlus'un "Aklanma" Görüşü

Pavlus "aklanma" kavramıyla kişinin Tanrı katında makbul olmasını kasteder. Pavlus'un aklanma görüşü özellikle Galatyalılar ve Romalılara mektuplarında bulunmaktadır. Bu mektuplarda kişinin Tanrı katında nasıl makbul olabileceğini çeşitli şekillerde izah eder. Onun en iyi bilinen ve en yaygın (diğer mektuplarında da bulunan) görüşüne göre kişi, Yahudi şeriatının öngördüğü eylemleri yapmak suretiyle değil, Mesih'in ölümü ve dirilişine imanla "aklanır".

Pavlus'un aklanma teolojisini anlamanın yolu, onun mantığıyla düşünmekten geçer. Bunun için işe, Pavlus'un henüz İsa'nın takipçisi olmadığı ve Mesih'e iman etmeyi şiddetle karşı çıkılması gereken bir küfür eylemi olarak gören biri olduğu dönemden başlamak gerekir. İsa taraftarlarına zulmettiği zamanlardan yaklaşık yirmi yıl sonra yazılarını yazarken Pavlus, ilk başta Hıristiyanların inancının neden kınanması gerektiğini düşündüğünü asla söylemez ancak mektuplarının bazı yerlerinde konuyla ilgili birtakım ipuçları görülebilir. Örneğin Pavlus söz konusu dönemde İsa'nın Mesih olduğuna yönelik iddiadan ciddi şekilde rahatsızlık duymuş olabilir.

İsa'ya inanmadan önce dindar bir Yahudi olan Pavlus, hiç şüphesiz Mesih'in nasıl biri olacağına ilişkin bazı fikirlere sahipti. Hıristiyanlık ortaya çıkmadan önce Mesih'in acı çekeceğine ve öleceğine inanan herhangi bir Yahudi yoktu. Tam aksine, kendi aralarında bazı noktalarda ayrılsalar da tüm Yahudiler Mesih'in Tanrı'nın yeryüzündeki iradesini yerine getiren ihtişamlı ve güçlü bir figür olacağı konusunda hemfikirdi. Yahudiler, Tanrı'nın salih kulunun acı çekeceğine atıf yapan Kutsal Kitap pasajlarını Mesih'e atıf olduğunu düşünmüyordu. Zaten bu pasajların hiç biri (Yeşaya, 53; Mezmurlar, 22) Mesih'i zikretmez.

Mesih'e Tanrı'nın özel ihsanı bahşedilmişti ve O'nun yeryüzündeki güçlü ve kudretli varlığıydı. Peki, İsa kimdi? Şeriatı

karşısına almış, devlete isyan ettiği için çarmıha gerilmiş pek bilinmeyen gezgin bir vaizdi. Birinci yüzyıl Yahudileri için İsa'yı Mesih addetmek en iyi ihtimalle komiklik, en kötü ihtimalle de küfürdü. Çarmıha gerilmiş bir suçlunun Mesih olma düşüncesi saçmalıktı, o Mesih olabilecek en son kişiydi (bkz. 1. Korintliler, 1:23). Muhtemelen Pavlus da böyle düşünmüştü. Ancak sonrasında Pavlus'a bir şeyler oldu. İsa'nın ölümünden sonra onun kendisine göründüğünü iddia etti (1. Korintliler, 15:8). Bu rüyetle İsa'nın ölü olmadığına ikna oldu. Ancak o, nasıl ölü olmayabilirdi?

İsa'ya iman etmeden önce apokaliptik bir Yahudi olan Pavlus, zaten bu kötü çağın sonunda ölülerin kaldırılacağına, yani Tanrı kötülüğün güçlerini devirdiğinde herkesi ölümden dirilteceğine, herkesin yargılanacağına, iyilerin ebedi mükâfatla, kötülerinse ebedi cezayla yüz yüze kalacağına inanıyordu. İsa'yı canlı olarak gören Pavlus'un "bildiği" üzere İsa artık ölü değilse, o zaman bunun sebebi Tanrı'nın onu ölümden diriltmesi olmalıydı. Ve eğer Tanrı İsa'yı dirilttiyse bu onun Tanrı'nın özel ihsanına mazhar olan kişi olduğu anlamına gelmekteydi. O Mesih olmalıydı, ama bu Yahudilerin daha önce anladığı manada değil, farklı bir Mesihlikti.

Peki, İsa Tanrı'nın seçtiği kişi yani Mesih ise o zaman niçin öldü? Burada Pavlus'la birlikte düşünmeye başlıyoruz, yani en sondan, İsa'nın dirilişinden başlayarak ölümüne ve oradan da yaşamına doğru gidiyoruz. Pavlus'a göre İsa Tanrı'nın özel ihsanına mazhar olan Mesih ise, ölümü yaptığı bir yanlıştan dolayı olamazdı. Keza günahları sebebiyle de ölmüş olamazdı. O halde neden öldü? Belli ki başkalarının günahları için öldü. Mabet'teki kurbanlar gibi, İsa da diğer insanların işledikleri günahlar için bir fidye kurbanıydı.

O halde Tanrı İsa'yı diğerleri için neden öldürmüş olabilir? Belli ki bir insan kurban etmek, Tanrı'ya mükemmel bir kurban sunulmasının tek yoluydu. Yahudilerdeki kurban ibadeti günahların üstesinden gelmeye yetmiyor olsa gerekti. Peki, bu, Tanrı'nın kendi katında insanların nasıl makbul olacakları konusun-

da fikrini değiştirdiği anlamına gelmez mi? O, Yahudileri özel olarak seçip diğerlerinden ayırmak için onlara şeriatı vermedi mi? Evet, Pavlus'a göre Tanrı böyle yaptı. Şeriat ve peygamberler, insanoğlunun günah sebebiyle Tanrı'dan uzaklaşması ve O'na yabancılaşması sorununa karşı Tanrı'nın nihai çözümü olarak Mesih'e işaret ediyor olmalıydı.

İnsanın Tanrı'ya yabancılaşması sorunu nedir? Görünüşe göre bu, herkesin -sadece gentilelerin değil aynı zamanda Yahudilerin de- Tanrı'nın yasalarını ihlal etmesi ve günahlarının kefareti için mükemmel bir kurbana ihtiyaç duymasıdır. Yani bu, sadece Yahudiler değil, gentileler de dâhil herkesin Tanrı'nın katında günahlarının örtülmesi veya onlara kefaret edilmesi için Tanrı'nın bu kurbanını, Mesih'i kabul etmesi gerektiği anlamına gelir. İnsanlar, Tanrı'nın şeriatta emrettiği şeyleri yerine getirmek suretiyle Tanrı'nın rızasını kazanamazlar mı? Belli ki hayır. Eğer kazanabilselerdi, Mesih'in çarmıha gerilmesi için bir sebep olmayacaktı. Çarmıha gerilmek suretiyle İsa, diğer insanlar için kanını akıttı ve onların günahlarının kefareti olarak kurban edilmiş oldu. Onun ölümüne (ve bu ölümün Tanrı'nın planı olduğunu gösteren dirilişine) iman edenler, Tanrı'nın katında makbul olacak ve aklanacaktır. İman etmeyenlerse aklanmayacaktır.

Bütün bunlar, kurtuluşa ulaşmak için Yahudi şeriatına göre yaşamanın bir hükmü olmayacağı anlamına gelir. Şeriat'e harfiyen uyanlar dâhil olmak üzere bu yolla Tanrı katında makbul olunamaz. Gentileler için ne denilebilir? Mesih'e iman ettiklerinde Yahudi olup şeriate uymaları gerekiyor mu? Pavlus'a göre kesinlikle hayır. Bir insanın şeriata uymaya çalışarak Tanrı'nın ihsanını elde etmenin mümkün olduğunu düşünmesi yani bir çeşit böbürlenme vasıtası olarak kullanması demek olur. Şeriatın hükümlerini yerine getirmek suretiyle aklanmaya çalışanlar da birçok günah işleyecek, dolayısıyla bu anlayış onları kurtarmayacaktır.

Aklanmanın yegâne yolu İsa'nın ölümüne ve dirilişine inanmaktan geçer. Galatyalılara Mektup 2:15-16'da Pavlus şöyle der: "Doğuştan Yahudi olan bizler öteki uluslardan olan 'günah-

lılar' değiliz. Yine de insanın şeriatın gereklerini yaparak değil, İsa Mesih'e iman ederek aklandığını biliyoruz. Bunun için biz de Yasa'nın gereklerini yaparak değil, Mesih'e iman ederek aklanalım diye Mesih İsa'ya iman ettik. Çünkü hiç kimse Yasa'nın gereklerini yaparak aklanmaz".

Bu, Pavlus'un hem Romalılar (1-3) hem de Galatyalılara Mektuplardaki (1-3) öğretisidir. İsa'nın takipçileri, "komşunu kendin gibi sevmek" düsturunda olduğu gibi ahlaklı bir hayat yaşamanın Tanrı'nın kullarından hâlâ beklediği şeyler olması dışında, şeriatın emirlerini yerine getirmeye çalışmaz.

Şeriatın sünnet olmak, koşer kurallarına dikkat etmek, Şabat yasaklarına uymak ve diğer Yahudi bayramlarını kutlamak gibi talimatları uygulamak kurtuluş için gerekli değildir. Eğer başka türlü düşünüyor (ve davranıyorsan) o zaman kurtuluşu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyasın demektir (Galatyalılar, 5:4).[6]

Pavlus ve Matta'nın Şeriatla İlgili Görüşleri

Pavlus ve Matta bir odaya kitlenip İsa'nın takipçilerinin Yahudi şeriatına nasıl yaklaşmaları gerektiği konusunda aralarında mutabakata varıncaya kadar dışarı çıkamayacakları söylenmiş olsaydı ne olurdu diye hep merak etmişimdir. Acaba meseleyi halledip dışarı çıkabilirler miydi, yoksa fikirlerine ölümüne bağlı kalmış iki iskelet mi bulurduk?

Pavlus'tan yirmi beş otuz yıl kadar sonra yazan Matta, Pavlus'un mektuplarından herhangi birini okumuş olsaydı, bırakın ilham almayı, hiç etkilenmezdi. Matta'nın şeriat konusunda görüşleri Pavlus'tan farklıdır. Matta, İsa'nın takipçilerinin şeriatı uygulamaları gerektiğini düşünür. Hatta onların şeriatı, dindar

---

[6] Pavlus'a ilişkin yorumlarımda ciddi şekilde E. P. Sanders'dan etkilendim. Onun şimdilerde klasik olan eseri bkz. *Paul and Palestinian Judaism: A Comparison of Patterns of Religion*, Minneapolis: Augsburg Fortress Press, 1977. Başka tarihsel eleştirmenlerin sunduğu Pavlus'u okumanın yöntemleri için bkz. John Gager, *Reinventing Paul*, New York: Oxford, 2002 ve Stanley Stowers, *A Rereading of Romans: Justice, Jews, and Gentiles*, New Haven: Yale University Press, 1997.

Yahudiler, din bilginleri ve Ferisilerden bile daha iyi bir şekilde uygulamaları gerekmektedir. Matta'da İsa'nın bu konuda şöyle dediği kayıt altına alınmıştır:

> Şeriatı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, şeriattan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına öyle öğretirse, göklerin krallığında en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, göklerin krallığında büyük sayılacak. Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisilerinkini aşmadıkça, göklerin krallığına asla giremezsiniz!" (Matta, 5:17-20).

Pavlus, şeriatı uygulamaya çalışan İsa takipçilerinin kurtuluşlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını düşünmüştür. Matta ise şeriatın kurallarına uymayan ve bunu çoğu dindar Yahudi'den daha iyi yapmayan İsa takipçilerinin kurtuluşu elde edemeyeceklerini düşünmüştür. Teologlar ve yorumcular yıllardır mükemmel şekilde anlaşılabilir olan bu iki görüşü uzlaştırmaya çalıştılar çünkü her ikisi de kanonda yer almaktadır. Ancak önce Matta İncili'ni sonra da Pavlus'un Galatyalılara mektubunu okuyan bir kimse, bu iki farklı beyanı birbiriyle uzlaştırmak için bir yol olmadığından şüphe etmez. Matta için krallıkta büyük olabilmek için, şeriatın en küçük emirleri bile yerine getirilmelidir, krallığa girebilmek ise onları din bilginlerinden ve Ferisilerden daha iyi yerine getirmekle mümkündür. Pavlus için krallığa girmek (aklanmış olmanın bir başka ifadesi) sadece İsa'nın ölümü ve dirilişine imanla mümkündür; gentileler için Yahudi şeriatına uymak (örneğin sünnet olmak) kesin olarak yasaklanmıştır.

Şüphesiz ki Matta, İsa'nın ölümü ve dirilişi hakkında birçok şey bilmektedir. Kendisi İncili'nin önemli bir kısmını bu olayları anlatmaya ayırmıştır. Ve ona göre de İsa'nın ölümü dışında kurtuluş mümkün olamaz. Ancak kurtuluş aynı zamanda Tanrı'nın

yasalarına uymayı da gerektirmektedir. Ne de olsa bu yasaları Tanrı koymuştur. Bunları ilk seferinde kendi iradesiyle koymuş ve sonrasında fikrini değiştirme ihtiyacı duymamıştır.

Nitekim Matta'daki bir pasaj, kurtuluşun sadece inançla ilgili olmadığını, aynı zamanda, Pavlus'un düşüncesine tamamen yabancı bir düşünce olan bir eylem meselesi olduğunu ileri sürer. Sadece Matta'da bulunan İsa'nın muazzam söylemlerinin birinde o, zamanın sonunda gelecek olan Yargı Günü'nü tasvir eder. İnsanoğlu görkemli bir şekilde melekleriyle birlikte gelir ve yeryüzündeki tüm milletlerin insanları onun huzurunda toplanırlar (Matta, 25:31-45). O, onları, "çobanın koyunları ve keçileri ayırdığı gibi" iki gruba ayırır. Koyunlar sağ tarafta, keçiler de sol taraftadır. Koyunlara, "dünyanın kurulduğu zamandan itibaren sizin için hazırlanmış" Tanrı'nın Krallığı'na hoş geldiniz diyerek onları içeri buyur eder. Bu insanlar neden krallığa alınırlar?

> "Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız. Çıplaktım, beni giydirdiniz; hastaydım, benimle ilgilendiniz; zindandaydım, yanıma geldiniz.' (Matta, 25:35-36)

"Koyunlar" şaşkındır. Onlar, bırakın bunları yapmayı, İsa yani İnsanoğlu ile bir kez bile görüşmemişlerdir. Ancak İsa onlara şöyle der: "Bu en basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz." Diğer bir ifadeyle aç, susuz, çıplak, hasta ve mahkûm insanlara yardım ederek Tanrı'nın Krallığı pekâlâ kazanılabilir.

Diğer taraftan keçiler, "İblis ve yandaşları için hazırlanmış ebedi ateşe" gönderilirler. Peki neden? Koyunların aksine onlar, ihtiyacı olduğunda İnsanoğluna gerekli özeni göstermemişlerdir. Onlar da şaşkındır. Çünkü onlar da İsa'yı hiç görmemişlerdir. Ama muhtaç haldeki insanları görmüşler ve onlara sırt çevirmişlerdir: "Mademki bu en basit kardeşlerimden biri için bunu yapmadınız, benim için de yapmamış oldunuz." Matta öyküsünü şu çarpıcı ifadeyle sonlandırır: "Bunlar sonsuz azaba, doğrular

ise sonsuz yaşama gidecekler." Bu sözler Matta İncili'nde İsa'nın halka hitaben son sözlerdir.

Bu sözleri Pavlus'unkilerle karşılaştırdığımızda pek iç açıcı bir tablo ortaya çıkmaz. Pavlus, ebedi yaşamın İsa'nın ölümü ve dirilişine imanla söz konusu olduğuna inanıyordu. Matta'nın koyun ve keçilere ilişkin anlatısında kurtuluş, İsa'yı hiçbir şekilde işitmeyenler için bile mümkün olabilir. Zira kurtuluş, diğer insanlara onların en ihtiyaç duyduğu zamanlarda insani bir şekilde davranan ve özen gösterenler için söz konusu olmaktadır. Bu, kurtuluş konusunda tamamıyla farklı bir görüştür.[7]

Matta'da konuyla ilgili bir başka çarpıcı öykü vardır. Zengin bir adam İsa'ya gelir ve "Öğretmenim, sonsuz yaşama sahip olmak için nasıl bir iyilik yapmalıyım?" diye sorar. İsa, ona, "Yaşama kavuşmak istiyorsan O'nun buyruklarını yerine getir" der. Söz konusu kişi "hangilerini" diye sorduğunda İsa, On Emrin bazılarını sıralar. Adam bunları zaten yerine getirdiğini söyleyerek başka nelerin gerektiğini ısrarla sorar. Bunun üzerine İsa, onun sahip olduğu her şeyden vazgeçmesi gerektiğini "ve böylece gökte hazinelere sahip olacağını" söyler (Matta, 19:16-22). Ondan sonra İsa adama "Ve gel, beni izle!" der. Burada dikkat edilmesi gereken husus, İsa'yı izlemenin ancak adamın sahip olduğu her şeyden vazgeçerek semavi hazineyi kazanmasından sonra gelmesidir.

Aynı kişi yirmi yıl sonra Pavlus'a gelmiş olsaydı neler yaşanacağını doğrusu merak ediyorum. Eğer Pavlus'a, bir kimsenin ebedi yaşama nasıl sahip olabileceği sorulsaydı, o "Tanrı'nın buyruklarını yerine getir." der miydi? Pavlus demezdi. Emirlerin ebedi yaşamı kazanmayla hiçbir alakası yoktur. Bu İsa'nın ölümü ve dirilişiyle ilgili bir meseledir. Pavlus, kişinin sahip olduğu her şeyden vazgeçmenin kendisine gökte hazineler kazandıracağını söyler miydi? Asla böyle bir şey demezdi. Zira ona göre sadece İsa'ya iman ebedi yaşamı getirebilir.

---

[7] Pavlus'a göre, iyi eylemlerde bulunma bir kişinin Tanrı katında makbul olmasıyla (aklanmasıyla) kendiliğinden meydana gelir; ancak iyi eylemlerin söz konusu doğru duruşu kazanırken bir etkisi yoktur.

Matta'da İsa'nın ölümünden önce kurtuluş konusunda konuştuğunu, Pavlus'un ise ondan sonra kurtuluştan bahsettiği iddia edilemez. Çünkü Matta, Pavlus'tan sonra yazılmıştır. Üstelik Matta'da İsa, son yargılamadan yani ölümü ve dirilişinden sonra gerçekleşecek bir olaydan bahseder. Sorun şudur: Eğer, şeriata uyma ve insanın başkalarını kendisi gibi sevmesinin kurtuluş getirdiği konusunda Matta'nın İsa'sı haklıysa, bunları yapmanın kurtuluşa ermeyle bir alakası olmadığını söyleyen Pavlus nasıl haklı olabilir?

YENİ AHİT'TEKİ DİĞER FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Yeni Ahit'in kitaplarında küçüklü büyüklü başka farklılıklar da bulunur. En iyisi gelin bazı nokta atışı sorular sorarak örnekleri inceleyelim.

İsa Niçin Öldü?

İsa'nın ölümü hem Pavlus hem de İncil yazarları için temel meselelerdendir. Peki, İsa *niçin* öldü? Ve ölümüyle kurtuluş arasında nasıl bir bağlantı vardı? Bu soruların cevabı okuduğunuz yazara göre değişir.

Markos İsa'nın ölümünün günahlara kefaret olduğu konusunda nettir. Markos'un ilk bölümlerinde bizzat İsa'nın ifade ettiği gibi: "İnsanoğlu hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye ve canını birçokları için fidye olarak vermeye geldi" (Markos, 10:45). İsa'nın ölümü, günahlarından dolayı Tanrı'ya borçlu olan insanları bu borçtan kurtaran bir fidyedir; o bir kefaret kurbanıdır.

Luka, Markos İncili'ni kaynak olarak kullanır ve uygun gördüğü yerlerde ilave, çıkarma ve değiştirmeler yapar. Yukarıda bahsettiğimiz âyeti olduğu gibi çıkarmıştır. Bunu neden yapmış olabilir? Muhtemelen İsa'nın ölümüne dair farklı bir anlayışa sahip olduğundan.

Bu bağlamda Markos'ta, İsa'nın ölümünden hemen sonra Mabet'in perdesinin ortadan ikiye yarılması İsa'nın ölümünün kefareti getirdiğine dair bir "delil" mahiyetindedir. İsa'nın ölü-

müyle insanlar artık Tanrı ile doğrudan temas kurma noktasına gelmiştir. Ancak Luka zamanlamayı değiştirir: Ona göre perdenin yırtılması olayı İsa hala hayattayken vuku bulmuştur. Pek çok araştırmacı bunun önemli olduğunu düşünür. Çünkü buna göre perdenin yırtılması, İsa'nın ölümünün bir kefaret olduğu anlamına gelmez, Tanrı'nın Mabet'in yıkılmasına hükmettiğine işaret eder.

O halde Luka'da İsa'nın ölümünün nedeni nedir? Bu mevzu Luka'nın ikinci cildi mahiyetinde olan ve havarilerin diğer insanların iman etmesini sağlamak için Mesih'le birlikte gelen kurtuluştan bahsettiği Elçilerin İşleri kitabında belirginlik kazanır. Bu misyonerlik vaazlarının hiç birinde İsa'nın ölümünün kefaret olduğuna dair tek bir ifade dahi yoktur. Tam tersine, insanların Tanrı tarafından gönderileni reddettikleri ve onu öldürdükleri için suçlu oldukları tekrar tekrar dile getirilir. Masum olanın (İsa'nın) ölümü insanları günahlarından tövbe etmeye ve Tanrı'ya döndürmeye sevk etmelidir ki böylece Tanrı da onları affedebilsin (bkz. Elçilerin İşleri, 2:36-38; 3:17-19). Luka'nın görüşüne göre kurtuluş, bir kefaret kurbanıyla değil, tövbe ile kazanılan bağışlanma ile mümkündür.[8]

Kefaret ve bağışlanma aynı şey değil mi? Kesinlikle değil. Bir örnekle anlatalım: Diyelim ki bana yüz dolar borcunuz var ve onu ödeyemiyorsunuz. Bu sorunun çözümü konusunda birkaç yol var. Bir arkadaşınız, kardeşiniz veya ebeveyniniz sizin borcunuzu ödeyebilir. İşte bu kefaret olabilir: Yani başka birisi sizin cezanızı öder. Ya da ben çıkıp şöyle diyebilirim: "Canın sağ olsun. Zaten paraya ihtiyacım da yok". İşte bu da bağışlanma olur, Tanrı affeder ve hiç kimse ceza çekmez.

---

[8] Bazı araştırmacılar Elçilerin İşleri 20:28'de geçen ifadeleri bir istisna addettiler ancak ben bunun âyeti yanlış okumaktan kaynaklandığını düşünüyorum. Bu meselenin daha geniş bir tartışması için benim şu eserine bakınız: *The Orthodox Corruption of Scripture; The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*, New York: Oxford University Press, 1993, s. 203. Diğer bir muhtemel istisna, Luka 22:19-20, metne bir kâtip ilavesidir, orijinal Luka'da yoktur. Bkz. a.g.e., s. 197-209.

İsa'nın ölümü hem Markos hem de Luka için önemlidir. Markos'a göre onun ölümü bir kefarettir. Luka'ya göre ise bu ölümün sebebi insanların günahkâr olduklarını fark etmeleri ve bağışlanma için Tanrı'ya yönelmeleri gerektiğini anlamalarıdır. O halde İsa'nın ölümünün nedeni, okuduğunuz yazara göre epey değişkendir.

İsa ne zaman Tanrı'nın Oğlu, Rab ve Mesih Olmuştur?

Elçilerin İşleri'nde yer alan misyonerlik söylemleri sadece kurtuluşla ilgili konulara değinmez, aynı zamanda Mesih'e ve ölümünden sonra Tanrı'nın onu nasıl yücelttiğine dair göze çarpan beyanlar da içerir. Pisidya Antakyası'nda kendisini dinleyenlere yönelik konuşmasında Pavlus, Tanrı'nın İsa'yı diriltmesiyle Kutsal Kitap'taki vaadini yerine getirdiğinden bahseder:

> Biz de size Müjde'yi duyuruyoruz: Tanrı İsa'yı diriltmekle, atalarımıza verdiği sözü, onların çocukları olan bizler için yerine getirmiştir. İkinci Mezmur'da da yazıldığı gibi: 'Sen benim Oğlum'sun, bugün ben sana Baba oldum' (Elçilerin İşleri, 13:32-33).

Bu metinde Tanrı'nın İsa'ya Baba olduğu "gün"ün İsa'nın dirildiği gün olduğu ifade edilir. Peki, bu, Luka'nın başka yerlerde söylediklerıyle bağdaşır mı? Luka İncili'nde, İsa vaftiz olduğunda işitilen ses aynı kelimeleri söyler: "Sen benim Oğlumsun, *bugün* ben sana Baba oldum" (Luka, 3:22).[9] Hatta daha önce, melek Cebrail, Meryem'e, İsa'ya hamile kalmadan ve doğumdan önce, "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bundan dolayı doğacak olan kutsal olacak ve Tanrı'nın oğlu olarak adlandırılacak (Luka, 1:35). Buradaki anlatıya göre Tanrı'nın oğlu olmasının sebebi bakireden doğumdur: O fiziksel olarak Tanrı oğlu'dur. O zaman Luka bu üç farklı şeyi nasıl söyleyebilir? Bu anlatıları uzlaştırmanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Luka bu bilgileri konuyla ilgili birbirleriyle farklı fikirde olan farklı kaynaklardan almış olabilir.

---

[9] Bunun orijinal metindeki özgün kelimeler olup olmadığı konusunda bkz. *a.g.e.*, s. 62-67.

Aynı tip sorunlar Luka'nın İsa hakkında söylediği başka şeylerde de görülür. Mesela, Petrus'un Pentikost günündeki konuşmasında Luka İsa'nın ölümünden bahseder ve Tanrı'nın onu dirilterek göğe yükselttiğini tasdik eder. "Böylelikle bütün İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin: Tanrı, sizin çarmıha gerdiğiniz İsa'yı hem Rab hem Mesih yapmıştır" (Elçilerin İşleri, 2:36). Burada yine İsa'nın bu yüceltilmiş konumu dirilince, yani Tanrı onu Rab ve Mesih "yaptığında" kazandığı ortaya çıkar. Ancak, meleğin "geceleyin sürülerini gözetleyen" çobanlara, "bugün size Davut'un şehrinde, Mesih ve Rab olan bir Kurtarıcı doğdu" (Luka, 2:11)) diye bildirdiği ifade edilen Luka'daki doğum anlatısını ne yapacağız? Burada İsa, doğumu esnasında zaten Mesih ve Rab'dir. İsa zaman içinde iki farklı noktada nasıl hem Mesih hem de Rab olmuştur? Burada yine Luka'nın yazılarını derlerken anlatısını oluşturmak için muhtemelen farklı kaynaklar kullanmasından dolayı içsel bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır.

Tanrı Putperestlerin Cahilliğini Görmezden Geldi mi?

Elçilerin İşleri kitabının bazen sadece İncillerle değil, aynı zamanda anlatılarının kahramanı olan Pavlus'un yazılarıyla da çelişkiler içerdiğini gördük. Özellikle ilgi çekici bir örnek Elçilerin İşleri'nde, Pavlus'un Ares tepesinde Atina filozoflarının önünde pagan kitleye hitaben verdiği vaazda yer alır (17:22-31). Pavlus vaazına dindarlıklarından ötürü dinleyicilerine iltifat ederek başlar. Sonra putlara taparak Tanrı'ya ibadet ettiklerini düşünmekle çok büyük bir hata içinde olduklarını çünkü Tanrı'nın "insan eliyle yapılmış tapınaklarda yaşamadığını" ifade eder. Tanrı her şeyin yaratıcısı ve yeryüzünün Rabb'idir. Ancak "Tanrı geçmiş dönemlerin cahilliğini görmezden geldi; ama şimdi her yerde herkesin tövbe etmesini buyuruyor". Bu çok önemli bir âyettir. Pavlus'a göre, paganlar cahilliklerinden dolayı pagan tanrılarına tapmaktadır. Daha iyi bir yolun varlığından haberdar değillerdir. Tanrı onların daha evvel yaptıklarını görmezden gelir ve onlara hakikati fark ettirmek ve ölümden diriltilen Mesih vasıtasıyla kendisine iman etme şansını sunar.

Bu bakış açısını ilginç kılan şey, mektuplarının birinde bizzat Pavlus'un kendisinin pagan dinler hakkında konuşması ve bu konuşmasında paganların cahilliklerinden dolayı putlara ibadet ettiklerini veya tövbe edecekleri ümidiyle Tanrı'nın onların eylemlerini görmezden geldiğini hiçbir şekilde düşünmediğini açıkça belirtmesidir. Bilakis, Romalılar, 1:18-32'de Pavlus, "Tanrı'nın gazabının" paganları üzerine olacağını çünkü içlerinde doğuştan var olan Tanrı bilgisini bilinçli bir şekilde reddettiklerine işaret eder. "Çünkü Tanrı'ya ilişkin bilinen ne varsa, gözlerinin önündedir; Tanrı hepsini gözlerinin önüne sermiştir" (Romalılara Mektup, 1:19). Dini fantezilerin peşinden koşmaları cahilliklerinden dolayı değil, aksine hakikatin bilgisine vâkıf olmalarına rağmen gerçekleşmiştir: "Tanrı'yı bildikleri halde O'nu Tanrı olarak yüceltmediler, O'na şükretmediler. Tersine, düşüncelerinde budalalığa düştüler; anlayışsız yüreklerini karanlık bürüdü. Akıllı olduklarını ileri sürerken akılsız olup çıktılar. Ölümsüz Tanrı'nın yüceliği yerine ölümlü insana, kuşlara, dört ayaklılara, sürüngenlere benzeyen putları yeğlediler" (Romalılara Mektup, 1: 21-23).

Tanrı onların günahını görmezden geldi mi? Asla: "Onların hiçbir özrü yoktur". Ve Tanrı onları cezalandırır; bunu sadece gelecekte belirsiz bir vakitte değil, aynı zamanda mevcut durumlarında onları giderek yozlaşmış, kötü ve ahlaksız hale getirerek yahut böyle olmalarına müsaade ederek yapar.

Görüldüğü üzere böylece paganlar ve onların puta tapmaları konusunda Pavlus'a ait birbiriyle tezat teşkil eden iki tasvire sahibiz. Onlar cahilliklerinden dolayı mı putlara ibadet etmektedir? Elçilerin İşleri'nin "Pavlus'u" bu soruya evet yanıtı verirken, Pavlus'un kendi yazılarının Pavlus'u ise hayır yanıtını vermektedir. Tanrı onların yaptıklarını görmezden gelmekte midir? Elçilerin İşleri'ne göre evet, Pavlus'un kendi yazılarına göre hayır. Onlar putlara tapmaktan ötürü sorumlu tutulabilirler mi? Elçilerin İşleri'ne göre hayır, Pavlus'un yazılarına göre evet. Yaptıklarının sonucu olarak Tanrı onları gazabına uğratmakta mıdır? Elçilerin İşleri'ne göre hayır, Pavlus'a göre evet.

Araştırmacılar birbiriyle tezat teşkil eden bu görüşleri uzlaştırmayı pek çok kez denemişlerdir. Sıkça dile getirilen iddiaya göre Pavlus Elçilerin İşleri'nde puta tapanlarla onları kendi inancına döndürmeyi arzu ederek konuştuğundan rencide etmekten kaçınarak onlara gerçekte ne düşündüğünü söylemez. Açıkçası bu görüşü ikna edici bulmadığımı ifade etmeliyim. Çünkü bu Pavlus'un yeni inananlar kazanmak için Tanrı'nın paganlara dair hükmü hususunda açıkça yalan söylediği anlamına gelir. Pavlus birçok şeyle itham edilebilir, ancak ikiyüzlülüğün bunlardan biri olduğunu düşünmüyorum. Gerçek Pavlus'un bu insanlara, yollarının hatalı olduğunu anlamaları için bir şekilde cehennem azabından bahsetmiş olması oldukça muhtemeldir. Nabza göre şerbet verme tavrı tarihsel Pavlus'un pek bilinmeyen bir özelliğidir. Elçilerin İşleri'ndeki Pavlus ile gerçek Pavlus'un aynı olmadığı, en azından paganların puta tapmasına karşı Tanrı'nın tutumu gibi temel bir meselede bariz bir biçimde ortaya çıkar.

Roma Devleti İyiliğin mi Yoksa Kötülüğün mü Gücüdür?

Bakış açılarına ilişkin büyük çelişkilerle ilgili son sorum, erken dönem Hıristiyanlarının çoğu tarafından dillendirilen şu sorudur: Hıristiyanların devlete yönelik tutumu nasıl olmalıdır? Farklı yazarlar bu soruyu farklı şekilde cevaplamıştır ve bazen bu cevaplar birbirleriyle tezat teşkil etmiştir. Havari Pavlus yelpazenin bir ucunu temsil eder:

> Herkes, baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır... Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor (Romalılara Mektup, 13:1-2, 4).

Yöneticiler yetkilerini Tanrı'dan alır, Tanrı onları iyilik için tayin etmiştir ve hiç kimse onlara karşı gelmemelidir. Onlara karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek demektir.

Vahiy kitabında ise tam tersi bir görüş ifade edilir. Yönetici güçler şeytanidir, kötülüğün güçleri tarafından tayin ve kontrol edilir ve sonunda Tanrı'nın gazabına maruz kalacaktır. Bu tür yöneticiler Deccal ve onun kulları olarak nitelendirilmektedir. Yine burada Roma şehri, "büyük fahişe" ve "fahişelerin ve iğrençliklerinin annesi," "azizlerin ve İsa'ya tanıklık edenlerin kanıyla sarhoş olanlar" şeklinde tasvir edilir. Vahiy 17'de geçen bu "Babil fahişesi" ifadesinin Pavlus'un övgüler dizdiği Roma yetkililerine atıf yaptığı niçin düşünülmelidir? Çünkü bir melek bize "Babil fahişesine" ilişkin bu vizyonun anlamına dair bir yorum sunar. Bulunduğu yer, "üzerinde oturduğu yedi dağı" temsil eden yedi başa sahiptir; bizzat kendisi de "dünya kralları üzerinde egemenlik süren büyük kenttir" (Vahiy, 17:18). İlk yüzyılda yedi dağ üzerine kurulu dünyayı yöneten bu büyük şehir neresidir? Şüphesiz ki "yedi tepe üzerine inşa edilmiş" Roma'dır.

Vahiy kitabında Roma, Pavlus'ta olduğu gibi dünyaya iyiliği hâkim kılmak için çalışan hayırsever bir teşekkül ve Tanrı'nın halkının iyiliği için tayin ettiği bir hizmetkârı değildir. Vahiy'de Roma, Tanrı tarafından değil, düşmanları tarafından kurulmuş, çirkin, sefil, küfrü yayan, ahlaksızlıkların aleni biçimde yapıldığı, şiddetli ve zalim bir otoritedir. Ancak onun sonu yaklaşmaktadır, Tanrı yakında kendi iyi krallığını tesis etmek için Roma devletini devirecek ve Babil fahişesini yeryüzünden silecektir.

SONUÇ

Ağırlıklı olarak Rutgers ve Chapel Hill'deki North Carolina Üniversiteleri olmak üzere yaklaşık yirmi beş yıldır üniversitelerde Yeni Ahit dersleri veriyorum. Bu süre zarfında öğrencilerime anlatmakta -ve onları ikna etmekte- en çok zorlandığım ders, Kitab-ı Mukaddes'in her bir yazarın kendi sözünü söylemesine izin verilmesi gerektiği yönündeki tarihsel eleştirel iddiadır. Çünkü pek çok konuda bir yazarın söylediği şey bir başkasıyla

aynı değildir. Farklılıklar bazen bir vurgu meselesidir, bazen farklı anlatılar veya yazarların düşünceleri arasındaki çelişkilerdir. Bu çelişkilerin bazen metnin küçük ayrıntılarından ibaret değil, yazarların ilgilendikleri temel konuları derinden etkileyen şekilde büyük olduğu ortaya çıkar.

Bu bölümde ilgi çekici "büyük" çelişkilerin bazılarını ortaya çıkarmaya çalıştım. İsa kimdi? Dünyaya nasıl geldi? Neler öğretti? Niçin mucizeler gösterdi? Kendi ölümünü nasıl görüyordu? Neden ölmek zorundaydı? İnsanlar Tanrı katında nasıl aklanır? Tanrı'nın "sahte" dinlere yönelik tutumu nedir? Hıristiyanların mevcut hâkim otoritelere ilişkisi nasıl olmalıdır? Bunların hepsi büyük ve temel meselelerdir. Ve farklı Yeni Ahit yazarları bunlara farklı şekillerde yanıtlar verir.

Bu esas konularda sürekli birbirleriyle fikir ayrılığına düşen bu yazarlar aslında kimlerdi? Bir sonraki bölümde Yeni Ahit yazılarına yönelik tarihsel-eleştirel incelememizde ele alacağımız ve tartışacağımız mevzu budur: Kitab-ı Mukaddes-i gerçekte kimler yazdı?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES'İ KİMLER YAZDI?

Lisans seviyesinde ilk defa Kitab-ı Mukaddes dersi alan öğrenciler, Yeni Ahit kitaplarının çoğunu kimin yazdığını bilmediğimizi öğrenince genelde şaşırırlar. Bu nasıl olabilir ki? Matta, Markos, Luka, Yuhanna, Pavlus'un Mektupları, 1. ve 2. Petrus, 1. 2. ve 3. Yuhanna gibi bu kitapların hepsi yazarının ismiyle anılmıyor mu? Nasıl olur da Kitab-ı Mukaddes'in kitaplarına yanlış isimler verilir? Bunlar Tanrı'nın Sözleri değil mi? Eğer bir kimse Pavlus olmadığı halde onun adını kullanarak bir kitap yazdıysa -bu yalan söylemek olmaz mı?- Kutsal Kitap'ın içinde yalan olabilir mi?

İlahiyat okuluna başlarken bu tarz çılgın fikirler ileri sürecek liberal Kitab-ı Mukaddes uzmanlarına karşı inancımın delik deşik edilmesine tamamen hazırlıklıydım. Muhafazakâr çevrelerde yetişmiş biri olarak bunların Princeton İlahiyat Akademisi gibi yerlerde herkesin görüşü olduğunun farkındaydım. *Onlar* ne bilebilirdi ki? Sonuçta liberal bir güruhtan bahsediyoruz.

Zamanla beni şoke eden husus, Kitab-ı Mukaddes'i kimlerin yazdığı hakkında, benim de kanıksadığım geleneksel isnatlara dair çok az kanıt olması, olanların da bu isnatları yalanlamasıydı. Belli ki liberallerin söyleyecek sözleri ve bunları destekleyen kanıtları vardı, söylemleri yıkıcı eleştiriler ve kuruntulardan ibaret değildi. Bazı kitaplar, örneğin İnciller anonim olarak yazılmış, daha sonra muhtemelen onları yazmamış kimselere (havarilere ve onların arkadaşlarına) atfedilmişti. Diğer bazı kitaplar da başkalarının ismini kullanan yazarlar tarafından yazılmıştı.

Bu bölümde söz konusu kanıtları izah etmek istiyorum.

İNCİLLERİ KİMLER YAZDI?

Pastörler normal şartlarda cemaatlerine böyle şeylerden bahsetmese de, araştırmacılar Yeni Ahit kitaplarının çoğunun adı

geçen kişiler tarafından yazılmadığı konusunda yüz yılı aşkın bir süreden beri mutabıktır. Öyleyse, bu kitapları yazanlar *aslında* kimdi?

İlk Gözlemler: Görgü Tanıklıkları Olarak İnciller

Daha önce gördüğümüz üzere İnciller irili ufaklı çelişki ve tezatlarla doludur. Niçin dört İncil arasında bu kadar çok farklılık vardır? Bu kitaplar Matta, Markos, Luka ve Yuhanna olarak isimlendirilirler. Çünkü geleneksel olarak bunların, vergi tahsildarlığı yapan havari Matta, Dördüncü İncil'de zikredilen "İsa'nın sevdiği havari" Yuhanna, havari Petrus'un kâtibi Markos ve Pavlus'un yol arkadaşı Luka tarafından yazıldıkları düşünülmüştür. Bu geleneklerin başlangıç noktası, kitaplar yazıldıktan sonraki yüzyılda bulunabilir.

Eğer Matta ve Yuhanna, İsa'nın dizinin dibindeki havarileri tarafından yazılmışsa, neden birçok hususta birbirinden oldukça farklıdır? Neden bu İnciller çok fazla çelişki ihtiva etmektedir? Niçin onlar İsa'nın kim olduğuna ilişkin oldukça farklı görüşlere sahiptir? Matta'da, İsa, kendisine hamile kalındığında veya bakireden doğduğunda var olur, Yuhanna'da ise İsa, başlangıçta Tanrı ile birlikte olan ve kendisi vasıtasıyla evrenin yaratıldığı Tanrı'nın bedene bürünmüş Sözü'dür. Matta'da İsa'nın Tanrı olduğuna dair tek bir kelime yoktur, Yuhanna'da o Tanrı'nın kendisidir. Matta'da İsa yaklaşmakta olan Tanrı'nın Krallığı hakkında vaaz eder ve kendi şahsı hakkında neredeyse hiçbir şey söylemez (ilahî olduğundan kesinlikle bahsetmez), Yuhanna'da İsa ziyadesiyle kendisi, özellikle de ulûhiyeti hakkındaki öğretileri aktarır. Matta'da İsa, kim olduğunu kanıtlamak için mucizeler göstermeyi reddeder, Yuhanna'da İsa'nın mucizeler göstermesinin tek nedeni kim olduğunu kanıtlamaktır.

İsa'nın takipçilerinden ikisi gerçekten de onun kim olduğuna ilişkin birbirinden bu denli farklı anlayışlara mı sahipti? Olabilir. George W. Bush'un hükümetinde çalışan iki kişi onun hakkında birbirinden tamamıyla farklı görüşlere sahip olabilir (tabi kimsenin onun ilah olduğunu söyleyeceğini sanmıyorum).

Bu hususla birlikte, İncilleri kimin yazdığına ilişkin kanıtları tartışmadan önce vurgulamak istediğim önemli bir metodolojik nokta ortaya çıkıyor.

Nihayetinde bu kitapların, havariler ve havarilerin arkadaşları tarafından yazıldığıyla ilgili gelenek niçin ortaya çıkmıştır? Kısmen bu, İncillerin olayların görgü tanıkları ve görgü tanıklarının arkadaşları tarafından yazılmış oldukları konusunda okuyucuyu inandırmaya çalışmak içindi. İsa'nın yaşamında fiilen meydana gelenleri doğru bir şekilde nakletme konusunda görgü tanıklarına güvenilebilirdi. Ancak gerçek şu ki, görgü tanıklarına tarihsel açıdan doğru anlatıları bildirme konusunda güvenilemez. Onlara hiçbir zaman güvenilmezdi ve hala da güvenilmezler. Eğer görgü tanıkları her zaman tarihsel açıdan doğruyu söyleseler di mahkemelere gerek kalmazdı. Bir suç işlendiğinde gerçekten ne olduğunu öğrenmek için bir tanığa sormak yeterli olurdu. Gerçek hayatta davalarda birden fazla görgü tanığı olmalıdır çünkü beyanlar birbirinden farklılık arz edebilir. Bir davada iki görgü tanığının birbirinden Matta ve Yuhanna kadar farklı olması durumunda, bir karara ulaşmanın ne kadar zor olacağını bir düşünün.

Bir başka gerçek şudur ki tüm İnciller anonim olarak yazılmış ve yazarlarının hiçbiri de anlattıkları olayların görgü tanıkları olduğunu iddia etmemiştir. İsimleri İncillere başlık olarak iliştirilmiştir ("Matta'ya göre İncil" gibi). Yani bu başlıklar/isimler, farklı sürümlerin ardında editörlerin hangi yazarlar olduğunu düşündükleri konusunda okuyucuyu bilgilendirmek için İncillere editörler veya katipler tarafından sonradan yapılan ilavelerdir. Biraz düşününce başlıkların İncillerin orijinalinde olmadığı hemen anlaşılır. Matta'yı her kim yazdıysa "Matta'ya göre İncil" diye adlandıracak değildir. Ona bu ismi veren kişiler kendi fikirlerine göre onu kimin yazdığını ifade etmektedir. Yazarlar kendi kitaplarına asla "...'e/a göre" diye başlık koymazlar.[1]

---

[1] Daha önceki çalışmalarımdan biri olan acı çekme meselesi hakkındaki eserimi eleştirenlerden bazıları, alaycı bir şekilde kitabımın adının "Tanrı Problemi"

Dahası, Matta İncili, "biz" -İsa ve yanındakiler- neler yapıyorduk şeklinde değil, "onlar" -İsa ve havarileri- neler yapıyordu şeklinde, tamamen üçüncü şahıs çerçevesinde yazılmıştır. Hatta bu İncil, Matta'nın havariler safına katılmak için davet edilmesi olayını anlatırken bile "benim" ifadesiyle değil, "o" ifadesini kullanmaktadır. Anlatıyı açın ve kendiniz okuyun (Matta, 9:9). Yazarın kendisi hakkında konuşuyor olduğu konusunda tek bir ipucu bile bulamazsınız.

Yuhanna'da bu durum daha açıktır. İncilin sonunda yazar "Sevdiği Havari" hakkında şöyle der: "Bütün bunlara tanıklık eden ve bunları yazan havari budur ve onun tanıklığının doğru olduğunu *biz* biliyoruz" (Yuhanna, 21:24). Yazarın "tanıklık eden havari" olan bilgi kaynağı ile kendisi arasında "bu tanıklığın doğru olduğunu biz biliyoruz" şeklinde bir ayrımda bulunduğuna dikkat ediniz. O/biz: yani bu yazar havari değildir. O, naklettiği bazı bilgileri havarilerden aldığını iddia etmektedir.

Diğer İncillere gelince, Markos'un havari olmadığı fakat Petrus'un arkadaşı olduğu, Luka'nın da havari olmadığı, Pavlus'un arkadaşı olduğu söylenir. Onlar havari de olsalardı, onların öykülerinin objektif ya da doğru olduğu garanti edilemezdi. Mamafih işin gerçeği, yazarların hiçbirinin görgü tanığı olmadığı ve hiçbirinin de böyle bir iddiada bulunmadığıdır.

O halde bu kitapları kimler yazdı?

İncillerin Yazarları

Şu temel soruyla başlamak yerinde olacaktır. İsa'nın takipçileri hakkında ne biliyoruz? En erken ve sağlam bilgileri, Elçilerin İşleri kitabıyla birlikte bizzat İncillerden öğreniyoruz. Yeni Ahit'in diğer kitapları, örneğin Pavlus'un yazıları, on iki havariye nadiren atıfta bulunur ve yaptığı bu atıflar da bizim İncillerden ayıklayarak elde ettiğimiz bilgileri tasdik etmeye yöneliktir. Yeni Ahit'in dışında bize ulaşanların -İsa'nın dirilmesinden sonra

---

yerine "Bart Ehrman'a göre Tanrı Problemi" olması gerektiğini söylediler. Elbette kendi kitabımı bu şekilde adlandıracak değilim!

Yuhanna'nın mucizevî misyonerlik faaliyetlerini anlatan meşhur Yuhanna'nın İşleri (*Acts of John*) gibi- tümü, yıllar ve asırlar sonra üretilmiş efsanelerden ibarettir. Hiçbir tarihçi Yuhanna'nın İşleri'nin tarihsel olarak güvenilir olduğunu düşünmez.[2]

İsa gibi havarilerinin de Celile kırsalında yaşayan toplumun alt sınıfına mensup köylüler olduklarını İncillerden öğreniyoruz. Birçoğu balıkçı ve benzeri işlerle uğraşan gündelik işçilerdi - Simon Petrus, Andreas, Yakup ve Yuhanna kesinlikle öyleydi-. Matta'nın vergi tahsildarı olduğu söylenir ama vergi memurluğu alanında ne kadar üst bir pozisyonda olduğu -vergi toplamak için yetkililerle doğrudan işbirliği içinde bir tür yüklenici mi yoksa insanlardan vergi toplamak için kapılarına dayanan bir vergi tahsildarı mı olduğu (ki bu ihtimal daha kuvvetlidir)- belli değildir. Şayet bunlardan ikincisi idiyse, iyi bir eğitim almasını gerektirecek bir durum söz konusu değildi.

Aynı şeyler kesinlikle diğerleriyle ilgili de söylenebilir. Birinci yüzyılda Filistin'in kırsal kesiminde yaşayan alt sınıfa mensup bir köylü olmanın ne demek olduğu konusunda birtakım bilgilere sahibiz. En kesin olan şeylerden biri, onların okuma yazma bilmediğidir. Bu hususta İsa'nın kendisi istisnadır çünkü görünüşe göre o okuyabiliyordu (Luka, 4:16-20) ancak yazmayı bildiğine dair bir bilgi söz konusu değildir. Eski çağlarda okuma ve yazma iki ayrı beceriydi ve okuma bilen pek çok insan yazmayı bilmiyordu.

İnsanların ne kadarı okuma biliyordu? Okuma yazma bilmezlik Roma İmparatorluğu'nda oldukça yaygındı. İyimser bir tahminle nüfusun yalnız yüzde onu az çok okuryazardı. Ve bu yüzde on, boş vakti olan insanlardan oluşuyordu, eğitim almak için üst sınıflara mensup kişilerin (ve benzer amaçlarla kullanılmak üzere onların köleleri ve hizmetçileri) hem zamanı hem de

---

[2] Andreas, Petrus, Tomas ve Pavlus'un İşleri'nin hemen hemen tamamı bugüne ulaşmıştır. Bunlar hangi efsanelerin türediklerini görme noktasında oldukça ilgi çekicidir ancak tarihsel olarak pek faydalı değildir. Bu metinlerin güzel bir derlemesi için bkz, J. K. Elliott, *The Apocryphal New Testament*, New York: Oxford University Press, 1993.

parası vardı. Diğer herkes erken yaştan itibaren çalışmak zorundaydı ve onların eğitim almak için ne yeterli parası ne de vakti vardı.[3]

İncillerde veya Elçilerin İşleri'nde İsa'nın takipçilerinin bırakın yazmayı, okuma bile bildiğine işaret eden bir şey yoktur. Nitekim Elçilerin İşleri'nde Petrus ve Yuhanna'nın "okuma yazma bilmediklerini" söyleyen bir rivayet yer almaktadır (Elçilerin İşleri, 4:13). Celile Yahudileri olarak İsa'nın kendisi gibi takipçileri de Aramice konuşuyor olmalıydı. Kırsalda yaşayan halk olarak da Yunanca bilmeleri pek mümkün değildi, bilseler dahi bu epey kaba bir Yunanca olmalıydı. Çünkü onlar da vakitlerini kıt kanaat geçinmeye çalışan, okuma yazma bilmeyen ve Aramice konuşan köylülerle geçiriyorlardı.

İsa'nın havarileri kimlerdi sorusun cevabı, kısaca toplumun alt sınıfına mensup, okuryazar olmayan ve Aramice konuşan Celileli köylülerdi.

Ve İncillerin yazarları kimlerdi? Anonim olsalar da yazdıkları kitaplardan onlara dair bazı şeyler öğrenebiliriz. Bu öğrendiklerimiz de İsa'nın havarileri hakkında bildiklerimizle tamamen çelişir. İncillerin yazarları oldukça iyi eğitimli, muhtemelen Filistin dışında yaşayan ve Yunanca konuşan Hıristiyanlardı.

Onların iyi eğitimli Yunanca konuşan kişiler olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Zaman zaman İncillerin ilk olarak Aramice yazılmış olabileceğini düşünen araştırmacılar olmasına rağmen, günümüzde yaygın kanı, pek çok teknik dilbilimsel nedenden dolayı, İncillerin hepsinin Yunanca yazıldığı yönündedir. İşaret ettiğim gibi Roma İmparatorluğu'ndaki insanların en iyi ihtimalle sadece yüzde onu okuma biliyordu, daha az bir kısmının birkaç cümle yazacak kabiliyeti vardı, çok daha azı anlatıları iptidai düzeyde ve çok çok azı da İnciller gibi geniş ede-

---

[3] Antik dünyadaki okuryazarlıkla ilgili bkz. William Haris, *Ancient Literacy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989; özellikle Filistin Yahudileri arasındaki okuryazarlık için, bkz., Catherine Hezser, *Jewish Literacy in Roman Paletsine*, Tübingen: Mohr-Siebeck, 2001.

bi eserleri derleyebilirdi. İncillerin imparatorluk genelindeki en rafine kitaplar olduğu elbette söylenemez. Yine de onlar nasıl öykü inşa edeceğini bilen ve edebi amaçlarını ustaca uygulayabilen iyi eğitimli yazarlar tarafından yazılmış ahenkli anlatılardır.

Her kim olursa olsun bu yazarlar, alışılmışın dışında becerikli sonraki neslin Hıristiyanlarıydı. Araştırmacılar onların nerede yaşadıklarını ve çalıştıklarını tartışsalar da, onların Filistin coğrafyası ve Yahudi adetlerine aşina olmamaları eserlerini imparatorluğun başka yerlerinde, muhtemelen iyi eğitim alabilecekleri ve nispeten yaygın bir Hıristiyan cemaatinin olduğu büyük şehirlerde derledikleri izlenimini vermektedir.[4]

Bu yazarlar, Celileli, alt sınıfa mensup, okuma yazma bilmeyen, Aramice konuşan köylüler değillerdi. Ancak örneğin Yuhanna, İncili'ni yaşlandıktan sonra yazmış olması mümkün müdür? Havari Yuhanna gençliğinde okuma yazma bilmeyen ve Aramice konuşan gündelik çalışan bir işçiyken, İncili'ni yaşlandığında yazmış olamaz mı?

Elbette bu da bir *ihtimaldir.* Yani, Yuhanna'nın İsa'nın dirilmesinden sonra okula gitmeye karar verdiği ve okuma yazma öğrendiği anlamına gelir. Okumayı öğrenmiş, yazmayı bir şekilde halletmiş ve tamamen akıcı şekilde Yunanca öğrenmiştir. Yaşlandığında ya da yaşlanıncaya kadar derleme yapma konusunda uzmanlaşmış ve böylece bir İncil yazabilmiştir. Böyle olmuş olabilir mi? Pek olası gözükmüyor. Yuhanna ve İsa'nın diğer takipçileri, İsa'nın dirilişini gördükten sonra başka şeylerle meşgullerdi. Her şeyden önce, dünyaya inançlarını yaymak ve kiliseyi idare etmek zorunda olduklarını düşünüyorlardı.

---

[4] Yahudi adetlerinden habersiz olduklarına dair iyi bilinen örneklerden biri: Markos 7:3'te Ferisilerin "ve tüm Yahudilerin", "atalarının töresini" uygulamak için yemek yemeden önce ellerini yıkadıklarına işaret eder. Bu doğru değildir: Yahudilerin çoğu bu ritüeli uygulamaz. Eğer Markos bir Yahudi veya hatta Filistin'de yaşayan bir gentile olmuş olsaydı, bunu mutlaka bilirdi.

Papias'ın Tanıklığı

Havarilerin hiçbirinin İncil yazmadığına yönelik kanıtlara rağmen bazılarının yazdığına işaret eden erken dönem kilise geleneğine değinmemiz gerekiyor. Bu geleneği nasıl ele almalıyız?

Bu geleneğin en erken kaynağı olan ve Papias olarak bilinen erken dönem Hıristiyan kilise babası, sadece iki erken Hıristiyan İnciline, Markos ve Matta'ya değinir. *Rabbin Sözlerinin Yorumları* (*Expositions of the Sayings of the Lord*) adlı beş ciltlik bir eseri olan Papias esrarengiz bir figürdür. Araştırmacılar onun bu çalışmasının, ilk İncil'in yazılmasından kırk ila yetmiş yıl sonrasına, MS 110-140 arasında bir zamanda yazıldığını düşünür.[5] Papias'ın eseri günümüze ulaşmamıştır. Sonra gelen birtakım Hıristiyan otoriteler Papias'ın görüşlerini nahoş yahut yetersiz bulmuş ve bundan ötürü eser gelecek nesiller için kapsamlı bir şekilde istinsah edilmemiştir.[6] Eser hakkında bildiklerimiz, daha sonraki kilise babalarının ondan yaptıklarını iddia ettikleri alıntılara dayanmaktadır.

Yine de Papias, erken dönem kilise geleneğinin tesisinde çoğunlukla faydalı bir kaynak olarak sunulur, bunun bir sebebi aktardığı bilgilerin kendisine nasıl geldiğini belirtmesidir. *Rabbin Sözlerinin Yorumları* adlı eserinden bize ulaşan bazı alıntılarda Papias, bazı havarileri tanıyan ve "büyükler" olarak adlandırılan bir grup insanı tanıyan Hıristiyanlarla bizzat konuştuğunu ifade eder. Böylece Papias'ı okuyarak havarilerin arkadaşlarını tanıyan insanlardan üçüncü veya dördüncü el bilgiye ulaşma imkânını elde edebiliriz.

Papias'ın en çok alıntılanan (Eusebius tarafından kaydedilen) pasajlarından birinde, İncil yazarı olarak Markos ve Matta'ya ilişkin bu üçüncü veya dördüncü el bilgiyi şu şekilde betimlemektedir:

---

[5] İnciller daha erken yazılmışlardır: Markos muhtemelen MS 70 dolaylarında, Matta ve Luka 80 ila 85 dolaylarında ve Yuhanna 90 veya 95 dolaylarında yazılmıştır.

[6] Kilise tarihçisi Eusebius, Papias'ı "oldukça düşük zekâlı bir adam" olarak niteler (Eusebius, *Church History* 3.39).

> Büyüğümüz şöyle derdi, "Markos, Petrus'un yorumcusu [tercümanı?] iken Rabbin sözleri ve eylemleriyle ilgili hatırladığı her şeyi, düzenli olmamakla birlikte, doğru bir şekilde kayda geçirdi. Zira o, Rabbi ne işitmiş ne de ona eşlik etmişti. Ancak dediğim gibi daha sonra, Rabbin sözlerini olduğu gibi düzenli bir şekilde derlemek yerine, onun öğretilerini mevcut ihtiyaçlara göre uyarlayan Petrus'a arkadaşlık etti. Ve böylece Markos, bazı şeyleri hatırladığı gibi yazmakla yanlış bir şey yapmadı. Çünkü onun amacı şuydu: İşittiği hiçbir şeyi atlamadan kayda geçirmek ve ona herhangi bir yalanı ya da yanlışı eklemekten kaçınmak."
>
> Matta hakkında da şunu söyleyerek devam eder:
>
> Ve böylece Matta sözleri İbrani dilinde derledi ve her biri onları kendi kabiliyetine göre en iyi şekilde yorumladı [tercüme etti?]. (Eusebius, *Church History,* 3. 39)

Bu, Matta'nın gerçekten Matta'yı ve Markos'un gerçekten Markos'u yazdığına delil değil midir?

Papias'ın ifadelerinin tarihsel değerini değerlendirmeye çalışırken ciddi sıkıntılarla karşılaşırız. İşe Matta ile başlayalım. Evvela Matta'ya dair -Markos'un aksine- Papias'ın bilgisinin kaynağının ne olduğunu, hatta bir kaynağının olup olmadığını öğrenemiyoruz. Bu üçüncü, dördüncü veya beşinci el bir kaynak mı? Mesela Papias 120 veya 130'larda yazıyor idiyse, bu Matta'nın anonim bir şekilde kaleme alınmasından kırk veya elli yıl sonrası demektir. İncil zaten on yıllardır anonim bir şekilde dolaşımdaydı. Papias'ın anlattığı geleneğin bu arada oluşturulması mümkün değil mi?

Bu bağlamda Papias'ın Matta hakkında bize verdiği iki somut bilginin "bildiğimiz" Matta hakkında doğru olmadığına işaret etmek gerekir. Bildiğimiz Matta, İsa'nın sözlerinin bir derlemesinden ibaret değildir ve İbranice değil Yunanca yazıldığı kesindir.[7] Papias yanlış bir bilgi edinmiş olabilir mi? Yahut Mat-

---

[7] Bu, günümüz araştırmacılarının mutabık olduğu bir görüştür. Bir kere Matta, Markos'u kendisinin pek çok öyküsü için kaynak olarak, hatta bazı pasajlarda Yunanca kelimeleri aynen kopyalayarak kullandı. Eğer Matta, İbranice orijinal

ta tarafından yazılmış ve bize ulaşmayan -örneğin İsa'nın sözlerinin bir derlemesi- bir başka kitaptan mı bahsediyor?

Eğer Papias'ın Matta hakkında verdiği bilgiler güvenilir değilse, Markos hakkındakiler güvenilir olabilir mi? Bu durumda bizim üçüncü veya dördüncü elden bilgi aldığımıza işaret eder.[8] Ve yine, onun vurgulu bir şekilde dile getirdiği noktalardan biri kesinlikle yanlıştır: o, Markos'un iki temel amacından birinin İsa hakkında Petrus'tan işittiği *her şeyi* söylemek olduğunu iddia eder. Bunun doğru olması mümkün değildir. Markos İncili yüksek sesle okununca yaklaşık iki saat sürer. Petrus İsa ile bu kadar vakit geçirdikten sonra ve Markos Petrus'un İsa hakkındaki söylediklerini gece gündüz dinledikten sonra, Markos'un işittiği şeylerin tamamının sadece iki saatlik bilgi olduğunu tahayyül edebilir miyiz?

Her hâlükârda, Papias'ın pek güven duyabileceğimiz bilgiler sağlamadığı ortadadır. Bu bağlamda araştırmacıların neredeyse hep bir ağızdan Papias'ın eserinden bize ulaştığı söylenen alıntılardaki hemen her şeyi reddettiklerini ifade etmeliyim. Dördüncü el bilginin başka bir parçasını mütalaa edelim:

> Böylelikle Rabbin havarisi olan Yuhanna'yı gören büyükler, Rabbin o zamanlar hakkında ne anlattığını işittiklerini söylediler:
> "Asmaların, her birinin on bin dalla filizleneceği ve tek bir dalın on bin kolu olacağı günler geliyor. Gerçekten de, tek bir kolda on bin filiz, her bir filizde on bin demet, her bir demette on bin üzüm salkımı olacak ve her bir üzüm salkımı sıkıldığında da yirmi beş ölçü şarap verecek. Ve azizlerden herhangi biri bir demeti tuttuğunda bir başka demet, 'ben daha iyiyim beni al, Rabbi benim vasıtamla kutsa' diyecek" (Eusebius, *Church History*, 3.39.1).

---

bir metnin Yunanca tercümesi olmuş olsaydı, Yunanca'da Matta'nın Markos'la kelimesi kelimesine uyumunu izah etmek mümkün olmazdı.

[8] Bu, onun verilen bilgiyi doğrudan "bir büyükten" ya da büyüklerden birinin "arkadaşından" duymasına göre değişir.

Hiç kimse İsa'nın bunu gerçekten söylediğini veya havari Yuhanna'nın İsa'nın bunu söylediğini düşünmez. Peki, Yuhanna'yı tanıyan büyükler gerçekten bunu söylediler mi?[9]

Eğer araştırmacılar Papias'ın diğer bütün hususlarda söylediği şeyleri dikkate almama eğilimindeyse, neden Matta ve Markos ile İnciller arasında bağlantı kuran bir erken dönem geleneğe sahip olduğumuzu göstermek için onun tanıklığına zaman zaman başvurmaktadır? Niçin bu araştırmacılar Papias'ın söylediği şeylerin tamamını değil de, işlerine geldiği gibi sadece bazısını kabul eder? Ben bunun sebebinin, kendi görüşlerine (Matta'yı gerçekten Matta yazmıştır gibi) destek bulmak için ve onların görüşlerini teyit ettiğinde Papias'ın görüşlerinin güvenilir olduğunu, teyit etmediğinde de güvenilir olmadığını söylemek için olduğunu düşünüyorum.

Zannımca Papias'a ilişkin bu hızlı değerlendirmenin sonucu şudur: Papias işittiği öyküleri aktarıyor ve onları, böyle söyleyen diğer insanları tanıyan kişilere atfediyor. Doğru bilgi verip vermediği kontrol edilebilen durumlarda yanlış olduğu gözüküyor. Peki, kontrol edilemeyen yerlerde ona güvenilebilir mi? Eğer bildiğiniz bir yerle ilgili yol tarifi yapan bir arkadaşınız sürekli sizi yanlış yönlendiriyorsa, bilmediğiniz bir yerle ilgili yol tarifi ettiğinde ona güvenir misiniz?

Papias'ın Luka veya Yuhanna hakkında herhangi bir şey söylediği nakledilmez. Bunun sebebine dair hiçbir fikrim yok. Ancak sözün özü şudur: İkinci yüzyılın sonuna -yani bu kitaplar anonim bir şekilde dolaşıma sokulduktan yaklaşık yüz yıl sonrasına- kadar dört İncilin yazarlarına yönelik güvenebileceğimiz herhangi bir sağlam referansa (yazarın gerçekten bildiğimiz Matta ve Markos'a atıfta bulunduğu bir örneğe) sahip değiliz.

---

[9] Hiç kimsenin tarihsel olarak doğru olduğunu düşünmediği Papias'daki bir başka gelenek şudur: İhanetinin ardından Yahuda öylesine şişer ve devasa bir biçime gelir ki artık sokakta yürüyemez. Çünkü kafası bile evlerin arasından geçemez hale gelmiştir. Sonunda da neredeyse patlayarak ölmüştür. Bu etkileyici ama kimsenin inanmadığı bir hikâyedir.

İreneyus ve Diğerlerinin Tanıklığı

Dört İncil'e yapılan ilk kesin atıf, kilise babası İreneyus'un yazılarında geçer. Hıristiyan sapkınlıklarına karşı beş ciltlik bir reddiye yazan İreneyus, kilisenin dört İncili olarak Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın isimlerini zikreder. İreneyus'un döneminde (MS 180) kilise babalarının bu anonim kitapları kimin veya kimlerin yazdığını bilmek istemeleri şaşırtıcı değildir. Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere, erken kilise döneminde dolaşımda olan pek çok başka İncil -çoğu gerçekte örneğin Petrus, Tomas, Filip gibi İsa'nın havarileri tarafından yazıldığı iddia edilen- vardı. Hangi İncilin havarilerle bağlantılı olarak güvenilir olduğuna nasıl karar verilebilirdi? Bu hayli çetrefilli bir sorundu çünkü bu "diğer" İncillerin çoğu, İreneyus gibiler tarafından sapkın olarak damgalanmış teolojik bakış açılarını temsil ediyordu. İsa'nın gerçek öğretilerini nasıl bilinebilirdi? Bu yalnızca gerçekten İsa'nın takipçileri veya takipçilerinin yakın arkadaşları tarafından yazılmış İncilleri kabul ederek mümkündü.

Mamafih, İreneyus'un çevresinde yaygın şekilde güvenilir olarak kabul edilen İnciller aslında anonimdi. Bu metinleri meşru ve muteber kılma sorununun çözümü belliydi: Gerçek ve kabul gören otoritelere atfedilmeleri gerekiyordu. Matta'nın bir İncil yazdığına dair gelenekler on yıllar evvel yayılmıştı ve bu yüzden şu anda ilk İncilimiz olan metin artık bir kitap olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Markos'un Petrus'un bir arkadaşı olduğu düşünülüyordu: Elimizdeki ikinci İncil, İsa'nın yaşamına ilişkin Petrus'un görüşlerini verdiği düşünülerek tanınmaya başladı. Üçüncü İncilin yazarı iki cilt kaleme aldı, ikincisi Pavlus'u bir kahraman olarak tasvir eden Elçilerin İşleri'ydi. Kilise liderleri ikinci cildin Pavlus'un yakın bir arkadaşı tarafından yazılmış olması gerektiğini ileri sürerek onları Luka'ya nispet ettiler.[10] Ve

---

[10] "Luka'nın" Pavlus'un yol arkadaşı olduğunu düşünmenin nedeni Elçilerin İşleri'nin dört pasajında yazarın birinci çoğul şahıs "biz" ifadesini kullanmasıdır. Bu "biz pasajları" (örneğin Elçilerin İşleri, 16:10-16) yazarın bu olaylarda Pavlus'la birlikte olduğuna yorulmuştur. Bununla birlikte, başka araştır-

son olarak dördüncü İncil, olayların görgü tanığı olan biri tarafından yazılmadığı açıkça söylense de, yine de İsa'nın en yakın havarilerinden birine (dördüncü İncil'de adı aslında hiç geçmez) Yuhanna'ya atfedildi.

Bu atıfların hiçbiri bizzat yazarlar tarafından yapılmamıştır. Ve İncillerin hiçbiri, iyi eğitim almış, Yunanca bilen sonraki neslin Hıristiyanları değil, alt sınıfa mensup Aramice konuşan Celileliler olan İsa'nın takipçileri tarafından yazılmamıştır.

Ve böylece, bu İncillerin neden birbirlerinden bu denli farklı olduğuna ilişkin nihai sorumuza yönelik bir yanıta ulaşmış olduk. İnciller İsa'nın havarileri veya havarilerin arkadaşları tarafından yazılmadı. Onlar on yıllar sonra İsa'yı tanımayan, İsa'dan farklı bir ülke veya ülkelerde yaşayan ve İsa'dan farklı bir dil konuşan insanlar tarafından yazıldılar. İnciller birbirinden farklıdır, bunun bir sebebi birbirlerini, (Matta ve Luka, Markos'tan yararlansa da) farklı bilgi kaynaklarına sahip olmaya varacak kadar tanımamalarıdır. Ve İsa'nın kim olduğuna ilişkin ellerine geçen öyküleri kendi algıları ve beklentileri temelinde değiştirerek İncillerine dâhil etmişlerdir.

İncillerin havariler tarafından yazılmamış olması, onları Yeni Ahit açısından olağandışı değil, bilakis karakteristik hale getirir. Yeni Ahit kitaplarının çoğu, gerçekte onları yazmamış olan kişilerin isimleri altında toplanmıştır. Bu durum geçtiğimiz yüzyılın büyük bir bölümünden beri araştırmacılar arasında epey iyi bilinir ve ana akım akademilerde ve ilahiyat okullarında yaygın olarak öğretilir. Sonuç itibariyle pek çok pastör de bundan haberdardır. Ancak sokakta ve kilise sıralarındaki pek çok insan için bu "yeni" bir bilgidir.

---

macılar da pasajların dikkat çekecek şekilde aniden başladığına ve bittiğine dikkat çekmişlerdir. Dahası, yazar hiçbir şekilde "ben o zaman Pavlus'a katıldım ve biz şunu bunu yaptık" gibi bir şey söylemez. Bu aniden kesilme neden olabilir? Günümüzde yaygın kanı, yazarın Pavlus'un arkadaşı olmadığı, kaynağının ise araştırması esnasında ortaya çıkardığı ve birinci çoğul şahıs kullanılan bir tür seyahat günlüğü olduğudur.

YENİ AHİT'TE UYDURMA VAR MIDIR?

Yeni Ahit'in yirmi yedi kitabından sadece sekizinin neredeyse kesinlik derecesinde ismini taşıdığı yazara ait olduğu bilinir: Bunlar tartışmasız olarak Pavlus'a ait olan yedi mektupla (Romalılar, 1. ve 2. Korintliler, Galatyalılar, Filipililer, 1. Selanikliler, Filemon) Yuhanna'nın Vahyi'dir (ancak bu Yuhanna'nın kim olduğundan emin değiliz).

Diğer on dokuz kitap üç gruba ayrılır.

- *Yanlış (kişilere) atfedilen yazılar.* Daha önce gördüğümüz gibi, muhtemel yanlış (kişilere) atfedilen metinlerin başında İnciller gelmektedir. Havari Yuhanna, Yuhanna'yı ve Matta, Matta'yı yazmamıştır. Diğer anonim kitaplar hatalı bir şekilde meşhur olan birilerine atfedilmiştir. İbraniler kitabı yazarı olarak Pavlus'un adını zikredilmez ve onun Pavlus tarafından yazılmadığı hemen hemen kesindir.[11] Ancak kilise babaları bu kitabın Pavlus tarafından yazılmış olduğunu düşündüğü için o nihayetinde Kutsal Kitap kanonuna kabul edilmiştir (bkz. Yedinci bölüm).
- *Homonim yazılar.* "Homonim" terimi "aynı isme sahip olma" anlamına gelir. "Homonim yazı", meşhur birisiyle aynı isme sahip bir kimse tarafından yazılmış yazıdır. Örneğin Yakup kitabı, şüphesiz ki Yakup adlı biri tarafından yazılmıştır ancak yazar hangi Yakup olduğunu belirtmez. Yakup o dönemde fevkalade yaygın bir isimdi. Daha sonraki kilise babaları, bu kitabı Kitab-ı Mukaddes'in bir parçası olarak kabul ettiler çünkü bu Yakup'un İsa'nın kardeşi Yakup olduğunu iddia etmişlerdi. Kitabın kendisinde böyle bir iddia söz konusu değildir.
- *Sahte isimlerle kaleme alınan yazılar.* Yeni Ahit'in bazı kitapları aslında onları yazma ihtimali bulunmayan kişilere atfedilmiştir. Araştırmacılar yaklaşık bir asırdan fazla bir süredir bunu epey iyi bilmektedir. Bu olgu için "sahte bir yazara atfedilen yazı" anlamına gelen "*pseudepigraphy*" te-

[11] Aşağıdaki tartışmalara bakınız.

rimi kullanılmaktadır. Araştırmacılar bu terimi kullanma konusunda aşırı derecede hassas davranmış ve sahtecilik/uydurmacılık anlamındaki *forgery* teriminin menfi çağrışımlarından kaçınmak için kullanmayı yeğlemişlerdir. Bununla ilgili hangi terim kullanılırsa kullanılsın gerçek şu ki Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları, yazarlarının sahte isimler kullandığı Yeni Ahit kitapları olduğunu uzun zamandan beri iddia etmektedir.

Antik Dünyada Sahte İsimle Yazma

Bu meseleyi daha iyi anlamak için antik dünyada yazarlık ve sahte yazarlık hakkında daha fazla bilgiye ihtiyacımız var.

Tanımlar

Öncelikle kullandığımız terminolojide hassas olmak önemlidir. "Sahte isimle yazma/*pseudepigrapy*" ifadesi kendisine atfedilen yanlış veya sahte bir yazara sahip herhangi bir yazı için kullanılabilir. Onlar yanlış nitelendirmeler olabilir veya onlar yazarlarının yalan bir şekilde başka birileri olduğu iddia edilen yazılar da olabilir.

Yanlış atfedilen yazıların iki türü vardır. Bunlardan biri anonim olarak yazılmış, daha sonra okurların, derleyenlerin veya kâtiplerin yanlış şekilde meşhur kişiler tarafından yazıldığını iddia ettikleri kitaplar, diğerleri ise meşhur başka birinin ismini paylaşan bazıları tarafından yazılmış eş isme sahip homonim kitaplardır. Kadim dünyada, pek çok insanın soyadı yoktu, dolayısıyla "Yuhanna" binlerce insandan biri olabilirdi. Eğer Yuhanna olarak adlandırılan bir yazar bir kitap yazdıysa ve daha sonra birisi bu Yuhanna'nın aslında Zebedi'nin oğlu Yuhanna olduğunu iddia ettiyse (bazı insanların Vahiy kitabı için iddia ettikleri gibi), o zaman bu homonimlikten kaynaklanan yanlış bir atıf olmaktadır.[12]

---

[12] Vahiy kitabının gerçek yazarının adıyla yazılmış sekiz kitaptan biri olduğunu, çünkü onun yazarının Zebedi'nin oğlu Yuhanna olduğunu iddia etmediğini

"Sahte isim"le yazılan iki tür yazı vardır. Farklı isim kullanılınca buna müstear/takma isim denir. Samuel Clemens, *Huckleberry Finn'in Maceraları*'nı yazıp ve Mark Twain olarak imzaladığında, kimseyi kandırmayı amaçlamamıştı. Yalnızca kitabının başka bir isimle yayımlanmasını istemişti. Zaman zaman görülse de antik dünyada bu çeşit müstear isim kullanmanın çok az örneği vardır. Yunan tarihçi Ksenofon meşhur eseri *Anabasis*'i müstear bir isimle, "Themistogenes" adıyla yazmıştı. Kadim zamanlarda daha sıklık rastladığımız tür, yazarın okuyucularını yanıltmak için oldukça iyi tanınıp bilinen başka birinin adını kullandığı yazılardır. Bu tür sahte yazara atıf, edebi sahtecilik veya diğer bir ifadeyle uydurmacılıktır.

Antik Dünyada Sahteciliğin Yaygınlığı

Edebi sahtecilik antik dünyada yaygındı. Bunu antik yazarların sahtecilikten sıklıkla bahsetmelerinden biliyoruz. Sahtecilik tartışmalarına antik dönemlerin meşhur yazarlarının eserlerinde rastlanır. Yunanlılar ve Romalılar arasında Herodot, Cicero, Quintillianus, Martialis, Suetonius, Galen, Plutarhos, Filostratus ve Laertios Diogenes gibi ünü uzaklara yayılmış figürlerin yazılarında sahteciliğe atıflar ve sahtecilik tartışmaları bulunabilir. Hıristiyan yazarlar arasında İreneyus, Tertullianus, Origenes, Eusebius, Jerome, Rufinus ve Agustin gibi iyi bilinen isimlerin yazılarında sahtecilikle ilgili tartışmalar bulunmaktadır.

Antik dünyada sahteciliğin oldukça yaygın olduğu ve kimsenin bu meseleyi önemsemediği Yeni Ahit araştırmacıları tarafından bazen iddia edilmektedir. Söz konusu araştırmacılar bu tür hilelerin normalde kolayca fark edilebilir olduğundan hareketle onların herhangi birini gerçekten kandırmak maksadını ta-

---

daha önce söylemiştim. Bunu kanonun bir parçası olarak kabul eden sonraki Hıristiyanların pek çoğu, yazarın Büyük Yuhanna olarak bilinen farklı bir Yuhanna olduğunu düşünmüştür. Bu, Vahiy kitabını, İsa'nın kardeşi tarafından yazıldığı düşünüldüğünden kanonik olarak kabul edilen Yakup'un kitabından farklı bir kategoriye koyar.

şımadığını iddia etmektedir.[13] Son birkaç yılımı sahtecilikle ilgili antik tartışmaları incelemekle geçirdim ve bu argümanı dillendirenlerin antik kaynakları gerçekten okumadığı sonucuna vardım.

Antik kaynaklar sahteciliği ciddiye alıyordu. Hemen hepsi sahteciliği sert ifadelerle kınamaktaydı. Bu kınama ne kadar yaygındı? Ne kadar tuhaf gözükse de, sahteciliğin yapıldığı belgelerde bile sahtecilik kınanmıştı. Dahası hiç kimsenin kandırılmadığı iddiası tamamen yanlıştır. İnsanlar sık sık kandırılmış, ahmak yerine konmuştur. Sahtecilik yapmanın sebebi zaten insanları kandırmaktır.

Burada sahtecilik konusundaki antik tartışmalarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermem gerekmiyor. Konuyla ilgili çok sayıda bilimsel çalışma yapılsa da, en kapsamlı olanları maalesef Almancadır.[14] Ancak meseleyi çok güzel özetleyen bir anekdotu paylaşarak maksadımı ifade edebilirim.

İkinci yüzyılda Roma'da Galen olarak bilinen meşhur bir hekim ve yazar vardı. Galen şöyle bir öykü anlatır: Bir gün, Roma'nın sokaklarında yürürken bir kitapçının tezgâhının yanından geçer. Orada Galen ismiyle yazılmış bir kitabı satın almak için iki kişinin tartıştığını görür. Onlardan biri kitabın gerçekten Galen'in olduğunda ısrar ediyor, diğeri onun olamayacağını çünkü yazı stilinin Galen'inkinden tamamen farklı olduğunu iddia ediyordu. Tabii bu durum Galen'i mutlu eder çünkü aslında o kitabı yazan kendisi değildir. Amma velâkin birinin kendi is-

---

[13] Bu argüman Pastoral Mektuplar gibi kitaplar üzerine çalışan Yeni Ahit araştırmacıları arasında yaygın olarak kullanılır; antik dönem edebi sahtecilik uzmanlarıysa bu iddianın yanlış olduğunu uzun zamandır bilmektedir. Bkz. 14. notta alıntılanan eserler. Muhafazakâr bir araştırmacının kolayca erişilebilir bir tartışması için, bkz., Terry L. Wilder, *Pseudonymity, the New Testament and Deception: An Inquiry into Intention and Reception,* Lanham, MD: University Press of America, 2004.

[14] Var olan bütün verilerin kapsamlı bir şekilde tartışıldığı çalışma için bkz., Wolfgang Speyer, *Die literarische Falschung im heidnischen und christlichen Altertum,* Munich: C. H. Beck, 1971. Ancak meselenin bazı yönlerinin etkileyici bir anlatısı şu eserde bulunabilir: Anthony Grafton, *Forgers and Critics: Creativity and Duplicity in Western Scholarship,* Princeton: Princeton University Press, 1990.

mini taşıyan bir kitabı satmaya çalışmasından dolayı endişelenir. Ve bu olaydan sonra Galen evine gider ve *Galen'in Kitaplarını Nasıl Tanırsınız* adlı, günümüze ulaşan küçük bir kitap kaleme alır.

Kandırma maksatlı sahtecilik yaygın olarak görülüyordu ve çoğunlukla da başarılı oluyordu. Bunun hoş görülmeyen bir uygulama olduğu antik yazarların kullandığı terimlerden anlaşılmaktadır. Yunanca'da sahtecilik için yaygın olarak kullanılan iki terim, yalan anlamına gelen *pseudon* ve gayrı meşru çocuk anlamına gelen *nothon* ifadeleridir. İkinci terim Türkçe'de olduğu gibi Yunanca'da da ağır ve nahoş bir anlam taşır ve çoğunlukla meşru veya özgün gibi manalara gelen *gnesion* terimine karşıt olarak kullanılmıştır.

Sahtecilik Yapmanın Nedenleri

Çok sayıda antik kaynaktan edindiğimiz izlenime göre, edebi sahteciliğin niyetinin okuyucuyu, gerçek yazardan başka birinin kitabı yazdığını düşünmeye sevk ederek kandırmak olduğu açıkça bellidir. Yazarları bunu yapmaya sevk eden neydi? Niçin onlar kendi adlarını kullanarak kitaplarını yazmadılar?

Pagan, Yahudi ve Hıristiyan yazarların sahte isimle edebi metinler üretmelerinin pek çok nedeni vardı. On tanesini sıralayalım:

1. *Kazanç elde etmek:* Antik dünyanın en büyük iki kütüphanesi İskenderiye ve Bergama kentlerinde bulunuyordu. Kadim dönemlerde kütüphaneler için kitap temin etme günümüzden oldukça farklıydı. Kitaplar elle kopyalandığından aynı kitabın farklı kopyaları bazen bir diğerinden oldukça farklılık arz edebiliyordu. Bu yüzden en önemli kütüphaneler içinde hatalar olma ihtimali olan sonraki bir kopyadan ziyade, kitabın orijinal nüshasına sahip olmayı tercih ediyordu. Galen'e göre bu durum, İskenderiye ve Bergama'daki kütüphanelere satmak için klasiklerin "orijinal" kopyalarını oluşturan girişimci tiplerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Eğer kütüphaneciler filozof Aristo'nun risalelerinin orijinalleri için eser başına nakit ödeme yapıyorsa, Aris-

to'nun eserlerinin ne kadar çok orijinal kopyalarının ortaya çıkmaya başlayacağına hayret edersiniz. Bildiğim kadarıyla, maddi kazanç elde etme isteğinin erken dönem Hıristiyan metinleri üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır, Çünkü Hıristiyan metinleri çok sonraki dönemlere kadar piyasada satılmıyordu.

2. *Bir hasma karşı çıkmak:* Bazen şahsi bir husumet sebebiyle karşı tarafı kötü göstermek için edebi bir eserin sahtesi yapılabilir. Yunan felsefe tarihçisi Laertios Diogenes, Diotimus adlı bir filozofun felsefi rakibi Epikür'ün ismiyle elli adet sahte müstehcen mektup ürettiğini ve etrafa dağıttığını belirtir. Bu Epikür'ün itibarını doğal olarak müspet yönde etkilemedi. Böyle şeylerin erken dönem Hıristiyanlığın sahteciliklerinde söz konusu olup olmadığını bazen merak ederim. Dördüncü yüzyılda sapkınlıklarla mücadele eden Epifanios, Fibiyonitler olarak bilinen son derece ahlaksız Hıristiyan sapkınlar tarafından kullanıldığı iddia edilen bir kitabı okuduğunu söylemiştir. *Meryem'e İlişkin Daha Büyük Sorular* (*The Greater Questions of Mary*) adlı bu kitap, iddiaya göre İsa ve Mecdelli Meryem'in tuhaf bir anlatısını içeriyordu. Burada İsa, Meryem'i yüksek bir dağa götürür, onun önünde kendi böğründen bir kadın çıkarır (Tanrı'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'yı yaratması gibi) ve onunla cinsel ilişkiye girmeye başlar. Sonra ondan uzaklaşır, menisini elinde toplar ve Meryem'e, "Yaşamak için biz böyle yapmalıyız" diyerek onu yer. Bu manzara karşısında doğal olarak Meryem bayılır (Epifanios, *Panarion*, kitap 26). Bu tuhaf öykü, sapkınlar hakkındaki "bilgilerinin" çoğunu uydurmasıyla bilinen Epifanios dışında hiçbir yerde bulunmaz. Onun Fibiyonitlerin bir kitabında bulduğunu iddia ettiği bu anlatıyı, aslı olmayan bir şekilde kendisinin uydurup uydurmadığını her zaman merak etmişimdir. Şayet böyleyse, bu bir anlamda onun sapkın rakiplerini oldukça kötü, hatta iğrenç göstermek için Meryem adına bir Fibiyonit kitabı uydurduğu anlamına gelir.

3. *Hususi bir bakış açısına karşı çıkmak:* Eğer Epifanios ve *Meryem'e İlişkin Daha Büyük Sorular* adlı çalışma konusunda haklıysam, o zaman Epifanios'un bunu yapmasının bir nedeni-

nin muzır bulduğu bir görüşe, yani Fibiyonit sapkınlığına karşı çıkmak için olduğu ifade edilebilir. Benzer nedenler, Hıristiyanların yaptığı sahteciliklerle ilgili pek çok başka vakada da bulunabilir. Yeni Ahit'teki 1. ve 2. Korintliler'e ilave olarak Yeni Ahit'in dışında olan 3. Korintliler adlı bir mektuba da sahibiz.[15] Bu kitap belli ki ikinci yüzyılda İsa'nın etten ve kemikten bir insan olmadığını ve takipçilerinin bedenen diriltilmeyeceğini ileri süren sapkın addedilen görüşe karşı çıkmak için yazılmıştır. Havari Pavlus olduğunu iddia eden kitabın yazarına göre İsa'nın takipçileri elbette diriltilecektir. Sahte bir isim kullanarak yanlış bir öğretiye karşı çıkmaya çalışmak acayip gözükebilir ancak durum böyledir. Buna erken dönem Hıristiyan geleneğindeki sahteciliklerde sıkça rastlanır.

4. *Kendi geleneğinin ilahi olarak ilham edildiğini savunmak:* Sibylla kehanetleri olarak bilinen antik yazıların bir derlemesi mevcuttur.[16] Sibyl, Yunan tanrısı Apollo tarafından kendisine ilham edilen antik pagan bir kâhine olarak biliniyordu. Bununla birlikte, elimize ulaşan kehanetler çoğunlukla Yahudiler tarafından yazılmıştır. Bu metinlerde iddia edildiği üzere kehanette bulunduğu olaylardan uzun zaman önce yaşayan kâhine, tarihte gelecekte vuku bulacak olayları tartışır ve dedikleri hep doğru çıkar, çünkü yazar olaylar vuku bulduktan sonra yaşamıştır. Bundan dolayı da önemli Yahudi inançlarının ve uygulamalarının geçerliliği bu kehanetlerle doğrulanır. Daha sonraki Hıristiyanlar altta kalmamak ve pagan kâhinenin Mesih'in gelişini önceden sezdiğini ispatlamak için bu kehanetlere Mesih'in geleceğine yönelik imaları sıkıştırırlar. Bir insanın dininin ilahi hakikatine, düşmanının ilham edilmiş sözcüsü tarafından dillendirildiği iddia edilen kehanetlerden daha iyi ne tanıklık edebilir?

---

[15] Bu kitap şu eserde incelenebilir, bkz., Elliott, *Apocryphal New Testament*, s. 379-82.

[16] Bir girişle birlikte iyi bir tercüme John Collins tarafından şu eserde sağlanır: *The Old Testament Pseudepigrapha*, ed. James H. Charlesworth, New York: Doubleday, 1983, I. cilt, s. 317-472.

5. *Tevazu?* Bazı felsefe okulu mensuplarının, fikirlerini öğretmenlerinden aldıkları için bir tevazu ve iyi niyet göstergesi olarak kendi çalışmalarına yazar olarak üstatlarının adını yazdıkları Yeni Ahit araştırmacıları tarafından yaygın olarak ileri sürülmektedir. Zira kişinin kendi düşünceleri basitçe bizzat üstadının söylediklerinin uzantılarından başka bir şey değildir. Bu durumun özellikle ünlü Yunan filozof Pisagor'un ardından gelen Pisagorcular için doğru olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte, Pisagor olduklarını iddia eden Pisagorcu filozofların bunu gerçekten tevazularından yapıp yapmadıklarına yönelik ciddi bir tartışma vardır. Kendi yazılarında buna işaret eden hiçbir ifade yoktur, ancak sadece konuyla ilgili yüzyıllar sonra kaleme alınmış yazılarda birtakım şeyler vardır.[17] Bu Pisagorcular başka sebeplerle böyle yapmış olabilir.

6. *Yetkin bir figüre duyulan sevgi:* Antik dönemde bir yazar, benzer şekilde sevgi ve hürmet gösterisi olarak eserinde sahtecilik yaptığını iddia etmiştir. Bu epey nadir görülen, zamanında bir kişinin suçüstü yakalandığı bir durumdur. Hikâye üçüncü yüzyılda yaşamış erken dönem kilise babası Tertullianus tarafından anlatılır. Buna göre, Pavlus ile Orta Çağ boyunca iyi tanınan kadın müridi Tekla'nın meşhur hikâyeleri Küçük Asya'daki bir kilisenin papazı tarafından yazılmış ve bu papaz suçüstü yakalanıp makamından azledilmiştir. Sahtecilik yapan kişi bu eseri "Pavlus'a olan sevgisinden" dolayı yazdığını savunmuştur.[18] Bununla neyi kastettiği pek açık olmasa da, Pavlus'a bağlılığını ve ona göre önemli olduğunu düşündüğü öğreti ve görüşlerini yansıtmak için onun adıyla hikâyeler ürettiği anlaşılabilir. İşin gerçeği, elimize ulaşan bu Pavlus ve Tekla'nın İşleri'nde anlatılanlar

---

[17] Yeni Pisagorcuların bu sebepten dolayı sahtecilik yaptıkları fikrine karşı çıkan iki çalışma için bkz. Jeremy N. Duff, "Reconsideration of Pseudepigraphy in Early Christianity", Doktora tezi, University of Oxford, 1998 ve Armin Baum, *Pseudepigraphie und literarische Falschung im frühen Christentum*, Tübingen: Mohr-Siebeck, 2001.

[18] Tertullianus, *On Baptism*, 17. "The Acts of Paul and Thecla" Elliott, *Apocryphal New Testament*, s. 364-74.

hiç de Pavlus'un öğrettiği şeyler değildir. Başka şeylerle birlikte, Pavlus'un ebedi yaşamın bizzat kendisinin ilan ettiği gibi İsa'nın ölümü ve dirilişine inananlara değil,-evli olsalar bile- cinsel ilişkiden uzak durma konusunda İsa'yı takip edenler için söz konusu olacağını söylediği bu anlatılarda geçmektedir.

7. *Yaptığı işin yanına kâr kalıp kalmayacağını görmek için:* Antik dönemde insanları kandırıp kandıramayacaklarını test etmek için eser üreten birtakım sahteciler vardı. Bunun için kullanılan teknik terim "aldatmadır". Laertios Diogenes tarafından anlatılan bir örnek, meşhur tragedya yazarı Sofokles'in adına bir oyun uydurarak can düşmanlarından biri olan Pontuslu Heraklides'i kandırmayı amaçlayan Dionisius'a aittir. Heraklides buna inanır ve oyunu Sofokles'e aitmiş gibi alıntılar. Dionisius yaptığını açıklar ancak Heraklides ona inanmaz. Daha sonra Dionisius şöyle bir açıklama getirir: Eğer metnin satırlarının ilk harfleri alınıp ve kelime haline getirilirse (akrostiş) Dionisius'un bir arkadaşının ismi ortaya çıkar. Dionisius metinde iki tane daha akrostişin olduğunu, birisinin "yaşlı bir maymun tuzağa yakalanmaz; ah, sonunda yakalandı ama zaman aldı" anlamına geldiğini, diğerininse "Heraklides'in harfleri tanımaz ve bu cehaletinden utanmaz" diye söylediğini gösterinceye kadar Heraklides bunun bir tesadüften ibaret olduğunu iddia etti.[19] Erken dönem Hıristiyanlarının sahtecilikleri arasında aldatmaya ilişkin herhangi bir örnek elimizde yoktur.

8. *Geleneği takviye etmek:* Özellikle erken dönem Hıristiyanlıkta sahtecilerin gelenekte eksik olduğu düşünülen hususları takviye edecek "muteber" yazılar ürettiklerine dair pek çok örnek vardır. Örneğin, Koloselilere Mektup'un yazarı (Pavlus?) 4:17'de okuyucularına Laodikea şehrindeki Hıristiyanlara gönderilen mektubu okumaları gerektiğini söyler. Bununla birlikte biliyoruz ki Pavlus'un Laodikealılara gönderdiği orijinal bir mektubu yoktur. O halde ikinci yüzyılda söz konusu noksanlığı gi-

---

[19] Bu anekdot, Diogenes'in eserinde bulunabilir, *Lives of the Philosophers* 5, 92-93.

dermek için Pavlus adına birkaç sahte mektubun ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.[20] Bir başka örnek: Yeni Ahit'te yer alan İncillerin İsa'nın yaşamının ilk zamanları hakkında neredeyse hiçbir şey söylemediği oldukça iyi bilinmektedir. Bundan ötürü bazı erken dönem Hıristiyanlarının kafası karışır ve ikinci yüzyılda İsa'nın çocukluğuna ilişkin anlatılar baş göstermeye başlar. Bunların en meşhurunun "ikiz" anlamına gelen bir isim olan Tomas adlı biri tarafından yazıldığı söylenir. Bu, Suriye Hıristiyanları tarafından bilinen bir gelenek olan İsa'nın kardeşi Yahuda'nın aslında ikiz kardeşi "Yahuda Tomas" olduğuna bir atıf olabilir. Her hâlükârda, bu kitapta beş yaşından başlayarak genç İsa'nın maceraları ilgi çekici bir şekilde bir anlatılır.[21]

9. *Diğer sahteciliklere karşı çıkmak:* Erken Hıristiyanlığın en az çalışılmış olgularından biri, diğer sahteciliklerle oluşan fikirlere karşı çıkmak için tasarlanmış sahte metinlerin üretimidir. Dördüncü yüzyılın başlarında kilise babası Eusebius'a göre, *Pilatus'un İşleri* olarak adlandırılan Hıristiyanlık karşıtı bir sahte pagan metin üretilmiştir. Görünüşe göre burada İsa'nın başına gelenleri tamamıyla hak ettiğini göstermek için onun yargılanması ve infaz edilmesi öyküsü Romalı bakış açısıyla anlatılır. Bu yaygın olarak okunan bir çalışmaydı: Roma İmparatoru Maximinus Daia, çocukların okulda alfabeyi öğrenirken bu kitabı okuması gerektiğini bildiren bir ferman yayımlamıştı (Eusebius, *Church History*, 9.5). Ancak kısa bir süre sonra da yine Pilatus'un İşleri olarak bilinen bir Hıristiyan doküman ortaya çıktı. Burada Pilatus, İsa'ya tamamen anlayışla yaklaşmakta ve içtenlikle hakkında yapılan tüm suçlamaları düşürerek onu salıvermeye çalışmaktadır.[22] Bu Hıristiyan versiyonun yukarıda bahsettiğimiz pagan olana karşı çıkmak için oluşturulduğu ortadır. Bu Hıristiyan karşı-sahtecilik olgusunun epey yaygın olduğu

---

[20] Bize ulaşanlardan biri şu eserde bulunabilir, Elliott, *New Testament Apocrypha*, s. 546.

[21] Bkz., Elliott, *Apocryphal New Testament*, s. 68-83.

[22] Bu kitap aynı zamanda Nikodim İncili olarak da bilinir. Bkz., Elliott, *Apocryphal New Testament*, s. 169-85.

görülmektedir. Dördüncü yüzyılda yazılmış *Havari Yasaları* (*The Apostolic Constitutions*) isimli bir metin vardır. Bu metin, yazıldığında üç yüzyıldır ölü olsalar da İsa'nın ölümünden sonra on iki havari tarafından yazıldığını iddia eder. Bu kitabın dikkat çekici birçok özelliğinden biri, Hıristiyanları havariler tarafından yazıldığı iddia edilen sahte kitapları okumama yönündeki uyarmasıdır (Havari Yasaları, 6:16). Yeni Ahit'te bile benzer bazı şeyler vardır: 2. Selanikliler'in yazarı, okurlarının aklının Pavlus tarafından yazıldığı iddia edilen sözde bir mektup yüzünden karışmaması gerektiğini söyler (yani yanlış olarak Pavlus'a atfedilen bir mektup yüzünden; 2. Selanikliler, 2:2). Ancak ileride göreceğimiz üzere, Pavlus tarafından yazıldığı söylenen 2. Selanikliler'in aslında onun yazmadığı sahte bir metin olduğu hususunda geçerli sebepler söz konusudur.

10. *Kişinin kendi görüşlerine yetkinlik kazandırmak için.* Sanırım bu sebep erken dönem Hıristiyan sahtecilikleri arasında en yaygın olanıdır. Kilisenin erken dönemlerinde çoğu sapkın damgası yiyen pek çok bakış açısı ortaya koyan Hıristiyanlar vardı. Yine de bu Hıristiyanların tamamı İsa'nın ve havarilerinin görüşlerini temsil ettiklerini iddia ettiler. Dininize geçmesi muhtemel insanları ikna etmek için görüşlerinizin havarilerle bağlantılı olduğunu nasıl gösterebilirsiniz? En kolay yol bir havari tarafından yazılmış olduğu iddia edilen bir kitap yazmak ve onu tanıtmaktır. Erken dönem Hıristiyanlarının bütün fırkaları havariler tarafından yazıldığı iddia edilen metinlere ulaşabilme imkânına sahipti. Bu metinlerin çoğu da sahteydi.

Erken Dönem Hıristiyan Sahtecilikleri

Erken dönem Hıristiyan literatürünün büyük bir kısmının sahte bir şekilde üretildiğinden doğal olarak kimse şüphe edemez. Yeni Ahit'in dışında da Petrus, Filip, Tomas, İsa'nın kardeşi Yakup ve Nikodim gibi iyi bilinen isimler tarafından yazılığı iddia edilen metinler mevcuttur. Yine Elçilerin İşleri (Acts) çerçevesinde yazılmış Yuhanna'nın İşleri ile Pavlus ve Tekla'nın İşleri gibi metinler vardır. Laodikealılara Mektup, 3. Korintliler, Pavlus ve

Romalı filozof Seneca arasında olduğu iddia edilen karşılıklı mektuplaşma, Petrus tarafından Pavlus'a karşı çıkmak için Yakup'a yazıldığı iddia edilen mektup gibi mektuplar; Petrus'un Vahyi (bu eser neredeyse kanona dâhil edilecekti) ve Pavlus'un Vahyi gibi apokaliptik metinler bugüne ulaşmıştır. Bu yazıların bazılarını altıncı bölümde ele alacağız.

Erken dönem Hıristiyan yazarlar pek çok işle meşguldü ve sıkça yaptıkları şeylerden biri havariler adına sahte dokümanlar üretmekti. Bu durum bizi şu önemli soruya yönlendirir: Bu sahte eserlerden herhangi biri Yeni Ahit külliyatına girmiş midir?

Tarihsel açıdan baktığımızda bazı sahte metinler kanonda şüphesiz yer almıştır. Yeni Ahit dışında çok sayıda sahtecilik ürünü uydurma metin vardır. O halde içinde neden olmasın ki? Kilise babalarının ikinci yüzyılın sonunda itibaren hangi kitabın gerçekten havariler tarafından yazılıp yazılmadığını bildiklerinin iddia edilebileceğini düşünmüyorum. Nereden bilebilirlerdi ki? Ya da daha önemlisi, biz nereden bilebiliriz?

Biraz garip gözükse de günümüzde, antik dönemdeki sahtecilikleri tespit etmek, o zamanın insanından ziyade bizim için daha kolaydır. Kullandığımız yöntemler onlarınkiyle aynıdır. Galen'in yaptığı gibi, bir metnin kaleme alındığı yazı stilini dikkate alırız. Kullanılan stil yazarın başka yerlerde kullandığıyla aynı mıdır? Eğer farklıysa tam olarak nasıl ve ne kadar farklıdır? Biraz mı yoksa çok mu farklıdır? Bir yazarın farklı stillerde yazması mümkün müdür? Yahut yazarın başka yerlerde kullandığı, özellikle yazarken üzerine pek düşünmediğimiz cihetlerle (hangi çeşit bağlaçlar kullanıyoruz, karmaşık cümleleri nasıl inşa ediyoruz, ortaçları ve mastarları nasıl kullanıyoruz?) tamamen benzeşmeyen bazı hususiyetler var mıdır? Keza kelime seçimini de dikkate alabiliriz: Yazarın sürekli kullandığı ancak ele aldığımız çalışmada olmayan bazı söz öbekleri var mıdır? Veya bu kitapta kullanılan kelimelerin bazısının antik Yunanca'nın geç dönemlerine kadar kullanılmadığının kanıtlanması mümkün mü? En önemlisi kitabın teolojik fikir, görüş ve bakış açılarıdır. Onlar yazarın di-

ğer yazılarıyla aynı mıdır veya en azından kabaca birbirine benzer midir? Yahut birbirinden çarpıcı şekilde farklı mıdır?

Bu tür yargıda bulunma konusunda eskilerden daha iyi olmamızın nedeni şimdilerde daha donanımlı olmamızdır. Sahtecilik ve uydurmaları tespit etmeye çalışan antik eleştirmenler veri bankalarına, veri çekme sistemlerine, kelime kullanımı ve yazı stilini ayrıntılarıyla değerlendiren bilgisayarlara sahip değildi. Onlar daha çok sağduyu ve sezgilerine güvenmek zorundaydı. Biz bunun yanında pek çok veriye de sahibiz.

Yine de gelişmiş teknolojimize rağmen hâlâ pek çok örnekte şüpheye yer vardır. Söz konusu her Yeni Ahit bölümünü ayrıntılı bir şekilde tartışmayacağım. Bunun yerine Pavlus'un kendi adını taşıyan kanonik mektuplardan altısının yazarı olmadığını düşünmek için en kuvvetli nedenleri açıklayacağım. Bu kitapların tamamının sahtecilik ürünü olduğuna inanıyorum. Yazarlar iyi niyetli olmuş ve doğrusunu yaptıklarını, tamamen haklı olduklarını düşünmüş olabilirler. Ancak ne olursa olsun, onlar görüşlerinin duyulmasını sağlamak için muhtemelen başka birisi olduklarını iddia etmişlerdir.

Pavlus'un Sahte Mektupları

Burada yer verdiğim örneklerin hiç birinde, bu mektupların yazarlarına ilişkin delilleri kapsamlı bir şekilde ortaya koymak mümkün olmayacaktır.[23] Pavlus tarafından yazılmış oldukları iddia edilse de, araştırmacıların uzunca zamandır onların Pavlus tarafından yazılmadıkları iddia etmelerine yol açan başlıca nedenlerin bazısını izah etmek maksadımı anlatmak için yeterlidir.

2. Selanikliler adlı metni daha önce zikrettiğimden ondan başlayacağım. Her hâlükârda onunla başlamanın iyi olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu mektup Pavlus'un yazarlığı sorgulanan altı mektubunun en çok tartışılanıdır. Tartışmanın her iki tara-

---

[23] Standart ilmi görüşlerin ayrıntılı izahı için ders kitabıma bakınız, *The New Testament: A Historical Introduction*, bölüm 24. Bu eser aynı zamanda diğer araştırmacıların kaynakçalarını da okuyucuya sağlar.

fında pek çok iyi araştırmacı vardır (buna mukabil örneğin eleştirel araştırmacıların çoğunluğu, Pastoral Mektuplar ve 2. Petrus gibi mektupların sahte olduğunu düşünür). Yine de Pavlus'un mektupları yazmadığını düşünmek için güçlü sebepler vardır.

2. Selanikliler

2. Selanikliler'i kimin yazdığı konusunun yoğun şekilde tartışılmasının nedenlerinden biri, kelime kullanımı ve yazı stili bakımından Pavlus'un yazdığı neredeyse kesin olarak bilinen 1. Selanikliler'i epey çağrıştırmasıdır. Gerçekten de bu metin 1. Selanikliler'e oldukça benzerdir. Ancak araştırmacılar, asıl yazarın kendi mektubunu oluştururken 1. Selanikliler'i model olarak kullandığını, ancak daha sonra da bu modelden bir hayli farklı olan kendi muhtevasını ona ilave ettiğini ileri sürerler.

İki mektubun benzerliği, araştırmacıların antik bir dokümanın sahtecilik ürünü olup olmadığını saptarken yaşadığı sorunlardan birini su yüzüne çıkarır. Sahte bir eser üretme konusunda mahir olan birisi, doğal olarak eserini taklit ettiği kişinin eseri gibi göstermek için elinden gelenin en iyisini yapar. Bazı sahteciler bu konuda diğerlerinden daha mahir olabilir. Şayet birisi bu hususta özellikle becerikliyse, ne yaptığını göstermek en azından yazı stili bakımından zordur.

Ancak burada soru, bir kimsenin niçin Pavlus'un yazı stilini taklit ederken teolojik olarak ondan farklı bir pozisyon üstleneceğidir. Bunun pek çok sebebi olabilir: Belki kilisedeki durum değişmiş ve yazar tabiri caizse Pavlus'u mezarından çıkararak ortaya çıkan yeni sorunların üstesinden gelmek istemiş olabilir. Yazar Pavlus'u tam anlamıyla anlamamış veya temel meselelerdeki görüşlerini yanlış anlamış olabilir (Romalılar'da Pavlus böyle bir şeyin kendi yaşamında meydana geldiğini belirtir, bkz. Romalılar, 3:8). Belki de samimi bir şekilde okuyucularının Pavlus'un gerçek mesajını yanlış anladığını düşünmüş ve başından beri okuyucuların aslında doğru yolda olduğundan habersiz bir şekilde onların yanlış anlamalarını düzeltmek istemiş olabilir.

Metodolojik olarak anlatmak istediğim şudur: Pavlus'un iyi bir takipçisinin Pavlus gibi konuşması beklenilir. Ama Pavlus'un Pavlus gibi konuşmaması beklenemez. 2. Selanikliler'in Pavlus tarafından yazılmadığını anlamanın anahtarı, onun temel savlarının Pavlus'un 1. Selanikliler' de bizzat söylediği şeylerle tezat teşkil ettiğinin görülmesidir.

2. Selanikliler muhtemelen, Pavlus tarafından yazıldığı söylenen ve şimdilerde kayıp olan bir mektupta "Rabbin gününün geldiğini ileri süren" (2:2) görüşlere karşı çıkmak için üretilmiş bir metindir. Bu mektupta kendilerine hitap edilen Hıristiyanlar, zamanın sonunun -İsa'nın ihtişamla geri dönüşünün- çok yakın olduğunu düşünüyor gözükmektedir. Yazar bu yanlış izlenimi düzeltmek için bu mektubu kaleme alır. Ve bu yüzden mektubun özü olan ikinci bölümde, sonun gelmesinden önce bir dizi olayın meydana gelmesi gerektiğine işaret eder. İlk olarak Tanrı'ya karşı bir çeşit genel bir isyan olacak ve daha sonra kendisinin bizzat Tanrı olduğunu iddia ederek, Mabet'teki tahtına kurulacak Mesih karşıtı bir figür/Deccal tezahür edecektir. Hakhukuk tanımayan bu figür insanları saptırmak için yanıltıcı ve kandırıcı mucizelerin her türlüsünü gösterecektir (2:1-12). Tüm bunlar meydana geldikten sonra nihayetinde dünyanın sonu gelecektir. Son, henüz burada veya gelmek üzere değildir. Hıristiyanlar gafil avlanmasınlar diye onlara bir takım açık ve aşikâr belirtilerle önceden haber verilecektir.

Bu güçlü ve ilgi çekici bir mesajdır. Sorun, bu mesajın Pavlus'un 1. Selanikliler'de söyledikleriyle tam olarak örtüşmemesidir.

Bu mektup da zamanın sonunda İsa ihtişamla geri döndüğünde ne olacağı meselesine hitaben yazılmıştır (1. Selanikliler, 4:13-18). Pavlus'un mektubu yazma nedeni, Selanik cemaatinin mensuplarına Pavlus tarafından sonun oldukça yakın olduğunun öğretilmiş olmasıdır. Bu insanlar, bazı kilise mensuplarının İsa geri dönmeden evvel ölmesinden ötürü şaşkın ve son derece üzgündür. Onlar İsa ile birlikte gelecek mükâfattan mahrum mu kalmışlardı? Pavlus, hala hayatta olanları teskin etmek için Selanik ce-

maatine İsa'nın ikinci gelişinde ölülerin ilk diriltilenler olacaklarını ve kendi paylarına düşen lütfa mutlaka nail olacaklarını yazar.

Pavlus, onlarla beraberken (1. Selanikliler, 5:1-2), İsa'nın aniden ve beklenmedik şekilde, "gece işbaşında olan bir hırsız gibi" (1. Selanikliler, 5:2) geleceğini tekrar etmeye devam eder. Bu geliş "ani bir yıkım" getirecektir (1. Selanikliler, 5:3) ve bu yüzden Selanikliler, söz konusu yıkımın onları gafil avlamaması için sürekli hazırlıklı olmak zorundadır.

Eğer Pavlus, 1. Selanikliler'de söylediği İsa'nın geri dönüşünün ani ve beklenmedik bir şekilde olacağı hususunda ciddiyse, 2. Selanikliler'de söylediği şeyleri -sonun doğrudan gelmeyeceği ve sonun yakın olduğu anlamına gelen ancak henüz görünmemiş açık belirtilerin ortaya çıkacağı- yazmış olduğuna inanmak oldukça güç olurdu. 2. Selanikliler'in yazarı "Daha yanınızdayken bunları size söyledim" der (2:5). Eğer bu doğru olsaydı, o zaman Selanik cemaatinin bazı mensupları öldüğünde neden üzülmüşlerdi (1. Selanikliler)? Onlar sonun gelmek üzere olmadığını, ancak Deccal'in ve diğer belirtilerin ortaya çıkışıyla onun geleceğinin bildirileceğini biliyorlardı.

Görünüşe göre iki mektubu da yazan Pavlus değildir. Birinci yüzyılın sonuna doğru Hıristiyanların artan beklentilerine karşı, Pavlus'un kilisesindeki bazı bilinmeyen yazarlar, insanları bir nebze sakinleştirmek ve sonun geleceğini ama bunun hemen olmayacağı noktasında bilgilendirmek için 2. Selanikliler'i yazmış olabilir. Lakin önce bazı belirtilerin görülmesi gerekiyordu.

Koloseliler ve Efesliler

Koloseliler ve Efeslilere Mektuplar'ı Pavlus'un yazmış olduğuna karşı çıkan argümanlar da benzerdir. Bu mektuplar ve 2. Selanikliler, araştırmacılar tarafından "Pavlus'un ikincil mektupları" (Deutero Pauline) olarak adlandırılmaktadır. Çünkü Pavlus tarafından yazılmadığına inanıldığından, Pavlus külliyatındaki ikincil konumlarını belirtmek adına onlar için böyle bir nitelendirme yapılmıştır.

Pek çok araştırmacıya göre Koloseliler'in ve özellikle Efesliler'in sahte yazarlar tarafından yazıldığına dair kanıt, 2. Selanikliler'in örneğinde olduğundan daha da güçlüdür. İlk olarak her iki mektubun yazı stili, Pavlus metinleriyle benzeşmez. Bu, Yunanca cümle oluşturma konusunda ayrıntıya girmeden açıklanamayacak bir argümandır. Yine de esas fikri ifade etmek gerekirse, söz konusu metinlerin Pavlus'a ait olmama gerekçesi hem Koloseliler'in hem de Efesliler'in yazarının Pavlus'un aksine oldukça uzun ve karmaşık cümleler kurma eğiliminde olmasıdır. Koloseliler 1:3-8'in tamamı Yunanca' da tek bir cümledir, upuzundur ve Pavlus'un tipik olarak yazdığı cümle çeşitlerine hiçbir şekilde benzemez. On iki âyeti bulan Efesliler 1:3-14 daha da uzundur, bu da hiçbir şekilde Pavlus'un cümlelerine benzemez. Efesliler'deki cümlelerin yaklaşık yüzde onu uzunluk olarak elli kelimenin üzerindedir. Bu tartışmasız olarak Pavlus'a ait mektuplarda hiçbir şekilde olmayan bir özelliktir. Nitekim aynı boyuttaki Filipililer mektubunda bu uzunlukta sadece tek bir cümle vardır. Çok daha uzun olan Galatyalılar'da da bu uzunlukta yine sadece tek bir cümle söz konusudur.[24]

Keza Koloseliler (örneğin Koloseliler, 1:15-20) ve Efesliler'de Pavlus'un mektuplarında gördüklerimize göre teolojik olarak olgunlaştırılmış ve geliştirilmiş pek çok malzeme vardır. Daha da önemlisi, farklı yazarlar olduklarını varsayarsak bu metinlerin yazarları ile Pavlus'un birbirleriyle uyuşmadıkları belli noktalar vardır. Her iki yazar ve Pavlus, vaftiz edilmiş İsa'ya inananlar için işlerin nasıl değiştiği hakkında konuşmak isterler. Ancak bu konuda söyledikleri birbirinden önemli ölçüde farklıdır.

Erken dönem kilisesinde vaftiz bebeklere değil, sadece Mesih'e inanmaya başladıktan sonra yetişkinlere uygulanmaktaydı. Pavlus için vaftiz, sadece sembolik bir eylem değil, aynı zamanda önemli bir ayindi. Bir insan vaftiz edildiğinde bazı şeyler ger-

---

[24] Victor Paul Furnish tarafından yapılan tartışma için bkz., *Anchor Bible Dictionary*, ed. D. N. Freedman, New York: Doubleday, 1992, II. cilt, s.v. "Ephesians, Epistle to the," s. 535-542.

çekten de bir şeyler *oluyordu.* Yani vaftiz olan insan, Mesih'le onun ölümünde mistik olarak birleşip bütünleşmiş oluyordu.

Pavlus bu düşüncesini Romalılar'da çok daha dikkatli şekilde geliştirmiştir. Fikrinin temeli apokaliptik bir özellik taşır. Dünyada, günahın gücü de dâhil olmak üzere, insanları köle eden ve Tanrı'ya yabancılaştıran kötülüğün güçleri vardır. Günah sadece bizim yanlış yaptığımız bir şey değil, aynı zamanda şeytani bir güçtür. Günahın gücüyle köleleşmenin manası, herkesin umutsuzca Tanrı'ya yabancılaşmasıdır. Günahın gücünden kaçmanın yegâne yolu ölmektir. İşte bu yüzden Mesih ölmüş ve böylece insanları günahın gücünden kurtarmıştır. O halde günahın gücünden kaçınmak için kişinin Mesih'le ölmesi gerekir. İşte kişi vaftiz olduğunda gerçekleşen şey budur. Suyun altına girmekle (Pavlus'un kiliselerinde vaftiz suya tam batırılma şeklinde uygulanıyordu), yani vaftiz olmakla inanan kişi, mezara konmuşçasına ve böylece bu dünyanın kontrol eden güçler için ölü sayılırcasına ölümünde Mesih'le birleşir. Vaftiz edilmiş insanlar artık günahın gücüyle köleleştirilemez çünkü onlar "Mesih'le ölmüştür" (Romalılar, 6:1-6).

Bununla birlikte Pavlus, insanlar Mesih'le ölseler bile onların henüz "onunla birlikte ölümden kaldırılmadıklarını" vurgular. İsa'nın takipçileri, yalnız Mesih ihtişamla gökten geri döndüğünde Mesih'le birlikte ölümden kaldırılacaklardır. O zaman maddeten bir diriliş vuku bulacaktır. Hâlihazırda Mesih'te ölmüş olanlar ölümden kaldırılacak ve hala sağ olanlar da bu ölümlü bedenin ölümsüz olacağı, yani yaşamın acısı ve ölüm ihtimalinin olmayacağı muhteşem bir dönüşümü tecrübe edeceklerdir.

Pavlus'un Mesih'le birlikte diriltilmeye değindiği her yerde, bu durumdan sürekli gelecekte yaşanacak bir olay olarak bahseder (bkz. Örneğin Romalılar, 6 ve 1. Korintliler, 15). Pavlus'un kiliselerinde, onun dinine geçen bazıları farklı fikirlere sahipti. Onlar hâlihazırda Mesih'le manevi diriliş tecrübesini yaşadıklarını ve gökte Mesih'le birlikte hüküm sürdüklerini düşünüyorlardı. Bu, Pavlus'un Korintlilere ilk mektubunda şiddetle karşı çıktığı bir düşüncedir. Bu mektubun özü ve can alıcı noktası,

Pavlus'un ölümden diriltilmenin geçmiş bir manevi dirilişin ve hâlihazırda tecrübe edilen bir şey değil, aksine henüz yaşanmamış, vücudun fiziksel bir dirilişi olarak gelecekte vuku bulacağı mektubun sonunda yer almaktadır (1. Korintliler, 15). Pavlus, Romalılar 6:5 ve 8'de vaftiz edilenlerin Mesih'le öldükleri ancak onunla henüz ölümden kaldırılmadıklarına vurgu yapar (gelecek zaman kipi kullandığına dikkat ediniz):

> Eğer O'nunkine benzer bir ölümde O'nunla birleştiysek, O'nunkine benzer bir dirilişte de onunla birleşeceğiz... Mesih'le birlikte ölmüşsek, O'nunla birlikte ölümden diriltileceğimize de inanıyoruz.

Hem Koloseliler, hem de özellikle Efesliler bu konuda aynı fikirde değildir. Aynı noktayla ilgili Koloseliler'in yazarı şöyle der:

> "Vaftizde O'nunla birlikte gömüldünüz, O'nu ölümden dirilten Tanrı'nın gücüne iman ederek O'nunla birlikte dirildiniz" (Koloseliler, 2:13).

Sıradan okurlar bu iki durum arasındaki farkın çoğunu ayırt edemeyebilir - neticede her ikisinde de yazar, Mesih'le birlikte ölümden ve dirilmeden bahsetmektedir. Ancak kesinlik Pavlus için çok önemliydi. Mesih'le ölüm geçmiştedir ama diriliş kesinlikle değildir, gelecekte vuku bulacaktır. Pavlus, 1. Korintliler'in büyük bir kısmını bu konuya ayırmıştır, çünkü ona inananlardan bazıları meseleyi çok yanlış anlamış ve bundan ötürü Pavlus aşırı derecede rahatsızlık duymuştur. Buna karşın Koloseliler kitabı, Pavlus'un 1. Korintliler'i kaleme alarak karşı çıktığı pozisyonu tam olarak benimsemiştir.

Efesliler'de bu görüş, Koloseliler'den daha da vurgulu bir şekilde dile getirilir. Geçmişteki manevi diriliş hakkında konuşmada, yazarın dediğine göre, Pavlus'un aksine "Tanrı ... bizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu ... ve bizi Mesih İsa'da, Mesih'le birlikte diriltip semavi yerlerde oturttu" (2:5-6). Bütün bunlar zaten daha önce olmuştu. İnananlar Mesih'le birlikte zaten hüküm sürüyorlardı. Bu, Pavlus'un Korint'teki inananlarından bazılarının, Koloseliler ve Efesliler'in yazarlarının -ki onlar da Pavlus'un kiliselerine mensuptu - yanlış anladığı şeydi.

Kelime dağarcığı ve Pavlus'un sıkça kullandığı terimlerin bu mektuplardaki kullanımındaki farklılıklar, Koloseliler ve Efesliler'in tarihsel Pavlus'tan ayrıldığı diğer noktalardır. Burada benim amacım niçin çoğu eleştirel araştırmacıların her iki kitabı da Pavlus'un yazmış olmasından şüphe duydukları konusunda okuyucuya sağlıklı bir fikir vermektir. Onların Pavlus'un ölümünden itibaren Hıristiyan toplumunda ortaya çıkan sorunlara hitaben Pavlus kiliselerine mensup yazarlar tarafından yazıldığı aşikârdır. Ve bunu okuyucularını yanıltmak için bizzat havari olduklarını iddia ederek yapmışlardır.

Pastoral Mektuplar

1. ve 2. Timoteos ve Titus'tan oluşan Pastoral Mektuplar konusunda Koloseliler ve Efesliler'e dair olandan daha da az ilmi tartışma vardır. Kuzey Amerika'da, Birleşik Krallıkta ve Batı Avrupa'da ders veren araştırmacılar arasında -Kitab-ı Mukaddes araştırmaların en üst seviyede yapıldığı yerlerde- Pavlus'un bu mektupları yazmadığına ilişkin genel bir mutabakat uzun süredir mevcuttur.

Bu kitaplara Pastoral Mektuplar denilmiştir çünkü "Pavlus" bu metinlerde Efes ve Girit adasında pastörlük yapan Timoteos ve Titus'a, kiliselerindeki dini görevlerini nasıl yürütmeleri gerektiği konusunda bir dizi tavsiyede bulunmaktadır. Kitaplar, Pavlus'un takipçilerinin nasıl düzenli ve disiplinli olmaları gerektiği, sahte öğretmenleri nasıl kontrol altında tutacakları ve uygun kilise liderlerini nasıl seçecekleri gibi konularda dini tavsiyelerle doludur.

Pavlus bu mektupları yazmış olabilir mi? Tabii ki bu teorik olarak mümkündür ancak bunları yazmadığı yönündeki deliller pek çok araştırmacı için oldukça ikna edicidir.

Genel olarak üç mektubun da aynı kişiden geldiği kabul edilir. 1. Timoteos ve Titus'u okuduğunuzda durum zaten belli olur. Bu iki mektupta aynı veya benzer denilebilecek bir dil kullanılarak çoğunlukla aynı konulara değinilir. 2. Timoteos ise pek çok şekilde diğerlerinden farklıdır, ancak onun da başlangıç sa-

tırlarını 1. Timoteos'un başlangıç satırlarıyla mukayese ederseniz büyük ölçüde aynı olduğunu görürsünüz.

Bazı araştırmacılara göre mektupların kelime yapısı ve yazı stillerinden onları Pavlus'un yazmadığı belli olur. Bu mektuplarda 848 farklı Yunanca kelime kullanılır ve bunlardan 306'sı, Yeni Ahit'te Pavlus tarafından yazıldığı iddia edilen mektupların (hatta 2. Selanikliler, Efesliler ve Koloseliler dâhil) hiçbirinde yer almamaktadır. Bu, kelimelerin üçte birinden fazlasının Pavlus'la alakası olmadığı anlamına gelir. Pavlus'la alakalı olmayan kelimelerin yaklaşık üçte ikisi, ikinci yüzyıl Hıristiyan yazarlar tarafından kullanılan kelimelerdir. Yani bu mektuplarda kullanılan kelimeler sonraki dönem Hıristiyanlığı için karakteristik olan, daha gelişmiş ifadelerdir.

Bu yazarın kullandığı önemli kelimelerin bazıları Pavlus'unkilerle aynıdır ancak Pavlus onları çok farklı şekillerde kullanır. "İnanç" kelimesini ele alalım. Pavlus için inanç, Tanrı katında makbul olabilmek için Mesih'in ölümüne itimat ederek inanmaktır. Buna göre inanç, "bir şeye güvenip kabul etme" gibi bir anlama sahip olan ve iki farklı şeyin birbiriyle ilişkisini ifade eden bir terimdir. Pastoral mektuplarda bu kelime, Hıristiyanlık dinini oluşturan inanç ve düşünceler dizisi (Titus 1:13) gibi bir anlamda kullanılır. Burada ilişkisel bir terim değil, Hıristiyan öğretilerinin bütününü ve inanılması gereken şeyleri belirten bir terimdir ve sonraki dönemin Hıristiyanlarında da bu bağlamda anlaşılmıştır. Bu durum, Pastoral Mektupların Pavlus'tan sonraki dönemlerde ortaya çıktığına işaret eden bir örnektir.

Bir kitabı kimin yazdığını anlamaya çalışırken kelime yapısı üzerine dayanan argümanlar yanıltıcı olabilir, çünkü insanlar farklı durumlarda farklı kelimeleri kullanır. Ancak ele aldığımız bu örnekte farklılıklar oldukça açıktır. Ve daha da güçlü bir argüman, kilisenin Pastoral Mektuplarda varsayılan durumunun, Pavlus'un kendi döneminde kiliseyle ilgili bildiklerimizden farklılık arz ettiği gerçeğidir.

Pavlus'un 1. ve 2. Korintlilere Mektupları gibi metinlerden kurduğu kiliselere, cemaatlerinin yapılarına, kiliselerin nasıl or-

ganize olup nasıl bir işleyişe sahip olduklarına dair çıkarımlarda bulunabiliriz. Ancak Pastoral Mektuplara baktığımızda epey değişken bir tabloyla karşılaşırız.

Pavlus'un kiliseleri hiyerarşik olarak yapılandırılmamıştı. Tayin edilmiş bir lider veya liderler grubu yoktu. Bu kiliseler her mensubun çalıştığı, Tanrı'nın Ruhu'yla yönetilen topluluklardı.

Pavlus'un oldukça apokaliptik görüşlere sahip olduğunu akılda tutmak gerekir. Pavlus İsa'nın dirilişinin, zamanın sonunun yakın olduğuna işaret ettiğine inanmıştı. Söz konusu son her an gelebilirdi, İsa gökten yeniden tezahür edecek, ölüler diriltilecek, yaşayan inananlar ölümsüz bedenlere dönüştürülecek ve böylece gelecekteki krallıkta sonsuza dek yaşayacaktı.

İnananlar Rabbin gelişini beklerken bu süre zarfında ne olacaktı? İbadet, terbiye, eğitim ve dayanışma için topluluk olarak birlikte yaşayacaklardı. Bu topluluklar nasıl organize edilmişti? Pavlus söz konusu toplukların Kutsal Ruh vasıtasıyla bizzat Tanrı tarafından teşkil edildiğini düşünmüştü; bu düşüncesi 1. Korintliler 12-14'te yer almaktadır. İnsanlar Hıristiyan kilisesinde vaftiz edildiklerinde, sadece "Mesih'le ölmüyorlar", aynı zamanda son gelmeden önce burada yeryüzünde kendilerine Tanrı'dan Kutsal Ruh da bahşediliyordu. Bu noktada herkes, bulundukları topluluklarda diğerlerine yardım da etmelerine imkân sağlayan bir tür "manevi hediye" de almış oluyordu. Bazı insanlara bilgi, bazılarına ders verme, bazılarına yardım etme, bazılarına Tanrı'dan gelen ilhamla kehanetlerde bulunma, bazılarına anlaşılmayan yabancı ya da meleklere özgü dillerde konuşma (dillerle konuşma), bazılarına da bu vahiyleri yorumlama (dilleri yorumlama) hediyesi verilmişti. Bu hediyeler, sonun gelişi öncesindeki bu günlerde inananlar topluluğu barış ve uyum içinde işleyebilsin diye herkesin iyiliği için verilmişti.

Buna rağmen işler, Korint kilisesinde olduğu gibi sıklıkla planlandığı gibi yürümedi. Daha doğrusu ortaya çıkan manzara tam bir rezaletti. Farklı manevi "liderler" diğerlerinden manevi olarak çok daha donanımlı olduklarını iddia etmişler ve kiliselerde bölünmelere yol açarak kendi cemaatlerini oluşturmuş-

lardı. Zamanla bu bölünmeler tamamen kontrolden çıkmıştı. Zira bazı kilise üyeleri diğerlerini mahkemelerde dava etmeye başlamıştı. Gittikçe artan bir ahlaksızlık baş gösteriyordu. Kilisenin bazı mensupları fahişeleri ziyaret ediyor ve bunu kiliselerde övünç konusu yapıyorlardı. Bir tanesi üvey annesiyle birlikte yaşıyordu. Kilise ayinlerinde de tam bir kaos hâkimdi. Örneğin Korintliler farklı dillerde konuşmayı gerçek dindarlık göstergesi olarak kabul ettiğinden, "daha dindar" olmak için ayinlerde daha yüksek sesle ve daha sıklıkla bilinmeyen dillerde konuşarak birbirleriyle yarışıyorlardı. Haftalık ayin yemeğinde -bir parça ekmek ve bir yudum şarap değil, gerçek bir yemek- bazı mensuplar kiliseye erken gelip tıka basa doyuyor ve sarhoş oluyorlardı. Daha çok alt sınıflara mensup olanlar, köleler ve saatlerce çalışmak zorunda kalanlar da kiliseye daha sonra geliyor ve yemek için bir şey bulamıyorlardı. Cemaatin bazı mensupları manevi üstünlüklerinden öylesine emindiler ki kendilerinin hâlihazırda Mesih ile birlikte ölümden dirildiğini ve semavi mekânlarda onunla hüküm sürüyor olduklarını iddia ediyorlardı (Efesliler'in yazarı tarafından çok daha sonraları dile getirilen iddia da buna benzerdi).

Pavlus yazılarında kilisedeki sorunlara değinirken bir bütün olarak kiliseye hitap eder ve davranışlarını değiştirme konusunda mensuplarına adeta yalvarır. Peki, neden kilise piskopusuna veya baş pastörüne hitap etmez? Neden kilisenin başındaki kişiye cemaatini hizaya getirmesini söylemek için bir mektup yazmaz? Çünkü Pavlus'a göre kilisenin bir önderi yoktu. Bir piskopos veya baş pastör yoktu. İsa'nın dirilişi ile bütün inananların dirilişi arasındaki bu kısa zaman zaman zarfında, Pavlus'un kilise toplulukları her bir mensup vasıtasıyla iş gören Tanrı'nın Ruhu tarafından idare ediliyordu.[25]

Resmi bir hiyerarşi, tayin edilmiş bir önder veya görevi üstlenecek kimse olmadığında ne olur? Genel itibariyle Korint'te

---

[25] Filipililere 1:1'de Pavlus, piskoposları (çoğul) ve diyakozları zikreder ancak söz konusu bu kişilerin ne yaptıklarını, eğer varsa hangi anlamda kilisede liderlik rolleri olduğu konusunda bize bir şey söylemez.

ne olduysa o olur: Tam bir kaos. Bu kaos kontrol altına nasıl alınabilir? Birinin çıkıp idareyi eline alması gerekir. İşte Pavlus'un kiliselerinde zaman içinde görülen de buydu. Pavlus'un kendisi tarih sahnesinden çekildikten sonra kiliseleri, sizin de tahmin edebileceğiniz prensiplere göre şekillendi. Başta emir veren bir kişi, altında da onun tayin ettiği, sadece doğru öğretilerin verildiğinden emin olan ve düzgün davranmayanları cezalandıran kişiler vardı.

Bu tür bir kilise yapılanmasını Pavlus'un döneminde bulamazsınız. Ancak söz konusu kilise yapılanmasını Pastoral Mektuplar'da bulursunuz. Bu Pastoral Mektuplar, iki Pavlus topluмunun kiliselerindeki baş pastörlere hitaben yazılmış metinlerdir. Bu mektuplarda kilisenin uzun vadede ayakta kalabilmesi maksadıyla yanlış öğretmenleri hizaya getirmek için talimatlar verilir. Kiliseye nezaret eden piskoposların ve yardım toplama ve topluluğun maddi ihtiyaçlarını karşılamadan sorumlu diyakozların nasıl atanacağı konusunda yönlendirme yapılır. Farklı sosyal statüdeki insanların (karı kocalar, ebeveyn ve çocuklar, sahipler ve köleler) nasıl davranacağı hususunda nasihatler verilir.

Diğer taraftan, Pavlus için uzun vadeli bir plan söz konusu değildi. Çünkü o zamanın sonunun çok kısa bir süre sonra geleceğini düşünüyordu. Ama o son gelmedi ve kiliseler de ayakta kalmak için kendilerini yapılandırmak zorunda kaldı. Ve kiliseler bu şekilde yapılandıktan sonra, Pastoral Mektuplar bu yeni şartlar bağlamında, muhtemelen Pavlus sahneden çekildikten yirmi ya da daha fazla yıl sonra yazıldı. Bu yeni şartlar altında yazar, mesajının Pavlus'a ait olduğu izlenimini uyandırmak için Pavlus ismiyle üç mektup kaleme aldı. Bu mesaj Pavlus'un değildi. Pavlus farklı bir zaman ve çağda yaşamıştı.

YENİ AHİT'İN DİĞER KİTAPLARINI KİMLER YAZDI?

Şu ana kadar söylenmiş olanların çoğu, Yeni Ahit'in diğer kitapları için de söylenebilir. Bazıları, özellikle İbranilere Mektup ve 1, 2 ve 3. Yuhanna olarak adlandırılan kitaplar anonimdir. Erken dönemlerde yaşayan pek çok yazarın farkına vardığı üzere, İbra-

nilere Mektub'u Pavlus'un yazdığını düşünmek için hiçbir sebep yoktur. Ancak nihayetinde bu mektup Pavlus'a ait olduğunu savunan kilise babaları tarafından kanona dâhil edilmiştir. Doğrusu onun yazı stili, Pavlus'un yazı stilinden tamamen farklıdır; mektubun öne çıkan temaları Pavlus'un diğer mektuplarında yoktur ve konuları tartışma tarzı, Pavlus'un tarzına hiç benzememektedir. O halde bunun Pavlus tarafından yazılmış olduğu nasıl düşünülebilir? Pavlus'un yazılarının aksine bu anonim bir metindir.

Yuhanna'nın mektupları denilen metinlerin içinde Yuhanna tarafından yazıldığı iddiası bulunmaz; 2 ve 3. Mektuplar'ın kendini "yaşlı" olarak adlandıran biri tarafından yazıldığı söylenirken, 1. Yuhanna'da yazar kendinden bahsetmez. Bu mektubun yazarı birinci yüzyılın sonlarında yaşamış herhangi bir kilise lideri olabilir.

Diğer kitaplar ise hominimdir. Yakup'un yazarı, bırakalım başka geleneklerde İsa'nın kardeşi olduğu bilinen Yakup'u, herhangi hususi bir Yakup olduğuna dair hiçbir iddiada bulunmaz. Yahuda kitabının, "Yakup'un kardeşi" olan Yahuda tarafından yazıldığı iddia edilir. Markos İncili'ne göre İsa'nın Yakup ve Yahuda adlı iki kardeşi olduğundan bu durum Yahuda'nın yazarının İsa'nın kardeşi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Eğer Yahuda'nın yazarı kendisinin İsa'nın kardeşi olarak bilinmesini istemiş olsaydı, kitabını daha da muteber kılmak için ortaya çıkmaması ve bundan bahsetmemesi oldukça tuhaftır. Hem Yahuda hem de Yakup, antik Yahudiler ve Hıristiyan kilisesinde yaygın isimlerdi. Kanonu tesis eden daha sonraki Hıristiyanlar bu ikisinin İsa'nın yakınları olduklarını iddia ettiler, ancak kendileri bunu bizzat dile getirmez.

Keza bu mektupların Celileli alt sınıfa mensup Aramice konuşan iki köylü tarafından yazılmış olduğuna inanmak oldukça güçtür (daha meşhur olan kardeşin bırakın Yunanca karmaşık bir risale kaleme almayı, yazmayı bile bildiğine dair bir emare yoktur). Buradaki argüman, daha evvel Yuhanna İncili için söylenenle aynıdır: İsa'nın -Celile'nin kırsal bölgelerinde, geçine-

bilmek için kol gücüyle, eğitim almak için zamana veya paraya sahip olmadan büyüyen- kardeşlerinin, Yunanca eğitimi ve metin yazma dersleri alıp, ömürlerinin sonunda bu denli gösterişli ve nispeten karmaşık kitapları kaleme almış olmaları teorik olarak mümkündür. Tabi bu pek olası gözükmüyor.

Aynı düşünme tarzı Petrus'un 1 ve 2. mektuplarına da uygulanabilir. Ancak ikincil Pavlus mektupları (2. Selanikliler, Koloseliler ve Efesliler) ve Pastoral Mektuplar gibi, bu kitaplar da gerçekte onları yazmayanlar tarafından yazıldığı iddia edilmiştir. Bunlar kelimenin tam anlamıyla sahte isimlerle yazılan metinlerdir.

Kesin olan şudur: Her kim yazmışsa 2. Petrus'u yazanla 1. Petrus'u yazan aynı kişi değildir, çünkü yazı stilleri oldukça farklıdır. Zaten erken dönem kilisesinde Petrus'un 2. Petrus'u yazmadığını savunan Hıristiyanlar vardı. Bugün bu konu hakkında Pastoral Mektuplar hakkında olduğundan daha az tartışma vardır. 2. Petrus olarak isimlendirilen kitap Petrus'un ölümünden uzun zaman sonra bazı insanların zamanın sonunun gelmesinin an meselesi olduğunu (yıllar geçtikçe sonun gelmesinden şüphe duyanların varlığı anlaşılabilir) inkâr edenlerden rahatsızlık duyan birisi tarafından yazılmıştır. Bu kitabın yazarı bu insanları yanlış fikirlerinden kurtarmak istedi ve bu yüzden kendisinin İsa'nın sağ kolu olan Simon Petrus olduğunu iddia etti.

1. Petrus olarak adlandırılan kitap, araştırmacılar arasında 2. Petrus'tan daha sık tartışma konusu olmaktadır. Bir kez daha Celile kırsalında yaşayan sıradan bir balıkçının birden bire Yunanca derleme yapacak bir yeteneğe sahip olmasının nasıl mümkün olacağı sorusu gündeme gelir. Bazen Petrus'un bu mektubu birine, örneğin mektupta ismi geçen Silvanus'a (5:12) yazdırdığı iddia edilir. Ancak mektubun kendisinde böyle bir ifade yoktur. Eğer mektubu başka biri yazdıysa, gerçek yazar Petrus yerine o olmuş olmaz mı? Bu kitapta Eski Ahit'in çok yönlü bir şekilde kullanılması her kim yazdıysa, Simon Petrus'un aksine son derece eğitimli ve çok iyi yetişmiş biri olduğu izlenimini uyandırır. Erken dönem Hıristiyanlığında Petrus İncili,

Petrus'un Yakup'a mektubu, birkaç farklı Petrus'un "İşleri" ve Petrus'un üç farklı Vahyi gibi Petrus tarafında yazılmasa da onun tarafından yazıldığı iddia edilen çok fazla sayıda kitabın olduğunu da zikretmemiz gerekir. Petrus'un adına kitaplar uydurmak adeta bir mesleğe dönüşmüştür.

SONUÇ: KİTAB-I MUKADDES'İ KİMLER YAZDI?

Şimdi başta sorduğum asıl soruma geri dönüyorum. Yeni Ahit'in yirmi yedi kitabından sadece sekizi neredeyse kesinlik derecesinde geleneksel olarak atfedildikleri yazarlar tarafından yazılmışlardır. Bunlar, Pavlus'a ait olduğu tartışmasız olan yedi mektup ile hangi Yuhanna tarafından yazıldığı bilinmediği için homonim bir kitap olarak nitelendirilebilecek -ki bunu bazı erken dönem kilise yazarları da kabul etmiştir- Yuhanna'nın Vahyi'dir.

Yeni Ahit yazarları hakkındaki görüşlerim araştırmacılar arasında radikal bir duruş sayılmaz. Elbette şu veya bu kitap üzerine araştırmacılar arasında tartışmalar vardır. Pavlus'un 2. Selanikliler'e Mektubu'nu yazdığını veya İsa'nın kardeşi Yakup'un Yakup kitabını yazdığını ya da Petrus'un 1. Petrus'u yazdığını düşünen çok iyi araştırmacılar da vardır. Ancak eleştirel görüşü benimseyenlerin çoğu uzun zamandır bu atıflara kuşkuyla yaklaşmaktadır. 1. Timoteos ve 2. Petrus gibi bazı Yeni Ahit kitapları hakkındaysa hemen hiç tartışma yoktur. Bu kitaplar, onları yazdıkları varsayılan yazarlar tarafından yazılmamıştır.

Kanon haline gelen metinlerin yazarları hakkındaki şüpheler erken dönem kilisesinde filizlenmişti ama on dokuzuncu yüzyılda başlayan modern dönemle birlikte araştırmacılar argümanlarını güçlü delillerle desteklediler. Günümüzde bile pek çok araştırmacı, Yeni Ahit'in düzmece metinlerini sahte olarak kabul etme hususunda epey gönülsüz davranırlar çünkü ne de olsa Kitab-ı Mukaddes'ten bahsediyoruz. Ancak bunların sahte olduğu bir gerçektir. Erken dönem kilisesinde pek çok metin, kitaplarını ve temsil ettikleri görüşleri kabul ettirmek maksadıyla okuyucusunu aldatarak havari olmadıkları halde havari olduklarını iddia eden yazarlar tarafından yazılmıştır.

Yeni Ahit'in sahte isimlerle yazılmış kitaplar içerdiğine dair bu görüş, Batı dünyası genelinde güçlü evanjelik okullar hariç yükseköğretim yapan hemen hemen tüm enstitülerde öğretilmektedir. Keza buralarda kullanılan Yeni Ahit üzerine yazılmış ders kitaplarında da bu görüş dile getirilmektedir. Bu görüş, akademi ve ilahiyat okullarında da anlatılmaktadır. Yine bu bilgileri, kiliselerdeki pastörler mesleğe hazırlanırken öğrenirler.

O halde bu görüş neden daha yaygın bir şekilde bilinmez? Bırakın sokaktaki insanları, düzenli olarak kiliseye gidenler bile neden bu görüşe dair hiçbir şey bilmez? Sizin tahmininizin benimkinden farklı olacağını sanmıyorum.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YALANCI MI, MECZUP MU, YOKSA RAB Mİ? TARİHSEL İSA'YI KEŞFETMEK

Birkaç yıl önce İsveç'ten oldukça tuhaf e-postalar almaya başlamıştım. İsveç'te hiç bulunmamıştım ve bu mesajlar daha önce hiç karşılaşmadığım insanlardan geliyordu. Hepsi İsa'nın hiçbir zaman var olmadığını düşündüğümü duyduklarını ve bunun doğru olup olmadığını öğrenmek için bana yazdıklarını söylüyordu. Bunun tuhaf bir soru olduğunu düşündüm. Birkaç yıl önce tarihsel İsa hakkında, antik kaynakların İsa'nın yaşamı hakkında ne tür bilgiler sunduğunu, onun söylediği ve yaptığı şeyler hakkında neler söyleyebileceğimizi açıklayan bir kitap yazmıştım. Tarihsel İsa'nın var olduğunu düşünmekle kalmıyor, aynı zamanda onun hakkında tarihsel açıdan güvenilir iddialarda bulunabileceğimizi de düşünüyordum. O halde neden bana İsa'nın hiç var olmadığını düşünmemin doğru olup olmadığı soruluyordu?

Bu e-postalar, beni İsa'nın var olduğuna ikna etmeye yönelik agresif teşebbüsler değildi. Tam tersi, bu insanlar İsa diye birinin varlığına inanmıyorlardı ve bir Yeni Ahit uzmanı olarak onların görüşüne destek olduğumu duymuşlardı. Bu görüş, İsa'nın var olmakla kalmayıp, aynı zamanda onun Tanrı'nın oğlu olduğu, hatta olmaya devam ettiğine inanan Amerikalı okur kitlesine tuhaf gözükebilir. Ancak İskandinavya'nın bazı yerlerinde insanların çoğu İsa'nın tamamen uydurulmuş bir figür olduğunu, aslında hiç var olmadığını ve yeni bir din başlatmaya niyetlenen bir grup insan tarafından icat edildiğini düşünür.

İnsanların beni niçin İsa'nın hiç var olmadığını düşünenler kategorisine dâhil ettikleri konusunda yaşadığım birkaç haftalık kafa karışıklığından sonra konunun Mart 2006'da Washington Post'ta yazdığım bir makalenin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığının farkına vardım.

Washington Post gazetesi, o zamanlarda daha yeni yayımlanmış *İsa'yı Yanlış Aktarmak* adlı kitabım ışığında şahsım, eserim ve agnostisizme yelken açışım konusunda bir dosya hazırlamaya karar verdi. Gazete, beni birkaç gün izlemesi için Chapel Hill'e zeki ve açık görüşlü bir muhabir olan Neely Tucker'i göndermişti. Onunla ofisimde bir araya geldik ve uzun uzun konuştuk, çalışma ortamımı görmek için evime geldi, birlikte yemek yedik ve daha sonra da lisans derslerimden birine katıldı. Bu süreçteki tanışıklığımızdan hareketle "Bart'ın Kitabı" başlıklı bir dosya hazırladı. Yayımlandığında makaleyi okudum, açıkçası biraz gülünç buldum ve sonra da onu unuttum gitti.

Ancak Neely'nin makalesinde kolayca yanlış anlaşılabilecek bir paragraf vardı ve İsveç'te soruna yol açan da buydu. Neely, Yeni Ahit üzerine ders verdiğim geniş katılımlı lisans sınıfıma beni dinlemek için geldiği gün, Yuhanna İncili'nden bahsediyordum. Derste Yuhanna İncili'nin İsa'nın açıkça ilahi varlık olarak tanımlandığı yegâne İncil olduğuna -önceki bölümlerde birkaç kez yaptığım gibi- işaret ettim. Elbette İsa, tüm İncillerde Tanrı'nın oğlu olarak geçmektedir. Ancak antik Yahudilere göre, "Tanrı'nın oğlu" olmak bir kimseyi Tanrı'nın kendisi yapmazdı; bu onu daha çok Tanrı'nın iradesinin kendisi vasıtasıyla yeryüzünde tecelli ettiği, Tanrı ile yakın ilişki içinde olan bir insan yapardı. Yuhanna İncili ise bunun ötesine gitmektedir. Yuhanna'da İsa, kendisi vasıtasıyla evrenin yaratıldığı ve insan haline gelen Tanrı'nın ezeli Sözü'dür (1:1-14), Tanrı ile eşittir (10:30), Tanrı'nın ismini kendisi için kullanabilir (8:58), bizzat Tanrı'dır (1:1; 20:28). Yuhanna İncili, bu yüceltilmiş Mesih görüşünü savunan yegâne İncil'dir.

Yuhanna İncili'nin bu özelliğini sınıfa izah ederken, Neely sınıfın arka sıralarında oturuyordu, bu esnada aklıma evanjelik Hıristiyan olduğum günlerden bir hatıra geldi. Moody Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü'nde inancın entelektüel savunmacıları (Yunanca *apologia*) olan Hıristiyan apolojistlere dair bir ders almıştım. Bu derste meşhur İngiliz apolojist ve araştırmacı C. S. Lewis üzerinde durmuş ve özellikle de onun İsa'nın ilah olması

gerektiğine dair argümanlarını incelemiştik. İsa'nın kendisini Tanrı olarak isimlendirmesinden hareketle, Lewis'in formülünde üç mantıklı ihtimal vardı: Buna göre İsa ya yalancıydı, ya meczuptu ya da Rab idi. Lewis'e göre, şayet İsa iddiasında yanlış olsaydı -yani Tanrı olmasaydı - o bunu ya biliyordu ya bilmiyordu. Tanrı olmadığını bilip yine de olduğunu iddia etmişse o zaman bir yalancıydı. Yok, eğer Tanrı değil de gerçekten öyle olduğunu düşünmüşse, o zaman bir meczuptu. Kalan son seçenek de onun iddiasında doğru olduğu ve dolayısıyla da gerçekten Rab olduğuydu.

Lewis, İsa'nın yalancı ya da meczup olmadığına dair her türlü sebebin olduğunu iddia ederek argümanını sürdürür. Kaçınılmaz sonuç, İsa'nın iddia ettiği gibi, yani Rab Tanrı olduğuydu.

Moody'deyken bu tür akıl yürütmenin tamamıyla doğru olduğunu düşündüğümü ve sonraki yıllarda başkalarını İsa'nın ulûhiyeti konusunda ikna etmek için bu yöntemi kullandığımı hatırladım. Ancak bu yıllar çok önceydi ve düşünce dünyam artık radikal bir şekilde değişmişti. (Bütün bunlar -Moody Kitabı Mukaddes Enstitüsü, Hıristiyan apolojistler, C. S. Lewis, İsa'nın kim olduğu, düşünce dünyamın değişmesi- Chapel Hill'de Yuhanna üzerine ders verirken bir saniye içinde zihnimden geçti.) Lewis'in argümanında varsaydığı bir öncülün hatalı olduğunu fark etmeye başlamıştım. Yalancı, meczup veya Rab olarak İsa üzerine temellenen argüman, İsa'nın kendisinin kendini Tanrı olarak adlandırdığı varsayımına dayanıyordu. Uzun zaman önce onun ilah olmadığına inanmaya başlamıştım. Sadece İncillerin sonuncusunda, teolojik olarak diğerlerinden dikkate değer derecede daha gelişmiş bir İncil olan Yuhanna'da İsa'nın kendisi ilah olduğuna işaret etmektedir. Erken dönem Hıristiyan geleneklerinin hiçbirinde İsa'nın kendisi hakkında böyle bir şey söylemediğinin farkına varmaya başlamıştım. Ve elbette İsa, gerçekten de günlerini Celile'de ve daha sonra Kudüs'te geçirmiş ve kendine Tanrı demişse, Hıristiyan kaynakların *hepsinin* bu hususu nakletme konusunda birbirleriyle yarışmaları gerekirdi.

Farklı şekilde ifade edecek olursak eğer İsa, kendisinin ilah olduğunu iddia etmiş olsaydı, Matta, Markos ve Luka'nın bu konuda herhangi bir şey söylememesi gerçekten epey tuhaftı. Acaba bu hususu zikretmeyi unutmuşlar mıydı?

Sonuç olarak, İsa'nın ulûhiyetinin onun kendi öğretisinin değil, Yuhanna'nın teolojisinin parçası olduğunun farkına varmıştım.

Bu durum ders esnasında bir anda zihnimde canlanınca, öğrencilerimin durumu bütün açıklığıyla görmesi için bu sonucu (normalde Yuhanna konusundaki dersimin parçası olmamasına rağmen) onlara ifade ettim. Dahası, sınıfımdaki öğrencilerin çoğunun kampüsteki Hıristiyan gruplarla karşılaştığını ve İsa'nın yalancı, meczup ya da Rab olması gerektiği yönündeki bu argümanı mutlaka işittiğini biliyordum. Öğrencilerimin, Hıristiyan apolojistlere karşı tarihsel araştırmacıların neler söyleyebileceklerini bilmesinin faydalı olabileceğini düşündüm. Ve böylece, bir yandan Neely beni dinlerken, C. S. Lewis'ten gelen standart apolojist çizgiyi açıkladım ve sonra da tarihsel soruna işaret ettim: İsa muhtemelen kendini hiçbir şekilde Tanrı olarak adlandırmamıştı. Meseleyi daha iyi ifade edebilmek için gerçekte üç değil dört seçenek olduğunu ileri sürdüm: yalancı, meczup, Rab veya efsane. Ve tabii ki aliterasyonu korumak için bu kelimeyi seçtim.[1] İsa'nın kendisinin bir efsaneden ibaret olduğunu elbette kastetmiyordum. Tabii ki hayır! Onun var olduğuna ve onun hakkında bazı güvenilir şeyler söyleyebileceğimize kesinlikle inanıyorum. Benim kastettiğim onun kendini Tanrı olarak adlandırmasının bir efsane olduğuydu ve hala böyle inanıyorum. Bu, onun bir yalancı, meczup ya da Rab olmak zorunda olmadığı anlamına gelir. İsa pekâlâ kendi ulûhiyeti dışında bir mesajı olan bir ilk yüzyıl Filistin Yahudisi olabilir.

Neely, Washington Post'taki makalesinin hemen ilk sayfasında dersimin bu kısmını nakletti. Burası kolaylıkla yanlış yorumlanabilirdi. Burayı okuyan bir kimse, İsa'nın kendisinin bir

---

[1] Bu kelimelerin İngilizceleri: *liar, lunatic, Lord* ve *legend.* [ç.n.]

efsaneden ibaret olduğunu düşündüğümü söylediğimi *düşünebilirdi.* Bunun gerçekle alakası bile yoktu.

Ancak ben veya herhangi bir diğer Yeni Ahit araştırmacısı veya tarihçisi, İsa'nın hakikaten kendisi hakkında veya başka herhangi bir şey hakkında gerçekten ne söylediğini nasıl bilebilir? Bu belli ki İsa'nın gerçekte kim olduğuna, neler öğrettiğine, neler yaptığına ve neleri tecrübe ettiğine ilişkin çok daha büyük bir sorunun parçasıdır. Bu mesele, fevkalade engin bilgilerle dolu kalın kitapların konusudur. Hepsini burada mütalaa etme şansım yok. Ama erken dönem Hıristiyanlık tarihçileri tarafından tartışılan en önemli konulara değineceğim ve okuyucuya bir beşer/insan olarak İsa hakkında, sadece onun İncillerde nasıl tasvir edildiğini değil, tarihte gerçekten kim olduğu -tarihsel İsa- hakkında neleri bilebileceğimizi düşündüğüme ilişkin bir örnek sunacağım.

İSA HAKKINDA ERKEN BİLGİ KAYNAKLARIMIZ

Kitab-ı Mukaddes araştırmalarına aşina olmayan pek çok kişi, tarihsel İsa'ya dair bilgilere ulaşmanın nispeten basit bir mesele olduğunu düşünebilir. Yeni Ahit'te dört tane İncil vardır. İsa'nın neler söylediğini ve yaptığını bilmek için İncilleri okumak gerekir. Bunlar bize İsa'nın neler söylediği ve yaptığı konusunda bilgi verir. Öyleyse sorun nedir?

Sorun, İncillerin çelişki ve tutarsızlıklarla dolu olması ve İsa'nın elçilik görevi ve ölümünden on yıllar sonra, onun yaşamında cereyan eden olayların herhangi birine bizzat tanıklık etmeyen yazarlar tarafından yazılmış olmalarıdır.

Sorunu daha iyi anlayabilmek için, Jül Sezar, I. William veya Shakespeare gibi geçmişten bir figürün tarihsel bir anlatısını yazmaya kalkışan araştırmacıların ne tür kaynakları ellerinin altında bulundurmayı arzu ettiklerini düşünmek yararlı olabilir. Bu figürlerin herhangi biri hakkında bilgi sahibi olmanın yegâne yolu, birtakım bilgi kaynaklarına ulaşmaktır. Jül Sezar veya İsa'nın nasıl bir insan olduğunu sezgi yoluyla öğrenemeyiz. O zaman, önemli bir tarihsel şahsiyetin yaşamını yeniden inşa

ederken araştırmacılar hangi tür kaynaklara gereksinim duyarlar?

Eğer araştırmacıların istediği olsaydı, ellerine çok fazla kaynak geçerdi. Ne kadar çoksa o kadar iyidir, çünkü bazıları veya tamamı tutarsız bilgiler verebilir. Bu kaynaklar sonradan ortaya çıkan kulaktan dolma bilgilerle dolu değil, tasvir ettikleri olaylarla çağdaş olmalıdır. Sadece taraflı anlatıları değil, tarafsız insanların naklettiklerini de içermelidir. Birbirlerinden bağımsız olan kaynaklar en iyileridir, böylece yazarların anlattığı bir öyküde işbirliği yapmadığını bilirsiniz. Yine de bu kaynaklar birbiriyle tutarlı olmalı, başkalarının söylediğini teyit etmeli ve işbirliği yapılmadan bir doğrulama sağlamalıdır.

İsa konusunda hangi kaynaklar vardır? Yeni Ahit İncillerinde pek çok kaynak mevcuttur, bu kısım güzel. Ancak bu kaynaklar, naklettikleri olaylarla çağdaş olan görgü tanıkları tarafından yazılmamıştır. Bunlar İsa'nın ölümünden otuz beş ila altmış beş yıl sonra, İsa'yı tanımayan, onun yaptığı herhangi bir şeyi görmeyen, onun öğrettiği herhangi bir şeyi işitmeyen, ondan farklı bir dilde konuşan ve ondan farklı bir ülkede yaşayan kişiler tarafından yazılmıştır. Onların ürettikleri anlatılar tarafsız değildir, İsa'ya inanan Hıristiyanlar tarafından üretilmiştir ve bu yüzden yazarlarının önyargıları bağlamında öykülerin çarpıtılması mümkündür. Kaynaklar birbiriyle işbirliğinden bütünüyle kaçınmış da değildir; Matta ve Luka, Markos'u kaynak olarak kullanmıştır. Ve birbiriyle tamamen tutarlı olmaktan ziyade, İsa'nın kim olduğu konusunda hem geniş kapsamlı anlayışlarda, hem de ayrıntılarda çelişkiler mevcuttur, sayfalarını dolduran çok sayıda çelişki ve tutarsızlık sebebiyle oldukça uyumsuz bir tablo ortaya çıkar.

Tarihsel İsa'nın yaşamını yeniden inşa etme konusunda bu kaynaklar nasıl kullanılabilir? Bu hiç de kolay bir iş olmasa da bazı yöntemler vardır.

İlk adımda, İncil yazarlarının öykülerini nasıl aldığını daha iyi bir şekilde kavramak gerekir. Eğer İncil yazarları anlattıkları olaylardan otuz ila altmış yıl sonra yaşamışsa onların bilgi kaynakları

neydi? Kısa cevap, İncil yazarlarının bilgilerinin çoğunu, İsa'nın ölümünden metinlerin yazıya geçirildiği süre aralığında ağızdan ağıza dolaşan öyküleri ve anlatıları barındıran sözlü gelenekten aldığıdır. On yıllar sonra sözlü tanıklıklardan hareketle yazılan ve çelişkilerle dolu bu tür kaynakların, tarihçiler tarafından gerçekte ne olduğunun, en azından belli bir olasılıkla tespit edebilmek üzere nasıl kullanılabileceğini anlayabilmek için, İsa'ya dair sözlü gelenekler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalıyız.

Sözlü Gelenekler

İncillerin tam olarak hangi tarihte yazıldığını tespit etmek bir hayli zor olsa da, çoğu araştırmacı çeşitli sebeplerden ötürü belli tarih aralıkları konusunda uzlaşır. Ayrıntılara pek girmeden, nispi bir kesinlikle -mektuplardan ve Elçilerin İşleri'nden hareketle- Pavlus'un mektuplarını 50'li yıllarda yazdığını bildiğimizi söyleyebilirim. Pavlus, Hıristiyan çevrelerde epey seyahat eden biriydi ve yazılarında herhangi bir İncilin varlığını bildiğine dair hiçbir emare göstermediği gibi, herhangi bir duyuma da yer vermez. Bundan İncillerin muhtemelen Pavlus'un zamanından sonra yazılmış olduğu sonucu çıkarılabilir. Keza İncil yazarlarının, 70 yılında Kudüs'teki Mabet'in yıkılması (muhtemelen Markos 13:1; neredeyse kesin olarak Luka, 21:20-22'de) gibi daha sonraki belli tarihsel olaylarla ilgili bilgi sahibi oldukları ortaya çıkar. Bu durum İncillerin muhtemelen 70 yılından sonra yazılmış olduklarına işaret eder.

En önce Markos İncili'nin yazıldığını düşünmek için yeterli delil mevcuttur, buna göre Markos İncili'nin Roma ile savaş yıllarında, yani 70 yılı dolaylarında yazıldığını söyleyebiliriz. Eğer Matta ve Luka Markos'u kaynak olarak kullanmışsa, bu onların Markos'un ortaya çıktığı toplumun dışında bir müddet dolaştıktan sonra derlendikleri anlamına gelir. Bunlar için de kabaca 80-85 yılları arasında yazılmış denebilir. Yuhanna teolojik açıdan en gelişmiş İncil olarak göze çarpar ve muhtemelen daha da sonra ilk yüzyılın sonuna yakın bir zamanda, yani 90-95 yılları arasında

yazılmıştır. Bunlar üstünkörü tahminler olsa da ancak araştırmacıların çoğu bu tarihlerde hemfikirdir.

Yani, İsa'nın yaşamına ilişkin elimizdeki en erken yazılı anlatılar onun ölümünden otuz beş ila altmış beş yıl kadar sonrasına aittir.

Peki, arada geçen zamanda neler olmuş, neler yaşanmıştır? Hıristiyanlığa neler olduğunu biliyoruz, Akdeniz yöresindeki belli başlı şehir merkezlerinde yayılmıştır. Eğer İnciller ve Elçilerin İşleri'nde verilen bilgiler doğruysa, İsa'nın dirilişinin hemen ardından daha önce Celile'de onunla birlikte olan on beş-yirmi kadar kadın ve erkek, onun ölümden dirildiğine inanmaya başlamıştı. Havarilerin ve Pavlus gibi sonradan dine geçenlerin misyonerlik çalışmaları neticesinde ilk yüzyılın sonuna gelindiğinde Yahudiye, Samariye, Celile ve Suriye bölgesinin köy, kasaba ve şehirlerinde Hıristiyanlara rastlanır olmuş; kuzeye ve batıya, Kilikya, Küçük Asya, (günümüz Türkiye'si) Makedonya ve Ahaya'ya (günümüz Yunanistan'ı) yayılmıştır. Hatta bu dönemde Roma imparatorluğunun başkenti Roma'ya kadar gitmiş ve batıda muhtemelen İspanya'ya kadar uzanmıştır. Yine bu dönemde Hıristiyanlık güneyde muhtemelen Kuzey Afrika'ya ve büyük olasılıkla Mısır'ın bir kısmına kadar ulaşmıştır.

Bu bir gecede binlerce kişinin din değiştirerek Hıristiyan olduğu anlamına gelmez. Ancak yıllar içinde onlarca -hatta yüzlerce- insan belli başlı büyük şehirlerde Hıristiyanlığa geçiş yapmıştı. Hıristiyanlar, insanları (çoğunlukla) pagan dinlerinden vazgeçirip sadece tek bir Tanrı'ya, Yahudilerin Tanrısı'na ve dünyanın günahlarına kefaret olarak ölen Tanrı'nın oğlu İsa'ya inanmaya sevk ederek dinlerini değiştirmelerini nasıl sağladılar? Bunu yapabilmenin tek yolu, onlara İsa hakkında hikâyeler anlatmaktan, neler söyleyip yaptığından ve nasıl ölüp tekrar dirildiğinden bahsetmekten geçiyordu.

İnsanlar dinlerini değiştirip Hıristiyan kilisesinin mensubu olunca, onlar da duydukları öyküleri kendi bakış açılarından diğer insanlara anlatmaya başladı. Sonra başkalarının anlattığı öykülerle Hıristiyan olanlar da kendi öykülerini anlattı. Ve süreç

böylece devam etti. Kitle iletişim araçlarının ve medyanın olmadığı bir dünyada, tamamıyla ağızdan ağza, yani sözlü olarak bir din yayıldı.

Peki, İsa hakkında öyküleri anlatanlar kimlerdi? Bu anlatıcılar, hemen her olayda İsa'yı tanımayan veya onu tanıyanları tanımayan kişilerdi. Gelin farazi bir örnekle durumu açıklayalım. Diyelim ki ben Küçük Asya'da, Efes'te yaşayan bir bakırcıyım. Bir yabancı kasabama gelir ve İsa'nın mucizevî yaşamı ve ölümü hakkında vaaz etmeye başlar. Anlattığı bütün öyküleri dinler ve yerel pagan tanrım Athena'ya bağlılığımdan vazgeçerek Yahudi Tanrısı ve O'nun oğlu İsa'nın takipçisi olmaya karar veririm. Daha sonra duyduklarımı tekrarladığım öyküler sayesinde eşimi de bu yeni dine döndürürüm. Eşim de kapı komşumuza bu yeni mesajı anlatır ve onun da bu dini seçmesini sağlar. Komşumuz duyduğu öyküleri tüccar kocasına anlatır ve o da dinini değiştirir. Bu tüccar iş için Smyrna/İzmir kentine seyahat eder ve ortağına bu öykülerden bahseder. O da duyduklarından etkilenerek din değiştirir ve eşine anlatınca o da din değiştirir.

İmdi, dinini değiştiren bu kadın İsa'ya dair pek çok öykü işitmiştir. Peki, kimden, havarilerin birinden mi? Hayır, kocasından. Ya kocası kimden işitmişti? Efes'li tüccar olan kapı komşularından. Peki, o, nereden duymuştu? Eşinden. O kimden? Benim eşimden. Ve o kimden? Benden. Ve ben bütün bunları nereden işitmiştim? Bir görgü tanığından mı? Hayır, kasabaya gelen bir yabancıdan duymuştum.

Ve böylece yıllar ve on yıllar geçerken Hıristiyanlık yayılmış ve nihayetinde birileri çıkıp anlatılan bu öyküleri kâğıda geçirmiştir. Yıllar boyunca görgü tanıkları tarafından objektif haberler şeklinde değil, insanları dine döndürmek için propaganda maksadıyla beşinci, altıncı veya on dokuzuncu elden dinleyenler aracılığıyla nakledilen, anlatılan ve tekrar tekrar yeniden anlatılan bu öykülerin başına neler geldiğini tahayyül edin.

Çocukluğunuzda bir doğum günü partisinde hiç kulaktan kulağa oynadınız mı? Çocuklar daire şeklinde otururlar ve bir çocuk yanında oturan çocuğa bir masal anlatır, o yanında otura-

na, o da yanındakine aktarır ve bu ilk anlatana geri dönene kadar devam eder. En sonda ortaya çıkan masal bambaşka bir şeydir. (Zaten aynı olsa oyun biraz boşuna olurdu.) Bu oyunun aynı dili konuşan, aynı mahalleden, aynı okuldan, aynı yaşlardan ve aynı sosyoekonomik sınıftan gelen çocuklardan oluşan bir grup arasında oynanmadığını; kırk veya daha fazla yıl boyunca farklı ülkelerde, farklı şartlarda, farklı dillerde oynandığını tahayyül edelim. Anlatılanların başına neler gelir? Değişirler.

Bunu göz önünde bulundurunca, İncillerin çelişki ve tutarsızlıklarla dolu olması şaşırtıcı mıdır? Yuhanna Markos'tan farklı öyküler işitti ve aynı öyküyü duyduğunda da farklı şekilde duydu. İncil yazarlarının kendileri kaynaklarının öykülerini apaçık şekilde değiştirdi (Luka'nın, İsa'nın ölüme gidişine ilişkin Markos'un anlatısını nasıl değiştirdiğini hatırlayın). Anlatılanlar bir yazardan diğerine bu kadar çok değişebiliyorsa, sözlü gelenekte ne kadar çok değişebileceğini tahayyül edin.

İnsan bu denli kaotik bir ortamda, İsa hakkında tarihsel herhangi bir şey tespit etme hususunda ümitsizliğe kapılabilir. Bu tür kaynaklardan hareketle tarihsel İsa hakkında ne bilebiliriz ki?

Bu aşamada ümitsiz olmak biraz erken olabilir. Bütün bu sorunların üstesinden gelmek için kaynaklara hassas analiz yöntemleri uygulamak için bazı yollar vardır. Bir yaklaşım, İncillerin dışında konumuz hakkında bilgi verme ihtimali olan başka bir kaynak olup olmadığına bakmaktır. Görünüşe göre bazı kaynaklar olsa da pek faydalı değillerdir.

İsa'nın Yaşamını Yeniden İnşa İçin Diğer Kaynaklar

Eğer İsa hakkında yeteri kadar Hollywood filmi izlediyseniz, İsa'nın Roma İmparatorluğu'nda hakkında en çok konuşulan figürlerden biri olduğunu düşünebilirsiniz. Neticede hastaları iyileştiren, insanlardan cinleri çıkartan ve ölüleri dirilten Tanrı'nın oğlu figürünü her gün göremezsiniz. Ve belli ki Romalı yetkililer etraflarındaki bu Tanrı-insandan çekiniyor, ondan kurtulmak isteyecek kadar gücünden korkuyorlardı. Muhtemelen onun infaz emri yukarıdan, yani doğrudan Roma'dan gelmişti.

Ne yazık ki bütün bunlar tamamen fantezidir. Söyleyeceğim şeyler birçok kişiye tuhaf gelebilir. Ne de olsa İsa, taraflı tarafsız herkese göre Batı medeniyeti tarihindeki en önemli kişidir. Ancak o, kendi döneminin en önemli kişisi değildir. Bilakis, kendi döneminde İsa'nın neredeyse hiç tanınmayan bir figür olduğu bilinmektedir.

Yunan ve Roma kaynakları İsa hakkında ne söyler? Veya soruyu daha doğrudan ifade edecek olursak, eğer İsa birinci yüzyılda (ö. 30 civarı) yaşadıysa ve öldüyse, onun döneminden yüzyılın sonuna kadar (100 yılına kadar diyelim) Yunan ve Roma kaynakları onun hakkında ne söyler? Cevap şaşırtıcıdır. Hiç kimse hiçbir şekilde ona dair hiçbir şey söylemez. Bu döneme ait mevcut herhangi bir pagan kaynağında İsa tartışılmaz, ona meydan okunmaz, saldırıda bulunulmaz, iftira edilmez veya herhangi bir şekilde hakkında konuşulmaz. Ona ait hiçbir doğum kaydı, yargılanması ve ölümüyle ilgili bir anlatı, önemine dair bir yorum veya öğretileri hakkında tartışma söz konusu kaynaklarda yer almaz. Hatta İsa ismi, herhangi bir pagan kaynağında bir kez bile zikredilmez. Üstelik bu döneme ait çok sayıda Yunan ve Roma kaynağı elimize ulaşmıştır: din bilginleri, tarihçiler, filozoflar, şairler ve doğa bilimcilerin yazdıkları, binlerce şahsi mektup ve umumi yerlerdeki binaların kitabeleri mevcuttur. İlk yüzyıla ait hiçbir Yunan ve Roma (pagan) kaynağında İsa'nın adı geçmez.

Araştırmacılar bu durumdan nasıl bir çıkarım yapılması gerektiği hususunda bir şey diyememektedir. En basitinden İsa'nın kendi döneminde önemli bir figür olmadığını varsayalım. Bu doğru da olsa yanlış da olsa gerçek şudur: Eğer İsa'nın ne yaptığı ve söylediğini bilmek istiyorsak, onun imparatorluktaki düşmanlarının söylediklerine itimat edemeyiz. Ve bildiğimiz kadarıyla düşmanları ona dair hiçbir şey söylemiyor.

İsa'nın ilk kez geçtiği pagan kaynağı 112 yılı tarihlidir. Bu kaynağın yazarı Genç Plinius, bir Roma eyaletinde valiydi. İmparatoru Trajan'a yazdığı bir mektupta, bölgesinde kanunsuz olarak toplanan ve kendilerini Hıristiyanlar olarak adlandırılan bir grubun olduğunu belirtiyor ve ne yapması gerektiği konu-

sunda imparatorun görüşünü soruyordu. Mektupta bu kişilerin "Mesih'e bir Tanrı olarak ibadet ettiklerini" ifade ediyor. Plinius'un İsa hakkında söylediklerinin tamamı bundan ibarettir. Eğer tarihsel İsa hakkında bir şeyler bilmek istiyorsanız, bu kaynak size pek bir fayda sağlamaz.

İsa hakkında bundan biraz daha fazla bilgi, Plinius'un arkadaşı olan Romalı tarihçi Tacitus tarafından verilir. 115 yılında Roma tarihini yazan Tacitus, 64 yılında Roma'da Neron'un çıkardığı yangından söz ederken imparatorun "Hıristiyanları" suçladığını zikreder. Tacitus, Hıristiyanların isimlerini nasıl aldığını açıklarken "Tiberius'un döneminde vekili Pontius Pilatus tarafından infaz edilen... Kristus"dan bahseder (Annals, 15:44). Hıristiyanlık "hurafesinin" Roma'da yayılmadan önce ilk olarak Yahudiye bölgesinde ortaya çıktığını söyler. Burada en azından, İncillerde geçen İsa'nın Pilatus'un elinde öldüğü bilgisi teyit edilmiş olur. Ancak İsa'nın gerçekte ne söylediği ve yaptığını bilmek istiyorsak, Plinius gibi Tacitus da bu konuda bize hiçbir şey vermez.

İsa'nın ölümünden sonraki ilk yüzyıla ait (MS 30-130) mevcut tüm Yunan ve Roma (pagan) kaynaklarını taradığımızda bulacağımız şeylerin tamamı şu iki kısa atıftan ibarettir.[2]

Birinci yüzyılın pagan kaynaklarına ilave olarak, fazla olmamakla birlikte bazı Hıristiyan olmayan Yahudi kaynakları mevcuttur. Ancak bunlardan sadece birisi İsa'dan bahseder. Bu kaynak 90 yılı civarında, Âdem ve Havva'nın zamanından kendi dönemine kadar Yahudi halkının yirmi ciltlik tarihini yazan

---

[2] Tarihçi Suetonius'un da İsa'ya atıf yaptığı zaman zaman düşünülür. İsa'nın ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Yahudilerin Claudius'un idaresi altında Roma'dan sürülüşünü tartışırken Suetonius, bu sürgün olayının "Chrestus tarafından başlatılan" isyanlar nedeniyle olduğunu yazar. Bazı araştırmacılar bunun "Christ" (Mesih) adının hatalı bir telaffuzu olduğunu ve Roma'daki Yahudilerin, İsa'nın Mesih olduğuna dair Hıristiyan iddialarından ötürü bir isyan halinde olduklarını iddia etmişlerdir. Bu da bir ihtimaldir. Ancak yine, bu bilgi doğru olsa bile bize İsa'nın yaşamı hakkında herhangi bir somut tarihsel bilgi sağlamaz. Diğer ihtimal Suetonius'un söylediği şeyi kastettiği ve isyanların Chrestus adlı bir adam tarafından başlatıldığıdır.

meşhur Yahudi tarihçi Flavius Josephus'un eseridir. Bu uzun eserde Josephus İsa'dan pek bahsetmez ancak iki yerde ona atıfta bulunur. Atıfların birinde, "Mesih olarak isimlendirilen İsa'nın kardeşi" ifadesiyle Yakup olarak bilinen kişiyi saptamakla yetinir (Antiquities of the Jews, 20.9.1).

Diğer atıf daha geniştir fakat aynı zamanda sorunludur. Burada Josephus, kendisinin bizzat Hıristiyan olduğunu itiraf eder gibi gözükür ancak diğer eserlerinden onun Hıristiyan olmadığını biliyoruz (başka şeylerle birlikte bir otobiyografi de yazmıştır). Araştırmacılar Josephus'un yazılarının Orta Çağ boyunca Yahudiler tarafından kopyalanmadığını, çünkü onun MS 70 yılında Kudüs'ün yıkıldığı Roma ile yapılan felaket savaşta Yahudilere ihanet eden bir hain olarak (muhtemelen doğru bir şekilde) gördüğünü uzun zamandır bilmektedir. Bundan ötürü onun yazıları Hıristiyanlar tarafından kopyalanmıştır. Josephus'un İsa'dan bahsettiği yerde Hıristiyan bir kâtibin İsa'nın gerçekte kim olduğunu açıklamak metne bir takım özel bilgiler sokuşturduğu aşikârdır. Kâtip tarafından metne yapılan muhtemel ilaveleri parantez içine aldım:

> Bu sırada bilge bir insan [eğer ona gerçekten bir insan denilebilirse] olan İsa tezahür etti, [çünkü] o, hayret uyandıran işler yapan biriydi, hakikati memnuniyetle insanlara bildiren bir halk öğretmeniydi. Ve o, hem Yahudiler hem de Yunan kökenliler arasında ciddi bir takipçi kitlesi kazandı. [O, Mesih'ti.] Aramızdaki yöneticiler tarafından yapılan bir suçlama nedeniyle, Pilatus onu çarmıha gerilmeye mahkûm etti. Daha önceden onu sevenler, onu sevmekten vazgeçmedi. [Çünkü o, onlara üçüncü gün yeniden göründü, tıpkı ilahi peygamberlerin daha önce bahsettiği gibi, başka birçok mükemmel şeyler gibi, o dirilmişti.] Ve işte bu güne kadar onun adıyla Hıristiyan olarak bilinen kavim yok olmadan devam etti (Antiquities18.3.3).[3]

---

[3] Bu metnin ve bu bölümde zikredilen diğerlerinin geniş bir tartışması için bkz., John Meier, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*, New York: Doubleday, 1991, I. cilt.

Birinci yüzyılın en önemli Yahudi tarihçisinin İsa hakkında en azından bazı şeyler biliyor olması kesinlikle dikkate değerdir. Bu çerçevede Josephus'un, İsa'nın iddia edildiği üzere şaşırtıcı işlere imza atan, geniş bir takipçi kitlesine sahip olan ve Pontius Pilatus tarafından çarmıha mahkûm edilen bir öğretmen olduğuna yönelik tespitleri özellikle önemlidir. Bu anlatı, İsa'nın yaşamına ve ölümüne dair İncillerde anlatılan bazı önemli hususları teyit eder. Ancak parantez içine alınan yorumları dâhil etseniz bile, İsa'nın tam olarak ne yapıp söylediği veya onun suçlanıp ve ölüme mahkûm edilmesine yol açan şartların neler olduğunu tam olarak ortaya koymanız mümkün değildir.

İsa'nın ölümünden sonraki ilk yüzyılda onu zikreden Hıristiyan olmayan -Yahudi veya pagan- başka bir kaynak yoktur.

Daha sonraki dönemlere ait elbette pek çok Hıristiyan kaynağı vardır. Örneğin, ikinci ve üçüncü yüzyıla ve daha sonrasına ait çok sayıdaki başka İncil mevcuttur. Bu kaynakları gelecek bölümde gözden geçireceğiz. Burada İsa'ya dair bu diğer anlatıların son derece ilgi çekici ve okunmaya değer olduğunu göreceğiz. Ancak yine de genel itibariyle bu kaynaklar bize güvenilir tarihsel bilgiler sunmaz. Hepsi Yeni Ahit İncillerinden daha geç tarihlidir ve ilgi çekici olsa da Tanrı'nın oğlu'na ilişkin efsanevi öykülerle doludur.

Yeni Ahit'in diğer kitaplarının bizlere İsa hakkında ilave bilgiler sağlayabileceği düşünülebilir ancak burada da yine pek bir şey bulamayız. Mesela havari Pavlus İsa'nın ölümü ve dirilişi hakkında sıkça konuşur, ancak İsa'nın yaşamı hakkında -ölmeden önce ne söylediği ve yaptığı hakkında- hemen hiçbir şey söylemez. Birkaç yerde Pavlus, İncillerin naklettiği şeyleri -İsa'nın Yahudilere elçilik yapmak için gönderilmiş bir Yahudi olduğu, İsa'nın- birinin ismi Yakup olan kardeşlerinin ve on iki havarisinin olduğu gibi şeyleri- tasdik eder. İsa'nın "Son Akşam Yemeği'ndeki konuşmasına ve diğer iki sözüne -takipçilerinin boşanmaması gerektiği ve kendilerine vaaz edenlere ödemede bu-

lunmaları gerektiği konularına- değinir.[4] Bunların dışında Pavlus bize pek bir şey söylemez. Yeni Ahit'in diğer yazarları bize ondan da az şey söyler.

Bu hızlı incelemenin sonunda şunu söyleyebiliriz: Eğer tarihsel İsa'nın yaşamı hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsak, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın dört İncilini kullanmak dışında başka bir seçeneğimiz neredeyse yok gibidir. Öte yandan İncillerdeki bilgilerin de görgü tanıkları tarafından aktarılan tarafsız anlatılar olmadığını biliyoruz. İnciller, olaylar yaşandıktan on yıllar sonra, İsa hakkında sözlü gelenekle aktarılan, zaman içinde değiştirilmiş, hatta uydurulmuş öyküleri duyan yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. İncillerde anlatılan öykülerde çok sayıda çelişki ve tutarsızlık vardır ve bizzat İncil yazarları öyküleri uygun gördükleri şekilde değiştirmişlerdir. Gerçekten tarihsel olarak ne olduğunu ortaya koyabilmek için bu tür kaynaklar nasıl kullanılabilir? Aslında bazı yollar vardır. Araştırmacılar, özenle ve dikkatle takip edildiği takdirde, İsa'nın gerçekte kim olduğuna ilişkin bazı bulgular sağlayabilecek birtakım metodolojik ilkeler geliştirmişlerdir.

Tarihsel Malzemenin Doğruluğunu Belirleme Kriterleri

Burada ifade edeceğimiz ilkeler öyle fazlaca karmaşık değildir. Buraya kadar İncil geleneklerine dair gördüğümüz her şeyi dikkate aldığımızda onlar bir anlam ifade eden hususlardır. Birincisini hemen tahmin edebilirsiniz:

1. *Ne kadar erkense o kadar iyidir:* İsa'nın hakkındaki öykülerin tekrar tekrar anlatılması, yazılı kaynakların tadil edilmesi, ilaveler yapılması ve düzenlenmesi sebebiyle ona dair geleneklerin zamanla değişmesi, daha erken kaynakların sonrakilerden daha güvenilir olduğu anlamına gelir. Sekizinci yüzyıla ait İnciller (her ne kadar onları okumak son derece keyifli olsa da) genel

---

[4] Bkz., Galatyalılar, 4:4; Romalılar, 15:7; 1. Korintliler, 9:5; Galatyalılar, 1:19; 1. Korintliler, 15:5; 1. Korintliler, 11:22-25; 1. Korintliler, 7:10-11, ve 1. Korintliler, 9:14.

bir kural olarak ilk yüzyıla ait İnciler kadar tarihsel açıdan güvenilir değildir.

Yuhanna, dört Yeni Ahit İncilinin en sonuncusudur ve tarihsel olarak diğerlerinden daha az güvenilirdir denilebilir. Burada, İsa'nın, Fısıh kuzularının boğazlandığı gün ölen Fısıh Kuzusu olduğu veya Tanrı ile eşit olduğunu iddiası gibi gelenek içinde daha sonraki gelişmeleri temsil eden görüşler sunulur. Bu durum Yuhanna'daki her şeyi tamamen göz ardı edeceğimiz anlamına gelmez, aksine diğer kriterleri de onun anlatılarına uygulamamız gerekir. Ancak genel olarak konuşmak gerekirse kaynaklar ne kadar erkense o kadar iyidir.

Mevcut en erken İncilimiz Markos'tur ve Yuhanna'dan daha güvenilir bilgiler ihtiva edebilir. Ancak Markos daha sonraki İnciller için yegâne kaynak değildir. Muhtemelen Markos kadar erken üretilmiş başka bir İncil kaynağı da vardır ancak bu kaynak artık mevcut değildir. Daha önceki bir bölümde Matta ve Luka'nın, kaynak olarak kullanarak öykülerinin çoğunu Markos'tan aldıklarına işaret etmiştim. İsa'ya dair hem Matta'da hem de Luka'da bulunup Markos'ta bulunamayan diğer önemli gelenekler de vardır. Bunların, hepsi olmasa da, pek çoğu İsa'nın sözlerini, örneğin Rabbin duası ve Güzellemeleri (Matta'da ve Luka'da bulunur ancak Markos'ta bulunmaz) içerir. Sonraki İnciller bu gelenekleri Markos'tan almadığına göre nereden aldılar? Matta'nın Luka'dan almadığı veya Luka'nın da Matta'dan almadığını düşünmek için geçerli nedenler mevcuttur. Bu yüzden araştırmacılar on dokuzuncu yüzyıldan beri Matta ve Luka'nın bunları başka bir kaynaktan aldığını düşünmeye başlamışlardır. Bu görüşü ortaya atan araştırmacılar bu kaynağı, Almanca "kaynak" anlamına gelen bir kelime olan *Quelle* olarak isimlendirmiştir. Bu bilinmeyen ek "kaynak" kısaca *Q* olarak adlandırılmaktadır.[5]

---

[5] Daha fazla bilgi için benim kitabıma bkz., *New Testament: A Historical Introduction*, 7. bölüm.

O halde *Q*, Matta ve Luka'da bulunan ancak Markos'ta bulunmayan malzemenin kaynağıdır. Görünüşe göre bu malzeme, sonraki iki İncil yazarının ulaşabildiği ancak şu anda kaybolan bir İncil'den gelir. *Q* kaynağında neler olduğunu (veya olmadığını) bilemiyoruz, ancak Matta ve Luka'nın, Markos'ta bulunmayan bir öyküyü kelimesi kelimesine aynı şekilde aktardığı yerlerde bunun *Q* kaynağından geldiği düşünülür. Yani, Markos ve *Q* bizim en erken iki kaynağımızdır. Matta kendi İncili için bir veya daha fazla yazılı veya sözlü kaynak kullanmıştır. Bu kaynakları Matta kaynakları veya kısaca *M* olarak isimlendiriyoruz. Sadece Luka'ya özgü malzemeleri sağlayan kaynaklara da L diyoruz. Böylece Matta ve Luka İncillerinden önce gelen dört mevcut kaynak olmuş oluyor. Bunlar: Markos, *Q*, *M*, *L* (*M* ve *L* muhtemelen birden fazla kaynaktan oluşur). Bunlar, İsa'nın yaşamını yeniden inşa edilebilmesi için elimizdeki en erken malzemelerimizdir.[6]

2. *Ne kadar çoksa o kadar iyidir.* Sadece tek bir kaynaktan bize gelen bir İsa öyküsü varsa, o kaynağın yazarı bu öyküyü kendisi üretmiş olabilir. Peki, bir öyküye birbirinden bağımsız birden fazla kaynakta rastlanırsa ne olur? Bu öykü her iki kaynak tarafından da uydurulmuş olamaz. Aksine birbirinden bağımsız olmaları sebebiyle söz konusu öykü ikisinden de önce biliniyor olmalıdır. Bundan ötürü birden fazla birbirinden bağımsız kaynakta bulunan öykülerin daha eski ve sahih olma ihtimali daha yüksektir (Dikkat: Aynı öykü Matta, Markos ve Luka'da bulunuyorsa, bu öykünün *üç* değil, tek bir kaynağı olduğu anlamına gelir. Çünkü Matta ve Luka onu Markos'tan almışlardır).

Mesela hem Matta hem Luka, birbirinden bağımsız olarak İsa'nın Nasıra'da büyüdüğüne işaret ederler ancak İsa'nın oraya nasıl gittiğiyle ilgili öyküler birbirinden farklıdır. Bu yüzden biri M'den, diğeri L'den almıştır. Markos da aynı şeyi söyler. Hatta

---

[6] Bazı araştırmacılar, kanonik olmayan Tomas İncili'nin, İsa'nın pek çoğu Yeni Ahit'te bulunmayan 114 sözünü içermesinden ötürü bazı özgün gelenekleri muhafaza ettiğini düşünmektedir.

Sinoptik İncilleri veya onların kaynaklarını kullanmayan Yuhanna da aynı fikirdedir. Sonuç? Birbirinden bağımsız kaynaklar tarafından tasdik edildiğine göre İsa büyük ihtimalle Nasıralıdır. Bir başka örnek: İsa, Markos'un başında, *Q*'nun başında (Matta ve Luka, Yahya'nın çağrısının Markos'ta bulunmayan kısımlarını bildirirler) ve Yuhanna'nın girişinde Vaftizci Yahya ile ilişkilendirilir. Sonuç? İsa, kuvvetle muhtemel elçilik görevinin başlangıcında Vaftizci Yahya ile beraberdir.

3. *Geleneklere ne kadar aykırıysa o kadar iyidir.* Tekrar tekrar gördüğümüz üzere, İsa hakkındaki öyküler çelişki ve tutarsızlıklarla doludur. Çünkü farklı anlatıcılar ve yazarlar kendi görüşlerine uydurmak için gelenekleri değiştirmişlerdir. O halde, dönemin "Hıristiyan" söylemiyle açıkça *uyuşmayan* gelenekleri anlatanların görüş ve bakış açılarını yansıtmayan hususları nasıl değerlendirebiliriz? Bu gelenekler, Hıristiyan öykü anlatıcıları tarafından uydurulmuş olamaz ve bu yüzden onların tarihsel olarak doğru olması oldukça muhtemeldir. Buna "benzeşmezlik kriteri" denir ve bu zaman zaman kafa karıştırıcı olabilir. Erken dönem Hıristiyanlarının İsa hakkında söylediği şeylere benzemeyen herhangi bir İsa geleneği muhtemelen daha sahihtir. Yukarıda değindiğimiz iki örneği ele alalım: Hıristiyanlar İsa'nın aslında Beytüllahimli olduğunu söylemek isteyebilirlerdi. Çünkü Beytüllahim Davut'un oğlunun ortaya çıkacağı yerdir (Mika, 5:2). Fakat Kurtarıcının kimsenin duymadığı, küçük ve sakin bir kasaba olan Nasıra'dan geldiğine dair bir öyküyü kim uydurabilirdi ki? Bu gelenek herhangi bir Hıristiyan söylemini desteklemez. O halde, belki de biraz ironik olarak, bu öykü tarihsel olarak muhtemelen doğrudur. Veya Vaftizci Yahya'yı ele alalım. En erken anlatımız olan Markos'ta Yahya, İsa'yı vaftiz eder. Hıristiyanlar bunu uydurmuş olabilir mi? Erken dönem Hıristiyan geleneğinde manevi olarak daha üstün olanın daha aşağı olanı vaftiz ettiğine inanıldığını hatırlayalım. Bir Hıristiyan İsa'nın başka biri tarafından, dolayısıyla daha aşağı derecedeki biri tarafından vaftiz edildiğini uydurmuş olabilir mi? Dahası Yahya, insanları "günahlarının bağışlanması için" vaftiz ediyordu (Markos, 1:4).

İsa'nın günahları için bağışlanmaya ihtiyaç duyduğunu kim iddia etmek ister? Bu pek olası değildir. Sonuç? İsa, muhtemelen gerçekten elçilik görevinin başlangıcında Vaftizci Yahya ile bir araya geldi ve büyük olasılıkla onun tarafından vaftiz edildi.

4. *Bağlama uymalıdır.* İsa birinci yüzyılda Filistin bölgesinde yaşayan bir Yahudi olduğundan, onun hakkındaki herhangi bir geleneğin makul olabilmesi için onun, İsa'nın kendi tarihsel bağlamına uyması gerekmektedir. Üçüncü veya dördüncü yüzyılda farklı yörelerde yazılmış sonraki dönem İncillerinin pek çoğu, İsa'ya dair onun kendi bağlamında hiçbir anlam ifade etmeyen şeyler söyler. Bunlar tarihsel olarak makul olmayan şeyler olarak ayıklanabilir. Lakin dört kanonik İncil'de de makul olmayan hususlar vardır. Yuhanna İncili'nin üçüncü bölümünde İsa'nın "Sen yeniden doğmalısın" dediği Nikodim'le meşhur bir konuşması yer almaktadır. "Yeniden" olarak tercüme edilen Yunanca kelime aslında iki anlama sahiptir: sadece "ikinci kez" anlamına değil, aynı zamanda "yukarıdan" anlamına da gelir. Söz konusu kelime Yuhanna'da kullanıldığı diğer yerlerde "yukarıdan" anlamına gelmektedir (Yuhanna, 19:11,23). Yani İsa Yuhanna 3'te Nikodim'le konuşurken kastettiği şey, bir kimse yukarıda gökte ebedi yaşama sahip olabilmek için yukarıdan doğmasıdır. Buna rağmen Nikodim İsa'nın sözünü yanlış anlar ve kelimenin diğer anlamını, yani ikinci kez doğmak gerektiğini kastettiğini düşünür. Endişeli bir halde "Yaşlanmış bir adam annesinin rahmine ikinci kez girip doğabilir mi?" diye sorar. İsa onu düzeltir: O fiziksel olarak ikinci bir doğumla ilgili değil, semavi yani yukarıdan gelen doğumdan bahseder.

Nikodim'le olan bu konuşma, belli bir Yunanca kelimenin iki anlama sahip olmasına (*double entendre*) dayanır. İkili anlam olmaması durumunda bu konuşma pek anlamlı olmaz. Sorun şudur: İsa ve Kudüs'teki bu Yahudi din adamı Yunanca değil, Aramice konuşuyordu. Fakat "yukarıdan" için kullanılan Aramice kelime, aynı zamanda "ikinci kez" demek değildir. Bu, sadece Yunanca'da anlamlı olan bir kullanımdır. Sonuç itibariyle

bu konuşma -en azından Yuhanna İncili'nde tasvir edildiği şekliyle- hiç yaşanmamış gibi görünmektedir.

Evet, bunlar, araştırmacıların İsa'ya ilişkin muhtelif gelenekleri, özellikle Yeni Ahit İncillerinde yer aldıkları şekliyle incelemek için kullandıkları kriterlerdir. Bunların özenli ve titiz bir şekilde tatbik edilmesiyle birtakım müspet sonuçlara ulaşılabilir. Bu durumda muhtemelen, tarihsel İsa hakkında bazı şeyleri bilebiliriz. Peki, bunlar nelerdir?

APOKALİPTİK BİR PEYGAMBER OLARAK İSA

Albert Schweitzer'in başyapıtı olan *Tarihsel İsa'yı Soruşturma* (*The Quest of the Historical Jesus*)[7] adlı eserinin yayımlanmasından itibaren yaklaşık yüzyılı aşkın bir süredir Avrupa ve Kuzey Amerika'daki araştırmacıların çoğunluğu İsa'yı apokaliptik bir Yahudi peygamberi olarak görmektedir.[8] Schweitzer'den sonra konu üzerine pek çok sayıda çalışma yapılmıştır. Kendisi yukarıda ortaya koyduğum kriterleri titizlikle uygulamış değildir (çünkü bunlar onun zamanından sonra geliştirilmiştir), ancak yine de sezgilerinde haklı çıktığı görülmektedir.

İsa'nın Öğretileri

Döneminin diğer apokaliptikleri gibi, İsa da dünyayı düalist terimler bağlamında iyi ve kötü güçlerden oluşan bir anlayışla algılamıştır. Mevcut çağ İblis, cinler, hastalık, felaket ve ölüm gibi kötülüğün güçleri tarafından kontrol edilmektedir. Ancak Tanrı, bunları bertaraf etmek ve daha fazla acı, sefalet ve eziyetin olmayacağı kendi iyi krallığını, yani Tanrı'nın Krallığı'nı getirmek için çok geçmeden (duruma) müdahale edecektir. İsa'nın takipçileri, bu krallığın kısa zamanda, daha doğrusu kendi yaşamlarında gerçekleşmesini umabilirlerdi. Tanrı'nın Krallığı İsa'nın, "İnsanoğlu" (Yahudi Kutsal Kitabı'nda geçen bir pasaja gön-

---

[7] İlk olarak 1906'da yayımlanan bu eser hâlen okumaya değerdir (New York: Macmillan, 1978).

[8] Yahudi apokaliptik düşüncesinin mahiyeti ve anlamına dair bir tartışma için yukarıdaki bölümlere bakınız.

derme yapar, Daniel, 7:13-14) diye adlandırdığı yeryüzünün kozmik yargıcı tarafından getirilecekti. İnsanoğlu dünyaya ayak bastığında kötüler ortadan kaldırılıp iyilerin ödüllendirileceği bir yargılama söz konusu olacaktı. Şimdilerde acı çekip zulüm görenler o zaman yüceltilecek; şimdi kötülerde iş tutup dört başı mamur olanlarsa o zaman zelil edilecekti. İnsanlar kötü davranışlarından pişmanlık duyup tövbe etmeli, İnsanoğlunun gelişi ve onun ardından tezahür edecek Tanrı'nın Krallığı için hazırlık yapmalıydı, zira bütün bunların olması an meselesiydi.

İsa'nın bu görüşlerini Pazar Okullarında veya vaaz kürsülerinde pek duymazsınız. Ancak bunlar ülkenin her yerindeki önde gelen akademi ve ilahiyat okullarında pek çok yıldır öğretilmektedir. İsa'yı bu apokaliptik terimler bağlamında değerlendirmek gerektiği konusunda kuvvetli deliller vardır. En önemlisi, İsa'yı böyle takdim eden ve tamamı Yeni Ahit İncillerinde bulunan bu gelenekler, sahihlik kriterlerimizi sağlayan anlatılardır.

Bu görüşün İncillerde bulunan en erken görüş olduğuna yönelik bazı delilleri daha önce gördük. Önceki bir bölümde işaret ettiğim gibi Sinoptik İncillerde İsa, Tanrı'nın Krallığı'nın geleceğinden bahsetmiştir. Bu krallık öldüğümüzde gideceğimiz "cennet" (bu daha sonraki Hıristiyan geleneğinin bir anlayışıdır, bunu yedinci bölümde daha detaylı olarak tartışacağım) değil, burada yeryüzünde, Tanrı tarafından Mesih vasıtasıyla idare edilecek, en alttakilerin en üste çıkacağı, en üsttekilerin en alta düşeceği, her şeyin kusursuz olacağı gerçek bir krallıktır. Sadece son İncil Yuhanna'da İsa bu krallığın çok yakında geleceğinden bahsetmez. Peki, bu öğreti neden son İncil'de yer bulamamış olabilir? Kuşkusuz bu krallık o zamanda gelmemiş ve sonraki İncil yazarı İsa'nın mesajını kendi dönemi için yeniden yorumlamak zorunda kalmıştır. Ancak en erken İncil gelenekleri, İsa'nın mesajını gelecek Tanrı'nın Krallığıyla birlikte açıklarlar.

Nitekim bu mesaj, genel olarak erken dönem kaynaklarımızda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda o, Markos ve *Q* gibi en erken kaynaklarımızın en önemli mesajıdır. Markos'ta İsa şöyle der:

> Bu vefasız ve günahkâr kuşağın ortasında, kim benden ve benim sözlerimden utanırsa, İnsanoğlu da, Babası'nın görkemi içinde kutsal meleklerle birlikte geldiğinde o kişiden utanacaktır (Markos, 8:38).
>
> İsa, "Size doğrusunu söyleyeyim" diye devam etti, "Burada bulunanlar arasında, Tanrı Krallığının güçlü biçimde gerçekleştiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var (Markos, 9:1).
>
> Ama o günlerde, o sıkıntıdan sonra, 'Güneş kararacak, Ay ışık vermez olacak, Yıldızlar gökten düşecek, Göksel güçler sarsılacak.' O zaman İnsanoğlu'nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler. İnsanoğlu o zaman meleklerini gönderecek, seçtiklerini yeryüzünün bir ucundan göğün öbür ucuna dek, dünyanın dört bucağından toplayacak... Size doğrusunu söyleyeyim, bütün bunlar olmadan bu kuşak ortadan kalkmayacak (Markos, 13:24-27, 30).

İnsanoğlu gelecek, dünyayı yargılayacak, İsa'nın tarafında olanlar ödüllendirilecek, diğerleri cezalandırılacak. Bütün bunlar İsa'nın kendi neslinde meydana gelecek. Bu apokaliptik mesaj İsa'nın çağrısına ilişkin en erken anlatılarımızın tamamında bulunur.

Markos'da olmayıp Luka ve Matta'da olan, yani Q kaynağında İsa'nın ne dediğine bir bakalım:

> Şimşek çakıp göğü bir ucundan öbür ucuna dek nasıl aydınlatırsa, İnsanoğlu kendi gününde öyle olacaktır... Nuh'un günlerinde nasıl olduysa, İnsanoğlu'nun günlerinde de öyle olacak. Nuh'un gemiye bindiği güne dek insanlar yiyip içiyor, evlenip evlendiriliyorlardı. Sonra tufan gelip hepsini yok etti... İnsanoğlu'nun ortaya çıkacağı gün de aynısı olacaktır. (Luka, 17:24; 26-27, 30; krş. Matta, 24:27, 37-39).
>
> Ama şunu bilin ki, ev sahibi, hırsızın hangi saatte geleceğini bilse, evinin soyulmasına fırsat vermez. Siz de hazır olun. Çünkü İnsanoğlu beklemediğiniz saatte gelecektir (Luka, 12:39; Matta, 24:44)

İsa, Matta'nın M kaynağından (veya kaynaklarından) aldığı malzemede de benzer bir mesajı vaaz eder:

> Deliceler nasıl toplanıp yakılırsa, çağın sonunda da böyle olacaktır. İnsanoğlu meleklerini gönderecek, onlar da insanları günaha düşüren her şeyi, kötülük yapan herkesi O'nun krallığından toplayıp kızgın fırına atacaklar. Orada ağlayış ve diş gıcırtısı olacaktır. Doğru kişiler o zaman Babaları'nın egemenliğinde güneş gibi parlayacaklar. Kulağı olan işitsin! (Matta, 13:40-43).

Kriterlerimizden biri, İsa'nın sözlerine ilişkin bağımsız tanıklıkları birden fazla kaynaktan çıkarmak olduğuna göre, İsa'nın İnsanoğlu'nun yeryüzünü yargılamak üzere gelişinin an meselesi olduğunu vaaz ettiği fikri bu kriteri tam olarak sağlar.

Bunun kadar önemli olan bir başka husus, bu bağımsız tanıklıklar içeren söylemlerin bazılarının benzeşmezlik kriterini de geçmesidir. Örneğin Markos 8:38'de aktarılan şu söylem: "Bu vefasız ve günahkâr kuşağın ortasında, kim benden ve benim sözlerimden utanırsa, İnsanoğlu da, Babası'nın görkemi içinde kutsal meleklerle birlikte geldiğinde o kişiden utanacaktır." Pavlus'ta gördüğümüz gibi ilk Hıristiyanların İsa'nın yeryüzünün kozmik yargıcı olduğunu düşündükleri iyi bilinmektedir. Hıristiyanlar Markos'taki bu âyeti okuduklarında doğal olarak İsa'nın bizzat kendinden bahsettiğini düşünürler. Ama bir daha yakından bakınız. İsa kendisini İnsanoğlu olarak tanımlamaz. Eğer ne yapacağınızı bilmiyorsanız (ve bu tür iddialarda bulunurken ön yargılarınızı bir kenara bırakmalısınız), onun gerçekten kendisi ve İnsanoğlu arasında ayrım yaptığını düşünebilirsiniz. Her kim İsa'yı dinlemezse, İnsanoğlu gökten geldiğinde yargılanacaktır.

Daha sonra uydurdukları sözleri İsa'ya atfeden bazı Hıristiyanlar, İsa'nın kendiyle İnsanoğlu'nu ayırdığı söylemini uydurmuş olabilir mi? Bu pek olası değildir. Eğer Hıristiyanlar bu söylemi uydurmuş olsalardı, cümleyi bu şekilde kurmaz, şuna benzer bir şey söylerlerdi: "Kim benden, yani İnsanoğlu'ndan, utanırsa ben, İnsanoğlu da ondan..." Bu da söz konusu sözün muhtemelen İsa'ya kadar gerçekten gittiği anlamına gelir.

Başka bir örneği ele alalım. *Q*'dan alınan bir sözde İsa müritlerine şöyle söyler: "Size doğrusunu söyleyeyim, her şey yeni-

lendiğinde, İnsanoğlu görkemli tahtına oturduğunda, siz, evet ardımdan gelen sizler, on iki tahta oturup İsrail'in on iki kabilesini yargılayacaksınız (Matta, 19:28; ayrıca bkz. Luka, 22:28-30). Gelecekteki yargılama hakkındaki bu söz neredeyse kesinlik derecesinde sahihtir, İsa gerçekten de böyle söylemiştir. Niçin? İsa'nın kime hitap ettiğine dikkat ediniz. On iki havarisine. Bu havariler grubuna Yahuda İskaryot'da dâhildir. İsa'nın ölümü ve müteakip olaylardan sonra, Yahuda İskariyot'un Tanrı'nın Krallığı'ndaki on iki yargıçtan biri olacağını söyleyecek herhangi bir Hıristiyan olamaz. Diğer bir ifadeyle, hiçbir Hıristiyan bu sözü sonradan uydurmuş olamaz. Bu da bu sözün İsa'ya kadar gittiği anlamına gelir. İsa, havarilerinin geleceğin, yani dünyadaki Tanrı'nın Krallığı'nın yargıçları olacağına inanıyordu.

Son bir benzeşmezlik örneği, İnsanoğlu'nun ihtişamlı tahtına oturup koyunlarla keçileri birbirinden ayırdığı nihai yargılamayla ilgilidir (Matta 25'te anlatılan bu husus M'den gelir). "Koyunlar", açları doyurma, çıplakları giydirme ve hastalarla ilgilenme gibi yapmış oldukları bütün iyi işler sayesinde ebedi ödül olarak cennete girerler; "keçiler" ise iyi işler yapmadıkları için sonsuz cezaya mahkûm edilirler. Peki, sonraki zamanlarda yaşayan bir Hıristiyan bu hususi geleneği uydurmuş olamaz mı? İsa öldükten sonra takipçileri, bir kimsenin iyi işler yaparak değil, İsa'nın ölümüne ve yeniden dirilişine inanarak Tanrı'nın rızasını kazanıp ve ebedi mükâfata nail olabileceğini iddia etmişlerdi. Böylece bu öykü, bir kimsenin iyi işler yapmakla ödüllendirileceğini belirtmek suretiyle daha sonraki öğreti geleneğine aykırı düşmektedir. Dolayısıyla bu söz de İsa'ya kadar gidiyor olmalıdır.

Kısacası İsa, İnsanoğlu'nun çok kısa bir zaman içinde gökten yargılamak üzere geleceğini ve insanların davranışlarını düzeltip Tanrı'nın istediği gibi yaşayarak söz konusu krallığa hazır olmaları gerektiğini öğretmiştir. Bunun içinde başkalarına karşılıksız bir sevgi beslemek de vardır. Bu bağlamda İsa'nın Kutsal Kitap'tan şu sözü naklettiği söylenir: "Komşunu kendin gibi sev" (Levililer, 19:18'i naklen Matta, 22:39). Onun bu görüşü "İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle

davranın" (Matta, 7:12) ifadesiyle "Altın İlke" olarak formüle edilmiştir. Tanrı'nın yasasının ahlaki gerekliliklerini daha kısa ve öz bir şekilde ifade etmek zordur. Kutsal Kitap'ın emirlerine uyanlar yaklaşmakta olan yargılama gününde ödüllendirilecek, uymayanlar cezalandırılacaktır. Peki, bu yargılama günü ne zaman gelecektir? Havarilerin kendi yaşamlarında: "Burada bulunanlar arasında, Tanrı'nın Krallığı'nın güçlü biçimde gerçekleştiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var" (Markos, 9:1); "Size doğrusunu söyleyeyim, bütün bunlar olmadan bu kuşak ortadan kalkmayacak (Markos, 13:30).

Bu görüşün birinci yüzyıl Filistin bölgesi bağlamına uyduğu bu dönemle ilgilenen bütün tarihçileri için sarihtir. Çağın sonunu ve İnsanoğlu'nun gelmek üzere olduğunu bildiren tek kişi İsa değildir. Ayrıntılar bir peygamberden diğerine değişse de, diğer Yahudi peygamberler de benzer apokaliptik mesajlara sahipti. Aşağı yukarı İsa ile aynı dönemde yaşayan Yahudilerden apokaliptik fikirlerle dolu Ölü Deniz Yazmaları bugüne ulaşmıştır.

Daha da önemlisi, bunun İsa'dan önce Vaftizci Yahya'nın da mesajı olduğu gerçeğidir. Yahya'nın Luka 3:9'da (Q kaynağından) şöyle dediği nakledilir: "Balta ağaçların köküne dayanmış bile. İyi meyve vermeyen her ağaç kesilip ateşe atılır." Bu apokaliptik bir yargılama tasviridir. Ağaçların iyi meyve vermesinin beklenmesi gibi insanlar da gerekeni yapmazlarsa, akıbetleri kesilen ve yakılan ağaçlara benzer. Ve bu yok olma ne zaman başlayacaktır? Epey yakındır, balta kesmek için "ağaçların kökünde dayanmıştır." İnsanlar "iyi meyve vermeye" -yani Tanrı'nın emirlerini yerine getirmeye- başlamalıdır, aksi takdirde yok olacaklardır.

Bu yüzden İsa'nın elçilik görevine başlarken Yahya ile birlikte olduğunu -birden fazla tanıklık ve benzeşmezliğe dayanarak- bilmek önemlidir. İsa, başından biri apokaliptik fikriyata sahip biriydi ve bu fikirlerini devam ettirdiğini de kaynaklarımızdan öğrenebiliriz. Erken dönem gelenekler apokaliptik söz ve uyarılarla doludur. Daha da önemlisi, İsa'nın ölümünden sonra takipçilerinin de apokaliptik odaklı olmaya devam etmeleridir.

Bu sebeple nihai sonu bizzat göreceklerini ve İsa'nın gökten inip dünyayı yargılayacağını düşünmüşlerdir. Aynı fikir bize ulaşan en erken Hıristiyan dokümanlar olan Pavlus'un yazılarında da yer alır. İsa ve Vaftizci Yahya gibi, erken dönem Hıristiyanları da zamanın sonunu bekleyen apokaliptik Yahudilerdi.

İsa'nın ahlaki öğretilerinin söz konusu bu apokaliptik bağlama yerleştirilmesi gerekmektedir. Çoğu kişi İsa'yı büyük bir ahlak öğretmeni olarak görür ve elbette öyledir. Fakat niçin İsa'nın insanların doğru dürüst davranmaları gerektiğini düşündüğünün farkında olmak önemlidir. Günümüzde etikle uğraşanlar genellikle uzun vadede birlikte mutlu ve müreffeh toplumlar olarak yaşayabilmemiz için ahlaklı olmamız gerektiğini iddia ederler. İsa için uzun vade diye bir şey yoktur. Son geldi gelecek, İnsanoğlu yeryüzünde dünyayı yargılamak için gökten tezahür etmek üzere, Tanrı'nın Krallığı yakında kurulacaktır. Krallıkta yerinizi alabilmek için davranışlarını düzeltmeniz gerekmektedir. Yani davranışları düzeltme gerekliliği toplumu gelecekte daha mutlu kılabilmek için değildir. İsa'nın safında yer alıp ve onun dediklerini yapmadığınız sürece gelecek umutsuzdur. Onu dinlerseniz, Tanrı kötülüğün güçlerini bertaraf edip yeryüzünde iyiliğin krallığını tesis etmek için tarihe müdahale ettiğinde siz de ödülünüzü alırsınız.

İsa'nın Eylemleri ve Faaliyetleri

İsa'yı dünyanın yargılanmasını ve Tanrı'nın krallığının tezahürünü öngören apokaliptik bir peygamber olarak anlamak, İsa'nın işleri ve çalışmalarını birtakım kriterlerle tarihsel olarak saptayıp idrak etmemize yardımcı olur.

Vaftiz

İsa'nın elçilik görevine Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilerek başladığı hemen hemen kesindir. Birden fazla bağımsız kaynağın tanıklığı ve sonraki bir Hıristiyan tarafından uydurulan bir gelenek olmaması sayesinde bundan emin olabiliyoruz. Vaftizin öneminin sadece apokaliptik bir bağlamda anlaşılabileceğini dü-

şünüyorum. O dönemde yaşayan Yahudiler için söz konusu olduğu gibi İsa'nın da seçebileceği pek çok dini grup vardı. Bazı Yahudiler, mümkün olduğunca özen ve itinayla Tanrı'nın şeriatına uymaya ve bunu sürdürmeye niyetli olan Ferisilere katılmıştı. Başkaları, Ölü Deniz Yazmalarını üreten ve etraflarındaki dünyanın bozucu etkilerinden uzak durarak kendi saflıklarını muhafaza etmeye çalışan Esseniler gibi keşiş hayatı yaşayan topluluklara katılmıştı. Bazıları da Mabet'i ve buradaki dini ritüelleri kontrol eden, Roma yetkilileriyle işbirliği içinde Filistin'deki aristokratik gücü temsil eden Sadukilerin yanında saf tutmuştu. Diğerleriyse (Zealotlar) Kutsal Toprakları kurtarma konusunda oldukça istekli, Tanrı'nın başlangıçta kendilerine verdiğine inandıkları topraklara egemen olan bir devlet olarak İsrail'i tesis etmek için Roma güçlerine karşı silahlı mücadeleyi teşvik ediyordu.

İsa, bu grupların hiçbirine katılmadı. Bunun yerine insanlara çok yakın gelecekte tezahür edecek yargılama günü için hazır olmalarını öğütleyen apokaliptik bir peygamber olan Vaftizci Yahya ile birlikte hareket etti. İsa niçin Yahya'nın safında yer aldı? Çünkü diğerlerinin mesajıyla değil, Yahya'nınkiyle hemfikirdi. Kendisinden önce Yahya ve ondan sonra gelen takipçileri gibi İsa da apokaliptik beklentileri olan biriydi.

On İki Havari

İsa'nın yakın çevresi mahiyetinde on iki takipçisini havari olarak seçtiği konusunda pek şüphe yoktur. Farklı İncilere ilaveten Pavlus ve Elçilerin İşleri kitabının yazarı bu duruma birbirlerinden bağımsız olarak tanıklık eder. Ayrıyeten, İsrail'in on iki kabilesini krallıkta idare edecek on iki kişi hakkındaki söz de benzeşmezlik kriterini başarıyla sağlar. Ancak İsa neden on iki havari seçti? Niçin dokuz değil veya on dört değil?

Bunun sebebi tabii ki yıl boyunca sırayla her birini ayın havarisi seçmek değildi. Meselenin İsa nezdinde sembolik bir değeri olduğu görülür. Aslında Tanah'ta Tanrı'nın halkı -İsrail halkı- on iki kabileden oluşuyordu. İsa'ya göre, gelecek olan Tanrı'nın Krallığı'nda bu on iki kabile yeniden oluşturulacak, Tan-

rı'nın gerçek halkı on iki havari tarafından idare edilecekti. Dizinin dibinde duran on iki havari seçmek suretiyle İsa, kendisini ve öğretilerini takip edenlerin Tanrı'nın Krallığı'na gireceğine işaret etmiş oluyordu. Bu krallığa Yahudilerin hepsi giremeyecekti. Sadece davranışlarını düzeltip ve İsa'nın öğretilerini takip edenler gelecek yargılamayı geçebilecekti. Başka bir ifadeyle, on ikinin seçimi bir tür kripto apokaliptik mesajdı.

Şifacı ve Cin Çıkartan İsa

Tarihçilerin İsa'nın gerçekten de mucize gösterip göstermediğine ilişkin kesin ne söyleyebildiğini bu bölümün sonunda tartışacağım. Şimdilik onun hastaları iyileştirme, cinleri çıkarma ve ölüleri diriltme gibi mucizeler gösterdiğine yaygın olarak *inanıldığına* işaret etmek yeterlidir. İsa'nın mucizeleriyle ilgili anlatılar pek çok bağımsız kaynakta yer alır. Bu anlatılar benzeşmezlik kriterini kuşkusuz geçemez: Erken dönem kilisesinde anlatıcılar Hıristiyanlığa döndürmeye çalıştıkları insanlara doğal olarak İsa'nın sadece bir fani olmadığını, halka yönelik elçilik görevinde Tanrı tarafından özellikle desteklendiğini anlamalarını istemişlerdir. Her dönemde onun muhteşem mucizelerine dair öyküler uydurulmuştur, Yeni Ahit'e giremeyen İncillerde geçen öykülerin daha da abartılı olması bu hususu gözler önüne serer. Fakat erken dönemde bile bu öyküler epey yaygındı ve bu noktada benim için önemli olan, geleneğin ilk aşamalarında bu mucize öykülerinin apokaliptik anlamlarla yorumlanmış olmasıdır.

Gelecek krallıkta kötülüğün güçleri olmayacak, zira İsa kötülüğü şimdi bertaraf etmektedir. Cinler de olmayacak, İsa hâlihazırda onları kovmaktadır. Hastalık olmayacak, İsa hastaları iyileştirmektedir. Doğal afet olmayacak, İsa fırtınaları dindirmektedir. Kıtlık olmayacak, İsa açları doyurmaktadır. Krallıkta ölüm olmayacak, İsa ölüleri diriltmektedir.

Vaftizci Yahya tutulduğu zindandan İsa'ya zamanın sonunda gelecek olan peygamber olup olmadığını veya başkasının beklenip beklenmeyeceğini sormak için elçiler gönderdiğinde İsa (*Q*'ya göre) şu cevabı verir: "Gidin, görüp işittiklerinizi Yah-

ya'ya bildirin. Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzzamlılar temiz kılınıyor, sağırlar işitiyor, ölüler diriliyor ve Müjde yoksullara duyuruluyor. Benden ötürü sendeleyip düşmeyene ne mutlu!" (Luka, 7:22-23). Tanrı'nın Krallığı yakında tezahür edecek ve İsa'nın işleriyle yavaş yavaş belirmeye başlıyor. İsa'nın faaliyetleri apokaliptik bir şekilde anlaşılıyor.

Kudüs'e Yolculuk

Bir Hıristiyan teologuna İsa'nın yaşamının son haftasında Kudüs'e neden gittiği sorulduğunda dünyanın günahlarına karşılık çarmıha gerilmek için diye cevap verebilir. Ancak tarihsel olarak bakarsak, bu gidişin nedeni acaba ne olabilir? İsa bir apokaliptik olarak anlaşılırsa, bu mesele o zaman gerçek bir anlam kazanır. En erken kaynaklarımıza yani Sinoptik İncillere göre, İsa, elçiliğinin büyük bir kısmını Celile'nin kırsal bölgesindeki Yahudilere vaaz ederek geçirmiştir. Görünüşe göre İsa, -gittiyse bile- büyük şehirlerde pek zaman geçirmemiş, daha ziyade Filistin yöresinin kuzey kesiminde küçük kasaba, köy ve mezralara gitmiştir.

Mamafih acil bir mesajı vardır: İnsanoğlu'nun gelişiyle birlikte krallık pek yakında tezahür edecekti ve insanlar buna hazırlanmalıdır.

O halde İsa Kudüs'e niçin gitti? Belli ki mesajını Yahudiliğin merkezine, başkente, Mabet'in olduğu yere ve kitlelerle birlikte önemli toplumsal ve siyasi figürlerin hepsine götürmek için gitti. Peki, neden Fısıh bayramında gitti? Çünkü en geniş kalabalıklar Kudüs'te o günlerde toplanıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi Kudüs'te Fısıh kutlaması büyük bir olaydı. İnsan sayısının şehrin kapasitesini fazlasıyla aştığı, Yahudi takviminin en önemli hac bayramıydı.

Fısıh aynı zamanda, Tanrı'nın Yahudiler için tarihe nasıl müdahale ettiğini, Musa'nın önderliğinde gerçekleşen Mısır'dan Çıkış hadisesinin yâd edildiği bir zaman dilimiydi. Şüphesiz pek çok Yahudi bu bayramı Tanrı'nın tarihe tekrar müdahale edeceği ve tıpkı geçmişin yöneticilerini (Mısırlıları) devirdiği gibi mevcut yöneticileri (Romalıları) de devireceği beklentisiyle kutluyordu.

Bazı Yahudiler için bu siyasi ve askeri bir isyanla mümkündü. Bazıları da bizzat Tanrı'nın kendisine karşı gelenleri yok edeceği doğaüstü kozmik bir olay gerçekleşeceğini düşündü. İsa bu ikinci fikir silsilesine mensuptu. Kudüs'e bu mesajı açıkça ilan etmek için geldi. Tanrı'nın Krallığı gelmek üzereydi. Dolayısıyla insanların tövbe etmesi ve müjdeli haberlere inanması gerekiyordu.

En erken kaynaklarımızda -Matta, Markos ve Luka- İsa'nın son haftasını Kudüs'te apokaliptik mesajlarla dolu bir vaaz vererek geçirmesi şaşırtıcı değildir (örneğin bkz. Markos 13 ve Matta 24-25). Bu tarihsel olarak doğrudur. İsa son haftasını böyle geçirmiştir. Ancak bundan önce, İsa şehre varır varmaz önemli bir şey yapmış, apokaliptik mesajını ortaya koyan sembolik bir işe imza atmıştır.

Mabet'in Temizlenmesi

Bir diğerinden bağımsız olarak Markos ve Yuhanna'da geçen anlatıda İsa'nın Mabet'e girip karışıklık çıkarmasından bahsedilir. Markos'un anlatısı elbette daha öncedir ve burada olay İsa'nın elçilik görevinin başlangıca değil, daha makul bir şekilde yaşamının sonuna yerleştirilmiştir. Nitekim Markos için Mabet olayı nihayetinde İsa'nın çarmıha gerilmesine yol açmıştır.

Yahudi Kutsal Metinlerinde belirlendiği üzere Mabet, Yahudi ibadetinin merkezindeydi. İsa'nın zamanında dünyanın dört bir tarafından Yahudiler, şeriat tarafından emredilen ve başka bir yerde değil, sadece Mabet'te yapılması gereken kurban ibadetlerini ifa etmek için Kudüs'e gelirdi. Uzak yerlerden gelen insanlar kurban edecekleri hayvanları doğal olarak yanlarında getiremiyordu, bu yüzden oradan satın almak zorundalardı. Ancak bu satın alma işlemini normal Roma parasıyla yapamazlardı. Çünkü Roma paralarında imparatorluk bazı diyarlarında tanrısal kabul edilen imparatorun resmi yer alıyordu. Yahudiler için tek bir Tanrı vardı ve bu yüzden kutsal Mabet'te Sezar'ın resmini taşıyacak değillerdi. Ayrıca Roma paralarının Mabet'te kullanılmamasının bir diğer nedeni de insan ve tanrı suretlerini içeren oymalar kullanmanın Yahudi şeriatında yasak olmasıydı. Bun-

lardan ötürü başka paraların tedavülde olması gerekiyor, Mabet'te alışveriş yaparken kullanılacak Sezar'ın resmini taşımayan uygun paraların temini için bir tür kambiyo işlemine ihtiyaç duyuluyordu. Ancak bu şekilde uygun para bulunabiliyor ve kurbanlar satın alınabiliyordu.

İşte bu işlemi gören sarraflar vardı. İsa Kudüs'e geldiğinde bütün bu sarrafları ve hayvan pazarlarını gördü ve görünüşe göre bunları oldukça utanç verici buldu. Sonra bazı sarrafların tezgâhlarını devirdi ve hayvan satıcılarını Mabet alanından kovdu. Onun bu "Mabet'i temizleme" işinde ne kadar titiz davrandığını tam olarak bilmek çok zordur. İsa'nın Mabet alanındaki bütün işlemleri durdurduğuna inanmak pek mümkün değildir: Mabet bölgesi küçük bir alan değil, yaklaşık yirmi beş futbol sahası çapında oldukça büyük bir yerdir. İnciller de İsa'nın bu işini bir mucize olarak sunmazlar. Dahası, şayet İsa böyle bir karışıklığa sebep olduysa, İsa'nın neden hemen orada, olay mahallinde değil de olaydan bir hafta sonra tutuklandığını açıklamak neredeyse imkânsızdır. Erken kaynaklarımızın bazı ayrıntıları abartmış olduğu görülüyor.

İsa'nın tam olarak neye karşı çıktığını anlamak da zordur. Tanrı'nın yasası kurbanı şart koşuyordu, Yahudiler kesecek kurban bulmak zorundaydı ve hayvan satın almak için Roma parasını kesinlikle kullanamıyorlardı. Acaba İsa sadece Tanrı'ya ibadetten kazanç elde edilmesinden mi rahatsız olmuştu? Bu en azından olasıdır ve İncil yazarları da olayı böyle yorumlamıştır.

Ancak modern yorumcular bu süreçte başka şeylerin yaşanmış olabileceğini de ileri sürdüler. Bir dizi bağımsız kaynağımızda yer alan ve İsa'nın söylediği hemen hemen kesin olan sözlerinden birinde yaklaşmakta olan zamanın sonunda Mabet'in yıkılacağına dair bir öngörüde bulunur (Markos, 13:2; 14:58; 15:29). Mabet mi? İsrail'in Tanrısı'na ibadetin merkezi olan Mabet mi? Bu öngörü bir küfür değil miydi?

Görünüşe göre bazı Yahudiler böyle düşünmüştü. İsa'nın başını belaya sokan da zaten buydu. Sonra İsa, kendisi gibi Mabet'in ve orada yapılanların yozlaştığını düşünen ve İbrani me-

tinlerinde geçen bir peygamber olan Yeremya'yı örnek gösterdi. İsa gibi Yeremya da Mabet'i şiddetle eleştirmiş ve onun gibi ağır bir bedel ödemişti (bkz. Yeremya 7:1-15; 20:1-6).

İsa yakında gerçekleşecek yargılama gününde Mabet'in yıkılacağını düşünüyordu. Peki, neden tezgâhları devirip ve karışıklığa sebep oldu? Şimdilerde eleştirel araştırmacılar arasındaki standart görüşe göre İsa sembolik bir iş yapmıştı, buna canlandırılmış bir kıssa da diyebilirsiniz.[9] Tezgâhları deviren İsa, İnsanoğlu yargılama için geldiğinde yaşanacakları sembolik olarak ifade etmiş oluyordu. Tanrı'nın düşmanları yok edilecekti. Ve Tanah'taki peygamberlerinin çoğu gibi İsa da Tanrı'nın düşmanları arasında, yozlaşmış ve güç sarhoşu olmuş Mabet'ten sorumlu Yahudi din adamları olduğunu düşünüyordu. Hesap zamanı yakındı.

İsa'nın Tutuklanması

İşte bu yüzden dönemin siyasi otoritelerinin İsa'yı ortadan kaldırılması gereken bir tehdit olarak görmesi şaşırtıcı değildir. İsa neden oracıkta olay mahallinde değil de bir hafta sonra yakalandı? Bu konuda sezgilerim, Mabet'teki olayın meydana geldiğinde küçük ve önemsiz bir şey olarak görüldüğü, ancak etrafta fazlaca konuşulmasından sonra İsa'nın yetkililerin dikkatini çekmeye başladığı yönündedir. Soruşturmaları sonucunda İsa hakkında görüp işittikleri de kanaatlerini pek değiştirmedi. Gelecek yargılamadan bahseden apokaliptik mesajıyla İsa, etrafına gittikçe büyüyen kalabalık toplamaya devam etti. Sonunda yetkililer durumun kontrolden çıkacağından korkmaya başladılar. Zaten vakit, İsrail'in geleneklerine sıkıca bağlı ve Roma idaresinde altındaki bunalımlı vaziyetlerini değiştirmeye hevesli toplulukların Kudüs'e akın ettiği Fısıh dönemiydi. Ve Yahudi liderler İsa'yı tutuklamak için birtakım hazırlık yaptılar.

---

[9] Bu görüş E. P. Sanders tarafından klasikleşmiş eserinde ikna edici bir şekilde ileri sürülür. Bkz. Sanders, *Jesus and Judaism,* Philadelphia: Fortress Press, 1985.

On iki havariden biri olan Yahuda İskariyot'un İsa'ya ihanet ettiğine dair geleneği, erken Hıristiyan kaynaklarında sıkça görüyoruz ve sonraki bir Hıristiyanın uyduracağı bir şey gibi durmuyor (İsa burnunun dibindekilerden bu kadar habersiz olabilir miydi?). Yahuda'nın İsa'ya neden ihanet ettiği konusunda pek çok spekülasyon yapılmıştır. Yahuda siyasi bir isyan taraftarıydı da İsa'nın böyle bir hareket başlatmaya niyeti olmamasından dolayı hayal kırıklığına mı uğramıştı? Bu şekilde İsa'yı insanların yardımına muhtaç bırakıp onu bir isyan başlatmaya zorlayabileceğini mi düşündü? Ya da acil paraya mı ihtiyacı vardı? Yoksa Yahuda başından beri çürük bir elma mıydı?

Daha da ilginç olan Yahuda'nın ne yaparak ihanet ettiği sorusudur. Böylece meselenin özüne gelmiş oluruz: Yahuda insanlardan ayrı yalnız başına İsa'yı nerede bulabileceklerini yetkililere söylemekten fazlasını yapmış olabilir mi? Şüphesiz otuz gümüş ödemek zorunda kalmadan, İsa'yı takip ettirerek nerede olduğunu bulabilirlerdi. Yahuda bundan daha fazlasını, yetkililerin İsa'yı yargılatıp ondan tamamen kurtulmalarını sağlayacak bir şeyler ifşa etmiş olabilir mi? Yani Yahuda İsa'yı yargılamaları ve ebedi olarak başlarından atmaları konusunda yetkililere bazı şeyler mı açıkladı? Cevap bu bölümün kilit meselelerinden birine, başlarken değindiğim meseleye bağlıdır: İsa kendisi hakkında ne öğretti?

İsa'nın Kendisi Hakkında Öğrettikleri

Bu bölüm boyunca İsa'nın kendisinin ilah olduğunu öğretmediği üzerinde ısrarla durdum. İsa, genelde kendisiyle ilgili değil, Tanrı hakkında vaaz etmiştir. Özellikle yeryüzünü yargılamaya gelecek İnsanoğlu ile birlikte kısa zamanda tezahür edecek - Tanrı'nın Krallığı hakkında ders vermiştir. Kalabalıklara gelecek krallığa girmek için kişinin tüm kalbiyle Tanrı'ya yönelişini ve komşusunu kendisi gibi sevmesini içeren öğretisini kabul etmek gerektiğini öğretmişti.

Peki, İsa kendisi hakkında ne öğretti? Bu sorunun pek çok araştırmacıya uzun süredir kafa karıştırıcı gelmesinin bir sebebi,

nihayetinde Romalı yetkililere teslim edilip ve yargılandığında İsa'ya yöneltilen suçlamanın kendisini Yahudilerin kralı olarak görüp görmediğidir (Markos, 15:2). Bu biraz gariptir çünkü en erken kaynaklarımızda İsa, halka açık çağrılarının hiçbirinde hiçbir şekilde böyle bir söylemde bulunmaz. Eğer bu gerçekten İsa'nın kendisi hakkında dillendirdiği bir şey değilse, o zaman niçin Romalı yetkililer onun böyle dediğini düşünmüştür? Ve İsa yargılandığında bu suçlamayı neden yalanlamamış ve kendisine kurulan bu tuzaktan kurtulmamıştır?

Romalı yetkililerin böyle bir iddiayı niçin ciddiye alabileceği şu gerekçeyle kabul edilebilir: Sadece Roma imparatoru veya Roma'nın atadığı birinin kral olabildiği bir zamanda, krallık iddia etme açık bir siyasi isyandı. İsa'nın öldürülme nedeni de buydu, İsa halkı Roma'ya karşı bir isyana teşvik ettiği için öldürülmüştü. Ancak, erken dönem kaynaklarımızda İsa'nın siyasi bir isyanla hiçbir alakasının olmadığı ortaya çıkar. O zaman bu veriler nasıl izah edilebilir?

Bu sorunun cevabı İsa'nın apokaliptik öğretisinde yatmaktadır. İsa on iki havarisine (Yahuda da dâhil) çok yakında tezahür edecek Tanrısal Krallıkta "İsrail'in on iki kabilesine" hükmedeceklerini söylemişti. Peki, havarilere kim hükmedecekti? Her krallıkta bir hükümdar olur. İnsanoğlu Tanrı'nın karşısındaki güçleri yok edip onun iradesini yeryüzünde hâkim kıldığında gelecek krallığın başında kim olacaktı? Şüphesiz Tanrı bir bakıma en büyük kral olacaktı ama kimin vasıtasıyla hükmedecekti? Şimdilerde havarileri belirleyen ve onların havarilerin efendisi olan kişi İsa idi. Peki o zaman geldiğinde de onların efendisi olacak mıydı?

İsa'nın elçilik görevi süresince kendisini kral ilan ettiğini düşünmüyorum. Böyle yapmak aşırı tehlikeli ve suç teşkil eden bir eylem olurdu. Ve o kendini mevcut çağda bir kral olarak düşünmedi. Ancak on iki havarisine özel olarak uzun uzadıya dersler verdiği şahitli ispatlı bir hususdur. Bu süreçte İsa'nın havarilerine öğrettiği şeylerden biri, onların gelecek krallıkta yöneticiler olacağıydı.

Eğer İsa müritleriyle baş başayken kendisinin sadece mevcut durumda değil, aynı zamanda gelecek çağda da onların efendisi olacağını öğretmişse, o zaman taşlar yerine oturur. Krallık geldiğinde kral İsa olacaktı. Antik İsrail'de gelecekteki kralın unvanlarından biri, Tanrı'nın kutsal yağıyla mesh edilmiş anlamına gelen "Mesih" idi. Diğerleri İsa'yı Mesih olarak görmüş olsa bile, o kendini alenen Mesih olarak adlandırmamıştır. Ancak, İsa havarileriyle baş başayken kendisinden Mesih olarak bahsettiğinde, bununla Romalıları kovup bölgede egemen bir devlet olarak İsrail'i kuracağını kastetmiyordu. Demek istediği, Tanrı'nın kötülüğün güçlerini bertaraf edeceği ve kendisini de kral olarak tayin edeceğiydi.

İşte bu yüzden ölümünden sonra havarileri onu Mesih olarak adlandırmaya devam etti. O sıralarda Yahudiler Mesih'in ölüp tekrar diriltilmesi gerektiğine inanmıyordu. Bu yüzden İsa'nın takipçileri dirilişe inansalar da İsa'yı Mesih olarak adlandırmalarının sebebi bu değildi. Dolayısıyla İsa'yı ölmeden önce Mesih olarak kabul etmiş olmalılar. Neden? Çünkü İsa onlara böyle öğretmişti.

Eğer İsa, kendisinin kral olduğunu alenen beyan etmemişse, Romalılar neden onu kendini Yahudilerin kralı olarak görme suçlamasıyla infaz etmiştir? Çünkü onun kendini gerçekten böyle gördüğünü öğrenmişlerdi. Aslında krallık hususunu geleceğe dair ve apokaliptik bir bağlamda ifade etmişti ancak Romalı yetkililer onu mevcut durumda siyasi olarak yorumladı ve bundan dolayı da infazını emretti. İsa hakkındaki bu iddiayı kendisi alenen dillendirmemişse, Romalı yetkililer onu nasıl öğrenmiş olabilirdi? Onun mahrem konuşmalarına şahit olan biri bunu ifşa etmiş olmalıydı. Yani on iki havariden biri.

Yahuda yetkililere İsa'yı nerede bulacaklarını tarif etmekle kalmadı, İsa'nın kendisini Yahudilerin (gelecekteki) kralı olarak adlandırdığını da söyledi.

Yetkililerin duymak istediği tek şey buydu. Artık iş bitmişti. İsa, kendilerine ve otoritelerine karşı çıkan apokaliptik vaazlarıyla kızdırdığı Yahudi yetkililer tarafından sorgulandı ve yargılan-

mak üzere Pilatus'a teslim edildi. Pilatus İsa'ya Yahudilerin kralı olup olmadığını sordu ve İsa da bunu tam olarak yalanlamadı. Bunun üzerine Pilatus onun çarmıha gerilmesini emretti ve infazı da hemen gerçekleştirildi.

İSTİTRAT: DİRİLİŞ VE İSA'NIN YAŞAMINDAKİ DİĞER MUCİZELER

Bu bölümde özellikle yeni veya müstesna bir şey söylemedim, ancak pek alışılmadık bir izah olan Yahuda'nın yetkililere neyi ifşa ettiği hususundaki iddialarımı bunun dışında tutuyorum. Ortaya koyduğum diğer görüşler genel olarak bilinen hususlardır. Farklı araştırmacılar bazı konularda bana elbette katılmayacaktır. Zaten bu durum konuyla ilgili daha fazla çalışma ve araştırma yapılmasının nedenidir. Ancak apokaliptik bir peygamber olarak İsa hakkındaki görüşleri akademide öğrenmiştim. Bunlar Kuzey Amerika ve Avrupa'daki araştırmacıların çoğunluğunun görüşleridir ve yaklaşık bir asırdır böyledir.[10] Yine bu görüşler, akademi ve ilahiyat okulları dâhil ülkenin önde gelen yükseköğretim kurumlarında öğretilmektedir. Kilise cemaatlerinde pek öğretilmese de bunlar ana akım Hıristiyan pastörlerin çoğu tarafından bilinir.

Bu bölümü hem sıradan Kitab-ı Mukaddes okurları, hem de erken dönem Hıristiyanlık araştırmacıları için gerçekten önemli olan son bir meseleyle bitirmek istiyorum. İncillere göre İsa'nın öyküsü çarmıha gerilmeyle değil, onun ölümden dirilişiyle ilgili anlatılarla biter.

Haddizatında çarmıha gerilme konusunda mucizevî bir şey yoktur. Roma İmparatorluğu'nun her yerinde, muhtemelen her gün, pek çok kişi çarmıha geriliyordu. İsa'nın ölümünün tek mucizevî yönü, bu ölümün teolojik yorumu olan İsa'nın "dünyanın günahı için" öldüğünün iddia edilmesidir. Bir tarihçi, tarihçi vas-

---

[10] Göze çarpan istisnalar, İsa Semineri (Jesus Seminar) ve onun Marcus Borg ve John Dominic Crossan gibi bazı üyeleri tarafından sunulmuştur. Bkz., Marcus Borg, *Meeting Jesus: Again for the First Time*, San Francisco: Harper San Francisco, 1994; John Dominic Crossan, *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*, San Francisco: Harper San Francisco, 1994.

fiyla bu yorumla ilgili bir fikir beyan edemez. İsa'nın niçin öldüğünü Tanrı'nın bakış açısından ispatlayabilecek tarihsel bir veriye sahip değiliz. Tarihçi Tanrı'yla irtibat kuramaz, onun işi bu dünyada olup bitenlerle ilgilidir ve bunu da tarihsel kaynaklara dayanarak yapar. Ve İsa'nın çarmıha gerilerek idam edilmesi konusunda tarihsel olarak sorunlu olan bir durum söz konusu değildir.

Ancak onun ölümden diriltilmesi konusunda tarihsel olarak sorunlu bazı durumlar vardır. Bu olay bir mucizedir ve meslekleri itibariyle tarihçiler mucizeleri tartışamaz. Benim son kısımdaki iddiam işte budur. Bu bazı insanlara mantıksız gelebilir: Birtakım olaylar fiilen meydana gelmişse, mucize dahi olsa, tarihsel araştırmanın konusu olamazlar mı? Bir mucizenin gerçekleşme ihtimalini değerlendirmeyi reddetmek, doğaüstü olaylara karşı önyargılı olmak değil midir? Tarihle uğraşanlar ateist olmak zorunda mıdır?

Bütün bu soruların cevabı hayırdır. Benim niyetim, tarihsel disiplinlerin doğası gereği, mucizelerin yaşanıp yaşanmadığını tarihçilerin ortaya koyamayacağını göstermektir. Bana katılmayanlar ise -tarihçilerin mucizelerin gerçekleştiğini ispat edebileceğini düşünenler- her duruma ve kişiye karşı tarafsız bir şekilde yaklaşmalıdır. İsa'nın zamanında mucize gösterdiği iddia edilen pek çok kişi vardı. Hanina ben Dosa ve Honi ha-M'agel gibi kutsal Yahudi şahsiyetler; hastaları iyileştirdiği, cinleri çıkardığı ve ölüleri dirilttiği iddia edilen Tuvanalı Apollonius gibi kutsal pagan şahsiyetler de vardı. Denilene göre Apollonius olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmiş ve yaşamının sonunda göğe yükseldiği söylenmişti. Tanıdık geldi mi? Yine Herkül gibi ölüleri geri getirebilen pagan yarı tanrılar vardı. İsa'nın mucize gösterdiğine inanan herkes, onun döneminden günümüze kadar tüm çağlarda, İslam'dan tutun Afrika ile Asya'nın yerel dinlerine kadar bütün dinlerde de mucizeler gösteren şahsiyetlerin olmasının mümkün olduğunu kabul etmelidir.

Ancak şimdilik İsa'nın mucizelerine odaklanmak istiyorum. Onun ölümden dirilişi yegâne mucizesi değildi. İncillere göre

İsa'nın hayatı mucizelerle doluydu. Bakire bir kadından doğmuştu. Yetişkinliğinde kör, topal, sağır ve kötürümlüleri iyileştirme, cin çıkartma, ölmüşleri hayata geri getirme gibi mucize üstüne mucize göstermişti. Ve nihayetinde yaşamının sonunda gösterdiği en büyük mucizesi oldu: Bir daha ölmemek üzere diriltildi.

İncil geleneklerinde mucizeler bu denli ön planda olsa da, diriliş de dâhil olmak üzere tarihçilerin bunların gerçekten vuku bulduğunu ortaya koyabileceğini düşünmüyorum. Bu, doğaüstü olaylara karşı önyargı beslemekten dolayı değildir. Tanım olarak Mucize diye bir şeyin olamayacağını söylemiyorum. Pek çok insan böyle düşünür, benim söylemeye çalıştığım şey bu değildir. İddiamı ortaya koymak gayesiyle, mucize olarak düşündüğümüz şeylerin gerçekten de yaşanabileceğini kabul ediyorum.

Mucizelerin gerçekten yaşandığını göstermemizin tek sebebinin bilgi kaynaklarımızın tamamen güvenilir olmamasından kaynaklandığını söylemiyorum. Elbette bu husus da doğrudur. İsa'nın aleni mucizelerinin herhangi birine ilişkin ilk kayıtlar, bunların yaşandığını görmeyen, başkalarını İsa'ya inanmaya ikna etmeye çalışan kişiler arasında on yıllardır nesilden nesile nakledilen sözlü gelenekler üzerine öykülerini temellendiren kişiler tarafından otuz beş ila altmış beş yıl sonra yazılmıştır. Ve bu kayıtlar, özellikle de İsa'nın dirilişiyle ilgili anlatılar kesinlikle çelişkilerle doludur. İsa'nın mucizelerine ilişkin hiçbir anlatı benzeşmezlik kriterini geçemez.

Ancak bu durum tarihçilerin, diriliş dâhil mucizelerin yaşanmadığını gösterememelerinin nedeni değildir. Bunun nedeni tarihsel bilginin sınırlarıyla alakalıdır. Mucize için tarihsel delil olamaz.

Bunun neden böyle olduğunu anlamak için tarihçilerin mesleklerini nasıl icra ettiklerine bir bakmalıyız. Tarihçiler, doğa bilimleriyle ilgilenen araştırmacılardan farklı çalışır. Doğa bilimcileri birtakım olayların nasıl meydana geldiğini göstermek için her seferinde bir değişkeni değiştirerek tekrar tekrar deney yapar. Eğer aynı deney defalarca aynı sonucu verirse, belli bir sevi-

yede tahmini olasılık ileri sürebilirsiniz: Bir sonraki deneyde de aynı sonuç çıkacaktır. Eğer Ivory marka sabunun suda yüzüp demir çubukların battığını bilimsel olarak kanıtlamak istersem, sadece yüz kap suya ve yüz adet sabun ve demir çubuğa ihtiyaç duyarım. Bunları suya attığımda sabunlar her seferinde yüzecek, demirler her seferinde batacaktır. Böylece, aynı deneyi yüz birinci kez yapıp aynı sonucu alacağım konusunda yüksek bir olasılık elde etmiş olurum.

Tarihçiler farklı çalışır. Tarihçiler neyin olmakta ve olacağını değil, olmuş olan şeyi gözler önüne sermeye çalışır. Ve tarihte bir deney asla tekrar edilemez. Bir şey yaşanmışsa artık olmuş ve bitmiştir.

Tarihçiler geçmişte muhtemelen ne olup bittiğini ortaya koyabilmek için farklı tür deliller kullanır. Hiçbir zaman yüzde yüz emin olamazsınız, ancak bazı örneklerde deliller şüpheye yer bırakmayacak ölçüde güçlüdür. Tuttuğum takım Carolina Tar Heels'ın geçtiğimiz ay Dörtlü Finalde Kansas Jayhawks'a kaybettiğine ilişkin zihnimde hiçbir şüphe söz konusu değildir. Bunu kabul etmekten nefret ediyorum ve keşke yanılmış olsaydım diye düşünüyorum. Ancak yaşananın bu olduğuna yönelik kanıtlar (video kayıtları, gazete haberleri, görgü tanıkları) öylesine güçlüdür ki kabul etmekten başka çarem yoktur. Bazı Kansas'lılar sonucun bir mucize olduğunu ya da bazı Carolina'lılar kozmik güçlerin kötülüğü yüzünden kaybettiklerini düşünebilir. Ancak sonucun ne olduğu ayan beyan ortadadır.

Peki, yüzyıl önce oynanmış bir maç hakkında ne söylenebilir? Pekâlâ, sağlam deliller olabilir ancak yine de bunlar geçen ay oynanan maça dair kanıtlara nispeten çok kuvvetli değildir. Peki, bin yıl önce Roma İmparatorluğunda oynanan bir maç hakkında ne söylenebilir? O maçın sonucunu tespit etmek çok daha zor olacaktır çünkü çok fazla delil yoktur.

Bazı tarihsel olaylara ilişkin diğerlerinden daha sağlam deliller vardır, tarihçilerin yapabildiği tek şey olasılık seviyelerini tespit etmektir. Bazı şeylere kesin diyebiliriz (Tar Heels'in Dörtlü Finalde yenilmesi). Bazıları da birçoğumuz için aynı ölçüde

kesindir: Örneğin Yahudi Soykırımı. Neden birtakım insanlar çıkıp Yahudi Soykırımı diye bir şey olmadığını iddia eder? Delillerin uydurulmuş olduğunu söylerler. Evet, bu tam bir deliliktir. Ancak görünüşe göre akıl sahibi insanların bu iddiayı ileri sürmesi ve hatta başkalarını ikna etmesi, bunun tamamen imkânsız olmadığını gösterir.

Diğer tarihsel olaylarla ilgili çok daha az kesinlik vardır. Lincoln, Gettysburg konuşmasını bir zarfa mı yazmıştı? Jefferson'ın kölelerinden biriyle uzun süreli bir ilişkisi mi vardı? Büyük İskender erkek arkadaşı ölünce kederinden ölene kadar içmiş miydi? İsa, Kirinius Suriye valisiyken mi dünyaya geldi? Siz de bu şekilde milyarlarca soru sorabilirsiniz.

Bu olayların özü itibariyle imkânsızlık durumu yoktur. Sorun onların muhtemelen yaşanıp yaşanmadığına ilişkindir. Bazılarının yaşanmış olma ihtimali diğerlerinden fazla olabilir. Tarihçiler geçmiş olayları yaşanma ihtimalleri üzerinden yaklaşık bir sıralamaya tabi tutarlar. Tarihçilerin yapabilecekleri, geçmişte *muhtemelen* yaşanmış olayları ortaya koymaktan ibarettir.

İşte mucizelerin özünde olan sorun budur. Mucizeler tanım itibariyle yaşanması adeta imkânsız olan olaylardır. Bazıları çıkıp bunların gerçekten imkânsız olduğunu, çünkü tabiat kanunlarının ihlal edilemeyeceğini söyler: Nasıl demir bir çubuk suda yüzemezse, bir insan da suyun üstünde yürüyemez. Diğerleri daha doğru bir şekilde tabiatta ihlal edilemeyecek kanunların bir yerde yazılı olmadığını, ancak tabiatın epey öngörülebilir şekilde çalıştığını söyler. Bilimi mümkün kılan şey de budur. Mucize dediğimiz şey, tabiatın her zaman, ya da neredeyse her zaman, işlediği şekilde çalışmaması, yani söz konusu olayın adeta, ya da fiilen imkânsız olmasıdır. Bir mucizenin meydana gelme şansı sonsuzda bir gibidir. Böyle olmasaydı o olaya zaten mucize değil, sadece tuhaf bir şey diyecektik. Ve tuhaf şeyler sürekli görülür.

Artık tarihçilerin mucizeler konusunda yaşadıkları kaçınılmaz sorunları fark ettiğinizi umuyorum. Tarihçiler sadece geçmişte muhtemelen yaşanmış şeyleri saptayabilir, fakat mucize-

ler, tabiatları gereği bir olayın yaşanması en düşük olasılıklı izahıdır. İnanan olsanız da olmasanız da bu böyledir. Dünyada yaşayan altı milyar insanın hiçbiri yüzme havuzunu dolduran suyun üzerinde yürüyemez. Gelmiş geçmiş bütün insanlardan herhangi *birinin* bunu yapabilme ihtimali ne olacaktır? Altı milyarda birden daha az. Çok daha az.

Eğer tarihçiler sadece muhtemelen yaşanmış şeyleri tespit edebiliyorsa ve mucizeler de tanım gereği yaşanması en az muhtemel olaylarsa; o zaman tanımı gereği, tarihçiler mucizelerin muhtemelen yaşanıp yaşanmadığını tespit edemez.

Bu, Muhammed'in, Hanina ben Dosa'nın, Tuvanalı Apollonius'un -ve İsa'nın- mucizeleri için geçerlidir.

Peki diriliş hakkında ne söylenebilir? Ben bunun yaşanmadığını söylemiyorum. Bazı insanlar yaşandığını, bazıları da yaşanmadığına inanır. Ancak inanıyorsanız, profesyonel bir tarihçi olsanız bile, bunu bir tarihçi olarak değil, inanan olarak yapmış olursunuz.

Tarihsel delilin mahiyeti sebebiyle, diriliş konusunda hiçbir tarihsel delil olamaz.

Bazı evanjelik Hıristiyan araştırmacılar bunun tam aksini savunurlar. İsa'nın mezarının boş bulunması ve öldükten sonra onu canlı gördüklerini iddia edenlerin görgü tanıklığından yola çıkarak, İsa'nın dirildiği konusunda güçlü deliller olduğunu iddia ederler. Ancak böyle bir iddiada bulunmak, tarihçilerin esas itibariyle neyi yapıp neyi yapamayacaklarını yanlış anlamaktır. Tarihçiler sadece geçmişte yaşanması muhtemel olayları tespit edebilir. Yaşanması en az muhtemel olayın, bir mucizenin yaşandığının en muhtemel şey olduğunu ispat edemezler. Diriliş, Hıristiyan karşıtı önyargıdan ötürü yaşanması en az muhtemel olay değildir. Yaşanması en az muhtemel olaydır çünkü insanlar, gerçekten öldükten sonra bir daha ölmemek üzere geri gelmez. Peki ya İsa gelmişse? İsa gelmişse bu bir mucizedir ve tarihsel ispatın ötesindedir.

Pek çok Hıristiyan bunu duymak istemez ancak gerçek şu ki İsa'ya ne olduğuyla ilgili, onun dirildiği izahından çok daha

muhtemel olan başka açıklamalar vardır. Bunların hiçbiri çok muhtemel değildir ancak konuya tarihsel olarak ele alınca dirilişin izahından *daha* muhtemel olduğu görülür.

Siz de mantıksız (ancak imkânsız olmayan) onlarca izahat verebilirsiniz. Ben sadece iki tane sunacağım.

İddialara göre mezar niçin boştu? İddialara göre diyorum çünkü gerçekten boş olup olmadığını bilmiyorum. İsa'nın mezarının boş olduğuna yönelik ilk atıf, başka bir ülkede yaşayan ve onun boş olduğunu başkasından duyan biri tarafından olaydan kırk yıl sonra yazılan Markos İncili'nde geçmektedir. Markos bunu nasıl bilebilirdi? Her şeye rağmen mezarın boş olduğunu varsayalım. Olaylar nasıl böyle sonuçlandı? Varsayalım -işte benim çılgın hipotezim-, İsa Aramatyalı Yusuf tarafından kendi aile mezarlığına defnedilir ve daha sonra aralarında on iki havariden kimse olmayan birkaç takipçisi o gece cesedi daha uygun bir yere taşımaya karar verir. Mezarın başında bir nöbetçi olduğu sadece Matta'da geçer, diyelim ki kimse yoktu. Bu sırada birkaç Romalı lejyonerin oradan geçtiğini ve sokağın ortasında örtüye sarılmış bir ceset taşıyan bu takipçileri yakaladıklarını varsayalım. Askerler cinayetten şüphelenip takipçilerle yüzleşince onlar da Getsemani'deki havarilerin yaptığı gibi kılıçlarını çeker. Kılıç kullanmada mahir olan askerler takipçileri oracıkta öldürür. Şimdi ellerinde şimdi üç ceset vardır ve ilkinin nereden geldiğine ilişkin hiçbir fikirleri yoktur. Cesetlerle ne yapacaklarını bilemezler, oradan geçen bir at arabasına el koyup cesetleri şehrin dışındaki Gehenna'ya atarlar. Üç dört gün içinde cesetler çürüyerek tanınmaz hale gelir. İsa'nın defnedildiği asıl mezar boştur ve kimse nedenini bilemez.

Bu senaryo muhtemel midir? Hiç de değil. Ben bunun gerçekten meydana gelen şey olduğunu mu iddia ediyorum? Asla. Peki, böyle bir şeyin olması, bir mucizenin gerçekleşmesi ve İsa'nın göğe yükselmek için mezarı terk etmesinden daha muhtemel midir? Kesinlikle! Tamamen tarihsel açıdan bakarsak, gerçekleşme olasılığı çok düşük olay, gerçekleşmesi imkânsız olaydan çok daha muhtemeldir.

O zaman niçin bazı havariler çarmıha gerilmesinden sonra İsa'yı canlı olarak gördüklerini iddia etmiştir? Bazı havarilerin bunu söylediğinden hiçbir şekilde şüphe duymuyorum. Yazılı bir tanıklık elimize ulaşmış değil, ancak yirmi beş yıl kadar sonra yazan Pavlus böyle söylendiğini ifade eder ve onun da bunu uydurduğunu düşünmüyorum. Ve Pavlus, olaydan sadece üç yıl sonra en azından birkaçıyla tanıştığını söylüyor (Galatyalılar, 1:18-19). Ancak birilerinin İsa'yı öldükten sonra canlı gördüklerini iddia etmeleri, onun gerçekten dirildiği anlamına gelir mi? Gelemez, tanım itibariyle bu en az muhtemel olandır. Peki, daha muhtemel olan nedir? Aklınıza gelen hemen her izah daha muhtemeldir.

Bir tanesini ben sunayım. İnsanların bazen ölen yakınlarını görmeleri epey sık rastlanan bir durumdur. Bir kadın gömüldükten bir ay sonra evinde kocasına görünür, bir anne ölmüş kızını görür, küçük bir kız ölmüş büyükannesini görür. Böyle şeyler sürekli yaşanır ve oldukça iyi belgelenmiş bir olgudur.[11] Pek çok örnekte bunu tecrübe eden kişi ölüyle konuşabilir ve onu kucaklayıp hissedebilir. Bu tecrübeleri grup halinde birlikte yaşayanların olduğu belgelenen örnekler mevcuttur, bunlar sadece ölmüş yakınları görmekten ibaret değildir. Meryem Ana topluluklara sürekli görünür -buna dair binlerce görgü tanığı vardır. Peki, Meryem'in bu kişilere gerçekten göründüğünü düşünüyor muyum? Hayır. Yahut bir büyükannenin ölümden geri gelip torununun odasını ziyaret ettiğini düşünüyor muyum? Hayır. Belki de bunlar (gerçekten) yaşandı. Ama pek olası değil. İşin aslı, tarihçinin bakış açısına göre adeta imkânsızdır. Ancak insanlar bunların yaşandığını sürekli iddia ederler.

İsa'nın en yakın takipçileri ve daha sonra Pavlus onu canlı gördüklerini iddia ettiler. Bu İsa'nın gerçekten ölümden dirildiği anlamına gelir mi? Hayır. Bu, onların da benzer şeyi tecrübe eden binlerce insan gibi birinin ölümünden sonra gerçekle ayırt

---

[11] Bkz. Dale Allison, *Resurrecting Jesus: The Earliest Christian Tradition and Its Interpreters*, London: T.&T. Clark, 2005.

edilemeyen, dokunup hissedilebilir bir tecrübe yaşadıkları anlamına gelir. Havariler ölüm sonrası rüyet tecrübeleriyle ilgili herhangi bir araştırma yapmamıştı. Tecrübe ettikleri bir şey vardı ve bunu ne biliyorlarsa ona göre yorumladılar: İsa canlıydı ve ölümden dirilmiş olmalıydı. O zaman şimdi neredeydi? Burada olmadığına göre göğe yükselmiş olmalıdır.

Onların yaptıkları şeyi niçin iddia ettiklerine ilişkin izahım çok muhtemel midir? Hayır. Ama imkânsız değil. Katı bir tarihsel bakış açısına göre bu, gerçek ölümden dirilmeden daha muhtemeldir.

İsa'nın ölümden dirilmediğini hiçbir şekilde söylemiyorum. Mezarın boş olmadığını söylemiyorum. İsa'nın havarilerine görünmediğini ve göğe yükselmediğini de söylemiyorum. İnananlar bütün bunların gerçek olduğuna inanır. Bunlara tarihsel deliller sayesinde inanmazlar. Hıristiyanlar iddiaları delil temelinde değil, inanç temelinde kabul ederler. Hiçbir kanıt olmayabilir. Tarihçiler sadece geçmişte muhtemelen yaşanmış olayları tespit edebilir ve tanım gereği, mucizeler yaşanmış olayların en az muhtemel olanlarıdır.

ALTINCI BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES'İN BİZE GELİŞİ

1970'lerin sonunda Princeton İlahiyat Akademisi'ne girdiğimde, muhafazakâr evanjelik bir Hıristiyan olsam da zırcahil ve kafasını kuma gömmüş bir fundamentalist değildim. Sosyal bilimler alanında okumuş, lisansımı İngiliz edebiyatı alanında tamamlamış, tarih, klasik eserler ve felsefe konusunda biraz eğitim almıştım. Dünyaya at gözlüğüyle bakmıyor ve doktrin konusunda benimle aynı fikirde olmayanların ebediyen cehennemde yanacağını düşünmüyordum. Tanıdığım daha muhafazakâr Hıristiyanlar vardı ama ben de epey muhafazakâr biriydim.

Başka şeylerle birlikte Kitab-ı Mukaddes'in bir Hıristiyanın neye inanacağı ve nasıl davranacağı konusunda rehberlik eden yetkin bir kitap koleksiyonundan ibaret olmadığına inanmaya kararlı bir şekilde devam ettim. Kitab-ı Mukaddes'in içeriği tamamen hatasız olan, Tanrı'nın mutlak sözü olduğuna kaniydim. Bu, Moody Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü'nde seçtiğim "Kitab-ı Mukaddes Teolojisi" bölümünde öğrendiğim görüştü. Wheaton'da ilerici bir sosyal bilimler eğitimi aldığım süre zarfında da bu görüşü savundum. En azından bir müddet savunmuştum.

Yeni Ahit üzerine çalışırken birtakım hususlar bu görüşümü aşındırmaya başlamıştı. Yüzleşmek zorunda olduğum çok basit bir soru vardı ve bu çarpıcı basitlik, Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı tarafından ilham edilmiş Tanrı Kelamı olduğuna inanan herkesin yüzleşmesi gereken bir şeydi. Hangi Kitab-ı Mukaddes?

İlham edilmiş Kitab-ı Mukaddes, bizim elimizde hâlihazırda kullandığımız olan mıydı? Kral James Versiyonu muydu? Bu biraz aptalca bir görüş gibi gözükse de bazıları bunda ısrar etmeye devam ediyor. Yani Kral James'in mütercimleri işe koyulmadan önceki tüm asırlarda Hıristiyanlar Tanrı'nın ilham edil-

miş sözüne ulaşamamış mıydı? Tanrı ne yaptığını düşünüyordu acaba? O zaman diğer modern tercümeler olmalıydı, değil mi? İngilizce'ye tercüme edilirken kullanılan İbranice ve Yunanca metinler mi? Eğer bu son şıkkı seçersek, Kitab-ı Mukaddes kitaplarının herhangi birinin orijinal İbranice ve Yunanca metinlerine sahip olmadığımızı, sadece hatalar da içeren sonraki kopyalarının bize ulaştığı gerçeği karşısında ne yapacağız?

Bana Moody'de ilham edilmiş sözlerin el yazısıyla kâğıda dökülen orijinal metinler olduğu öğretilmişti. Elbette kâtipler yıllar içinde bu sözler üzerinde değişiklikler yapmıştı ancak bu değişikliklerden önce onlar eksiksiz olarak ilham edilmiş Tanrı Sözü'ydü. *İsa'yı Yanlış Aktarmak* adlı eserimde izah ettiğim gibi, nihayetinde bu görüş bana sorunlu gözükmeye başladı. Eğer Tanrı ilham ettiği bu sözleri gelecek nesiller için korumayı tercih etmemişse, o zaman niçin Kitab-ı Mukaddes'i ilham etmişti? Diğer bir ifadeyle, eğer Tanrı'nın ilham ettiği sözleri kesin olarak korumadığını bilseydim (ki biliyordum), bu sözlerin başından beri ilham edilmiş olduğuna niçin inanayım ki? Bu durum, hangi Kitab-ı Mukaddes'in ilham edilmiş olduğunu saptamaya çalışırken benim için büyük bir sorun olmuştu.

İsa'yı Yanlış Aktarmak adlı çalışmamda değinmediğim bir başka büyük sorun vardır. Eğer Tanrı belirli kitapları İsa öldükten on yıllar sonra ilham ettiyse, sonra gelen kilise babalarının Kitab-ı Mukaddes'e dâhil etmek üzere doğru kitapları seçtiklerini nasıl bilebilirim? İman temelinde bunu kabul edebilirdim. Elbette Tanrı ilham edilmemiş kitapların Kutsal Kitap kanonunda yer almasına izin verecek değildi. Ancak erken dönem Hıristiyan hareketini tarihsel olarak araştırdıkça, farklı yerlerde pek çok Hıristiyanın başka kitapların Kutsal Metin olarak kabul edilmesi gerektiğine inandığını fark etmeye başladım. Öbür tarafta, nihayetinde kanona giren kitapların bir kısmının farklı bölgelerdeki kilise liderleri tarafından, bazen yüzyıllar boyunca reddedildiğini öğrendim.

Kilisenin bazı kesimleri, Yuhanna'nın Vahyi'ni yanlış öğretiler içermesi sebebiyle tamamen reddederken, kanonun içinde

kendine yer bulamayan Petrus'un Vahyi'ni kabul etmişti. Petrus'un İncili'ni kabul eden bazı Hıristiyanlar olduğu gibi Yuhanna İncili'ni reddeden Hıristiyanlar da vardı. Luka İncili'nin kırpılmış bir versiyonunu (ilk iki bölümü çıkararak) kabul eden bazı Hıristiyanlar varken başkaları şimdilerde kanonda bulunmayan Tomas İncili'ni kabul ediyordu. Bazıları nihayetinde kanonik olan 1. ve 2. Timoteos ile Titus'un Pastoral Mektuplarını reddetmiş, bazıları da kanonik olmayan Barnabas Mektubu'nu kabul etmişti.

Şayet Tanrı kilisesine sadece ve sadece ilham edilmiş kitaplardan oluşan Kitab-ı Mukaddes'i temin etmişse, neden üç yüz yıl boyunca böylesine ateşli tartışmalar ve ihtilaflar söz konusu olmuştu? Niçin Tanrı, bu tartışmaların yüzyıllar değil de haftalar içinde bitip kesin sonuçların belirlenmesini sağlamadı?[1]

Bu bölümde Kitab-ı Mukaddes'i Tanrı'nın ilham edilmiş Sözü olarak ele alınca ortaya çıkan sorunlar hakkında konuşmak istiyorum. İlk sorun, Yeni Ahit metinlerinin herhangi birinin orijinal nüshalarına sahip olmamamızdır (bu konuya daha önce bütün bir kitabı ayırdığım için tartışmanın bu kısmını kısa tutabilirim).[2] İkinci sorun yirmi yedi kitaptan oluşan kanonunun nihayetinde nasıl şekillendiğiyle alakalıdır.

YENİ AHİT'İN "ORİJİNAL" METNİ

İsa'yı Yanlış Aktarmak adlı çalışmam, en azından muhafazakâr evanjelik Hıristiyanların şimşeklerini üstüme çekse de, nihai iddiaları bakımından ihtilafa sebep olacak önermeler içermez. Bunları şu şekilde özetleyebilirim:

- *Yeni Ahit kitaplarının herhangi birinin orijinaline sahip değiliz.*

---

[1] Birçok teolog, uzun vadede her şeyin yerini bulması için Tanrı'nın bütün bu süreç içerisinde aslında bir planı yürüttüğünü düşünür. Bu durumda, sürecin neden daha belirgin, sorunsuz ve hızlı olmadığı (sonuçta Tanrı'dan bahsediyoruz) pek anlaşılabilir değildir.

[2] Bkz. *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, San Francisco: Harper San Francisco, 2005.

- *Bize ulaşan kopyalar çok daha sonra, pek çok örnekte yüzyıllar sonra oluşturulmuştur.*
- *Yeni Ahit'in kitaplarının tamamının orijinal olarak yazıldığı Yunanca dilinde binlerce kopya mevcuttur.*
- *Bu kopyaların hepsinde hatalar -kâtiplerin kazara yaptığı veya metne kendi murat ettiği (ya da kastettiğini düşündüğü) şeyi söyletmek için bilerek yapılan değişiklikler- vardır.*
- *Mevcut kopyalarda hataların ne kadar olduğunu bilmiyoruz ancak sayının yüz binleri bulduğu görülüyor. Kıyasen bir şey diyecek olursak: El yazmalarındaki varyantların sayısı Yeni Ahit'teki kelime sayısından fazladır.*
- *Bu hataların büyük bir çoğunluğu önemsizdir,. Bu durumun gösterdiği tek şey antik dönem kâtiplerinin imla kuralları konusunda günümüz insanından daha iyi olmadığıdır.*
- *Ancak bazı hatalar da oldukça önemlidir. Bazıları bir âyetin, bölümün veya tüm kitabın yorumunu etkiler. Diğerleri, çevrelerinde devam eden tartışma ve ihtilafların ışığında bazen metni değiştiren kâtiplerin kaygılarını açığa çıkarır.*
- *Metin eleştirisi yapanların görevi, hem yazarın tam olarak ne yazdığını bulmak, hem de kâtiplerin metni niçin değiştirdiklerini (kâtiplerin bulunduğu bağlamı anlamamıza yardım edecek şekilde) anlamaktır.*
- *Araştırmacılar üç yüz yıldır bu hususlarda gayretle çalışıyor olsa da, hararetli tartışmalar görülmeye devam etmektedir. Bazı pasajlarda orijinal metnin ne söylediği konusunda ciddi ve oldukça zeki araştırmacılar ihtilafa düşmüştür, bazı yerlerde orijinal metnin ne söylediğini muhtemelen hiçbir zaman bilemeyeceğiz.*

Muhafazakâr evanjeliklerin kitabıma karşı cevapları beni biraz şaşırttı.[3] Bu eleştirmenlerin bazıları *İsa'yı Yanlış Aktarmak*

---

[3] Web ortamındaki eleştirilerden en iyi ikisi Daniel Wallace tarafından yapılmıştır. Bkz., Wallace, "The Gospel According to Bart," http://www.bible.org/page. php?page_id=4000,; Ben Witherington, "Misanalyzing Text Criticism-Bart Ehrman's 'Misquoting Jesus,'"

adlı çalışmamı insanları "yanlış yönlendirdiği" iddiasıyla eleştirdi -sanki biraz önce sıraladığım gerçekler insanları cehennem azabına sürüklüyordu. Birkaç eleştirmen üslubumu pek beğenmediklerini söyledi. Birçoğu da ortaya koyduğum gerçeklerden ötürü bir kimsenin Tanrı'nın ilham edilmiş sözü olarak Kitab-ı Mukaddes'e inancını yitirmesinin icap etmediği hususunda direttiler.

Bu son noktaya pek katılamıyorum: Metin eleştirisinin sunduğu gerçeklere karşı pek sağlam duramayan Kutsal Kitap'ın ilhamıyla ilişkin görüşler, mesela gençliğimde kafama vura vura öğretilen şeyler vardır. Benim geçmişte sahip olduğum gibi muhafazakâr evanjelik görüşlere sahip olmayan pek çok Hıristiyan için bu metinsel gerçekler ilgi çekici olabilir. Ancak bu gerçekler onların inançlarını sınamaz çünkü onlar inançlarını Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın ilham edilmiş sözü olmasından farklı bir temele oturtmuşlardır. Ve ben hiçbir şekilde insanları Hıristiyan inancından saptırmaya çalışmadım. Hıristiyanlığı Kitab-ı Mukaddes el yazmalarının arasında farklılıklar olduğunu öğrendikten sonra terk ettiğimi ileri süren eleştirmenler haklı değildir ve saçmalamaktadır.[4]

Her hâlükârda, söylediğim gibi sunduğum bu önermelerin hemen hepsi neredeyse tartışmalı değildir. Binlerce el yazmamız olduğunu kim inkâr edebilir? Veya onlarda yüz binlerce varyantın olduğunu? Veya varyantların çoğunun imla farklılıklarından

---

http://benwitherington.blogspot.com/2006/ 03/ misanalyzing-text-criticism-bart.html. Ayrıca, cevap olarak muhafazakâr bakış açısıyla olarak üç eser yayımlanmıştır. Bkz., Dillon Burroughs, *Misquoting Jesus: Why You Can Still Believe,* Ann Arbor: Nimble Books, 2006; Timothy Paul Jones, *Misquoting Truth: A Guide to the Fallacies in Bart Ehrman's Misquoting Jesus,* Downer's Grove, IL: Intervarsity Press, 2007; ve Nicholas Perin, *Lost in Transmission: What We Can Know About the Words of Jesus,* New York: Thomas Nelson, 2008.

[4] Yeni Ahit'in el yazmalarındaki metinsel farklılıklardan dolayı Hıristiyan inancını kaybettiğime dair ne yazılarımda ne de röportajlarımda herhangi bir beyanda bulundum. Sekizinci bölümde açıkladığım (ve *God's Problem,* HarperOne, 2008 adlı kitabımda tartıştığım) gibi, nihayetinde beni bir agnostik olmaya yönelten dünyada acı çekme problemiydi.

ibaret olduğunu? Veya araştırmacıların birçok yerde orijinal metnin ne olduğunu tartışmaya devam ettiklerini? Tüm bu ifadeler gerçeklere dayanır ve doğrudur.

Tartışmalara sebep olan önerme, bazı farklılıkların önemli olduğuna dair iddiamdır. Bu görüşe bazı muhafazakâr evanjelikler itiraz etmektedir ve bildiğim kadarıyla başka bir itiraz söz konusu değildir. Bu durum beni biraz düşündürmüştür: Acaba bu eleştiri neden sadece belli bir teolojik görüşe sahip olan insanlardan gelmektedir? Genel karşılık iki taraflıdır, eleştirmenler şu ithamlarda bulunmuştur: (1) Metindeki değişikliklerin büyük çoğunluğu hiçbir önem arz etmez ve ben insanları yanlış şekilde yönlendirerek bunların önemli olduğunu iddia etmişim. (2) Varyantların *hiçbiri* teorik olarak önemli değildir, hepsi uzun zamandır bilinmektedir ve dişe dokunur bir anlam taşımazlar.

İlk eleştiriye nasıl yanıt vereceğimden tam olarak emin değilim çünkü her zaman metinsel varyantların çoğunun önemsiz olduğunu iddia ettim (örneğin hemen *İsa'yı Yanlış Aktarmak* adlı kitabımın 10. sayfasına bakınız). Sanırım bunu yeteri kadar söylememe ve önemli varyantlara odaklanarak insanları hatalı bir şekilde durumun olandan daha kötü olduğunu düşünmeye sevk etmeme itiraz ediliyor. Bu eleştirmenlerden edindiğim izlenime göre, aslında herhangi bir önem arz etmeyen küçük metinsel değişiklikler hakkında yazmamı tercih ederlerdi. Ne kadar da ilginç bir kitap olurdu değil mi?

Uzun uzadıya yanıt vermek istediğim ikinci eleştiridir. Metinsel varyantların hiçbirinin önemli olmadığı fikri bana göre doğru değildir. Bir kısmı oldukça önemlidir.

Muhafazakâr evanjelikler tarafından dile getirilen ve herhangi bir metinsel varyant tarafından etkilenen tek bir önemli Hıristiyan doktrini olmadığı iddiasına yanıt olarak şu hususlara dikkat çekmek istiyorum:

a. Önemli doktrinlerin süreçten etkilenmediğini söylemek düpedüz yanlıştır. Bu konuda başlıca örneklerden biri şudur: Yeni Ahit'in tamamına baktığımızda, teslis doktrininin

açıkça öğretildiği tek yer Kral James versiyonunda kendine yer bulan pasaj (1. Yuhanna, 5:7-8), Yeni Ahit'in Yunanca el yazmalarının büyük bir kısmında bulunmaz. Takdir edersiniz ki Teslis nispeten önemli bir Hıristiyan doktrindir. Buna, genel olarak, teslis doktrininin 1. Yuhanna 5:7-8'e başvurmadan da Kutsal Kitap'ta bulunabileceği iddiasıyla karşılık verilir. Benim yanıtımsa bunun bütün Hıristiyan doktrinleri için geçerli olduğu şeklindedir. Tecrübelerime göre, teologlar bir doktrine tek bir âyette geçtiği için bağlı kalmaz. Bir âyeti Kutsal Kitap'tan çıkardıktan sonra herhangi bir Hıristiyan doktrinini başka yerde mutlaka bulabilirsiniz, dikkatlice bakmanız yeterlidir.[5]

b. Metinsel varyantların nihayetinde önem arz etmediğini, çünkü bir önemlilik kıstası olarak belli başlı Hıristiyan doktrinlerini etkilemediğini söylemek bana oldukça tuhaf gelir. Niçin Hıristiyan doktrini önem konusunda mutlak kıstastır? Mesela Matta İncili'nin şu veya bu sebepten ötürü 4 ila 13'üncü bölümleri eksik bir el yazmasını keşfettiğimizi düşünelim. Bu önem arz etmez mi? Bence eder. Peki, bu herhangi birinin doktrinini etkiler mi? Hiç de bile. Veya daha uç bir örneği ele alalım. Yarın sabah uyandığımızı ve Markos, Filipililer, Yakup ve 1. Petrus kitaplarının dünyadaki bütün Yeni Ahit külliyatından çıkarılmış olduğunu varsayalım. Bu önemli olmaz mı? Muazzam bir şey olurdu! Peki, bu durum herhangi bir Hıristiyan doktrinini etkiler miydi? Zerre kadar etkilemezdi.

c. En önemlisi, metinsel varyantların bazıları "belli başlı Hıristiyan doktrinler" hariç, başka şeyler için ciddi önem taşır.

---

[5] Daha sonraki Hıristiyan teologlar Matta 28:19-20'de: "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla" şeklinde Teslis'e başka bir atıf buldular. Teslis'in üç üyesi de burada kesinlikle zikredilir ve bunun kâtipler tarafından metne daha sonra katılan bir şey olduğunu düşünmüyorum çünkü tüm el yazmalarında geçer. Ama üçünün birbiriyle çok önemli ilişkisi belirtilmez ve esas nokta da budur: Burada, her birinin ayrı birer ilahi varlık olduğu ve üçünün beraber birde üç olan Tanrı olduğuna ilişkin hiçbir ifade yer almamaktadır.

1. Bazıları Yeni Ahit'in tüm kitaplarının nasıl yorumlanacağı konusunda önemlidir. Luka İncilindeki birkaç varyantı ele alalım. Birincisi, Luka İsa'nın ölüme giderken acı içinde mi yoksa sakin ve kontrollü olduğunu mu düşündü? Bu sorunun yanıtı Luka 22:43-44'teki metinsel varyantları nasıl ele alacağınıza bağlıdır. Bu âyette İsa yakalanmadan önce acı içindedir ve teri, toprağa düşen kan damlalarını andırır. Bazı el yazmalarında olduğu gibi âyetleri metnin içinde kabul ederseniz, İsa'nın acı içinde olduğu besbellidir. Bu âyetleri çıkarırsanız ne bu pasajda, ne Luka'nın Çile anlatısının herhangi bir yerinde İsa acı içindedir. Daha önce de gördüğümüz gibi Luka, Markos'un İsa'nın acı çektiğine dair atıfları metinden çıkarmıştı. İkincisi, Luka İsa'nın ölümünün bir kefaret olduğunu mu düşünmüştü? Bunun yanıtı da Luka 22:19-20'yi nasıl ele aldığınıza bağlıdır. 3. bölümde gördüğümüz üzere, Luka metnin geri kalanında İsa'nın ölümünün bir kefaret olduğuna yönelik tüm Markos atıflarını çıkarmıştır. Bu öğretiyle ilgili tek kalıntı, Son Akşam Yemeği'nde böldüğü ekmeğin "sizin için" feda edilen bedeni, şarap kâsesinin de "sizin için" akıtılan kanı olduğunu söylediği bazı el yazmalarında bulunur. Ancak en erken tarihli ve en iyi el yazmalarımızda bu kelimeler kayıptır (19. âyetin çoğu ve 20. âyetin tamamı). Kâtiplerin bu sözleri Luka'nın İsa'nın ölümüne ilişkin görüşünü Markos ve Matta'nınkiyle uyumlu hale getirmek için metne ilave ettikleri gözükmektedir. Bu bence nispeten önemli bir konudur, tabi Luka'nın ilgili görüşleri üzerinde durulması gerektiğini düşünmüyorsanız size bir şey diyemem.
2. Az önce zikrettiklerimiz de dâhil bazı varyantlar erken dönem Hıristiyanları arasında İsa hakkında ne tür geleneklerin dolaşımda olduğunu bilmek için

hayli önemlidir. İsa gerçekten zina etmiş bir kadın ve onu suçlayanlarla karşılaşıp "İçinizden kim günahsızsa ilk taşı o atsın" dedi mi? Ve bu söz üzerine insanlar dağılınca, kadına "Ben de seni yargılamıyorum, git, artık bundan sonra günah işleme" dediği olay yaşandı mı? Cevap, Yuhanna'nın hangi el yazmasını okuduğunuza göre değişir. Dirilişinden sonra İsa, havarilerine kendisine inanmaya başlayanların yılanları elleyebileceklerini ve öldürücü zehir içip zarar görmeyeceklerini söyledi mi? Cevap Markos'un hangi el yazmasını okuduğunuza göre değişir.

3. Bazı varyantlar, metinleri kopyalayan kâtipler camiasında ne olup bittiğini anlama konusunda önemlidir. Örneğin bazı kâtipler İsa'nın çarmıha gerilirken ettiği "Baba onları bağışla, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar" (Luka, 23:34) duasını atlamıştır. Erken dönem Hıristiyanları bunu, ne yaptıklarını bilmeyen Yahudilerin bağışlanması için bir dua olarak yorumladılar. İkinci ve üçüncü yüzyıllarda Yahudi karşıtlığının arttığı dönemde pek çok Hıristiyan, Yahudilerin ne yaptıklarını tam olarak bildiğini ve Tanrı'nın onları hiçbir şekilde affetmediğini düşünmeye başlamıştı. Bu bağlamda bazı kâtiplerin bu duayı atlamalarına şaşırmamak gerekir. Veya Pavlus'tan bir örnek verelim: Pavlus'un kadınlara kiliselerde "sessiz" olmaları ve kocalarının "emirlerini dinlemelerine" yönelik ihtarı, aslında 1. Korintliler'in (14:34-35) parçası değildi ve kadınları kontrol altında tutmayı amaçlayan sonraki kâtipler tarafından ilave edilmişti. Şimdi bu önemli mi değil mi?

d. Son olarak, muhafazakâr evanjeliklerin Yeni Ahit'teki metinsel varyasyonların pek önemli olmadığını söylemelerine aslında inanmadığımı ifade etmeliyim. Şayet önemli değilse, neden Dallas İlahiyat Akademisi (konuyla ilgili görüşle-

rimi açıkça eleştiren biri tarafından idare ediliyor) ve New Orleans Baptist İlahiyat Akademisi gibi muhafazakâr evanjelik okullar Yeni Ahit'in Yunanca el yazmalarını incelemek için milyon dolarlık projelere sponsor oluyorlar? Eğer el yazmalarındaki farklılıklar mühim değilse, neden araştırmaya yelteniyorlar? Hiç ehemmiyeti yoksa neden insanlar kariyerlerini bunları incelemeye adıyorlar? Madem bunlar tamamen önemsiz, neden araştırmak için milyon dolarlar ayırıyorlar? Projeleri için para toplarken ne söylediklerini doğrusu merak ediyorum: "Evet, Yeni Ahit el yazmalarını inceleyip araştırmak için beş yüz bin dolar bağışta bulunmanızı talep ediyoruz ancak bunların önemli olduğunu düşünmüyoruz" mu diyorlar?

El yazmalarının önemli olduğu bana göre ayan beyan ortadadır. Onlar Yeni Ahit'i nasıl yorumlayacağımız konusunda önemlidir, tarihsel İsa hakkında bilgi sahibi olma konusunda mühimdir; İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyan kilisenin tarihini anlama konusunda ehemmiyetlidir. Önemli olmadığını iddia edenler, ya tarihî gerçekleri öğrenince tedirginlik duyacak insanları rahatlatmaya çalışıyor ya da kendi kendilerini kandırıyor.

KUTSAL METİN KANONUNUN ŞEKİLLENİŞİ

Amma velâkin Kitab-ı Mukaddes ile birlikte bizzat Tanrı tarafından ilham edilmiş sözlere ulaştığımızı düşünmek, bu sözlerin hangileri olduğunu genelde bilmediğimiz gerçeğinden daha büyük bir problemdir. Üstelik Kitab-ı Mukaddes'teki kitapların Tanrı'nın kutsal metin olmasını arzu ettiği kitaplar olup olmadığı meselesi vardır. Sadece doğru kitapların kanona girdiğini nerden biliyoruz? İlham edilmiş bazı kitaplar dışarıda bırakılmış olamaz mı?[6]

---

[6] Bazı teologlar, Tanrı tarafından ilham edilmiş kitaplar ile kanonun parçası olan kitaplar arasında ayrım yapar, onlar göre kanonik kitaplar ilham edilmiştir ve ilham edilmiş başka kitaplar da olabilir.

Bazı öğrencilerim, Kitab-ı Mukaddes'in İsa öldükten kısa bir zaman sonra, güneşli bir Temmuz gününde birden gökten indirildiğini düşünür. Yeni Ahit her zaman bugünkü gibiydi ve ebediyen böyle kalacaktır. Amerika'nın veya Batı dünyasının herhangi bir yerinde, rastgele bir dükkândan Yeni Ahit satın alabilirsiniz. Satın aldığınız bu külliyat, daima yirmi yedi kitaptan oluşan aynı koleksiyondur. Dört kanonik İncil, Elçilerin İşleri, onu takip eden mektuplar ve en sonunda da Vahiy kitabı yer alır. Elbette bu külliyat hep böyle olmalıydı.

Fakat hep böyle değildi. Tam aksine, Kitab-ı Mukaddes'te hangi kitapların yer alacağı konusunda uzun ve çetin bir tartışma olmuştu. İnanması zor olsa da, dünyada her kilise tarafından kabul edilen nihai bir karar hiç olmadı. Tarih boyunca bazı ülkelerdeki (Suriye, Ermenistan, Etiyopya) bazı kiliselerde, bizimkinden biraz farklı Kutsal Kitap kanonları hep olmuştur. Hepimizin bildiği yirmi yedi kitaplık kanon, on altıncı yüzyıldaki Reformasyon karşıtı Katoliklerin Trent Konsili'ne kadar herhangi bir kilise konsili tarafından tasdik edilmemiştir. Bu konsilde sadece mevcut kanon değil, Eski Ahit apokrifleri de Protestanların yaygın reddiyelerine karşı resmî olarak tanınmıştır.[7] Tarihin bir döneminde içeriği konusunda hiçbir uzlaşmanın söz konusu olmadığı kanon, herhangi bir oylama yapılmadan ortaya çıkmıştır.

Kanon elbette kazara ortaya çıkmış değildir. Hangi kitapları ihtiva edeceği konusunda uzun tartışma ve çekişmelerin olduğu bir süreçle şekillenmiştir. Bu tartışmalar sadece hangi kitapların otoriter olduğunu belirlemekle iyi bir şey yapıldığı anlayışıyla değil, daha çok erken dönem Hıristiyanlarının yüzleştiği gerçek ve tehdit edici bir durum tarafından körüklenmiştir. Kilisenin ilk yüzyıllarında çok sayıda farklı Hıristiyan grubu, bir hayli çeşitli teolojik ve kilise görüşlerini benimsemiştir. Bu farklı gruplar birtakım esas meselelerde tamamen karşıt fikirler içine girmiştir: Kaç tane Tanrı vardı? İsa beşer miydi, yoksa ilahi miydi? Maddi

---

[7] "Kanon" kelimesi Yunanca düz kenar ya da ölçme çubuğu anlamına gelen *kanon*dan gelir. Zaman içinde muteber metin koleksiyonu anlamını kazanmıştır.

dünya doğası itibariyle iyi miydi kötü müydü? Kurtuluş insan bedeniyle mi, yoksa ondan kaçışla mı olacaktı? İsa'nın ölümünün kurtuluşla bir ilgisi var mıydı?

Kutsal Kitap kanonunun gelişmesindeki sorun, Hıristiyan grupların kendilerinin doğru yolda olduğu hususunda diretip cemaatlerini genişletmekte rekabet ederken, kendi bakış açılarını tasdik eden kutsal kitaplara sahip olmasıydı. Ve bu kitapların çoğunun havariler tarafından yazıldığı iddia ediliyordu. Hangisi doğruydu? Bu tartışmaların nihayetinde ortaya çıkan kanon, neticede kazanan grubun benimsediği kitapları temsil ediyordu. Tabi bu bir günde olmadı, hatta asırlar sürdü.

Erken Dönem Hıristiyan Kilisenin Müthiş Çeşitliliği

Kanonlaşma sürecini bağlamına oturtabilmek için ilk yüzyıllarda ortaya çıkan erken dönem Hıristiyan hareketinin müthiş çeşitliliği hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Başından beri Hıristiyanlığın esas itibariyle daima aynı çizgide kaldığını düşünebilirsiniz: Gökten İsa ile inen ve Pavlus'un yorumuyla Ortaçağ kilisesine dönüşüp bugüne gelen bir din. Ancak gidişat hiç de bu kadar basit değildi. Hıristiyanık tarihine baktığımızda İsa'nın ölümünden yüz elli yıl kadar sonra çok sayıda farklı Hıristiyan gruplarının ortaya çıktığını ve her birinin de İsa'nın ve havarilerinin görüşlerini temsil ettiklerini iddia ettiğini görürüz. Ortaya çıkan bu çeşitlilik, sonunda Yeni Ahit'in oluşumuna yol açan durumdan daha farklıydı.

Bu grupların arasında kimler vardı?

Ebionitler

Ebionitler, Yahudiliklerini sürdürme ve Tanrı'nın Musa'ya vermiş olduğu yasaları Tanah'taki şekliyle takip etmekte direten, aynı zamanda İsa'nın dünyanın kurtuluşu için Tanrı tarafından gönderilmiş Mesih olduğuna inanan yani sonradan Hıristiyan olan Yahudilerin oluşturduğu bir gruptu. İsimlerinin nereden geldiğini bilmiyoruz. Araştırmacıların çoğu İbranice "fakirler" anlamına gelen ebyon kelimesinden türediğini düşünmektedir.

Bu Hıristiyanlar muhtemelen İsa'nın İncil uğruna her şeyden vazgeçme emrini izlediler ve Elçilerin İşleri'nde tarif edilen ilk takipçiler gibi (2:44-45; 4:32) dini bağlılıklarının bir parçası olarak gönüllü yoksulluğu tercih ettiler. Ebionitler'in İsa'nın bu ilk takipçilerinin manevi mirasçıları olduklarını iddia ettikleri neredeyse kesindir ve onlar gibi İsa'ya inanmanın Yahudilikten kopmayı gerektirmediğini, onun öğretisinin Sina Dağında Tanrı tarafından Musa'ya vahyedilen dinin yeni bir yorumu olduğunu savunmuşlardır.

Bazı araştırmacılar Ebionitlerin, İsa'nın ölümünden sonraki yıllarda Kudüs'teki kilisenin başına geçen kardeşi Yakup ve havarisi Petrus gibi ilk takipçilerine oldukça benzer görüşler savunmuş olabileceklerini düşünmüştür. Bilhassa Yakup'un İsa'nın tüm takipçileri için Yahudi şeriatının geçerliliğini savunmaya devam ettiği görülmektedir. Onun ve görünüşe göre sonra gelen Ebionitlerin düşüncesi, İsa'nın, Yahudilerin Tanrısı tarafından Yahudi şeriatının tamamlayıcısı olarak Yahudi halkına gönderilen Yahudi Mesihi olduğu yönündeydi. Bu yüzden, İsa'yı takip edecek herkes Yahudi olmak zorundaydı. Bir gentile İsa'nın inancını benimsemek için öncelikle sünnet olmak zorundaydı. Çünkü sünnet olmak Tanrı'nın bizzat şeriatta belirttiği bir emirdi (Yaratılış, 17:10-14) ve İsrailin Tanrısı'na inanmak isteyen her erkeğin uygulaması gereken bir ritüeldi.

Nihayetinde havari Pavlus çıktı ve bunun tersini iddia etti. Ona göre İsa'nın Tanrısı tüm insanların tanrısıydı ve gentileler Yahudi olmak zorunda değildi. Pavlus için şeriatın gereklerini tatbik etmekle Tanrı katında makbul olunamazdı ve mesele kurtuluş olunca şeriatı uygulamaya çalışmak beyhudeydi. Bu tartışmanın galibi nihayetinde Pavlus oldu ancak asırlardır Ebionitler de dâhil olmak üzere aynı fikirde olmayan Hıristiyanlar vardır. Onlar Pavlus'u dinin öncülerinden büyük bir şahsiyet olarak değil, inancın esaslarını yanlış anlayan birisi olarak görmüşlerdir.

Ebionitler katı tek tanrıcı Yahudilerdi. Bu itibarla İsa'nın bizzat ilah olduğunu düşünmediler. Sadece tek bir Tanrı olabilirdi. İsa, Tanrı tarafından Mesih olarak tayin edilmişti. Bir baki-

reden doğmamıştı, ebeveyni Yusuf ve Meryem'di. O, Tanrı'nın oğul edindiği ve başkalarının günahlarına kefaret olarak çarmıhta ölme misyonu verdiği doğru bir insandı.

Ebionitlerin neden doğrudan Yeni Ahit'i açıp İsa'nın bir bakireden doğduğunu, bizzat ilah olduğunu, Yahudi şeriatını ilga ettiğini ve Pavlus tarafından düzgün bir şekilde duyurulduğunu okumamış olmalarını sorgulayabilirsiniz. Yeni Ahit'i okumamışlardı çünkü Yeni Ahit diye bir şey yoktu. Ebionitler'in Tanah'ın da içinde olduğu ve kendi görüşlerini içeren kendi kutsal kitapları vardı. Bunlardan biri, en "Yahudi" İncilimiz olan Matta İncili'ne çok benzeyen ve Matta'da bakire doğumun anlatıldığı ilk iki bölümün çıkarıldığı bir İncil'di.

Markioncular

Bu teolojik yelpazenin öbür ucunda Markioncular vardı. Markion, ikinci yüzyılda Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan bir vaiz-teologdu. Roma'da birkaç sene geçirdikten sonra kiliseden sürgün edilmiş ve Anadolu'ya dönerek pek çok şehirde kiliseler kurmuştu.

Ebionitlerin aksine Markion, Pavlus'u dinin büyük kahramanı olarak takdir etmişti. Ona göre Pavlus İsa'yı ve onun Yahudi şeriatıyla ilişkisini en doğru anlayan havariydi. Gördüğümüz üzere Pavlus, kritik bir ayrım yaparak Musa'nın şeriatının kurtuluş getiremeyeceğini, bunu İsa'nın müjdesinin sağlayabileceği söylemişti. Markion bu ayrımın mutlak olduğunu düşündü: Buna göre Yahudi şeriatı ile İsa'nın mesajı arasında ortak hiçbir şey söz konusu olamazdı. Şeriat ayrı, müjde ayrı şeylerdi. Bunlar sırasıyla Yahudiler ve Hıristiyan içindi.

Markion, Eski Ahit'in Tanrısı ile İsa'nın Tanrısı arasındaki mutlak dikotomiyi ortaya koyan *Antitheses* (Karşıt Savlar) adlı bir kitap yazdı. Eski Ahit'in Tanrısı öfkeli, intikam peşinde koşan ve yargılayıcı bir Tanrıydı; İsa'nın Tanrısı ise sevecen ve merhametli bir kurtuluş Tanrısıydı. Bunlar birbirinden ne kadar farklıydı? Markion mantıksal bir çıkarımla bunların iki farklı Tanrı olduğu sonucuna vardı.

Eski Ahit'in Tanrısı bu dünyayı yaratmış, İsrail'i kendi halkı olarak seçmiş, onlara şeriatını vermiş ve onları ve herkesi itaat etmedikleri takdirde ebedi cezaya mahkûm etmişti. İsa'nın Tanrısı'nın bu yaratılışla, İsrail'le, şeriatla hiçbir ilgi ve alakası yoktu; o bu dünyaya insanları Eski Ahit'in Tanrısı'nın gazabından korumak için geldi. Ve bunu da Eski Ahit Tanrısı'nın gazabını kendi üzerine çekmek için İsa'yı çarmıhta ölüme göndererek yaptı. Böylelikle, sadece İsa'ya inananlar Yahudi Tanrısı'nın intikamından kurtulabilirdi.

Bu yorumda İsa, beşeri bir varlık değildi ve olamazdı. Olsaydı bu İsa'yı, Tanrı'nın maddeten yarattığı mahlûkatın bir parçası yapacaktı. Markion'a göre İsa bir beşer olarak gözüktü ama aslında yalnızca ilahi bir varlıktı. Markion'a karşı çıkanlar, Mesih'e ilişkin bu görüşü Yunanca *dokeo*'dan (gözükmek, tezahür etmek) üreyen "doketizm" olarak isimlendirdi. İsa, Pavlus'un söylediği gibi (Romalılar, 8:3) insan bedeni suretinde sadece tezahür etti, ete kemiğe bürünüp beşere dönüşmedi.

Sonuç olarak, Markion'a göre İsa'nın takipçilerinin ne Yahudilerle ne Yahudilikle bir bağı vardır. Onlar İsa'nın ve İsa'yı anlayan havari Pavlus'un takipçileri olmalıydı.

Markion'un kendi kutsal kitap listesi vardı ve tabi bu liste Ebionitlerinkiyle aynı değildi. Onun kanonu, kendisinin bildiği Pavlus'un on mektubu (bizim on üç mektubumuzdan sadece Pastoral Mektuplar yoktu) ve bir tür Luka İncili'nden oluşuyordu. Ancak bu kitapların tamamı, Markion'un görüşlerine sundukları destek açısından sorunluydu çünkü Eski Ahit'ten ("diğer" Tanrı'nın kitabı) alıntı yapıyor ve her şeyi gerçek Tanrı'nın yarattığını kabul ediyordu. Markion tüm bu kitapların, Müjde'nin hakikatini anlamayan kâtipler tarafından değiştirildiğine inanıyordu. Ve sonra Markion on bir kitaptan oluşan kendi kutsal kitap külliyatını (elbette Eski Ahit'i dâhil etmeden) oluşturdu. Bu külliyat, İsa'yı yaratıcı Tanrı'yla ilişkilendiren ve kâtiplerin yaptığı düşünülen yazım değişikliklerini ortadan kaldıran kırpılmış bir versiyondu.

Muhtelif Gnostik Gruplar

Gnostikler denilen Hıristiyanların tek bir grup mu, kabaca benzer grupların bir kümesi mi yoksa pek ortak noktası olmayan farklı gruplar mı olduğu hususunda tartışmalar vardır. Burada bütün bunlara girmeyeceğim fakat kısaca bu grupların bazı temel teolojik konularda ortak görüşlere sahip olduklarını ve böylece hepsini birlikte "Gnostik" olarak kabul etmenin sezgisel olarak yararlı olduğunu düşünüyorum. (Şüphesiz bu gruplar arasında farklılıklar vardır, yoksa ayrı gruplar olmazdı).[8]

Gnostikler adlarını Yunanca *gnosis*, "bilgi" kelimesinden aldılar çünkü kurtuluşun inançla değil bilgiyle geleceğini savundular. Peki, neyin bilgisi? Bu dünyanın nasıl var olduğunun ve daha önemlisi, insanoğlunun aslında kim olduğunun bilgisi. Spesifik olarak kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi, nasıl geldiğimizi ve nasıl geri dönebileceğimizi bilmeliyiz.

Muhtelif Gnostik gruplar, bazılarımızın buralı, yani dünyalı olmadığını ve olmamız gereken yerin burası olmadığını düşünüyordu. Başka bir âlemden, semavi bir mekândan geliyoruz ve bedenimizin kötü sınırlarına kıstırılmış durumdayız. Nasıl kaçabileceğimizi öğrenmeliyiz ve bunun için sırlı bilgiye (*gnosis*) ihtiyaç duyarız.

Gnostikler bu dünyanın tek gerçek Tanrı tarafından yaratılmadığına inanıyordu. Bunun yerine semavi âlemde birçoğu eninde sonunda mutlak tanrı tarafından yaratılmış olsa da, çok sayıda tanrı vardır. Bu dünya da önemsiz bir mülahazayla, düşük seviyedeki cahil tanrılar tarafından yaratılmıştır. Bu yaratılış bir nevi kozmik felakettir, tanrısal âlemde yaşanan bir facianın neticesidir. Dünya bir bakıma tanrının bazı cevherlerini hapsetmek amacıyla yaratılmıştır. Bazılarımız içimizde bu ilahi kıvılcımlara sahibiz. Bu dünyadan kaçıp kurtulmak ve ait olduğumuz ilahi

---

[8] Bazı araştırmacılar "Gnostisizm" kavramının bu grupları tanımlamak için bilgilendirici, yararlı ve doğru olmadığını düşünmeye başlamıştır. Bkz., Michael Williams, *Rethinking gnosticism: An Argument for Dismantling a Dubious Category*, Princeton: Princeton University Press, 1996; Karen King, *What is Gnosticism?*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

âleme dönmek için bu dünya ve yukarıdaki dünya ile gerçekten kim olduğumuza dair hakikati öğrenmeliyiz.

Bütün bunların İsa'nın takipçisi olmakla ne alakası vardır? Hıristiyan Gnostik sistemlerde (Hıristiyan olmayanları da var) İsa, dünyada mahsur kalmış ruhlara kurtuluşun sırlı bilgisini aktarmak için ilahi âlemden inen ilahi bir varlıktır. Bu bilgi, ilahi âlemin nasıl var olduğu, maddi dünyanın felaket niteliğindeki yaratılışını ve ilahi cevherlerin burada nasıl kıstırıldığına ilişkin bir anlatıyı içerir. İsa olmadan bu bilgiye ulaşamazdık. O gerçekte ruhlarımızın kurtarıcısıdır.

Şüphesiz İsa'nın kendisi burada mahsur kalmış bir ruh olamazdı. Bazı Gnostikler İsa'nın beşer olarak tezahür eden ilahi bir varlık olduğu konusunda Markion ile aynı fikirdedir. İsa yeryüzüne Tanrı'nın sırlı öğretilerini bildirmek için geldi. Bununla birlikte çoğu gnostikler farklı düşünmektedir. Onlara göre İsa, Mesih'in güvercin şeklinde bedenine girdiği vaftizi ile başlayıp hemen ölümü öncesine kadar devam eden kamusal elçiliği boyunca ilahi bir varlık olan Mesih tarafından bedeni ele geçirilmiş beşeri bir varlıktı. İsa bu yüzden çarmıhta "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye feryat etmiştir. Zira bu sırada Kutsal Ruh İsa'yı beşer olarak tek başına ölmesi için terk etmiştir. Ancak sonra İsa'yı ölümden diriltmiş, sırlı öğretileri havarilerine aktardıktan sonra semavi âleme geri dönmüştür.

Bu sizin Pazar Okulu'nda öğrendiğiniz Hıristiyanlık şekline pek benzemeyebilir, ancak erken dönem kilisesinin birçok yerinde oldukça popülerdi. Kurtuluş, İsa'nın ölümü ve dirilişine inanarak değil, ifşa ettiği sırlı öğretiyi anlayarak gelebilirdi. Bu öğreti gizli olduğu için İsa'nın alenen söyledikleri gerçek mesajı değildi yahut dikkatli bir şekilde şifrelenerek sadece içeridekilerin yani ilahi kıvılcıma sahip olanların anlayabileceği bir şekilde ifade edilmiştir. İsa'nın gerçek mesajı gizli vahiylerle geldi ve onu sadece en yakın takipçilerine öğretti. İşte gnostik karakterli kitapların çoğu, bu ilahi bilgiyi ifşa ederler.

Bu kitapların birkaçının son dönemlerde ortaya çıkmasından dolayı şanslıyız. Gnostik İnciller olarak bilinen birtakım giz-

lenmiş gnostik metinler, 1954 yılında Mısır'ın ücra bir yerinde Nag Hammadi kasabasının yakınlarında keşfedilmiştir. Bunlar çoğumuzun aşina olduğu içinde yetiştiğimiz Hıristiyanlıktan, hatta herhangi bir şekilde duyduğumuzdan oldukça farklı bir Hıristiyanlık tarifi ortaya koyar. Bu durumun nedeni gayet aşikardı: Gelecek nesiller için doğru ve resmi Hıristiyanlığın hangisi olduğu yönündeki mücadelede Gnostikler kaybedenler zümresindendi.

Proto-Ortodoks Hıristiyanlar

Nihayetinde Hıristiyanlardan tek bir grup insanları dine kazandırma mücadelesinde başarılı olmuştur. Onların zaferi muhtemelen üçüncü yüzyıl civarlarında kesin olarak tescillenmiştir. Roma İmparatoru Konstantin dördüncü yüzyılın başlarında Hıristiyanlığı kabul ettiğinde, dinin bu muzaffer şeklini kabul etmişti. Daha sonra Hıristiyanlık imparatorluğun resmi dini haline geldiğinde -yaklaşık Konstantin'den elli yıl sonra- neredeyse herkes tarafından kabul edilen Hıristiyanlık şekli, pek çok farklılık olmakla birlikte, buydu. Alternatif görüşler her daim mevcuttu.

Bu Hıristiyanlık şekli savaşı kazanınca sadece doğruyu değil, aynı zamanda ilk günden beri doğru olmuş olanı ilan etti. "Doğru inanç" için teknik terim "ortodoksluktur" (Yunancada *orthos* doğru, *doxa* da görüş, kanaat anlamına gelmektedir). "Ortodoks" Hıristiyanlar, yani mücadeleyi kazananlar tüm rakip görüşleri sapkın olarak nitelendirerek dışlamıştır. Sapkınlar, yanlış inanca yani ortodoks olmayan inanca inanan kişilerdir.

Zafer tescillenmeden önce nihai olarak kazanan görüşleri savunan Hıristiyan grupları nasıl isimlendireceğiz? Ben genellikle onlara, görüşleri daha sonra ortodoks hale gelenlerin manevi ataları olan "proto-ortodokslar" diyorum.

Proto-ortodokslar, hakkında en iyi bilgi sahibi olduklarımız ikinci ve üçüncü yüzyıl Hıristiyanlarıdır. Çünkü rakiplerinin değil, onların metinleri gelecek nesiller için korunmuştur. Bu metinler Justin Marty, İreneyus, Tertullianus, Hippolitus, İskende-

riyeli Klement ve Origenes gibi erken dönem Hıristiyanlığına ilgi duyanlar için iyi bilinen isimlerin eserlerinden oluşmaktadır. Bunlar nihayetinde ortodoks hale gelen görüşleri şekillendiren yazarlardır. Bunu da önemli bir ölçüde rakip görüşlerin hepsine birden karşı çıkarak yapmışlar ve bundan ötürü birbiriyle çelişen tasdikler ortaya çıkmıştır. Örneğin İsa'nın sadece bir beşer olduğu konusunda Ebionitlerle aynı fikirde olmuşlar ancak yine aynı grubun İsa'nın Tanrı olduğunu inkâr etmesini kabul etmemişlerdir. İsa'nın tamamen ilah olduğu konusunda Markionculara katılmışlar ancak İsa'nın beşer olduğunu reddetmeleri hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Proto-ortodokslar ikisini birden nasıl kabul edebildiler? İsa'nın aynı anda her ikisi, yani hem Tanrı hem de beşer olduğunu söylediler. Bu görüş de zamanla ortodoks haline geldi.

Nihayetinde Hıristiyan amentüsünde/inanç esaslarında kendilerine yer bulanlar önemli ortodoks doktrinler olmuştur. Bir Tanrı vardır ve O her şeyin yaratıcısıdır; bu yüzden Yaratılış, günahlardan ötürü kusurlu olsa da özü itibariyle iyidir. Tanrı'nın oğlu İsa, hem beşer hem de ilahtır ancak (Gnostiklerin savundukları gibi) iki ayrı varlık değil sadece tek bir varlıktır; kurtuluşu sırlı bilgi vasıtasıyla değil, bizzat kendi kanını dökerek getirmiştir.

Bütün rakipleri gibi, proto-ortodokslar da kutsal otorite addedip kendi hususi bakış açılarına salahiyet kazandırdığını düşündükleri kitaplara sahipti. Bu kitapların bazıları nihayetinde kanona girmiştir. Proto-ortodoks çevrelerdeki büyük tartışmalar hangi proto-ortodoks kitapların kabul edileceğiyle alakalıydı, ancak hepsi sapkın görüşlerin kabul ettiği kitapların hiçbirinin muhtemelen havariler tarafından yazılmadığını ve dolayısıyla Kutsal Kitap kanonuna dâhil edilmemeleri gerektiğini düşünüyordu.

KANONİK OLMAYAN BAZI KUTSAL METİNLER

Hıristiyan grupların hepsinin kutsal kabul ettiği metinler vardı. Bir zamanlar farklı gruplar tarafından saygıdeğer görülen bu metinlerin çoğu kayboldu, ancak onlarcası da günümüze kadar geldi yahut modern dönemde tekrar keşfedildi. Burada, kilisenin erken

yüzyıllarında hürmet gören ve kutsal sayılan fakat kanona girmeyen bazı örnekleri okuyucunun dikkatine sunmak istiyorum.

Ebionitlerin İncili

Birden fazla Hıristiyan grubuna Ebionitler denmiş olabilir. Farklı Ebionit gruplar tarafından kullanıldığı gözüken üç İncil bize ulaşmıştır. Bir tanesi daha önce zikredilen Matta İncili'nin muhtasar versiyonudur. Bir diğeri kısaca Ebionitlerin İncili olarak bilinir ve bütünüyle bize ulaşmamıştır. Onun hakkında dördüncü yüzyılda yaşamış sapkın avcısı Epifanios'un naklettiği alıntılardan bilgi sahibi olmaktayız. Söyledikleri epey ilgi çekicidir. Anlaşılan bu Ebionitler grubu, İsa'nın bütün günahlar için kusursuz bir kurban olduğunu ve Yahudilerin Mabet'teki ibadetine artık gerek olmadığına inanıyordu. Yani bunlar Yahudi kurbanına inanmayan Yahudilerdi, bununla birlikte şeriatın diğer unsurlarını yerine getiriyorlardı.

Antik dünyada bir kimsenin et yiyebildiği yegane zaman dilimi, bir hayvanın, rahipler tarafından ritüel amaçlı olarak tanrılara veya Tanrı'ya kurban olarak sunulduğu andı. Bu hususi Ebionit grup artık kurbana inanmadığından prensip olarak vejetaryen olmuştu. Bu grup mensupları kendi İncil geleneklerinde bu yiyecek seçimlerini yansıtmıştı. Örneğin, havarileri İsa'ya Fısıh yemeğini nerede hazırlayacaklarını sorduklarında, İsa'nın cevabı bu İncil'de şöyledir: "Sizinle bu Fısıh kuzusunun etini yemek gibi bir arzum yok." Daha da ilginci bu İncil'de Vaftizci Yahya'nın diyeti açıkça değiştirilmiştir. Kanonik İncillerde onun çekirge ve yaban balıyla beslendiği söylenir. Ebionitlerin İncili'nde ise Yunanca çekirge manasına gelen *locust* kelimesinin bir harfi değiştirilerek (çekirge de nihayetinde et sayılır) Yahya'nın gözleme ve yaban balı yediğini söylenir. Tabi bu bazılarımıza göre çok daha iyi bir seçimdir.

Kıptîce Tomas İncili

Modern zamanlarda arkeolojik keşiflerle ortaya çıkan kanonik olmayan metinlerden hiçbiri Nag Hammadi'deki Gnostik İncil-

ler arasında bulunan Tomas İncili'nden daha önemli değildir. Aynı vakitte bulunan kitaplar gibi bu İncil de kadim Mısır dili olan Kıptîce yazılmıştır.[9] Bu metin hem alışılmadık karakteri hem de nispeten eski olması sebebiyle önemlidir. Yakın zamanda keşfedilmiş en erken kanonik olmayan İncillerden biridir ve büyük olasılıkla Yuhanna İncili'nden sadece birkaç on yıl sonra yazılmıştır.

İsa'nın ölüp dirildiği vakte kadar söylediği sözleri ve yaptıklarını anlatan Yeni Ahit İncillerinin aksine Tomas İncili sadece İsa'nın sözlerini ihtiva eder. İsa'ya ait olduğu ifade edilen toplam 114 ayrı söz bulunur Bu sözlerin çoğu "Ve İsa dedi ki..." ifadesiyle başlar. Çoğu İsa'nın Yeni Ahit İncillerindeki öğretilerine benzerdir. Örneğin hardal tanesi benzetmesi ve körlerin kör kılavuzlarına dair sözü azıcık farklı şekilde burada da bulunur. Ancak sözlerin -nasıl hesapladığınıza bağlı olarak- yaklaşık yarısı kanonik anlatılardan farklıdır. Bu kendine mahsus sözlerin çoğu, İsa'yı Kitab-ı Mukaddes'te anlatıldığı şekliyle öğrenerek büyümüş insanlara tuhaf gelir. Örneğin Tomas İncili'nde İsa'nın şöyle söylediği nakledilir: Ölüler diri değildir ve yaşayanlar da ölmeyecektir. Ölü olanı tükettiğiniz günlerde onu diri olan için yaptınız. Işıkta ikamet etmek için geldiğinizde ne yapacaksınız? Bir olduğunuz günlerde iki oldunuz. Lakin iki olduğunuzda ne yapacaksınız? (11'inci söz).

Tomas İncili'ndeki bu alışılmadık ifadeleri nasıl ele alacağız? Geçtiğimiz on, on beş yılda bu hususta hararetli tartışmalar olmuştur. Bazı araştırmacılar, bu sözlerin erken dönem Hıristiyan Gnostisizminin düşünce dünyası bağlamına oturtulup ele alınması gerektiğini savunurken, diğerleri onların hiçbir şekilde Gnostik olmadığını iddia etmiştir. Ben daha çok ilk görüşten yanayım. Bu sözler gnostik mite önayak olmaz. Ancak, tıpkı pek çok Marksist yazının Marksizm'in ilkelerini ortaya koyamayacağı gibi bu durum söz konusu sözlerin en iyi gnostik bakış açısıyla

---

[9] Diğer Nag Hammadi dokümanları gibi, Tomas İncili de orijinalinde Yunanca yazılmıştı, şu an bizdeki metinse daha sonraki Kıptîce bir tercümedir.

anlaşılacağı anlamına gelmez. Gnostik bir yapı/çatı, bu İncilin sözlerinin çoğunun anlaşılmasına katkı sunar.[10]

Tomas İncili'nde İsa, onu dinleyenlerin semavi menşeli ilahi bir kıvılcıma sahip olduğuna işaret eder. Yaşadığımız bu dünya onun ceset olarak adlandırdığı bir ıstırap batakhanesiydi. Bir kimsenin içsel varlığı (içindeki ışık) trajik bir şekilde bu maddi dünyaya düşüp burada mahsur kaldı ("fakirliğe" gömüldü) ve bu koşullarda da aslını unutur hale geldi ("sarhoş" oldu). Hem bu dünyanın hem de kendi semavi menşeine dair hakikati öğrenerek yeniden uyanmalıdır. İsa bu hakikati aktaran vasıtadır. Hakikati öğrenen içsel ruh bu maddi bedeni üzerinden çıkaracak (çıkarılıp atılan elbiselerle sembolize edilir) ve geldiği yere yani ilahi âleme dönerek bu dünyadan kaçıp kurtulmuş olacaktır.[11]

Kıptîce Tomas İncili'nin en çarpıcı yönü, İsa'nın ölümü ve dirilişiyle ilgili herhangi bir bilgi nakletmemesidir. Kurtuluş İsa'nın ölümüne inanmakla değil, sırlı öğretilerini anlayarak gelir: "Bu sözlerin yorumunu bulan ölümü tatmayacak" (1'inci söz).

Tekla'nın İşleri

Proto-ortodoks teolog ve apolojist Tertullianus'a göre, Tekla'nın İşleri'ni uyduran papaz suçüstü yakalanmış ve makamından kovularak ağır şekilde cezalandırılmıştı. Bu tatsız sonuç, gayretinin başarısında pek etkili olmamıştır. Tekla hakkındaki öyküler, kitabın yayımlandığı ikinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dolaşıma girmeye başlamıştı. Takip eden yüzyıllar boyunca Tekla Hıristiyan âleminin pek çok köşesinde oldukça iyi tanınmış, bazı yerlerde en çok hürmet edilen azize olarak bizzat Meryem Ana ile yarıştırılmıştır.

---

[10] Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. benim kitabım, *Lost Christianities: The Battles for Scriptures and the Faiths We Knew,* New York: Oxford University Press, 2003, bölüm 3.

[11] Örneğin bkz. *Tomas İncili* 3, 11, 22, 28, 29, 37 ve 56. sözler; ayrıca konuyla ilgili şu eserdeki tartışmama da bkz., *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings,* 4. ed., New York: Oxford University Press, 2008, s. 208-213.

Ancak kitabı yazan sahteci, öykülerini kafasından uydurmamıştır. Belli ki havari Pavlus ve en meşhur kadın müridiyle ilgili o dönemde bilinen sözlü geleneklerden beslenmiştir. Tekla'nın İşleri onların birlikteliğinin tarihini anlatır.

Söylenene göre Tekla, şehrin önde gelen adamlarından biriyle evlenmek üzere nişanlanan üst sınıfa mensup genç ve zengin bir kadındır. Hıristiyanlar sürekli hemen yan komşusunun evinde toplanır. Pavlus şehre geldiğinde Tekla'nın üst katın penceresinden işitebileceği bir vaaz verir. Tekla kendinden geçmiş bir halde günlerce olduğu yerde kalakalır. Bu vaazında Pavlus, cinsel yaşamdan feragat etme müjdesinden bahsetmiştir, insanlar bekâr kaldığı takdirde Tanrı'nın krallığının mirasçıları olacaktır.

Bu mesajla Tekla dinini değiştirerek Hıristiyan olur. Kendisiyle uzun ve mutlu bir evlilik hayali kuran nişanlısı hayretler içinde kalır. Nişanı atan Tekla, Pavlus'un takipçisi olur. Daha sonra Tekla'nın ölümle burun buruna gelmesi ve son anda Tanrı'nın doğaüstü müdahalesiyle kurtulması gibi bazı ilginç ve etkileyici serüvenler anlatılır. Muhtemelen en hatırda kalan olay, Hıristiyan inancını benimsediği için Tekla'nın vahşi hayvanlara atılmasıdır. Ölümünden önce vaftiz olma ümidiyle yanıp tutuşan(Pavlus onu vaftiz etmeyi ertelemişti) Tekla, "insan yiyen fokların" bulunduğu yere atlar ve İsa'nın adına kendi kendini vaftiz eder. Tanrı fokları öldürmek için bir şimşek gönderir, Tekla kaçmayı başarır ve bir başka maceraya atılır.

Tekla'nın İşleri günümüzde Pavlus'un İşleri olarak bilinen ve Pavlus'un misyonerlik maceralarıyla ilgili anlatıları kapsayan bir koleksiyonda yer almaktadır.

Üçüncü Korintliler

Yine Pavlus'un İşleri'nde, biri Pavlus tarafından Hıristiyan yapılan Korintli inananlar ve diğeri kendisi tarafından cevap olarak yazılmış iki kanonik olmayan mektup vardır. Bu mektup alışverişine, Yeni Ahit'teki 1 ve 2. Korintlilerden ayırt etmek için 3. Korintliler denilmiştir.

Karşılıklı yazışmanın sebebi Korintlilerin mektubunda açıklanır. Simon ve Kleobius isminde iki Hıristiyan vaiz kasabaya gelir. Tanrı'nın dünyanın yaratıcısı olmadığını, Yahudi peygamberlerinin Tanrı tarafından gönderilmediğini, İsa'nın ete kemiğe bürünüp gelmediğini ve inananların bedenlerinin diriliş gününde diriltilmeyeceğini öğretmeye başlarlar (Bu öğretilerin birtakım Gnostik bakış açılarını yansıttığı görülmektedir). Korintlilerin bunları nasıl anlaması gerektiği Pavlus'a sorulur.

Pavlus cevabında sapkın görüşleri birer birer ele alır ve İncil'deki hakikatle uyuşmadıklarını ifade eder. Tanrı'nın maddi dünyayı gerçekten yarattığını, peygamberler aracılığıyla konuştuğunu ve şimdi de İsa'yı "kendi bedeniyle bütün bedenleri özgürleştirmesi ve bedensel varlıklar olarak bizi ölümden diriltmesi için" bedenen dünyaya gönderdiğini vurgular.

Bu, anti-gnostik ve proto-ortodoks bir üretimdir. Batı'daki pek çok Hıristiyan tarafından bilinmese de dünyanın diğer bölgelerinde dikkat çekici bir kabule sahipti. Araştırmacıların gayet iyi bildiği üzere Pavlus'un ölümünden en az bir asır sonra yazılmış olsa da Ermenistan'da ve Suriye'nin bazı yerlerinde Kutsal Kitap kanonuna dâhil edilmiştir.

Barnabas'ın Mektubu

Hem Pavlus'a hem de Elçilerin İşleri'ne göre, İsa'nın en yakın havarilerinden biri ismi dışında hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız Barnabas'tı. Pavlus ve Barnabas öldükten yaklaşık yetmiş yıl sonra bilinmeyen bir yazar bir "mektup" -daha çok teolojik bir risale- yazar. Nihayetinde Hıristiyan okuyucular nezdinde ününün artırılması için Barnabas'a atfedilmeye başlanır. Bazı proto-ortodoks Hıristiyanlar, bu kitabın Kutsal Kitap kanonuna ait olduğu konusunda bir hayli ısrarcıydı. Üstelik dördüncü yüzyılın ortalarında yazılmış ve en erken eksiksiz Yeni Ahit külliyatı olarak bilinen Sina Yazması'nın içinde de yer bulmuştu.

Modern zaman Hıristiyanları Barnabas'ın nihayetinde Kutsal Metin külliyatına dâhil edilmemesini bir rahatlamayla karşı-

layacaktır. Bu mektubun görüşleri Yeni Ahit'e giren kitaplardan bile daha şiddetli ve hasmane bir şekilde Yahudi karşıtıdır. Hatta daha çok Yahudi dininin ve Yahudi Kutsal Kitabı'nın tartışıldığı bir kitap mahiyetindedir.

Ana fikir Yahudilerin Tanrı'nın halkı olmadığı üzerinedir. Çünkü ona göre Yahudiler, Tanrı'nın Sina Dağı'nda Musa ile yaptığı ahdi bozmuş ve Musa dağdayken aşağıda altın bir buzağı yaparak ona tapınmışlardır. Sonuç olarak Tanrı da onları reddetmiştir. Tanrı'nın Musa'ya verdiği yasalar artık ahdi olan bir halk olmayan Yahudiler tarafından yanlış yorumlanmıştır. Bunları hala yanlış anlamaktalar çünkü onlar Musa'ya verilen yasaların kelime manasıyla anlaşılması gerektiğini düşünürler. Bunlar aslında insanlara nasıl yaşaması gerektiğini bildiren sembolik yasalardır. Örneğin domuz eti yeme yasağı bir kimsenin domuz eti yiyemeyeceği anlamına gelmez, asıl anlamı domuzlar gibi bir hayat sürmemek gerektiğidir. Dahası, Barnabas'a göre bu yasalar İsa'ya gönderilmiştir ve onun takipçileri Tanrı'nın gerçek halkıdır.

Kısaca, Barnabas Eski Ahit'in bir Yahudi kitabı olmadığını söyler. Bu bir Hıristiyan kitabıdır. Ve Tanrı'nın Yahudilerin atalarıyla yaptığı ahit Yahudiler için değil, İsa'nın takipçileri için bir ahittir.

Petrus'un Vahyi

Bazı proto-ortodoks çevrelerde kanonik olarak görülen bir başka kitap Petrus'un Vahyi (veya Apokalipsi) adlı metindi. Bu kitap Yeni Ahit'in herhangi bir mevcut el yazmasında yer almaz ancak birkaç erken dönem kilise yazısında kanona ait (veya potansiyel olarak ait) olarak zikredilir. Kanonik durumu ne olursa olsun, okuruna bir cennet ve cehennem turu attırıp kılavuzluk yapan ilk erken dönem Hıristiyanlık metnidir ve oldukça ilgi çekici bir anlatıdır.

Çoğumuz Dante'nin *İlahi Komedya*'sından bu temaya aşinayız. Dante bu fikri kendi başına uydurmamıştı, ondan önce bunu kullanan pek çok kişi vardı yazılı kaynaklardan söyleyebildiğimiz kadarıyla Petrus'un Vahyi bunların ilkiydi.

Anlatı Zeytin Dağı'nda İsa'nın havarileriyle her şeyin sonu geldiğinde ne olacağını tartıştığı konuşmasıyla başlar (Markos, 13; Matta, 24-25). Petrus, İsa'ya ölümden sonraki hayatla ilgili soru sorar ve İsa da ona her şeyi izah etmeye başlar. Burada İsa'nın izahının son derece açık ve ayrıntılı olmasından ötürü Petrus'un bu tasvirleri gözünde mi canlandırdığı yoksa gerçekten onu bir tura mı çıkardığı tam olarak belli değildir. Yine de okura hem kutsanmışların âlemi cennetin hem de lanetlenmişlerin âlemi cehennemin epey canlı tasvirleri sunulur.

En ilginç bölüm açık ara Cehennem tasviridir. Kutsanmışların keyiflerini uzun uzadıya anlatmak pek kolay değildir. Sonuç olarak hepsi oldukça mutludur ve söylenebilecek çok bir şey yoktur. Öte yandan lanetlenmişlerin maruz kaldığı çeşitli işkenceleri tasvir ederek okuyucunun hayal gücünü zorlamak epey kolaydır. Ve bu kitap hiçbir şey yapmasa bile hayal gücünün sınırlarını zorlar.

Sonsuz azaba mahkûm edilenler, yaşarken en çok işledikleri günahlara göre cezalandırılır. Müzmin yalancılar sonsuz alevlerin üstünde dillerinden asılır. Erkekleri cezbedip onları baştan çıkarmak için saçlarını ören kadınlar yine alevlerin üstünde saçlarından asılır, onların cazibelerine yenik düşen erkekler ise... farklı bir organlarından asılır. Doğal olarak erkekler, "Sonsuz cezaya mahkûm olacağımızı bilmiyorduk!" diye feryat eder.

Ve böyle devam eder. Anlatının amacı çok açıktır: cennetin nimetleri içinde keyif sürmek ve cehennemin eziyetlerinden kaçmak isteyenler düzgün, ahlaklı ve dürüst bir yaşam sürmelidir. Aksi takdirde cehennemin alevleri onları bekler.

Kıptîce Petrus'un Vahyi

Petrus'un Vahyi denilen başka bir metin vardır ve kesinlikle proto-ortodoks değildir. Nag Hammadi metinlerindeki Tomas İncili ile birlikte keşfedilen ve İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ilgili ilk elden bilgiler veren bu kitap tam tersine gnostik özellikler taşır. Yeni Ahit'in öykülerine aşina olanlar için bu anlatı epey tuhaf gözükecektir.

Petrus, İsa'dan gizli bir vahiy aldıktan sonra anlam veremediği bir rüyet görür. Bir tepede İsa ile konuştuğu sırada, aşağıda İsa'nın tutuklandığını ve çarmıha gerildiğini görür. Daha da garibi çarmıhın hemen üstünde bir de mutlu ve gülümseyen bir figür görür. Bu durum üzerine konuştuğu İsa'ya hemen gördüğü şeyin ne olduğunu sorar, İsa da izah eder. Askerlerin çarmıha gerdikleri kişi sadece onun dış kabuğudur, çarmıhın üstündeki ise onun hakiki zatı ve acı çekmesi mümkün olmayan manevi varlığıdır.

Bu tuhaf tasvir daha önceden ortaya konan gnostik İsa anlayışıyla yakından ilintilidir. Bu anlayışa göre İsa'nın bedeni geçici olarak Kutsal Ruh tarafından kullanılmıştır. Mesih burada gülümser çünkü onu çarmıha gerenler tam olarak ne yaptıklarını bilmemektedir. Onlar sadece bedeni, yani ilahi varlığın yerleştiği topraktan kılıfı öldürüyorlar ve gerçek Kutsal Ruh'a asla zarar veremezler. O cismani değildir ve herhangi bir ızdıraptan münezzehtir. Ve düşmanlarının cahilliğini komik bulmaktadır.

Proto-ortodoksların kati bir şekilde sapkın addettiği Kutsal Ruh'a ilişkin bir görüşü dile getiren bu metnin proto-ortodoks kanona dâhil olmaması şaşırtıcı değildir.

KANONUN OLUŞTURULMASINA SEBEP OLAN TARTIŞMALAR

Burada tartışamayacağım şu veya bu grup tarafından kutsal görülen pek çok başka kitap vardı. Bazıları proto-ortodokstu, bazıları değildi. İddialara göre İsa'nın kardeşi Yakup, havarisi Filip, Mecdelli Meryem, Yahuda İskariyot ve başkaları tarafından yazılan yahut onların bakış açılarını temsil eden pek çok İncil vardı. Yuhanna'nın, Andreas'ın, Petrus'un, Tomas'ın ve diğerlerinin misyonerlik çalışmalarını anlatan İşler kitapları vardı. Yine Pavlus'a atfedilen pek çok metin vardı; Laodikea Hıristiyanlarına mektubu, Romalı filozof Seneca ile karşılıklı yazışmaları, Petrus ve Yakup'tan gelen mektuplar ve Roma'nın ilk piskoposlarından olan Klement'in yazdığı mektuplar. Ayrıca Pavlus'un, Yuhanna'nın Yakup'un ve Hermas adlı Romalı bir Hıristiyanın Vahiyleri vardı. Lakin yukarıda değindiğim metinler söz konusu dö-

nemde yazılan ve okunan şeylere ilişkin okura en azından bir fikir verebilir.

Petrus İncili Örneği

Pek çoğu çeşitli teolojik bakış açılarını temsil eden bu kitaplar etrafta dolaşırken, proto-ortodokslar kendi kutsal kitap kanonlarına hangilerinin dâhil edilmesi gerektiğine nasıl karar vermişti? Kilise tarihinin babası olarak adlandırılan dördüncü yüzyılda yaşamış tarihçi Eusebius tarafından yol gösterici bir anekdot nakledilir. Eusebius, ikinci yüzyılda yaşamış Serapion adlı bir piskopos ve onun İsa'nın sağ kolu Simon Petrus tarafından yazıldığı iddia edilen bir İncil'e rastlamasıyla ilgili bir öykü anlatır.

Serapion Antakya'da büyük bir kilisenin piskoposudur. Görevinin bir parçası olarak kendi sorumluluğundaki kasaba ve köyleri ziyaret eder. Eusebius'a göre Serapion, bir vesileyle Arsuz köyündeki Hıristiyan kilisesini ziyaret eder ve oradayken Petrus tarafından yazılan bir İncil'le ilgili bazı tartışmalar olduğunu öğrenir. İncil'i bizzat okumadan Serapion, eğer Petrus bir İncil yazmışsa kabul edilmesi gerektiğini söyler ve okumalarını salık verir.

Antakya'ya döndüğünde bazıları ona gelerek söz konusu İncil'in, Markion ve bazı gnostikler gibi İsa'nın hiçbir şekilde bir beşer olmadığını, sadece görünüşünün öyle olduğunu söyleyen doketik Hıristiyanlar tarafından kullanılan sapkın bir kitap olduğu bilgisini verir. Serapion, öğretisini değerlendirmek için kitabın bir kopyasını edinir. Onun fikrine göre kitabın büyük çoğunluğu görüşlerinde ortodokstur, ancak doketik yorumlamaya açık bazı şüpheli pasajları da ihtiva etmektedir.

Serapion kitapla ilgili sorunları anlattığı bir mektubu hemen Arsuz'a gönderir. Şüpheli pasajlardan dolayı söz konusu İncil'in Petrus tarafından yazılmış olmasının mümkün olmadığı sonucuna varır. Ve bu İncil'in kullanılmasını yasaklar.

Eusebius bu öyküyü anlatır ve Serapion'un mektubunun bazı kısımlarını doğrudan alıntılar. Ne yazık ki Serapion'un alıntıladığı ve İncil'i potansiyel olarak sapkın kılan pasajları iktibas

etmez. Bu gerçekten üzücüdür, çünkü Petrus tarafından yazıldığı iddia edilen bir İncil'in bölük pörçük bir kopyası modern zamanlarda ortaya çıkınca Serapion'un tartıştığı İncil'e oldukça benzediği anlaşılmıştır. Ancak Eusebius, bu kitaptan hiçbir alıntı aktarmadığı için aynı kitap olup olmadığını kesin olarak bilemiyoruz.

Bu modern keşif, 1868-69 kışında Mısır'ın Akmim bölgesinde eski bir mezarlığı kazan Fransız arkeoloji ekibi tarafından yapıldı. Buldukları mezarda keşiş olduğunu düşündükleri birisi ve onunla birlikte gömülen bir kitap vardı. Bu kitap, dört farklı kitaptan kısımların kopyalandığı altmışaltı sayfadan oluşan adeta küçük bir antolojiydi. Metinlerden biri, proto-ortodoks Petrus'un Vahyi'nin Yunanca kopyasıydı ama en çarpıcı olanı Simon Petrus tarafından yazıldığı iddia edilen birinci şahıs üslubuyla kaleme alınan bir metindi.

Ne yazık ki metin parçalar halindedir. Cümlenin ortasından İsa'nın Pontius Pilatus'un huzurunda yargılanmasıyla ilgili bir anlatıyla başlar ve yine bir cümlenin ortasında İsa'nın dirilişi sonrası havarilerine görünmesiyle ilgili bir anlatı ile son bulur. Bu iki yarım cümle arasında İsa'nın yargılanması, suçlu bulunması, ölümü ve dirilişiyle ilişkin bir anlatı vardır.

Bu anlatı pek çok bakımdan Yeni Ahit İncilleri'ne benzer. Onların birbirlerinden bazı açılardan farklı olması gibi, bu anlatı da onların her birinden farklılık arz eder. Bir kere Yahudi liderler ve Yahudi halkı burada kanonik anlatılarda olduğundan çok daha olumsuz olarak betimlenir. İsa'yı ölüme mahkûm eden Roma valisi Pilatus değil, Yahudi kral Hirodes'tir. İnfaz edilmesinin sebebi tamamen Yahudi yetkililer. Yahudi halkı artık Tanrı'nın gazabına uğrayacaklarının ve hatta ceza olarak şehirleri Kudüs'ün yıkılabileceğinin farkına varırlar (daha sonraki Hıristiyanlar Kudüs'ün MS 70'deki yıkılışını Mesih'i öldürmelerinden dolayı Tanrı'nın Yahudileri cezalandırması olarak yorumlamıştır).

Muhtemelen anlatının en dikkat çekici kısmı İsa'nın dirilişi öyküsüdür. Yeni Ahit'in dört İncili İsa'nın gömülmesinden ve

üçüncü günde kadınların mezarı boş bulmasından bahseder ama İsa'nın mezardan nasıl çıktığına değinmez. Ama bu İncil değinir ve epey muhteşem bir anlatı sunar. Gecenin yarısında iki melek gökten iner ve taşın kendi kendine mezardan yuvarlanmış olduğu görülür. Melekler mezara girer ve üçüncü bir kişiyi taşıyıp başları göğe değer halde oradan çıkarlar. Başı gökyüzüne ulaşan belli ki İsa'dır. Onların arkasında bir haç mezardan dışarı çıkar. Gökten bir ses işitilir ve İncilin "uyuyanlara" (ölülere) vaaz edilip edilmediğini sorar. Haç bu soruya "Evet!" diye cevap verir.

Koskocaman dev gibi bir İsa ve yürüyüp konuşan bir haç. Bu İncil'in şimdiye kadar kayıp olduğuna inanmak zordur. Bu Serapion'un bildiği İncil olabilir mi? Pek çok araştırmacı öyle olduğu sonucuna varmıştır. Petrus tarafından yazıldığı iddia edilmiş, büyük kısmı proto-ortodokslar tarafından teolojik olarak kabul edilebilir niteliktedir ve fakat doketik olarak yorumlanabilecek pasajlar da vardır. Örneğin İsa'nın bedeni, dirilişte gerçek bir beşer bedeni gibi gözükmez ve bu bize önceki kısımlarda söylenir, İsa çarmıha gerilirken "o, sanki hiç acı çekmiyormuş gibi sessizdi." Belki gerçekten de acı hissetmedi. Belki de bu doketik bir anlayıştır. Doketik *olmasa* bile en azından Serapion'un ima ettiği gibi, doketik olarak nasıl yorumlanabileceğini anlamak mümkündür. Bu kitabın ikinci yüzyılın sonunda Serapion'un eline geçen metnin bölük pörçük bir kopyası olduğunu sezgilerime dayanarak söyleyebilirim.

Burada bizim için en önemli olan husus, Serapion'un bu kitabın kilisede kullanımı için kabul edilebilir veya kutsal kitabın otoriter bir parçası olup olmadığına nasıl karar verdiğidir. Zira Serapion'a göre bir kitap, doketik yorumlamaya imkân tanıma açısından şüpheliyse potansiyel olarak sapkın bir eserdi. Ve potansiyel olarak sapkın olduğu için de doğal olarak proto-ortodoks pozisyona karşı herhangi bir teolojik görüş ileri sürmeyecek birisi Petrus tarafından yazılmış olamazdı. Petrus tarafından yazılmadığı için de onun kutsal kitap olarak değerlendirilmesi söz konusu olamazdı. Serapion'a göre bir kitap sadece bir havari ta-

rafından yazılmışsa ve ortodoks doktrinleri içeriyorsa kutsal kitap olarak kabul edilebilirdi.

Bunlar, Yeni Ahit kanonuna hangi kitapların dâhil olacağına karar veren proto-ortodoks liderlerin en önemli iki kıstasıydı.

Erken Bir Kanon Teşebbüsü: Muratorian Kanonu

Kanonun hangi kitaplardan oluşması gerektiği kararı bir gecede verilmedi. Dördüncü yüzyılın sonuna kadar -Yeni-Ahit'in kitaplarının çoğu yazıldıktan üç yüz yıl kadar sonra- herhangi bir kayıtta Yeni Ahit'in bugünkü gibi yirmi yedi kitaptan oluştuğuna ve sadece bunlardan ibaret olduğuna dair bir işaret yoktur.

O zamana kadar tartışmalar çok uzun süredir devam etmekteydi. Hıristiyan Kutsal Kitabı'nı oluşturduğuna inanan anonim bir yazarın kitap listesi, kanonu belirlemeye yönelik bildiğimiz ilk teşebbüstür ve yaklaşık olarak Serapion'un zamanına dayanır. Bu parçalar halindeki listeye, onu Milan şehrinde keşfeden on sekizinci yüzyıl İtalyan bilim adamı L. A. Muratori'nin isminden hareketle Muratorian Kanonu denilir.

Bu parçada basit bir kitap listesi ve yazarın bahsettiği metinlere dair ara sıra yaptığı yorumlar bulunur. Gerçekten çok kötü bir Latince'yle kaleme alınmıştır. Dolayısıyla çoğu araştırmacı bunun Yunanca'dan berbat bir tercüme denemesi olduğunu düşünür. Parçanın kendisi sekizinci yüzyıla aittir, ancak muhtemelen Roma yakınlarında ikinci yüzyılda ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.[12] Listenin ilk kısmı kayıptır. İncillerden birini tanımlayan bir cümleden birkaç kelime sonra yazar Luka'dan "İncilin üçüncü kitabı" olarak bahsederek devam eder. Yuhanna'ya da dördüncü der ve oradan ileriye doğru gider. Luka ve Yuhanna üçüncü ve dördüncü olarak belirtildiğine göre listenin aslında Matta ve Markos'la başladığı hemen hemen kesindir.

---

[12] Tartışma için bkz., Bruce M. Metzger, *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance*, Oxford: Clarendon Press, 1987, ss. 191-201.

Anonim yazar yirmi yedi kitabın yirmi ikisini kanonik olarak listesine dâhil eder - İbraniler, Yakup, 1 ve 2. Petrus ve 3. Yuhanna hariç tutulur-. Fakat aynı zamanda Süleyman'ın Hikmeti kitabını ve ortodoks Petrus'un proto-ortodoks Vahyi'ni içerir. Hermas'ın Çobanı olarak bilinen Vahyin okumak için uygun olduğuna ancak kilisenin Kutsal Kitap külliyatının parçası olmadığına işaret eder. Pavlus'un yazdığı iddia edilen İskenderiyelilere ve Laodikealılara mektupları reddeder ve bunların Markioncular tarafından uydurulduğunu ifade eder. Daha sonra da bazı Gnostikler de dâhil olmak üzere diğer sapkınlar tarafından yazılmış başka uydurmalardan bahseder.

Muratorian Kanonu, eğer gerçekten ikinci yüzyıla aitse özellikle değerlidir çünkü bu, en azından bir proto-ortodoks yazarın hangi kitapların kanonik kutsal metinler olarak kabul edildiğiyle ilgilendiğine işaret eder.[13] Uydurma ve sapkın metinlerin Kutsal Kitap'tan çıkarılmasına yönelik bir alaka olduğunu ve nihayetinde kanonik olacak kitapların, böyle olmayan birkaçı dâhil edilmiş olsa da, bazı çevrelerde belli bir ölçüde zaten kabul gördüğünü gösterir.

Yine de bu mesele asırlarca tartışılmaya devam etmiştir. Bunu kısmen mevcut Yeni Ahit el yazmalarından biliyoruz. Altıncı ve yedinci yüzyıllara geldiğimizde Yeni Ahit'in parçası olarak kabul edilen kitapları ihtiva eden el yazmalarının kanonik kitapların dışındaki metinleri içermediğini görüyoruz ancak bu durum önceki dönemler için geçerli değildir. Beşinci yüzyıla ait meşhur İskenderiye Yazması'nda, Petrus'un Roma piskoposu olarak atadığı birisi tarafından yazıldığı iddia edilen 1 ve 2. Klement kitapları Yeni Ahit'in parçası olarak geçer. Ve dördüncü yüzyıl dokümanı olan Sina Yazması hem Barnabas'ın Mektubu'nu hem de Hermas'in Çobanı'nı içerir. Daha da erkeni, kataloglanan 72'nci papirüs olmasından dolayı P72 denilen yazmada

---

[13] Bu husus, listenin dördüncü yüzyılda yazıldığını iddia eden Mark Hahnemann dâhil birkaç araştırmacı tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Bkz., Hahnemann, *The Muratorian Fragment and the Development of the Canon*, Oxford: Clarendon Press, 1992.

1 ve 2. Petrus ile Yahuda'nın kitaplarının ilk kopyaları bulunur. Söz konusu üç kitaba ilaveten bu el yazmasında İsa'nın kardeşi Yakup tarafından yazıldığı iddia edilen "Meryem'in Doğumu" adlı ve daha çok Yakup'un ilk İncili olarak bilinen bir İncil, 3. Korintliler ve kilise babası Melito'nun Fısıh üzerine bir vaazı dâhil olmak üzere başka metinleri de içerir.

Hangi kitapların kanona dâhil edileceği hangilerinin de dışarıda tutulacağına karar verilirken güç dinamikleri nelerdi? Kanonun gelişiminin daha anlamlı bir şekilde ortaya koymak için proto-ortodoks Hıristiyanların erken dönem kilisesinde diğer gruplarla verdiği tahakküm mücadelesinden nasıl muzaffer çıktığı konusunda daha fazla bilgiye ihtiyacımız vardır. Bu da bizi doğrudan ortodoksluk ve sapkınlık arasındaki ilişkiye götürür.

ERKEN DÖNEM KİLİSESİNDE ORTODOKSLUK VE SAPKINLIK

Başından beri, dine yeni inanan, kazanmak için girilen rekabetle birlikte İsa ve takipçilerinin anlattığı "hakikati" temsil ettiğini iddia eden farklı Hıristiyan gruplar vardı. En erken Hıristiyan yazarımız olan Pavlus, ona göre şüphesiz yanlış olan "değişik bir müjdeyi" vaaz eden Hıristiyan misyonerlerinden uzun uzadıya bahseder (Galatyalılar, 1:6-9). Pavlus muhalifleri doğal olarak kendilerinin doğru olduğunu ve onun mesajı çarpıttığını düşünüyordu. Onlar kendi görüşlerinin İsa'nın ve onun asıl havarilerinin görüşleri olduğuna inanmıştı. Ve şüphesiz bu görüşleri kanıtlamak için bir takım metinlere sahiplerdi. Ancak bu metinler gelecek nesillere ulaşamadan kayboldu. Onların görüşlerine muhalefet eden Pavlus'un mektuplarıysa günümüze kadar geldi.

Pavlus'un döneminden itibaren ikinci ve üçüncü yüzyıl boyunca çeşitli Hıristiyan grupları arasındaki ilişki neydi? Hıristiyan tarihinin çoğu için söz konusu ilişki, dördüncü yüzyıl Ortodoks kilise babası Eusebius'un bakış açısıyla yorumlanmıştır. Onun on ciltlik *Kilise Tarihi* (*The Church History*) adlı eseri başlangıcından Konstantin dönemine kadar Hıristiyanlığın ilerlemesi hakkında epey bilgi ihtiva eder.

Eusebius'un Ortodosluk ve Sapkınlığa İlişkin Görüşleri

Eusebius'un *Kilise Tarihi* ikinci ve üçüncü Hıristiyan yüzyıllarında meydana gelen şeylerin çoğu hakkında yegâne bilgi kaynağımız olduğu için, çağlar boyunca Hıristiyan araştırmacıların bu dönemdeki ortodoksluk ve sapkınlık ilişkisini nasıl anladığını onun bakış açısının şekillendirmesi şaşırtıcı değildir. Nihayetinde diğerlerine galip gelen Hıristiyan grubun bir mensubu olarak Eusebius, kendisinin ve kendisi gibi düşünen dördüncü yüzyıl din adamlarının savunduğu görüşlerin doğru (ortodoks) olduğunu ve üstelik başından beri İsa ve onun havarilerinin görüşleri olduğunu öne sürmüştür.

Elbette, inatçı sapkınlar gibi ara sıra ortaya çıkan ve İsa'nın orijinal mesajını bozmaya çalışan muhalifler de olmuştur. Eusebius'a göre, bu alternatif bakış açılarını (Ebionitler, Markion ve muhtelif Gnostikler dâhil) savunan kimseler habis şeytanların telkinleriyle hareket ediyorlardı. Onlar ortodoks Hıristiyan düşüncenin muazzam ilerlemesi karşısında ancak marjinal cereyenları temsil etmektedir. Eusebius'a göre bazı inançlar ortodokstu ve hep ortodoks olmuştu. Bunlar her şeyin yaratıcısı sadece bir Tanrı'nın varlığı, maddi dünyanın iyi olarak yaratıldığı ve Tanrı'nın oğlu olan İsa'nın hem beşeri hem de ilahi olduğudur. Kilisenin orijinal inançları bunlardır ve her zaman çoğunluğun görüşü olmuştur.

Yani sapkınlıklar, ortodoksluktan kopan dallardır, şeytanların menfur amaçlar için uğraşıp hakikati saptırmasıyla ortaya çıkmışlar ve çıkmaya da devam etmekteler. Sapkınlık her zaman ikincildir (ortodoksluktan sonra gelir), türevseldir (Ortodoksluğun görüşlerini değiştirerek türemiştir) ve yoldan çıkmış olandır. Ancak Tanrı nihayetinde muzafferdir ve ortodoks Hıristiyanlık dini, imparator Konstantin'in döneminde kudretli bir güç haline gelene kadar hakikat bu sapkın hareketleri sindirmiştir.

Walter Bauer'in Bomba Etkisi Yaratan Eseri

Bu görüşü yirminci yüzyılın başlarına kadar neredeyse her araştırmacı kabul ediyordu. Modern dönemlerde erken dönem Hı-

ristiyanlığı hakkında yazılan en önemli kitaplardan birinin yayımlanmasıyla her şey değişti. Walter Bauer'in *En Erken Hıristiyanlıkta Ortodoksluk ve Sapkınlık* (Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity) adlı kitabı 1934 yılında Almanca olarak yayımlandı. Bauer, birkaç kilit noktada Eusebius'a karşı çıktı ve erken dönem kilisesinin teolojik tahakküm için mücadelesinde nelerin yaşandığını yeniden kavramlaştırdı.

Bauer, erken dönem Hıristiyanlık dünyasında, örneğin Mısır, Suriye, Anadolu ve Roma gibi bazı coğrafi bölgelerde Hıristiyanlığa dair en erken delilleri gözden geçirdi.[14] Kaynakların en ince detayına kadar araştırılması halinde Eusebius'un söylediğinden tamamen farklı bir öykü sunacakları sonucuna ulaştı. Pek çok yerde erken dönem Hıristiyanlığının esas şekli daha sonra sapkın olarak yaftalanan inançlardı ve kilisenin bazı dallarında bu sözde sapkınların sayısı, ortodoks olan dine inananlardan daha fazlaydı. Bazı yerlerde Markioncu Hıristiyanlar hâkimdi, diğer yerlerde şu veya bu gnostik sistemler yaygındı.

Dahası, birtakım Hıristiyan gruplar daha sonra sapkınlık denilecek şeylerle ortodoks kabul edilecek şeyler arasında keskin sınırlar olduğunu düşünmemişti. Eusebius'un zamanındaki teolojik ayrımlar inancın aslında yoktu, ancak daha sonra savaşın cepheleri belirlendiğinde oluşturulmuştu. Daha sonraları sapkın addedilecek veya addedilmiş bazı insanlar kendi dönemlerinde tamamen ortodoks olarak görülmüşlerdi.

Bauer'e göre ikinci ve üçüncü yüzyıl kilisesi, ortodoksluk olarak bilinen tek büyük ve mütehakkim bir hareket ile kıyıda köşede kalmış sapkınlıklardan oluşmuyordu. Erken dönemlerde, pek çok yerde farklı inanç çeşitleriyle birlikte her türlü grup vardı. Şüphesiz ki bu grupların tamamı kendi görüşlerinin doğru ve inançlarının ortodoks olduğuna inanıyordu.

Ancak yeni inananlar kazanma mücadelesinde sonuçta sadece bir grup galip geldi. Bu grup hususi olarak Roma şehrinde

---

[14] Bauer, analizlerinde Yeni Ahit'in kitaplarına ilişkin bir tartışmaya -kısmen çoğunun coğrafi olarak konuşlandırılması imkânsız olduğundan- yer vermemiştir.

kuvvetliydi. Romalı Hıristiyanlar diğer kiliseler üzerinde nüfuzlarını kabul ettirdiler, çünkü imparatorluğun merkezi - Roma'daki kilise ve topluluk diğer Hıristiyan gruplardan daha büyük, daha zengin ve daha iyi örgütlüydü.

Bu Romalı grup diğer grupların herhangi birinden daha fazla inanan kazandı, nihayetinde bütün rakiplerinin kökünü kuruttu, kendini ortodoks olarak ilan etti, görüşlerinin gerçekten İsa ve havarilerin görüşleri olduğunu savundu, bunun her daim çoğunluğun görüşü olduğunu iddia etti ve en son da - öldürücü darbe olarak- ihtilafın tarihini yeniden yazdı. Ortaya çıkan şey Roma kilisesine özgü bir Hıristiyanlıktı. Bu Roma Hıristiyanlığıydı -Roma *katolik* (evrensel anlamına gelen) Hıristiyanlığı.

İşte Eusebius bu sürecin sonunda yer alır. Onun tarihi yeniden yazması yüzünden sonra gelen bütün tarihçiler bu grubun hep çoğunluğun görüşü olduğunu düşündü. Ama gerçekte yaşanan böyle değildi.

Bauer'den Sonra

Bauer'in kitabının epey tepki çektiğini ve münakaşaların hala yatışmadığını söylemeye bile gerek yok. Pek çok araştırmacı, özellikle kendini Eusebius tarafından benimsenen Hıristiyan ortodoksluğunun varisi olarak görenler, Bauer'i toptan reddettiler. Ama bazıları da onun argümanlarını ikna edici buldu ve bulmaya da devam etmektedir.[15]

Eleştirel araştırmacılar arasında bugün çoğunluğun düşüncesi, Bauer'in analizlerinin çoğu ayrıntısının yanlış olduğu veya en azından elindeki bulgulara göre fazla ileri gittiği yönündedir. Zaman zaman şüpheli iddialarda bulunur ve bazı yerlerde yakışıksız bir şekilde engizisyon vari bir hararetle mevcut kaynaklara hücum eder. Ve Roma, onun olduğunu söylediği kadar sürecin merkezinde olmayabilir.

---

[15] Benim tartışmam için bkz., *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament,* New York: Oxford University Press, 1993), Birinci Bölüm.

Ancak Bauer'in Hıristiyanlığın erken yüzyıllarına ilişkin sunduğu tablo esas itibariyle doğru gözükmektedir. Erken dönem Hıristiyanlığında çok sayıda grup vardı. Hepsi de doğru olduklarını iddia ediyordu. İddialarını destekleyen kitapları vardı bunların havariler tarafından yazıldığı ve dolayısıyla İsa ve ilk havarilerinin görüşlerini temsil ettiği söyleniyordu. Nihayetinde galip gelen grup İsa'nın ve havarilerinin öğretilerini temsil etmiyordu. Örneğin havarilerin hiçbiri, dördüncü yüzyılda Birinci İznik Konsili'nde kabul edildiği gibi İsa'nın "tamamen Tanrı ve tamamen beşer" olduğunu veya onun "yaratılmış değil doğurulmuş ve Baba ile aynı cevhere sahip olduğunu" iddia etmemişti. Sonuçta galip gelen grup kendini ortodoks olarak adlandırdı. Ancak Hıristiyanlığın orijinal şekli bu değildi. Bu grup zaferini pek çok zorlu çarpışmadan sonra ilan etmiştir.

Gelişmelerin bu şekilde cereyan ettiğine ilişkin bu görüş, Bauer'den beri neredeyse her arkeolojik keşif tarafından teyit edilmiştir. Tabi bu bulguların çoğu Mısır kaynaklıdır ama bunun sebebi iklimdir. Dokümanlar Mısır'ın kuru kumlarında neredeyse hiç bozulmadan asırlarca dayanmıştır. Bunlar Mısır'ın farklı bölgelerinden bulunsa da, imparatorluğun her yerinde görülen seyahat ve kitap alışverişi konusundaki bilgilerimiz ışığında, Mısır'da bulunan bir dokümanın menşeinin de Mısır olduğunu garanti edemeyiz.

Şaşırtıcı şekilde, hemen her yeni doküman ilk bulunduğunda "proto-ortodoks" değil de "sapkın" ilan edilir.[16] Bu ortodoks olmayan dokümanların arasında, 1945'te keşfedilen Nag Hammadi metinleri, Kurtarıcının İncili (Gospel of Savior) denilen ve Mısır'da bulunup 1990'larda Berlin'de bir müzede meydana çıkarılan bir kitap ve en son keşif olarak 1970'lerin sonlarında bu-

---

[16] Geçtiğimiz yüzyıl esnasında Yeni Ahit kitaplarının farklı kopyaları bulundu ancak söz bunların proto-ortodoks kopyalar olup olmadığını bilmenin hiçbir yolu yoktur. Örneğin Gnostikler, Yuhanna İncili'ni kapsamlı bir şekilde kullanıyordu ve bu yüzden Mısır'da keşfedilen erken bir Yuhanna yazmasının proto-ortodokslar mı yoksa Gnostikler tarafından mı kullanıldığını bilmek imkânsızdır.

lunan ve ilk olarak 2006'da yayımlanan Gnostik Yahuda İncili vardır.[17] Niçin proto-ortodoks (kanonik olmayan) metinler hiç ortaya çıkmıyor? Yazmayla meşgul olanlar sadece sapkınlar mıydı? Veya sapkınlık, Eusebius'un bildiğinden veya bildirdiğinden çok daha fazla bilinen ve yaygın olan önemli bir akım mıydı?

Görünüşe göre alternatif Hıristiyanlık görüşleri belli zamanlarda bazı yerlerde, açık bir şekilde Mısır'da ve muhtemelen başka yerlerde de hâkim konumdaydı. Önünde sonunda bu görüşlerin kökü kazınmıştı. Peki, bu nasıl oldu? Proto-ortodoksların yeni inanan kazanma ve muhaliflerini mağlup etme gayretlerinde kullandığı ve sonuçta doktrinlerini ortodoks haline getiren silahlar nelerdi?

ÇATIŞMANIN SİLAHLARI

Ortodoksluk ve sapkınlığa ilişkin antik tartışmalara göz atıldığında proto-ortodoksluğun, sapkın kabul ettiği Hıristiyan görüşlerle mücadele etmek için üç büyük silahı olduğu görülür: Ruhban sınıfı, akait ve kanon.

Ruhban Sınıfı

Diğer Hıristiyan grupların aksine, proto-ortodoks Hıristiyanlar kiliselerde katı bir hiyerarşinin olması ve bir kişinin yani piskoposun cemaat üzerinde otorite olması konusunda direttiler. Piskoposun emri altında da bazı gruplar vardı. Presbiter denilen yaşlılar daha çok cemaatin manevi ihtiyaçlarıyla ilgilenirken, diyakozlar (kelime manasıyla görevliler) yardım yapma vb. maddi ihtiyaçlarla ilgileniyordu. Daha ikinci yüzyılın başlarında, proto-ortodoks yazar Antakyalı İgnatius kilise üyelerinin "piskoposa

---

[17] Tüm bu metinlerin tercümeleri ve tartışmaları için bkz. James Robinson, *The Nag Hammadi Library in English*, 4. ed., Leiden: E. J. Brill, 1996; Charles Hedrick ve Paul Mrecki, *The Gospel of the Savior: A New Ancient Gospel*, Santa Rosa, CA: Polebridge Press, 1999; Rodolphe Kasser, Marvin Meyer ve Gregor Wurst, *The Gospel of Judas*, 2. ed., Washington, DC: National Geographic Society, 2008.

bizzat Rab gibi hürmet edeceğini" çok yüksek sesle iddia edebiliyordu (Ignatius, To the Ephesians, 6:1).

Bu denli bir güce sahip olanlar şüphesiz kilisedeki her şeyi istediği gibi şekillendirebilirdi. Diğer Hıristiyan gruplar, örneğin Gnostiklerin ekseriyeti merkezi güçle ilgilenmedi. Gnostikler gerçek kilisede herkesin içinde ilahi bir kıvılcıma sahip olduğuna ve kurtuluşu getiren sırlı bilgiyi alabileceğine inanıyordu. Sonuç olarak, büyük çoğunluğu eşitlikçiydi. Ancak proto-ortodokslar böyle değildi. Zaten bu yönde bir hareketin Pastoral Mektuplar'da var olmasından hareketle, açıkça belirlenmiş karar verici konumdaki liderlerin olması gerektiği hususunda ısrarcı oldular. Bu makamlara doğru insanı getirmek fark yaratıyordu. Proto-ordokslar piskoposun teolojik olarak aynı hizada olduğundan emin olmak için nüfuzlarını mümkün mertebe kullanmış ve piskoposun da kontrolünü kilise cemaatine yansıtmasında ısrar etmişlerdir. Bunun bir örneği, daha önce ifade ettiğimiz gibi Serapion'un Arsuz'daki kilise üzerindeki gücünü kullanmasıdır.

Akait

Proto-ortodoks Hıristiyanlar, zamanla tek bir gerçek dinin olduğunu ve bunun da kendi inançları olduğu hususunda direttiler. Bazı görüşleri çelişkili hale gelmeye başladı. Örneğin (Ebionitlere karşı) İsa'nın tamamen ilahi ve (Markionculara karşı) tamamen beşeri olduğunu, ama iki ayrı varlık değil (Gnostiklere karşı) sadece tek bir kişi olduğunu savunuyorlardı. Tek bir Tanrı olduğu konusunda da ısrarcıydılar. Ancak İsa'nın bizzat kendisi de Tanrı'ydı. Bu dünyayı gerçek Tanrı yaratmıştı, ancak dünya sonradan günahlar sebebiyle yozlaşmıştı.

Birkaç önemli teolojik görüşün nasıl geliştiğine bir sonraki bölümde değineceğim. Şimdilik proto-ortodoksların birtakım inançlar geliştirip bunların standart olduğunu ve kilisedeki herkes tarafından kabul edilmesinin zorunlu olduğunun üzerinde ısrarla durduğunu vurgulamak istiyorum. Bu gelişmenin erken döneme ait izlerini, tüm Hıristiyanlar tarafından kabul edilmesi gereken bir "inanç kuralının" havarilerden aşağıya doğru geldi-

ğini iddia eden ikinci yüzyılın sonları ve üçüncü yüzyılın başlarında yaşamış İreneyus ve Tertullianus gibi kilise babalarının yazılarında buluruz. Bu kural, ortodoksluğun omurgası haline gelen ve diğer görüşleri inkâr eden önemli fikirleri içeriyordu: Buna göre sadece tek bir Tanrı vardır; o, yaratıcıdır, İsa Mesih insandır ama aynı zamanda ilahtır.

Bu görüşler, nihayetinde akaitler -iman esasları- olarak dördüncü yüzyılın ortodoks Hıristiyanları tarafından yazılmış ve sabitlenmiştir. Bunlar, Havarilerin Akaidi ve İznik Akaidi olarak bilinenler de dâhil olmak üzere, bugün kiliselerde ve ayinlerde okunmaktadır.

Proto-ortodoksların niyeti, herkesin kabul etmek zorunda olduğu ve piskoposun tatbik ettiği birtakım inanç esaslarıyla yanlış olduğunu mütalaa ettikleri görüşlere inananları ayıklamaktı. Peki, bu teolojik kararları neye dayanarak almışlardı? Görüşlerinin Tanrı tarafından ilham edilmiş metinlere, kanonik kitaplara dayandığını iddia ediyorlardı.

Kanon

Hıristiyan kilisesi, her tür çeşidiyle birlikte bir bakıma, bir Kutsal Kitap'la işe koyulmuştu. İsa, Yahudi havarilerine Yahudi Kutsal Metinlerinin hususi bir yorumunu öğreten Yahudi bir öğretmendi. Hıristiyan kanonunun orijinali Tanah'tı. Daha sonra Eski Ahit'e dönüşen kitapların hangilerinin İsa'nın döneminde Kutsal Kitap olarak kabul edildiği tam olarak belli değildir. Musa'nın yasasını (ilk beş kitap), Peygamberleri ve mesela Mezmurlar gibi bazı diğer kitapları kapsadığı hemen hemen kesindir. Hıristiyanlar gibi Yahudiler de o sıralarda kendi kanonlarını oluşturma sürecindeydi.

Ancak İsa'nın ölümünden çok geçmeden Hıristiyanlar Kutsal Kitap'la aynı düzeyde bazı otoriteleri kullanmaya başladı. İsa'nın kendi sözleri takipçileri için bir tür kutsal metin otoritesi kazandı. Ve Pavlus gibi yazarlar, kutsal kitap kaleme aldığını düşünmese de, kendi metinleri cemaatleri üzerinde otorite olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak iki tür Hıristiyan otoritesi oluştu: İn-

ciller -İsa'nın sözlerini ve çok daha fazlasını içeren metinler - ve havarilerin yazıları.

Proto-ortodoksların başından beri yüzleşmek zorunda kaldıkları sorun, havariler tarafından yazıldığı iddia edilen çok sayıda kitabın olmasıydı. Bu kitapların hangilerinin gerçekten apostolik (havarilerin yazdığı) ve dolayısıyla yetkin olduğuna nasıl karar verilecekti? Erken dönem kilisedeń hiç kimse bilfiil uyulması gereken bazı kıstaslar ortaya koymamıştı ancak Eusebius'un Serapion'a ilişkin öyküsü ve Muratorian Kanonundaki anlatı gibi antik öyküleri okuduğumuzda bilhassa şu dört kriterin önemli olduğu belli olur:

- *Eski olması: İkinci ve üçüncü yüzyıla geldiğimizde proto-ortodoksların ekseriyeti, yakın zaman önce kaleme alınmış bir metin önemli, faydalı ve güvenilir olsa bile, kutsal kitap olarak görülemeyeceğini düşünüyordu. Kutsal kabul edilecek kitaplar eskiden kalmış olmalı, Hıristiyan kilisesinin başlangıç dönemlerinde yazılmış olmak zorundaydı.*
- *Katolik olması: Sadece proto-ortodoks kilisenin her yerinde yaygın olarak kullanılan kitaplar kutsal kitap olarak kabul edilebilirdi. Değerli olsa bile kullanımı sadece yerelde sınırlı kalmış olanlar kanona giremezdi.*
- *Apostolik olması: Bu, en önemli kriterlerden biridir. Zira kutsal kitap olarak kabul edilecek bir kitabın havari veya havarinin bir arkadaşı tarafından yazılmış olması gerekiyordu. İşte bu yüzden İnciller hususi birtakım kişilere atfedilmiştir. Anonim yahut bilge bir ihtiyar tarafından yazılmış bir metin kutsal kitap olamazdı. Kitaplar apostolik olmak zorundaydı. Pek çok durumda kesin bir hükümde bulunmak kolay değildi. Serapion, Petrus İncili'nin öyle olduğu iddia edilse de, gerçekten Petrus tarafından yazılmadığına karar vermişti. Bu sonuca modern eleştirmenlerin kullandığı tarihsel analiz yöntemiyle ulaşmamıştı. Onun hükmü çok basit bir şeye -hâlihazırdaki fikirlerine dayanıyordu. Bu İncil yeterince ortodoks olmadığına göre Petrus tarafından yazılmış olamazdı.*

- *Ortodoks olması: Serapion'un kıstas olarak teolojik fikirleri kullanması bu tür hükümlerin genellikle nasıl verildiği hususunda bize yol gösterir. Bir kitabı, kutsal kitap kabul etme noktasında en önemli ölçüt, proto-ortodoksların teolojik olarak kabul edilebilir bulduğu bir görüşü destekleyip desteklemediğidir. Ortodoks olmayan kitaplar apostolik değildi. Apostolik değilse kutsal metin olamazdı.*

Kanon üzerine yapılan müzmin tartışmalar sırasında, proto-ortodokslar için açıkça ortodoks olmayan kitapları elemek zor değildi. Örneğin gnostik İncillerin tamamı bundan nasibini aldı. Bunların Tomas, Filip, Mecdelli Meryem ve diğerleri tarafından yazıldığı iddia edilse bile kabul görmedi. Bunun deliliyse *a priori* idi: Kitaplar sapkındı ve havariler asla sapkın bir metin kaleme alamazdı.

Son derece ortodoks görünen, apostolik olduğu iddia edilen ancak kanona dâhil edilmeye açıkça aday olmayan kıyıda köşede kalmış başka kitaplar da vardı. Bunlardan bazıları Petrus'un Vahyi, Barnabas'ın Mektubu ve 1. Klement'ti.

Hıristiyanlığın antik döneminde bir yazarın, bugün elimizdeki yirmi yedi kitabı listeleyip ve kanonun sadece bu yirmi yedi kitaptan oluştuğuna işaret etmesi ilk defa MS 367 yılındadır. Bu yazar İskenderiye'nin meşhur piskoposu Atanasius'tur. Yıllar önce Roma İmparatoru Konstantin tarafından kilisedeki önemli teolojik konuları çözmek için toplanan ilk kilise konsili olan İznik Konsili'nde Atanasius'un önemli bir rolü vardı. Atanasius İskenderiye'deki büyük kilisenin piskoposu olduktan sonra, kendi idaresi altındaki cemaatlere Paskalya bayramının o yıl ne zaman kutlanacağını bildirmek için bir mektup yazıyordu (onların bugün olduğu gibi önceden tanzim edilmiş takvimleri yoktu). Otuz dokuzuncu "Bayram Mektubunda" Atanasius, âdeti olduğu üzere, okuyucularına, kilisede okunabilecek kitapların bir listesi dâhil birtakım nasihatler verdi. İşte o mektupta, Yeni Ahit'in tüm kitaplarını listeledi.

İşaret etmeye değer iki nokta var. Atanasius'un listesi bu meseleyle ilgili tüm tartışmaları sona erdirmedi. Muhtelif kili-

seler asırlardır az da olsa farklı listeler kabul etmeye devam etmiştir. Ermeni kilisesi 3. Korintliler'i kanonik kabul etmeye devam etti. Atanasius'un İskenderiye'deki kendi kilisesinde bile farklı görüşlere sahip Hıristiyan din adamları vardı.[18] Ancak beşinci yüzyıla ve sonrasına geldiğimizde ekseriyetle Atanasius'un kanonu bütünüyle ortodoks kilisenin kanonu haline gelmişti. Orta Çağ boyunca Kutsal Kitap'ı yeniden yazan kâtipler sadece bu kitapları kopyaladı. Atanasius'un listesi bin yılı aşan bir süre boyunca dünya çapında herhangi bir kilise konsili tarafından onaylanmasa da, matbaanın icadına kadar söz konusu listenin yaygın şekilde kullanımı ona fiili bir tasdik sağlamıştır. On beşinci yüzyılda taşınabilir matbaa cihazlarının icadıyla Kitab-ı Mukaddes artık kolayca basılabilir hale gelince kanon meselesi de hallolmuştu. Artık kanona hangi kitapların dâhil edileceği ve hangi sırada olacakları konusunda artık hiçbir şüphe kalmamıştı. Günümüzde İngilizce konuşulan coğrafyada nereden bir Yeni Ahit satın alsanız aynı kitapların aynı sırada yer aldığını görürsünüz.

İşaret edilecek ikinci nokta nispeten açıktır. Kanon sorununun neticeye ulaşmasından önce bu konuda en azından üç yüzyıl süren bir tartışma söz konusu olmuştur. Sonuçta varılan kararlar yukarıdan aşağıya dayatılarak gelmedi ve bir anda ortaya da çıkmadı. Kanonun şekillenişi, pek çok fikir ayrılığının ortaya döküldüğü ve farklı bakış açılarının ifade edildiği, tartışıldığı, kabul edildiği ve bastırıldığı yavaş ve çoğunlukla sancılı bir sürecin sonucu gerçekleşmişti. Kutsal Kitap'ın kanonlaşma sürecinin ardındaki ilahi saik ve rehberlik konusunda Hıristiyan teologlar ve diğer inananlar ne derse desin, bunun çok sayıda tarihsel ve kültürel faktörün yönlendirdiği oldukça beşeri bir süreç olduğu apaçıktır.

---

[18] Hemen bir örnek vermek gerekirse, Atanasius'un döneminde İskenderiye'deki Hıristiyan okulunun başındaki Kör Didimus adlı zat, Atanasius'unkinden daha geniş ve daha kapsayıcı bir kanona sahipti.

SONUÇ

Hıristiyan kanonunun oluşumu konusunda verdiğim derslerde, bana kanondan çıkarılmasını veya kanona ilave edilmesini istediğim herhangi bir kitap olup olmadığı zaman zaman sorulur. Üzerine düşünülecek keyifli bir soru olsa da benim her zaman ilk cevabım araştırmacılar ne derse desin, kanonun asla değişmeyeceğidir. Günümüzde Yeni Ahit yirmi yedi kitaptan oluşur ve sonsuza dek yirmi yedi kitap olarak kalacaktır.

Biraz üstelerseniz, çıkarılmasına aldırmayacağım birkaç kitabın olduğunu kabul ederim. Benim listemin en tepesinde muhtemelen daha sonra yaşayan biri tarafından Pavlus adına uydurulan 1. Timoteos kitabı gelir. Bu kitabın yazarı kadınların kiliselerde aktif rol almasına öyle hararetli bir şekilde karşı çıkmıştı ki kilisede sükûnet içinde olmalarını ve "erkeklere itaat etmelerini" emretmişti. Ona göre eğer kadınlar kurtulmak istiyorsa bu ancak "çocuk doğurmakla" olacaktı. Çok güzel, kadınlar sessiz, itaatkâr ve hamile olmalıdır. Pek özgürleştirilmiş bir görüş olmadığını ve zaman içinde sebep olduğu büyük hasarları fark etmek gerektiğini söylemeliyiz. Bu kitabın çıkarılmasına üzülürüm diyemem.

Peki, hangisini dâhil ederdim? Dev bir İsa ile yürüyen ve konuşan bir haçımızın olması güzel olurdu. Ancak Petrus İncili, ürkütücü seviyede Yahudi karşıtlığı da dâhil olmak üzere başka bazı yükleri beraberinde getirirdi. Belki, İsa'nın çoğunlukla yaramazlıktan öteye geçip mucizevî işler sergilediği beş yaşındaki haliyle başlayan çocukluk İncillerinden birini dâhil edebilirim. Ancak bu da insanları rahatsız etmeye başlayacaktır. Sonuçta kanon kanondur ve onu nasıl değiştirmek isteyebileceğimizi düşünmek pek de anlamlı değildir. Cinsiyetçilik, ırkçılık, taassup ve her türlü zulmün teşvik edilmediği yorumları nasıl teşvik edebiliriz diye düşünmek daha iyidir.

Bir genç olarak, bilgiden çok tutkuyla (çok tutkulu ama bilgisizce) Kitab-ı Mukaddes'i araştırmaya başladığımda, doğal olarak bu kitabın Tanrı tarafından verilmiş olduğunu düşündüm. Kitab-ı Mukaddes konusundaki ilk öğretmenlerim, Tanrı'nın

Kutsal Kitap'ı nasıl ilham ettiğine dair gittikçe sofistike hale gelen görüşlerle bu inancımı teşvik edip beni iyiden iyiye ikna ettiler. Kutsal Kitap hayatımı nasıl yaşayacağıma dair bir model olmuştu; bana neye inanacağımı, nasıl davranacağımı, yakında İsa gökteki bulutların arasından tezahür edip dünya birden durunca neler olacağını söylüyordu.

Tabi ki Kitab-ı Mukaddes'e artık bu gözle bakmıyorum. Onun ilahi olarak ilham edilmiş bir kitap değil, tamamen beşeri bir kitap olduğunu düşünüyorum. Elbette pek çok yerinde ilham veren yerler bulunuyor, fakat arkasında Tanrı'nın olduğunu artık kabul etmiyorum. Yazarlarının kaleme aldığı orijinal nüshalara değil, insan eliyle her türlü değişikliklere uğramış kopyalarına sahibiz. Kutsal Kitap olarak mütalaa ettiğimiz kitaplar yazıldıktan asırlar sonra bir kanon bünyesinde şekillendirilmeye başlanmıştır. Kanaatime göre bu ilahi bir müdahalenin değil, neyin doğru olduğuna karar vermeye çalışırken elinden gelenin en iyisini yapan ve gayet insan olan din adamlarının (hepsi erkek) çabalarının sonucuydu.

Pek çok inanan Hıristiyan ve Hıristiyan teologu bu süreci farklı şekilde görür ve bütün bu uzun vakit esnasında Tanrı'nın mütemadiyen iş başında olduğu hususunda ısrar eder. Nihayetinde bir tarihçi olarak bu iddiayı değerlendirmenin bir yolu olduğunu düşünmüyorum. Sadece, ilahi süreç ne olursa olsun (veya olmasın) bunun bazı insanların çok sayıda faktöre dayandırarak aldığı kararlarla kesinlikle beşeri bir süreç olduğunu söyleyebilirim. Bu insanlar dışarıdan gelen muhalefete karşı kiliselerinin birlik olmasını, kilisedeki herkesin Hıristiyan doktrininin önemli veçheleri üzerinde hemfikir olmasını, etraflarında sorun çıkaran kişiler olmamasını ve İsa'nın havarilerine ve gelecek nesillere aktardığı ortodoks öğretiye sahip olduklarından emin olmak istemişlerdir. Onlar haklı olduklarını bilmek istemişlerdir.

Kesinliğe ulaşmaya yönelik arzuları ile birtakım talihsiz tarihsel gerçeklikler karşı karşıya gelmiştir. Haklı olduğunu bilmek isteyen başka insanlar da vardı ve bunların inançları kendilerine doğrudan aykırılık teşkil ediyordu. Haklı olan kimdi? Kanonun

oluşması bu meselenin sonuca bağlanmasına yönelik bir nevi adım niteliğindeydi. Nihai kararlar alınmış, mevzu kapanmış değildi. Asırlar boyunca şu veya bu kitabın kanonda olması gerektiğinde direten Hıristiyanlar var olmuştu. Ancak nihayetinde dördüncü yüzyılın başından itibaren proto-ortodoks çevrelerde seçenekler azalmıştı, bir süre sonraysa hiç seçenek kalmadı. Tartışmaları canlandıran ve yönlendiren bir takım tarihsel, kültürel, siyasi ve sosyal faktörlerden ötürü, sürecin başlamasından asırlar sonra nihayetinde bir Kutsal Kitap kanonu ortaya çıktı. Bu günümüzde hala sahip olduğumuz kanondur ve kilise devam ettiği müddetçe onun kanonu olmaya devam edecektir.

YEDİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIĞI KİM İCAT ETTİ?

Yaşadığım yer olan ABD'nin güneyinde, Hıristiyanlık daha çok Kitab-ı Mukaddes'le alakalıdır. Bu bölgedeki Hıristiyanların çoğu, Kitab-ı Mukaddes'i vaaz eden, öğreten ve ona bağlı olan (olduğu iddia edilen) kiliselerden gelir. Bu bölgedeki pek çok Hıristiyan için şu görüş adeta ortak fikir haline gelmiştir: Eğer Kitab-ı Mukaddes'e inanmıyorsanız Hıristiyan olamazsınız.

Dünyanın başka yerlerindeki pek çok Hıristiyan -ya da kilise tarihi boyunca Hıristiyanların kahir ekseriyeti- bu ortak fikri saçma bulur. Çoğu Hıristiyan için Hıristiyan inancı Mesih'e inanma ve onun vasıtasıyla Tanrı'ya ibadet etmekle alakalıdır. Kitab-ı Mukaddes'e inanmayla alakalı bir şey değildir. Buradaki kiliselerde insanlara bunu söylediğimde bana inanamaz, bu kadar çok Hıristiyanın nasıl bu kadar yanlış anladığına şaşırırlar. Ancak bu söylediğim doğrudur. Günümüzde dünyanın her tarafında hâlâ okunan Havariler Akaidi ve İznik Akaidi gibi Hıristiyan iman esaslarına bakmanız yeterlidir. Bunlarda Kitab-ı Mukaddes'le ilgili tek bir kelime geçmez. Geleneksel Hıristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes'in kendisi hiçbir zaman bir iman esası olmamıştır.

Güneyde, insanların Kitab-ı Mukaddes'i okumaktan ziyade ona hürmet gösterdiği doğrudur. Bu durumun benim için belirginleşmesi, birkaç yıl önce lisans derslerimde öğrencilerime Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin görüşlerini sormaya başlamamla oldu. Her sene aynı cevabı alırım. İlk derste üç yüzün üzerinde mevcutlu sınıfa şöyle sorarım: "Kaç kişi Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın ilham edilmiş Sözü olduğu fikrine katılıyor?" Oo! Tüm amfi elini kaldırır. Daha sonra şöyle sorarım, "Kaç kişi bir veya daha fazla Harry Potter kitabı okudu?" Oo! Tüm amfi yine elini kaldırır. Bunun üzerine şöyle sorarım: "Kaç kişi Kitab-ı Mukaddes'in tamamını okudu?" Birkaç el kalkar, o kadar.

Her zaman gülerek şöyle derim: "Tamam. Bakın, Tanrı'nın Kitab-ı Mukaddes'i yazdığını düşündüğümü söylemiyorum. Sizse bana Tanrı'nın Kitab-ı Mukaddes'i yazdığını düşündüğünüzü söylüyorsunuz. J. K. Rowling tarafından yazılmış bir kitabı niçin okumak isteyebileceğinizi anlayabiliyorum. Ancak eğer Tanrı bir kitap yazdıysa ...onun neler söylediğini okumak istemez misiniz?" Benim için bu evrenin gizemlerinden biridir: bu kadar insan Kitab-ı Mukaddes'e hürmet eder, onun Tanrı'nın kulları için ifşa ettiği ilhamı olduğunu düşünür ama onun hakkında nasıl bu kadar az bilgi sahibi olabilir?

Bu kitap genelinde Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin tarihsel-eleştirel sorunlardan bahsettim: Ayrıntılardaki çelişkiler, önemli bakış açılarındaki tutarsızlıklar, havari olmadığı halde havari olduğunu iddia eden yazarlar, İsa'nın yaşamını yeniden inşadaki tarihsel sorunlar vb. meseleler. Bunlar benim uydurduğum veya kendi başıma keşfettiğim sorunlar değildir. Bunlar, araştırmacıların iki yüz yıldır üzerinde konuştuğu, üniversiteler ve ilahiyat okullarındaki profesörlerin herhangi birimizin yaşını aşan bir süreden beri bilip öğrettiği ve pastörlerin çoğunun ilahiyat okulunda öğrendiği şeylerdir. Bunlar, Kitab-ı Mukaddes'le ilgili ciddi araştırmalarla meşgul olan herhangi birinin iyi bildiği ama sıradan insanların ya da kilise cemaatine mensup ortalama bir insanın bilmediği şeylerdir.

Şu ana kadar kitabın genelinde -çalışma ve uzmanlık alanım olan- Kitab-ı Mukaddes'in tamamen bir beşer kitabı olduğunu iddia ettim. Ancak geçtiğimiz yirmi yılda araştırmalarımın çoğunu farklı ama bağlantılı bir konuya, ikinci ve üçüncü yüzyılda (yani Yeni Ahit kitapları yazıldıktan sonraki dönemde) Hıristiyanlığın gelişimi alanına adadım.

Ve bu yüzden son bölümde, incelememin bir parçası olsa da sadece Yeni Ahit'e değil, daha genel olarak Hıristiyanlık dininin oluşumunu derinlemesine ele almak istiyorum. Buradaki tezim sadece Kitab-ı Mukaddes'in tamamen bir beşer kitabı olduğu değil, aynı zamanda gelişip bugünkü aldığı şekille Hıristiyanlığın da tamamen bir beşer dini olduğudur.

Hıristiyanların dinlerinin de Tanrı tarafından ilham edilmiş olduğu iddiası tarihçilerin hiçbir şekilde değerlendiremeyeceği teolojik bir görüştür. Tarihçilerin Tanrı'ya ulaşabilme imkânı yoktur, sadece burada yeryüzünde gözlerimizin -veya başka birisinin gözlerinin- önünde olanı bilebilirler. Kişisel olarak bu görüşü artık kabul etmiyorum (bir zamanlar ediyordum), ama son bölümde göreceğiniz gibi burada tartışacağım tarihsel bulgular, benim şahsi olarak vardığım agnostik sonuçlara sizin de ulaşmanızı zorunlu kılmaz. Fakat bu sonuçlar herkesi Hıristiyan dininin gelişimindeki beşeri unsurları görmeye yönlendirecektir.

Evvelki bölümde Kutsal Kitap kanonunun insan ürünü olduğunu, Hıristiyanlar hangi kitapların Yeni Ahit'e dâhil edileceğine ilişkin sorunlarla boğuşurken, inancın uygun (Ortodoksluk) ve uygun olmayan (sapkınlık) şeklinin ne olduğu konusunda uzun, müzmin ve sık sık hararetli tartışmalar olduğunu da gördük. Hıristiyanlığı bugünkü şekliyle bir din haline getirme yolunda Hıristiyanlar başka neler icat etmiştir? Bu bölümde Hıristiyanlık dininin bazı temel yönlerini ele alıp onların tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığına bakacağım. Bunların hepsi, ortaya çıkan Hıristiyan dininin özelliklerini tespit etmede son derece önemlidir.

ÇİLE ÇEKEN BİR MESİH

Çile çeken bir Mesih'e inanç, Hıristiyan dininde tamamen merkezî bir yer teşkil eder. "Mesih" terimi Yunanca "Christ" kelimesinin Türkçe karşılığıdır.[1] Öğrencilerime bunu hep söylemek zorundayım çünkü bazısı Mesih'in İsa'nın soyadı olduğunu düşünüyor -sanki İsa Mesih adını Yusuf ve Meryem Mesih'in çocuğu olduğu için almış gibi. Nihayetinde İsa Mesih tabiri yaygınlaşıp bir isim işlevi görmeye başlasa da esasında "İsa Mesih," "İsa, Mesih'tir" anlamındaydı.

---

[1] İngilizcesi *Messiah*, İbranicesi *Maşiah* olan bu kelime Türkçe'ye de Arapça *El-Mesih*'ten geçmiştir. [ç.n.]

Hıristiyanların Mesih'e Dair Görüşleri

İsa'yı Mesih olarak adlandırma pek çok Hıristiyan'a o kadar doğal ve normal gözükür ki Yahudilerin onu niçin Mesih olarak kabul etmediğini anlamazlar. Hıristiyan gelenekte, Tanah'taki peygamberlerin sürekli ve defalarca Mesih'in neler yapacağı, neye benzeyeceği ve neler yaşayacağı hakkında kehanetlerde bulunduğunu ve İsa'nın bu kehanetlerin tamamını gerçekleştirdiğine inanılır. Mesih'in bir bakireden doğacağı (Hıristiyanlara göre İsa'nın doğduğu gibi), Beytüllahim'de dünyaya geleceği (İsa gibi), büyük bir şifacı olacağı (İsa gibi), Kudüs'e eşek üzerinde gireceği (İsa gibi), kendi halkı tarafından reddedileceği (İsa gibi), idam edilmek suretiyle korkunç bir ölüm acısı çekeceği (İsa gibi) ve ölümden dirileceği (İsa gibi) kehanetlerinde bulunulmuştu.

Pek çok Hıristiyan'a göre Eski Ahit peygamberlerinin bu kehanetlerinin tamamı İsa tarafından gerçekleştirildiğinden onun Mesih olduğu apaçıktı. Pek çok Hıristiyan, Yahudilerin niçin ona inanmayı reddetmesini hayretle karşılar. Yahudiler Mesih'in iddialarını nasıl reddedebilirdi? Neden ona inanmazlar? Sadece inattan mı? İnatçı oldukları için mi? Okuma yazma bilmezler mi? Yoksa aptallar mı?

Yahudilerin Mesih Beklentileri

Yahudilerin kahir ekseriyeti neden İsa'nın, geleceği kehanet edilen, Tanrı'nın gönderdiği, başkaları için çile çekip kurtuluşu mümkün kılan ve ölümden diriltilen kurtarıcı olduğunu hep reddettiler?

Bunun cevabı aslında çok basittir. Yahudi geleneğinde, Hıristiyanlık ortaya çıkmadan önce, çile çeken bir Mesih beklentisi yoktu.

Ama Kitab-ı Mukaddes sürekli çile çekecek Mesih'ten bahsetmez mi? Anlaşılan o ki bunun cevabı hayırdır. Başından beri Hıristiyanlar, Eski Ahit'teki bazı pasajları çile çekecek Mesih'e dair kehanetler olarak sık sık sunarlar. Örneğin Yeşaya 53 ve Mezmurlar 22'de feci şekilde, bazen özellikle başkalarının günahları için acı çeken birisinden bahsedilir. Hıristiyanlar bu pa-

sajların Mesih'in neye benzeyeceği konusunda açık ifadeler olduklarını iddia etmiştir. İsa'ya inanmayan Yahudilerse bu iddiaya her zaman esaslı bir yanıt vermiştir: Mesih bu pasajlarda hiç zikredilmez. Bunu siz kendiniz de kontrol edebilirsiniz: Yeşaya 53'ü veya Mezmurlar 22'yi açıp okuyun (ilgili âyetlere ileride değineceğim). "Mesih" terimi bu pasajlarda hiç yer almaz. Yahudi geleneğinde bu pasajlar Mesih'e değil, başka birine (veya birilerine) atıfta bulunur.

Hıristiyanlıktan önce, başkalarının günahları için çile çekip ölecek ve daha sonra da ölümden dirilecek bir Mesih bekleyen hiçbir Yahudi yoktu. O halde Mesih neye benzeyecekti? İsa'nın döneminde yazılmış Yahudi metinlerinden Mesih'in nasıl biri olacağına ilişkin çeşitli beklentiler olduğunu biliyoruz. Bu beklentilerin hiç birinde Mesih, İsa gibi biri değildi.

"Mesih" terimi kelime manasıyla "kutsal yağ ile meshedilmiş" demektir. Eski Ahit'te ilahi bir lütfun simgesi olarak törenlerde kutsal yağ ile takdis edilen rahipler ve krallar için kullanılmış ve onların vazifelerini ifa etmek için Tanrı tarafından tahsis edildiği belirtilmiştir (1. Samuel, 10:1; Levililer, 4:3, 5). Yahudilerin Mesih'e klasik bakışı da antik İsrail'in krallık görüşünden türemiştir.

Antik İsrail'de bulunan geleneklere göre Tanrı, Kral Davut'a İsrail'in tahtında her zaman Davut neslinden gelen birinin oturacağını vadetmiştir (1. Samuel, 7:14-16). Ama tarihin akışında meydana gelen değişimler bu vaadin yerine getirilmediğini göstermektedir. Davut soyundan kralların dört yüzyıldan fazla hükümdarlık yaptığı Yehuda Krallığı, MÖ 586'da Babilliler tarafından yıkıldı. Artık tahtta Davut'un torunlarından biri yoktu. Ancak Tanrı her zaman olacağını vadetmişti. Peki, bu vaatle tarihi gerçeklik nasıl uzlaştırılabilirdi?

Bazı Yahudiler, Tanrı'nın asiliklerinden ötürü verdiği ceza bittiğinde İsrail'e hükmetmesi için mesh edilmiş bir kralı yeniden getirip vaadini yerine getireceğini düşünmüştü. Bu kral İsrail'in düşmanlarını alaşağı ederek vaat edilmiş topraklarda egemen bir devlet olarak İsrail'i tekrar tesis edecek Davut gibi

savaşçı bir kral ve yeni mesh edilmiş Mesih olacaktı. Bu umut yıllar içinde azalıp artarken Babillilerin ardından Persler, sonra Yunanlar, Mısırlılar, Asurlular ve Romalılar geldi. Bütün bu devletler İsrail'i kontrol ederken Davut'un soyundan kimse tahta çıkmadı ve bu İsa'nın dönemine kadar böyle geldi.

İsa'nın döneminde pek çok Yahudi, tıpkı günümüzdeki çoğu Yahudi gibi, gelecek Mesih hakkında muhtemelen fazla bir düşünceye sahip değildi. Mesih'i bekleyen Yahudilerse, Tanrı'nın mesihle ilgili pasajlarda geçen vaadini, örneğin Mezmurlar 2:1-9, önünde sonunda yerine getireceğine inanıyordu:

> Nedir uluslararasındaki bu kargaşa,
> Neden boş düzenler kurar bu halklar?
> Dünyanın kralları saf bağlıyor,
> Hükümdarlar birleşiyor
> RAB'be ve mesh ettiği krala karşı.
> "Koparalım onların kayışlarını" diyorlar,
> "Atalım üzerimizden bağlarını."
> Göklerde oturan Rab gülüyor,
> Onlarla eğleniyor.
> Sonra öfkeyle uyarıyor onları,
> Gazabıyla dehşete düşürüyor
> Ve "Ben kralımı
> Kutsal dağım Siyon'a oturttum" diyor.
> RAB'bin bildirisini ilan edeceğim:
> Bana, "Sen benim oğlumsun" dedi,
> "Bugün ben sana baba oldum.
> Dile benden, miras olarak sana ulusları,
> Mülk olarak yeryüzünün dört bucağını vereyim.
> Demir çomakla kıracaksın onları,
> Çömlek gibi parçalayacaksın."

Tıpkı Davut'un halefleri gibi Davut'un soyundan Tanrı'nın oğlu olacak (bkz. 2. Samuel, 7:14) büyük ve güçlü bir kral için açık bir beklenti söz konusuydu. Bu tür müstakbel siyasi bir Mesih beklentisinin İsa'nın döneminde canlı ve elverişli olduğu dönemin Yahudi metinlerinde de aşikârdı. Bu Mesih beklentisine ilişkin özellikle hususi bir ifade, İsa'nın doğumundan birkaç on yıl önce yazılmış olan Süleyman'ın Mezmurları adlı Tanah dışı

bir kaynaktan gelmektedir: Mesih'in ne tür bir kişi olacağına dikkat ediniz:

> İşte ey Rab onlar için krallarını, Davut'un oğlunu kendi bildiğin zamanda kulun İsrail üzerinde hükmetmek için kaldır. Günahkâr kralları yok etmek, Kudüs'ü tahrip eden ve onun kutsallığını çiğneyen gentilelerden orayı temizlemek için bu kralı gücünle destekle; hikmetle ve adaletle günahkârları mirasın olan topraklardan sürüp atmak için; günahkârların kibrini çömlek gibi parçalamak için; onların varlığını demir çomakla kırmak için; yasasız milletleri onun ağzından çıkan sözlerle yok etmek için onu kudretinle destekle. ... O, adaletle yönlendireceği kutsal halkı bir araya toplayacaktır. ... Ve o, boyunduruğu altında hizmet eden gentile uluslara sahip olacaktır ve o, Rabbi bütün yeryüzünün [üstünde] meşhur bir [mekânda] yüceltecektir. Ve o, Kudüs'ü pirüpak edecek ve onu ta başlangıçtan itibaren olduğu gibi kutsal kılacaktır. ... Ve o, onlar üzerine, Tanrı'nın öğrettiğiyle hükmeden adil bir kral olacaktır. Onun zamanında hiçbir haksızlık olmayacak, çünkü her şey kutsal olacak ve onların kralı Rab Mesih olacaktır (Süleyman'ın Mezmurları, 17:21-32)

İsa'nın dönemindeki pek çok Yahudi'nin beklentisi Mesih'in güçlü bir savaşçı kral olacağıydı.

Ancak İsrail'i kurtarmaya gelecek kişinin nasıl biri olacağıyla ilgili farklı beklentilere sahip olan başka Yahudiler de vardı. Özellikle İsa'nın ve takipçilerinin de etkilendiği apokaliptik gelenekte bazen gelecek kurtarıcının sadece dünyevi bir kral olmayacağı düşünülüyordu. O, Tanrı'nın adeta bir güç gösterisi olarak kötülüğün güçlerini devirmek için gönderdiği yeryüzünün kozmik bir yargıcı olacaktı. Bu ilahi figür farklı metinlerde çeşitli şekillerde adlandırılmıştı ve "İnsanoğlu" (Daniel, 7:13-14'e dayanarak) bunlardan biriydi. Hıristiyanlığın başlangıcıyla hemen hemen aynı dönemde yazılan iki Yahudi metnine bakalım:

> Ve onlar [Tanrı'nın halkı] aşırı sevinçliydi ve onlar kutsanmış, övülmüş ve yüceltilmişti. Çünkü İnsanoğlu'nun adı onlara bildirilmişti. O bütün ihtişamıyla tahtına otur-

> du ve hüküm İnsanoğlu'na verildi ve O, günahkârların ölmesine ve yeryüzünden silinmesine vesile olacaktır. Dünyayı yoldan çıkaranlar zincirlenmiş halde bulunacak, yok olacakları yere toplanıp kapatılacak ve yeryüzünde bıraktıkları bütün izler silinecek. Ve bu aşamadan sonra yeryüzünde yozlaşacak hiçbir şey kalmayacak. Çünkü İnsanoğlu tezahür etmiş ve bütün ihtişamıyla tahtına oturmuştur. Kötü olan her şey zail olup gidecek ve ondan önce silinip gidecektir. (1. Hanok, 69)
>
> Ben izlemeye devam ederken rüzgâr, insan figürü gibi bir şeyi denizin ortasından dışarı çıkardı. Ve bu adamın göğün bulutlarıyla uçtuğunu ve onun baktığı her şeyin sarsıldığını gördüm... Sonra baktım ve sayısız insanın denizden çıkan insana karşı savaşmak için göğün dört rüzgârıyla birlikte toplandıklarını gördüm. ... O, yaklaşan kalabalığın saldırısını gördüğünde, ne elini kaldırdı, ne bir mızrak veya herhangi bir savaş silahı tuttu; ama ben sadece onun ağzından bir ateş topu gibi şeylerin ve dudaklarından alevli bir nefesin yayıldığını gördüm... Bu alevler savaşmaya hazır kalabalığın üzerine düştü ve onların hepsini yaktı. Bir anda sayılamayan kalabalıktan geriye kül ve duman kokusundan başka bir şey kalmamıştı. (4. Ezra, 13:1-11)

Mesih, azametli ve güçlü bir savaşçı kral veya daha da güçlü yeryüzünün kozmik bir yargıcı. İşte bazı Yahudilerin Mesih'e dair beklentileri böyleydi. Başka Yahudilerse gelecek bir kurtarıcının nasıl biri olacağına ilişkin daha da farklı beklentilere sahipti.[2] Mamafih bütün Yahudilerin Mesih beklentisinin ortak noktası şuydu: Gelecek Mesih, haşmetli bir figür ve hakikaten güçlü bir karakter olarak gücünü gösterip Tanrı'nın düşmanlarını devirecek ve O'nun halkı ve yeryüzünün diğer uluslarını adeta demir yumrukla yönetecekti.

---

[2] Bazıları Tanrı'nın şeriatının güvenilir bir yorumunu ortaya koyacak bir din adamı beklediler. Ölü Deniz Yazmaları topluluğundaki Yahudilerde biri din adamı, diğeri muhtemelen Davut gibi bir kral olacak iki Mesih beklentisi vardı. Bkz., John Collins, *The Scepter and the Star: The Messiahs of the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature*, New York: Doubleday, 1995.

Ve İsa kimdi? Celile kırsalında büyüyüp neredeyse hiç tanınmayan gezgin bir vaizken suçlu olduğuna hükmedilmiş ve siyasi bir isyancı olarak çarmıha gerilmişti. İsa Romalıları devirmedi. Aksine Romalılar onu bir sinek gibi ezip geçti. İsa'yı Mesih olarak adlandırmak pek çok Yahudi için oldukça komik bir durumdu. Onu Mesih kabul etmek de neredeyse (ya da tamamen) Tanrı'ya küfür sayılırdı. İsa mı Mesih'ti? Çarmıha gerilen vaiz? Tanrı'nın Mesih'i O muydu? Tabi tabi.

Öğrencilerime bu iddianın pek çok Yahudi için nasıl saçma olduğunu izah etmeye çalışırken genelde bir benzetmeye başvururum. Yahudilerin çoğunun İsa'nın Mesih olduğu iddiasına yönelik ilk tepkisi, ben bütün içtenliğimle Waco'da FBI tarafından öldürülen Davidian tarikatının lideri David Koresh'in kâinatın Rabbi olduğunu savunursam bana vereceğiniz tepkiye benzer. David Koresh mi? Evet, o dünyanın kurtarıcısı ve herkesin Rabbidir! Evet, kesin öyledir - siz deli misiniz nesiniz? (Ben her dönem bu benzetmeyi yapınca başıma dert açıyorum; en azından bir öğrenci ders değerlendirme anketinde şöyle yazıyor, "Ehrman'ın David Koresh'in kâinatın Rabbi olduğunu düşündüğüne inanamıyorum!")

Hıristiyan İddialarının Temelleri

Yahudilerde Mesih'in çile çekip insanların günahların için öleceği beklentisi söz konusu olmamışsa, neden Hıristiyanlar çile çeken bir Mesih'e inanmaktadır? Olaylar tarihsel olarak şöyle gelişti. İsa ölmeden önce bazı takipçileri onun Mesih olduğunu açıkça düşünmüştü. Bu kanaat İncillerin her yerinde karşımıza çıkar. Elbette "İsa Mesih'tir" dediklerinde bununla İsa'nın geleneksel Yahudi anlayışıyla, yani bir kez daha İsrail'in tahtına oturacak ve halkına hükmedecek bir kral olduğunu kastetmişlerdi. (Ancak İsa'nın kendisinin ise Mesih terimini görünüşe göre farklı bir şekilde, apokaliptik bir bağlamda anladığını da hatırlayalım).

İsa'nın Mesih olabileceği umudu, tarihsel olaylar tarafından tamamen boşa çıkarılır: İsa hiçbir zaman ordu kurmamış, Roma-

lıları vaat edilmiş topraklardan sürmemiş, İsrail'i hiçbir şekilde egemen bir devlet olarak yeniden tesis etmemiş ama çarmıh cezasıyla cezalandırılmıştır. Bu durum İsa'nın takipçilerine onun Mesih olduğunda dair inançlarının asılsız olduğunu göstermiştir.

Ama sonraki takipçileri, en azından bazıları, Tanrı'nın İsa'yı ölümden dirilttiğine inanmaya başlamıştır. Bu durum, onların İsa'nın, gerçekten Tanrı'nın seçtiği biri olduğu yönündeki evvelki kanaatlerini yeniden teyit etmiştir. O, Tanrı'nın kendi oğludur! O, Tanrı'nın özel ilgisine ve inayetine mazhar olmuş, Tanrı'nın mesh ettiği kurtarıcımızdır. O, *Mesih'tir*!

Bu yeniden teyit ilk Hıristiyanları, Mesih olmanın ne anlama geldiğine ilişkin yeni bir anlayışa mecbur bırakmıştır. Onların mantığı kusursuzdu. İsa Mesih'tir. İsa çile çekti ve öldü. Bu yüzden Mesih de çile çekip ölmek zorundaydı.

Ancak Mesih'in çile çekip öleceğine dair hiçbir Yahudi kehanetinin olmadığı gerçeği karşısında ne yapacağız? İlk Hıristiyanlar bu yeni inançlarına işaret eden imalar bulmak için kutsal metinleri taradıklarında, aradıklarını Mesih'e atıf yapan pasajlarda değil, Tanrı'nın salih kulunun çilesini tasvir eden pasajlarda buldular. Mesih ifadesi hiç geçmemesine ve daha önce hiç kimse onların Mesih'e işaret ettiğini düşünmemiş olmasına rağmen, Hıristiyanlar bu pasajların aslında Mesih'e göndermede bulunduğu sonucuna varmış ve bunu savunmuşlardır. Hıristiyanlar'a göre Yeşaya 53:1-6 gibi pasajlar besbelli Mesih'e dair kehanetlerdi:

> İnsanlarca hor görüldü, yapayalnız bırakıldı. Acılar adamıydı, hastalığı yakından tanıyan tanıdı. İnsanların yüz çevirdiği biri gibi hor görüldü, ona değer vermedik. Aslında hastalıklarımızı o üstlendi, acılarımızı o yüklendi. Bizse Tanrı tarafından cezalandırıldığını, vurulup ezildiğini sandık. Oysa bizim isyanlarımız yüzünden onun bedeni deşildi; bizim suçlarımız yüzünden o eziyet çekti. Esenliğimiz için gerekli olan ceza ona verildi. Bizler onun yaralarıyla şifa bulduk. Hepimiz koyun gibi yoldan sapmıştık, her birimiz kendi yoluna döndü. Yine de RAB hepimizin cezasını ona yükledi.

İsa'nın çile çekmesi ve ölümü peygamberler tarafından daha önce söylenmişti. Dahası, ilk Hıristiyanlar Mesih'in çarmıha gerilemesini gerçekten tasvir eden pasajların olduğundan emindi, Mezmurlar 22:1-18 bunlardan biriydi:

> Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin? Ben insan değil, toprak kurduyum, insanlar beni küçümsüyor, halk hor görüyor. Beni gören herkes alay ediyor, sırıtıp baş sallayarak diyorlar ki, "Sırtını RAB'be dayadı, kurtarsın bakalım onu"... Su gibi dökülüyorum, bütün kemiklerim oynaklarından çıkıyor; yüreğim balmumu gibi içimde eriyor. Gücüm çömlek parçası gibi kurudu, dilim damağıma yapışıyor; beni ölüm toprağına yatırdın. Köpekler kuşatıyor beni, kötüler sürüsü çevremi sarıyor, ellerimi, ayaklarımı deliyorlar. Bütün kemiklerimi sayar oldum, gözlerini dikmiş, bana bakıyorlar. Giysilerimi aralarında paylaşıyor, Elbisem için kura çekiyorlar.

Aslında bu pasajın gelecek bir Mesih'le hiçbir alakası yoktu ve Yahudiler de bunu bu tarz bir atıfta bulunarak yorumlamamıştı. Ama takipçileri İsa'nın, Mesih olduğuna inanmaya başlayınca, bu tür pasajlarda Mesih'in neyi tecrübe edeceğine dair atıflar bulmaları doğaldı. İsa'nın mesihliği üzerine tartışmalar devam etti. Yahudiler bu pasajların Mesih'e atıf yapmadığında ısrar ettiler (ve bir derece haklıydılar çünkü söz konusu pasajlarda Mesih hiç geçmiyordu), Hıristiyanlarsa ona atfettiği hususunda direttiler. Ve çatışma başladı.

Peki, İsa ile gerçekleştiği söylenen diğer kehanetler; annesinin bakire olması, Beytüllahim'de dünyaya gelmesi, eşek üstünde Kudüs'e girmesi vd. ne olacaktı? İsa'nın neler yapıp yaşadığına ilişkin anlatıların on yıllardır dolaşımda olan ve dilden dile nakledilen öykülerden hareketle olaylardan yıllar sonra yazılmış İnciller vasıtasıyla bize ulaştığını hatırlamak gerekir. İsa'nın öykülerini anlatanlar Yahudi Kutsal Metinlerinden bihaber insanlar değildi. Bazıları bu metinleri iyi biliyordu ve İsa'nın öykülerini bu metinlerde bulunan kehanetlerin ışığında anlatmıştı. Ve böylece, İsa'nın doğumu, elçilik görevi, Kudüs'e muzaffer bir şekilde girişi, çilesi ve dirilişiyle ilgili anlatılar çoğunlukla, Kutsal

Kitap'taki kehanetleri aklının bir köşesinde tutarak bütün vaatlerin İsa ile yerine getirildiğine inanan kişiler tarafından anlatılmıştı.

Örneğin, hem Matta hem de Luka, İsa'nın Beytüllahim'de doğduğunu belirtir ancak diğer taraftan onu farklı ve birbirine tezat teşkil eden olay örgüsüyle dünyaya getirirler. Neden ikisi de İsa'nın Beytüllahim'de doğmasını ister? Çünkü Eski Ahit kurtarıcının Beytüllahim'de dünyaya geleceğine işaret eder (Mika, 5:2). Ama herkes İsa'nın Nasıralı olduğunu bilmiyor mu? Evet, hem Matta hem Luka, İsa'nın gerçekten de Nasıra'da büyüdüğünü söyler. Ama o Beytüllahim'de doğdu ve hikâye böyle gelişti diye anlatmaya devam ederler. Sorun, onların anlatılarının birbirleriyle tezat teşkil etmesidir. Bu bize neyi gösterir? Hıristiyanlar İsa hakkında onun nasıl birisi olduğuyla ilgili inandıkları şekliyle öyküler anlattılar ve her noktada onun Kutsal Kitap'taki kehanetleri yerine getirdiğini vurgularlar. Çünkü İsa nihayetinde çile çeken Mesih'tir.

Aslında, İsa'nın çile çeken Mesih olduğu fikri erken dönem Hıristiyanlarının bir uydurmasıydı. Onların bu düşünceyi ortaya atmasından on yıllar sonra yazan havari Pavlus'un, bu hususun Yahudiler için en büyük "yüz karası" olduğuna (1. Korintliler, 1:23) işaret etmesi şaşırtıcı değildir. Bu, tüm Hıristiyan inancının temeli olsa da, pek çok Yahudi'ye göre saçma bir iddiaydı.

Pavlus'un bu iddiayı geçerli kabul etmesi tam olarak saçma olmasından dolayıydı (1. Korintliler, 1:18-25). Tanrı'nın usulü, insanların usulünden farklıdır. Tanrı dünyayı, ummadığı veya umamayacağı şekilde çarmıha gerilmiş bir Mesih vasıtasıyla kurtarmıştır. Pavlus için bu merkezî bir noktadır ve Tanrı'nın dünyaya getirdiği kurtuluşun anahtarıdır (1. Korintliler, 15:3-5; Romalılar, 1-3). Mesih'in ölümü vasıtasıyla Tanrı, kurtuluşu Yahudi'siyle gentilesiyle tüm insanlar için ulaşılabilir kılmıştır. Ve Pavlus bu noktayı bir adım ileri taşır: insanlar başka yollarla, mesela Yahudi şeriatına uyarak değil, sadece Mesih'in ölümü vasıtasıyla Tanrı katında makbul olabilsinler diye Tanrı bunu yapmıştır.

Fakat Mesih'in çarmıha gerilmek zorunda olduğu fikrini Pavlus uydurmadı. Bu fikir çok daha önce İsa'nın asıl takipçileri Tanrı'nın İsa'yı ölümden dirilttiğine inanmaya başlar başlamaz uydurulmuştu. Pavlus, İsa'nın takipçisi olmak için Hıristiyan olduğunda bu fikri tevarüs etmişti. Nihayetinde Hıristiyanlığı Yahudilikten koparan bu fikir oldu, ortaya çıkan bu ayrı din İsa'nın kendi dini olarak Yahudiliğin tam karşısında duruyordu.

YAHUDİ KARŞITI AYRI BİR DİN OLARAK HIRİSTİYANLIK

Erken dönem Hıristiyanlık tarihçilerinin yüzleşmek zorunda olduğu en çetrefilli ve ilgi çekici sorulardan biri, İsa'nın tamamıyla Yahudi olan dininin nasıl bu kadar hızlı biçimde bir gentile dinine dönüştüğüdür. Hıristiyanlık Yahudiliğin bir mezhebiyken nasıl bir asırdan bile az bir sürede aşırı Yahudi karşıtı bir dine evrilmiştir?

İsa'nın ve İlk Takipçilerinin Dini

İsa'nın mesajında veya misyonunda Yahudilik harici herhangi bir unsur olmadığını daha önce görmüştük. İsa, Yahudi ana babadan doğmuş ve Yahudi kültürü içinde yetişmiş bir Yahudiydi. İsa, Yahudi şeraitına/yasasına dair dersler verirken etrafına Yahudilerden müteşekkil kişiler toplanmış ve o da onlara Yahudi Tanrı'sına gerçek ibadetin özünde ne olduğunu öğretmişti.

İsa apokaliptik bir Yahudi peygamberiydi. Yahudi Tanrısı'nın çok kısa bir zaman içinde tarihe müdahale edeceğini, kötülüğün güçlerini devireceğini ve Tanrı'nın iyi krallığını yeryüzünde tesis edeceğini öngörüyordu. İsa, bu krallığa girmek için Yahudi şeriatında Tanrı'nın emrettiği şeyleri yapmaları gerektiğini Yahudi kitlelere anlatıyordu. Bunun için özellikle şeriatın iki önemli buyruğunu yerine getirmek gerekiyordu: Kişinin Tanrı'yı tüm kalbiyle/yüreğiyle, canıyla ve varlığıyla sevmesi (Yasa'nın Tekrarı, 6:4-6'yı alıntılayarak) ve komşusunu kendisi gibi sevmesi (Levililer, 19:18'i alıntılayarak). İsa, Kutsal Yasa'nın tümü-

nün ve peygamberlerin sözlerinin bu iki buyruğa dayandığını" ileri sürüyordu (Matta, 22:40).

İsa'nın gerçekten söylediği ve yaptıkları yeniden inşa edildiğinde hiçbir şekilde Yahudi apokaliptik anlayışından taviz vermediği görülür. Onun yeni bir din başlattığını düşünen yalnız sonraki takipçileriydi. Görünüşe göre İsa'nın yeni bir din başlatma gibi bir niyeti yoktu. Onun dini, Ferisiler ve Sadukiler gibi başka yorumlara karşı doğru yorumlanmış Yahudi dini idi.

İsa'nın sonraki bazı takipçileri onun çağrısındaki Yahudi karakteri muhafaza etmiştir. Ancak Hıristiyanlık dini başka yönlerde gelişip büyürken bu takipçiler sapkın olarak yaftalanmıştır. Erken dönem Hıristiyan geleneğinin ironilerinden biri de budur, dinin orijinal formu sonraları dışlanıp kınanır hale gelmiştir.

İsa'nın Ebionitler olarak bilinen takipçileri onun asla şeriatı ilga etmeye niyetlenmediğini ileri sürmüştür. Çünkü İsa, Yahudi şeriatını yerine getirmek için Yahudi Tanrısı tarafından Yahudi halkına gönderilmiş Yahudi Mesih'i idi ve bizzat kendisi Yahudi şeriatını yürekten benimsediğinden takipçilerinin de Yahudi olması ve Yahudi şeriatına uyması gerekiyordu. Eğer şeriat Tanrı'nın halkının erkeklerinin sünnet olmalarını söylüyorsa, onlar mutlaka sünnet olmak zorundaydı. Eğer şeriat Tanrı'nın halkının koşere riayet etmesini söylüyorsa, onlar mutlaka koşere riayet etmeliydi. Eğer şeriat onlara Şabat gününü kutsamalarını söylüyorsa, onlar Şabat gününü mutlaka kutsamalıydı. Ebionitler bunun Kudüs'teki Kilisenin lideri İsa'nın kardeşi Yakup'un öne sürdüğü görüş olduğunu iddia ettiler. Araştırmacılar bu konuda Ebionitlerin haklı olabileceğini kabul etmektedir.

Benzer bir görüşün Matta İncili'nde muhafaza edildiği gözükmektedir. Daha açıkça ifade etmek gerekirse bu İncil İsa'nın ölümü ve dirilişinin kurtuluşun anahtarı olduğunu söyler ki Ebionitler de aynı fikirdeydi. Ancak burada aynı zamanda İsa'nın takipçilerine, semavi krallığa girmek için şeriatın emirlerini yerine getirmeleri gerektiğini de öğrettiğinin altı çizilir. Hatta onlar şeriatı bizzat Yahudilerin din adamlarından daha dikkatli bir şekilde uygulamak zorundaydılar (Matta, 5:17-20). Bu İn-

cil'de İsa, şeriatın hakiki anlamını takipçilerine açıklayan bir öğretmen olarak betimlenir. İsa onlara şeriatın herhangi bir hükmünü çiğnemelerini asla tavsiye etmez. Aksine kendisini takip etmek için şeriata riayet etmelerini salık verir.

İsa'nın Sonraki Takipçilerinin Yahudi Karşıtı Öğretileri

İsa'yı takip etmenin ne anlama geldiğine ilişkin bu görüş, erken dönem kilisesindeki ana inanç esaslarını belirleme mücadelesinde kaybetmeye mahkûmdu. Havari Pavlus'un görüşü, Pavlus'u baş düşman olarak gören Ebionitlerin, Matta'nın ve bizzat İsa'nın görüşlerinden farklıydı. Pavlus, Tanrı katında makbul olma hususunda şeriatın hiçbir kıymet taşımadığını adeta bağıra çağıra söylüyordu. Kiliseye gelen bir gentilenin artık Yahudi şeriatının gereklerini yerine getirmesi kesinlikle söz konusu olamazdı. Dahası Pavlus sünnet olan bir gentilenin gereksiz bir şey yapmakla kalmayıp, üstelik Tanrı'nın lütfunu geri çevirdiğini düşünüyordu. Bu lütuf, ona şeriat ve sünnet ahdi vasıtasıyla değil, İsa'nın ölümüyle kendisine sunulan kurtuluş hediyesiyle verilmişti. Bunu reddeden kişi aslında kurtuluşunu kaybetme tehlikesiyle de karşı karşıyaydı (Galatyalılar, 5:4).

Pavlus ve Matta şeriata uyma konusunda aynı fikirde miydiler? Belli ki hayır. Pavlus ve İsa aynı dini mi savunmuştu? Bu çok önemli bir tarihsel sorudur ve cevabının yalanlanması oldukça zordur. İsa, takipçilerine krallığa girmek için Tanrı'nın emrettiği gibi şeriata riayet etmeyi öğretmişti. Pavlus ise krallığa girmekle şeriata uymanın hiçbir alakası olmadığını öğretti. Pavlus için sadece İsa'nın ölümü ve dirilişi söz konusuydu. Tarihsel İsa şeriatı öğretti. Pavlus ise İsa'yı öğretti. Veya bazı araştırmacıların ifade ettiği, Pavlus'la birlikte *İsa'nın* dini, İsa *hakkında* bir din haline çoktan gelmişti. (Daha evvel söylediğim gibi, Pavlus İsa ile ilgili bu yeni görüşü kendi uydurmadı fakat tevarüs etti).

Daha sonraki Hıristiyanlar Pavlus'un ayrımını daha da ileri götürdü. Ve gördüğümüz gibi Markion, Pavlus'un şeriat ve Müjde arasındaki ayrımının mutlak bir ayrım olduğunda ısrar etti. Şeriatın İsa'nın Müjdesi ile hiçbir alakası yoktu. Şeriat, Yahu-

di Tanrısı tarafından Yahudilere verilmişti ve onların (herkesin) lanetlenmesine yol açmıştı. Müjde, İsa'nın Tanrısı'ndan gelmişti, İsa'nın ölümü vasıtasıyla kurtuluşun yoluydu ve Eski Ahit'in hiddetli Tanrısı'ndan bizi kurtarmıştı. Markion'a göre gerçekten de iki Tanrı vardı. Şeraitin Tanrısı ile İsa'nın Tanrı'sı arasında hiçbir ilişki yoktu. Eski Ahit, Yahudilerin öfkeli Tanrısı'na ait bir Yahudi kitabıydı ve bundan ibaretti. Hıristiyan kanonunun bir parçası değildi ve tamamıyla reddedilmeliydi.

Markion'la aynı dönemde yaşamış diğer Hıristiyan düşünürler bunun tam tersi bir görüşteydi ve ironik olarak bu Yahudi karşıtlığının daha da katı bir şekil almasına yol açtı. Bu konuda kilit bir örnek Barnabas'ın mektubudur (bkz. altıncı bölüm). Barnabas'a göre Eski Ahit Yahudi değil, bir Hıristiyan kitabıydı. Yahudiler bu kitabın öğretilerini tarihsel süreçte hep yanlış anladı ve öyle anlamaya da devam etmektedir. Yahudiler, Musa'nın zamanından beri taş kalpli, cahil, inatçı ve asi bir halktı. Barnabas'a göre Yahudi halkı, Tanrı'yla hususi ahdini hemen bozmuştu. Musa On Emr'in levhalarını parçaladığında, Tanrı'nın Yahudilerle ahdi sona erdi. Tanrı hiçbir zaman ahdini yenilemedi. "Yeni ahdini" İsa'nın takipçileriyle yaptı.

Barnabas Mektubu'nda Hıristiyan okurlarına şöyle der:

> Kendinize dikkat edin ve ahdin hem onların [Yahudilerin] hem de bizim [Hıristiyanların] olduğunu söyleyerek günah biriktiren kimselerden olmayın. Çünkü ahit bizimdir. Zira Musa ahdi daha yeni almışken Yahudiler onu ebedi olarak kaybettiler. (Barnabasın Mektubu, 4:6-7)

Sonuç itibariyle, Barnabas'a göre Yahudiler şeriatın yasalarını lafzi anlayarak başından beri yanlış anlamıştı ve buna hangi gıdaların yenilebilir olduğuna dair kurallar dâhildi. Bu yasalar hiçbir zaman lafzi anlamda verilmemişti, onlar nasıl yaşamaları gerektiğine dair manevi tasvirlerdi. Yahudi dini, Yahudilerin kendi yanlış şeriat anlayışı üzerine bina edilmişti.

Barnabas, Eski Ahit'in satırlarında Mesih'i ve Hıristiyan mesajını bulma konusunda fevkalade bir beceriye sahipti. Bir örnek verelim: Barnabas, Yahudilerin babası olan İbrahim'e ahdin işareti olarak verilen sünnet olmanın, Yahudiler tarafından

erkek bebeklerin derisini kesmek gerektiği şeklinde anlaşılarak başından beri yanlış yorumlandığını ileri sürer. Bununla hiçbir alakası yoktur. Aslında sünnet, bir kimsenin İsa'nın haçına inanması gerektiği anlamına gelir. Peki, Barnabas bu iddiayı nasıl ispatlar? Eski Ahit'te, İbrahim'in 318 uşaktan oluşan ordusuyla savaşa gitmeden evvel onları zafere hazırlamak için önce sünnet ettirdiğine dikkat çeker (Yaratılış, 14:14; 17:23). Barnabas, 318 sünnet olmuş uşak olmasının önemi ne olabilir diye sorar. Ona göre bu sayı semboliktir.

Kadim dillerin alfabenin harflerini rakamlar için kullandığını hatırlayalım. Yunan alfabesinin ilk harfi *alfa* 1, *beta* 2 ve *gamma* 3 idi. (Barnabas yorumunu Septuaginta -Tanah'ın Yunanca tercümesi- üzerine temellendirir). 318 sayısı Yunanca harfler *tau*, *iota* ve *eta*'dan oluşur. Barnabas, bizim kullandığımız *t* harfini andıran *tau*'nun çarmıh şeklinde olduğuna, *iota* ve *eta*'nın da İsa'nın isminin ilk iki harfi olduğuna işaret eder. Sünnet, derinin kesilmesiyle alakalı bir şey değil, İsa'nın üzerinde çarmıha gerildiği haç ile ilintilidir.

Hıristiyan bir yazar çıkıp Yahudilerin kendi dinlerini hiç anlamadıklarını ve Eski Ahit'in Yahudi değil, Hıristiyan kitabı olduğunu söylerse ne olur? Bu açıkça Yahudiliği tümden geçersiz kılmaya yönelik bir teşebbüstür. Ve Barnabas'ın amacı da budur. Onun kitabı tepeden tırnağa Yahudi karşıtı bir yapıya sahiptir.

Zamanla Hıristiyanların Yahudi karşıtlığı gittikçe sertleşti. Hıristiyan yazarlar Yahudileri sadece kutsal metinleri yanlış yorumlamakla değil, her tür kötü eylemde bulunmakla da suçlamaya başladı. Bazıları Yahudiliğin merkezi Kudüs şehrinin MS 70 yılında Romalılar tarafından yıkılmasının Mesihlerini öldürmelerinden dolayı Tanrı'nın Yahudilere verdiği bir ceza olduğunu iddia etti. Zamanla sahneye çıkan bazı Hıristiyan yazarlar bu mantığı daha da ileri taşıdılar. Hıristiyanlar, İsa'nın bizzat kendisini ilahi olarak görmeye başlayınca, bazıları İsa'nın ölümünden sorumlu olan Yahudilerin aslında Tanrı katili olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Bu suçlama ilk defa ikinci asrın sonlarında yaşamış Sardis kentinin piskoposu Melito adlı bir yazarın metinlerinde ortaya çıkar. Yirminci asrın ortalarında Melito'nun belirli olmayan bir Paskalya kutlaması için kaleme aldığı bir vaaz keşfedildi. Melito'nun kilisesinde Paskalya, Yahudi Fısıh bayramı zamanında kutlanıyordu ve bundan ötürü Fısıh vaazı olarak isimlendirildi. Burada Melito, güçlü bir retorik ve ürkütücü bir dille Yahudilerin İsa'yı dolayısıyla da Hıristiyan tanrısını öldürmelerinden dolayı suçlu oldukları üzerinde durur.

> Bu kişi katledildi. Nerede öldürüldü? Kudüs'ün tam göbeğinde! Neden? Onların topallarını iyileştirdiği, cüzzamlılarını temizlediği, körlerine ışık verdiği ve ölülerini diriltiği için. Bunlardan dolayı İsa çile çekti (72'nci bölüm).
>
> Niçin, ey İsrail, bu tuhaf haksızlığı işlediniz? Siz, size şeref verenin şerefine leke sürdünüz. Siz, size büyük hürmet gösterene saygısızlık ettiniz. Siz, sizi resmen tasdik edeni inkâr ettiniz. Siz, sizi kendinden göreni reddettiniz. Siz, sizi yaşatanı öldürdünüz. Niçin bunu yaptınız ey İsrail? (73'üncü bölüm)
>
> Evet, o çile çekmeliydi, ancak sizin elinizden değil; onun şerefi lekelenmeliydi, ama sizin yüzünüzden değil; onun yargılanması gerekiyordu, fakat sizin tarafınızdan değil; onun çarmıha gerilmesi gerekiyordu, ama sizin tarafınızdan, sağ eliniz tarafından değil, ey İsrail! (75-76'ncı bölümler)
>
> Bu yüzden, kendisi için yeryüzünün titrediği kişiden dolayı işit ve titre. Yeryüzünü kâinatta asılı tutan bizzat asıldı; gökleri yerine sabitleyen bizzat kazığa oturtuldu; her şeyi sıkıca sabitleyen bizzat çarmıha çivilendi. Rab aşağılandı, Tanrı öldürüldü ve İsrail'in kralı İsrail'in eliyle öldürüldü (95-96'ncı bölüm).

Hıristiyanlardaki Yahudi Karşıtlığının Artmasının İzahı

Yahudi düşmanlığı bu noktaya nasıl geldi? İsa'nın tutkuyla bağlandığı Yahudi dini, takipçilerinin Yahudi karşıtı dinine nasıl dönüştü?

Bu bölümde sunulan bilgilerle Hıristiyanlardaki Yahudi karşıtlığının mantıksal ilerleyişinin izlerini sürebilirsiniz. Hıristiyanlar; İsa'nın Mesih olduğunu, Mesih'in insanlığın günahları için çile çekmek zorunda olduğunu, Mesih'in ölümünün kendisi vasıtasıyla Tanrı'nın katında insanları makbul kıldığını, şeriatın kurtuluş konusunda hiçbir rol oynamadığını ve Yahudilerin bu yüzden ya İsa'ya Mesih olarak inanmak ya da Tanrı tarafından reddedilmeyi göze aldığını iddia edince Yahudilerle aralarında doğal olarak bir çatlak meydana gelmişti. İsa'ya inananlar Tanrı katında makbuldü, inançlı Yahudiler de dâhil diğer herkes Tanrı'nın laneti altındaydı. Bu görüşü Pavlus'ta bulsak da mucidi o değildi, o sahneye çıkmadan önce de söz konusu görüş zaten ileri sürülüyordu. Pavlus Hıristiyan olmayan bir Yahudiyken İsa'nın takipçilerini oldukça rahatsız edici bulmasına şaşırmamak gerekir.

Bu pozisyonun mantığı bazı Hıristiyanları, Yahudilerin Tanrı'nın Mesihi'ni reddederek aslında Tanrı'yı reddettiğini söylemeye adeta mecbur kıldı. Buna mukabil doğal olarak Tanrı da onları reddetmişti.

Hıristiyan düşünürler, bizzat Yahudi kutsal metinlerinin Yahudi halkının Tanrı tarafından reddedildiğine işaret ettiğini ileri sürebiliyordu. Eski Ahit peygamberleri defalarca antik İsraillileri, Tanrı'nın iradesi ve şeriatını ihlal ettikleri için yargılanacakları konusunda sık sık uyarmıştı. Amos, Hoşea ve Yeşaya gibi peygamberler yaşadıkları şekilden ötürü Tanrı'nın halkını reddettiğini söyler. İsa'nın ilk takipçileri bu görüşü kavramaya başladı ve onu bir çeşit genel prensibe dönüştürdü. Yahudilerin taş kalpliliği ve inatçılığının doruk noktası artık kendi Mesihlerini bile reddetmeleriydi. Tanrı için bardağı taşıran son damla buydu. Tanrı'nın seçilmiş halkı artık Yahudiler değildi. Onların yerini İsa'nın takipçileri aldı.

Bu, Tanrı'nın sözünden veya vaadinden caymasından ötürü değildi. Bütün suç Yahudilerin kendisindeydi. Bu Yahudi karşıtı hassasiyetin bazısını zaten Yeni Ahit'in satırlarında buluruz. Pavlus yazılarında Yahudilerin reddedilmesi konusuna uzunca

değinse de, bütün İsrail'in nihayetinde izledikleri yolun hatalı olduğunu göreceğini, İsa'ya inanmaya başlayacağını ve böylece kurtuluşa erişeceğini düşünür (Romalılar, 9-11, özellikle 11:1-26). Diğer yazarlar bundan çok da emin değildi. Yuhanna İncili, "Yahudileri" İsa'yı reddetme ve öldürmelerinden dolayı oldukça çarpıcı ifadelerle suçlar (19-20'nci bölümler). Dehşet verici bir pasajda Yuhanna Yahudilerin aslında Tanrı'nın değil, İblis'in çocukları olduklarını belirtir (Yuhanna, 8:42-44). Eğer babanız İblis ise kurtuluşa ermeniz pek de kolay değildir.

İkinci asrın ortalarında itibaren bu sert ifadeler daha da aşırı hale gelir. Justin Marty ve Tertullianus gibi Hıristiyan yazarlar doğrudan Yahudilere ve onların dinine reddiye niteliğinde risaleler yazdı. Bu yazarlar, Yahudilerin kendi din ve şeriatını yanlış anladığını, İsa'ya işaret eden kehanetleri tanımadığını, Tanrı tarafından gönderilen kendi Mesihlerini reddettiğini ve yani bizzat Tanrı'yı reddettiğini ileri sürerler. İustinus'a göre, sünnet alameti Yahudileri Tanrı'nın halkı olarak ayrı bir konum tahsis edildiği anlamına asla gelmez, bilakis kimin zulme layık olduğunu görme anlamına gelir.[3] Buna benzer Yahudi karşıtı risaleler, ikinci yüzyıla müteakiben asırlar boyunca Hıristiyan okurların ilgisini çekmeye devam ederek okunagelmiştir.

Bu tür Yahudi karşıtlığının Hıristiyanlıktan önce Roma veya Yunan dünyasında yahut başka bir bölgede söz konusu olmadığını, bu yüzden de aslında bir Hıristiyan icadı olduğunu öğrenmek bazılarına şaşırtıcı gelebilir. Tabi bazı Romalı ve Yunanlı yazarlar erkek çocuklarının cinsel organlarını kesme (sünnet), domuz eti yemeyi reddetme, haftanın bir gününde çalışmayacak kadar tembel olma (Şabat) gibi acayip gözüken geleneklerden dolayı Yahudiler hakkında kötü sözler söylemişlerdir. Ancak unutulmamalı ki Romalı ve Yunanlı yazarlar, Romalı ve Yunanlı olmayan *herkes* hakkında kötü sözler söylemiş, Yahudileri de ay-

---

[3] Bkz., İustinus, *Dialogue with Trypho,* çev., Thomas Falls, 2. ed., Washington, DC: Catholic University of America Press, 2003.

rı tutmamışlardır.[4] Ta ki Hıristiyanlık ortaya çıkana kadar. Ondan sonra Yahudilik artık tuhaf ve gülünç pratiklerden ibaret değil, sapkın ve yozlaşmış bir din olarak görülmeye başladı. Yahudiler artık sadece garip değil, inatçı ve kötüydü. Halk olarak Tanrı'yı reddetmişler ve karşılığında Tanrı da onları reddetmişti.

Bu görüşler Pavlus'un, Barnabas'ın, Justin Marty'nin, Tertullianus'un ve hatta Serapion'un zamanında pek zararlı gözükmemiş olabilir. Ne de olsa Hıristiyanlık bu dönemlerde oldukça geniş bir imparatorluğun bünyesinde zayıf bir dinden ibaretti. Yahudiler sayı bakımından Hıristiyanlardan kat kat fazlaydı ve Hıristiyanların sosyal veya siyasi hiçbir gücü yoktu. O günlerde Yahudilere yönelik retorik saldırılar fiziki saldırılara yol açmamıştı.

Hıristiyanlık büyüyüp ve nihayetinde bizzat Roma İmparatoru Konstantin tarafından kabul edilince her şey değişti. Dördüncü asrın başlarında Konstantin Hıristiyanlığı benimseyince Hıristiyanların sayısı Yahudileri zaten geçmişti Roma İmparatorluğu'nun toplam nüfusunun yaklaşık yüzde onunu teşkil ediyordu. Ancak halk olarak herhangi bir zulme maruz kalmayan Yahudilerin aksine Hıristiyanlar hala zülüm ve baskı gören bir azınlıktı.[5] Bu durum Konstantin'in Hıristiyan olmasıyla tamamen değişti. Hıristiyan olmak revaç bulmaya başladı. Kitleler halinde Hıristiyanlık benimsendi. Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde, imparatorluğun yarısı Hıristiyan olduğunu söyleyecek ve Roma İmparatoru Theodosius, Hıristiyanlığın imparatorluğun resmi dini olarak ilan edecekti.

---

[4] Yunanların ve Romalıların, Yahudilere ve Yahudiliğe yönelik tutumlarına dair güvenilir bir kaynak için bkz., Menahem Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, 3 cilt, Kudüs: İsrail Fen ve Beşeri Bilimler Akademisi, 1974-85.

[5] Filistin'de MS 66-73 ve MS 132-35'teki iki Yahudi isyanına Romalıların karşılığı -ki bunların birincisi Mabet'in yıkılmasına ve ikincisi Yahudilerin sürgün edilmesine yol açmıştı- Yahudiler'e Yahudi oldukları için yapılan zulümler olarak görülmemelidir. Bunlar, siyasi isyanlara siyasi-askeri karşılıklardı. İmparatorluğun diğer bölgelerindeki Yahudiler hedef alınmamıştı.

Olayların bu yönde gelişmesi Yahudi-Hıristiyan ilişkilerinde temel bir rol oynadı.[6] Kilisenin ilk günlerinden itibaren Yahudilere yönelik antipati retorik düzeyde ifade edilmişti, ancak kısa süre içinde eyleme dökülür hale geldi. Artık Hıristiyan olan Romalı yetkililer seleflerinin retoriğini ciddiye aldılar ve Yahudi halkını gerçekten de İsa'yı reddettikleri için cezalandırılması gereken hakikat düşmanları olarak görmeye başladılar. Dördüncü yüzyılda imparatorluğun resmi politikaları Yahudilere zulmetmeyi gerektirmiyordu ancak iktidarı elinde tutanlar, örneğin Roma eyaletlerindeki Hıristiyan valiler, Yahudilere yapılmaya başlanan baskıları ya görmezden geldiler ya da gizlice tasvip ettiler. Bu süreçte sinagoglar yakıldı, Yahudilerin malları talan edildi, onlarla alenen alay edildi ve hatta zaman zaman kızgın kalabalıkların linçlerine maruz bırakıldı.

Ve işte erken dönem Hıristiyan geleneğinin büyük ironilerinden biri böyle ortaya çıktı. İsa'nın ve takipçilerinin içtenlikle benimsediği Yahudi dini, sonraki dönemlerde oldukça Yahudi karşıtı bir dine dönüştü ve Orta Çağ'ın dehşet verici zülüm ve baskılarına ve son dönemlere kadar dünyanın her yerine yayılan katliam ve soykırımlara yol açtı.[7] Bugün bize ulaştığı haliyle Antisemitizm, özellikle Hıristiyanların Hıristiyan olmayan Yahudilere olan tepkilerinin tarihidir. Bu, erken dönem kilisesinin en tatsız icatlarından biridir.

---

[6] Bilhassa bkz. James Carroll, *Constantine's Sword: The Church and the Jews,* Boston: Houghton Mifflin, 2001.

[7] Yahudi soykırımı (Holocaust) için Hıristiyanlığın suçlanması gerektiğini söylemiyorum. Demek istediğim Hıristiyanlık olmasaydı Yahudi halkının tarihi tamamen farklı olacaktı. Batı Avrupa'nın tarihinden gelen ve Soykırım'a yol açan Yahudi nefreti Hıristiyan çevrelerde ortaya çıkmıştır. Erken dönemlerdeki Yahudi ile Hıristiyan ilişkileri hakkında yazılmış bol miktarda kitap vardır, konuyla ilgili klasikleşen üç eser şunlardır: Marcel Simon, *Verus Israel: A Study of the Relations Between Christians and Jews in the Roman Empire, 135-425,* 2. ed., New York: Oxford University Press, 1986; Rosemary Ruether, *Faith and Fratricide: The Theological Roots of Anti Semitism,* New York: Seabury Press, 1974; ve John Gager, *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity,* New York: Oxford University Press, 1983.

İSA'NIN ULÛHİYETİ

Kolejde olduğum yıllarda hali hazırda uzun zamandır İsa'nın tanrısallığına inanan biriydim. Bu İsa'nın tanrısallığı konusu Hıristiyan geleneğinin en merkezi ve temel akidelerinden biriydi ve her zaman da böyle olmuştu. Ancak lisans eğitimimde Kitab-ı Mukaddes'i ciddiyetle inceleyip etüt etmeye başladığımda, bunun ne İsa'nın kendisinin ne de erken dönem takipçilerinin asıl inancı olduğunu anlamaya başladım.

İsa Ne Zaman Tanrı'nın Oğlu Oldu?

Yeni Ahit'in İncilleri'nin İsa'nın yaşayıp ölmesinden yıllar sonra yazıldığını ve bunlardan üçünün İsa'yı Tanrı olarak adlandırmadığını daha önce gördük. Daha da önce yazılmış Yeni Ahit kısımları vardı. Araştırmacılar, Elçilerin İşleri kitabında yer alan havarilerin bazı konuşmalarının Luka onları metne dökmeden evvel İsa'nın erken takipçileri arasında popüler olan görüşleri temsil ettiğini uzun süredir düşünmektedir. Bir başka deyişle Luka, İncili'ni ve Elçilerin İşleri'ni yazmadan on yıllar önce bu konuşmalar sözlü gelenekte dolaşımdaydı. Elçilerin İşleri'ndeki bu konuşmaların hiçbirinde İsa'dan ilah/tanrısal bir varlık olarak bahsedilmez. Ve bunlardan bazılarının oldukça ilkel bir inancı, Tanrı'nın İsa'ya tam olarak dirilişinde özel bir statü bahşettiği inancını içermesi çarpıcıdır. Luka bu öyküleri kayda geçirmeden çok önce onları anlatan Hıristiyanlara göre İsa etten kemikten bir insandı ve Tanrı onu ölümden dirilttiğinde özel bir konumla yüceltilmişti.

Örneğin, Elçilerin İşleri 2'de geçen Petrus'un Pentikost Günü konuşmasını mütalaa edelim. Hitabında Petrus, "Nasıralı İsa, Tanrı'nın, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir" der. Burada İsa, Tanrı'nın verdiği güçle mucizeler gösteren bir insandır ama kendisi Tanrı değildir. Petrus'a göre Kudüs'teki Yahudi halkı İsa'yı reddetmiş ve onu çarmıha germiş ama Tanrı onu ölümden diriltmiştir. Ve sonra konuşmanın can alıcı noktası olan şu kilit cümle gelir:

> "Böylelikle bütün İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin: Tanrı, sizin çarmıha gerdiğiniz İsa'yı hem Rab hem de Mesih yapmıştır" (Elçilerin İşleri, 2:36).

Tanrı'nın İsa'yı hem Rab hem de Mesih yapması, yalnız ölümünden sonra dirilişinde gerçekleşir. Elçilerin İşleri 13'de yer alan Pavlus'un bir konuşması İsa'dan "Pilatus'dan onu idam etmesini/öldürmesini talep eden" Kudüs'teki Yahudi halkı tarafından reddedilen birisi olarak bahseder. Ama daha sonra da Pavlus, Tanrı "onu ölümden diriltti" diye de ilave eder. "O'nu ölümden diriltti" der. Pavlus, Elçilerin İşleri 13:32-33'te "müjdeli haberleri" duyurarak devam eder:

> İsa'yı ölümden diriltmekle Tanrı, atalarımıza verdiği sözü, onların çocukları olan bizler için yerine getirmiştir. İkinci Mezmur'da yazıldığı gibi: "Sen benim Oğlum'sun, bugün ben sana Baba oldum."

İsa tam olarak ne zaman Tanrı'nın oğlu olur? Ölümden dirildiği zaman: "*Bugün* ben sana Baba oldum."

Görünüşe göre bu, Hıristiyan inancının en eski şeklidir. İsa, muazzam işler yapmak için Tanrı'nın güç verdiği biriydi, Yahudi liderler tarafından reddedilmiş ve öldürülmüştü. Ama Tanrı İsa'yı ölümden diriltip onu yüceltti ona bir konum verdi ve onu temize çıkardı.

Çok geçmeden İsa'nın bazı takipçileri, onun sadece dirilişinden sonra değil, elçilik görevinin tamamında Tanrı'nın oğlu olması gerektiğini düşünmeye başladı. Buna göre İsa'yı Tanrı'nın oğlu yapan diriliş değil, vaftizdi. Dolayısıyla, en erken İncilimiz olan Markos'ta İsa Yahya tarafından vaftiz edilir, tam sudan çıkarken göklerin yarıldığını, Ruh'un güvercin gibi üzerine indiğini görür ve gökten şu ses işitilir: "Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum" (Markos, 1:11; Markos'ta İsa'nın doğum anlatısı yoktur).

Antik Yahudiler için "Tanrı'nın oğlu" olmak, ilah olmak anlamına gelmiyordu (bkz. Üçüncü bölüm). Eski Ahit'te, "Tanrı'nın oğlu" farklı tür kişilere işaret edebilir. Mesela İsrail kralının kendisi Tanrı'nın oğlu olarak adlandırılır (2. Samuel, 7:14) ve İsrail halkı Tanrı'nın oğlu olarak geçer (Hoşea, 11:1). Tan-

rı'nın oğlu olmak normalde Tanrı'nın yeryüzündeki beşeri aracısı olmak demekti. Tanrı'nın oğlu ile Tanrı arasında özel bir ilişki vardı, Tanrı'nın iradesini gerçekleştirmek için seçtiği kimseydi. Markos'ta İsa Tanrı'nın oğlu'dur çünkü bir insan kurbanı olarak kefareti mümkün kılmak için çarmıhta ölmesi gereken, Tanrı'nın Mesih olarak tayin ettiğidir. Fakat bu İncil'de İsa'nın kendisinin Tanrı olduğuyla ilgili tek bir kelime bile yoktur.

Görünüşe göre ilk Hıristiyanlar, Elçilerin İşleri'ndeki konuşmalarda ifade edildiği üzere, İsa'nın ölümden dirilince Tanrı'nın oğlu olduğunu (ve keza Mesih ve Rab olduğunu) düşünürken, diğer tarafta başkaları, nihayetinde İsa'nın vaftiz olunca zaten Tanrı'nın oğlu olduğu fikrini kabul etti.

Bu fikrin ilerleyişi böyle de kalmadı. Markos yazıldıktan birkaç yıl sonra Luka'nın İncili ortaya çıktı. Artık İsa, sadece dirilişinden veya vaftizinden itibaren değil, başından beri tüm hayatında Tanrı'nın oğluydu. Ve böylece Markos'takinin aksine, Luka'da bakireden doğan İsa anlatısı bulunur. Daha önce de gördüğümüz gibi, Luka, annesinin ona gebe kalmasıyla İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu, kelime manasıyla, Tanrı'nın Meryem'i Ruh'u vasıtasıyla hamile bıraktığını düşünür. Meryem bunu Cebrail'in müjdesiyle (beşaret) öğrenir:

> "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı'nın oğlu denecek" (Luka, 1:35).

Bu cümlede geçen "bunun için" ifadesi çok önemlidir. İsa'ya Tanrı'nın oğlu denmesinin sebebi Meryem'in, Tanrı'nın Kutsal Ruh'u vasıtasıyla hamile kalmasıdır. İşte Luka'ya göre bu, Mesih'in varlığa geldiği andır. O, Tanrı'nın oğlu'dur çünkü Tanrı, kelimenin tam anlamıyla onun Babası'dır. Sonuç olarak o, sadece dirilişten sonra veya elçilik görevi süresince değil, tüm hayatı boyunca Tanrı'nın oğlu'dur.

Yazıldığı tarih itibariyle son İncilimiz olan Yuhanna, İsa'nın Tanrı'nın oğlu olmasını daha da geriye, ezele götürür. İsa'dan gerçekten ilah olarak bahseden yegâne İncil Yuhanna'dır. Yuhanna için Mesih, Tanrı onu dirilttiği, vaftizinde evlat edin-

diği veya onun annesini hamile bıraktığı için Tanrı'nın oğlu değildir. O her şeyden evvel, dünyanın yaratılmasından ve bu dünyaya bir insan olarak gelmeden (enkarnasyon) önce, Tanrı'nın Sözü olarak Tanrı ile birlikte var olduğu için Tanrı'nın olu'dur.

Ve böylece Yuhanna İncili'nin hemen başında onu ululayan şu sözler yer alır:

> Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı... Söz, insan olup aramızda yaşadı. O'nun yüceliğini -Baba'dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul'un yüceliğini- gördük (Yuhanna, 1:1-14).

İşte bu, Mesih'in her şeyden evvel Tanrı'nın Sözü olarak var olup sonra ete kemiğe büründüğü görüşü standart Hıristiyan doktrini haline gelmiştir. O hem başlangıçta Tanrı'yla birlikteydi hem Tanrı'ydı ve kainat onun aracılığıyla yaratılmıştı. Ancak İsa'nın takipçilerinin benimsediği orijinal görüş bu değildi. İsa'nın ilah olduğu düşüncesi, sonraki Hıristiyanların icadıdır ve İncillerimizden sadece Yuhanna'da geçer.

Yuhanna'nın Topluluğunda Mesih'in Ulûhiyeti

Hıristiyanları bu görüşü geliştirmeye yönelten neydi? Yuhanna İncili, sadece yazarının veya kimliği bilinmeyen tek bir şahsın görüşlerini temsil etmez. Daha ziyade, diğer İncil yazarları gibi, kendilerine miras olarak gelen sözlü gelenekleri kayda geçiren bir yazarın görüşlerini ve metne dökülmeden on yıllar önce Hıristiyan çevrelerinde yaygın olan gelenekleri temsil eder. Yuhanna'nın geleneği elbette eşsizdir, diğer İncillerin hiçbirinde bu denli yüce bir Mesih görüşü bulunmaz. O halde bu gelenek nereye dayanır?

Araştırmacılar uzun süre bu sorunun yanıtını aradı ve geçtiğimiz yirmi beş otuz yıldır Yuhanna İncili yorumcuları arasında bir tür mutabakat ortaya çıktı. Bu görüş yirminci asrın sonunda, biri Protestan diğeri Katolik ve her ikisi de New York'taki Union Teoloji Akademisi'nde ders veren, Yeni Ahit yorumculuğunun/tefsirinin iki duayen ismi tarafından geliştirildi. J. Louis

Martyn ve Raymond Brown, her ikisi de Yuhanna İncili'nde yüceltilmiş Kristoloji'nin, İncil yazılmadan önce Yuhanna'nın Hıristiyan topluluğunda meydana gelen Mesih anlayışındaki değişikliklerden türettiğini savundular. Şüphesiz bu değişiklikler toplumun sosyal tecrübelerinden etkilenmişti.[8]

Bu görüşün arkasındaki teori, her topluluğun -bir aile, birbirine bağlı bir kasaba, bir kardeşlik veya hemşehrilik cemiyeti, sivil örgütlenme yahut kilise olsun- kendini bir topluluk olarak teşkil etmesine yardım eden bazı gelenekleri vardır. Topluluklar ortak öykülere sahiptir. Ve bu öyküleri anlatış biçimleri, o topluluğun başına gelen şeylerle ilintilidir.

Basit bir örnek verelim. Küçük kardeşinizin tam bir haylaz olduğunu farz edin. Sürekli sorun çıkarıp ve yaramazlık yapan bir çocuk. Yirmi yıl sonra onun bir çocuk olduğunu anlattığınız zaman, öykülerin hep daha sonra olanlara göre şekillendiğini görürsünüz. Tommy'nin başarılı bir bankacı, ailenin gururu ve neşesi olarak büyüdüğünü varsayın. Onun yaramazlıkları hakkında öyküler anlattığınızda yüzünüzde bir gülümsemeyle şöyle dersiniz: "Ah, afacan Tommy, hep başını derde sokardın. Hatırlar mısın bir seferinde..." Bir de işlerin istediğiniz gibi gitmediğini düşünün. Eğer Tommy baltayla adam öldüren bir katile dönüşmüşse ne olur? Bu sefer aynı öyküleri çok farklı bir biçimde, belki gözlerinizden yaşlar süzülerek anlatırsınız. "Tommy, Tommy. Çocukken de çok haşarıydı, kimse ona söz geçiremezdi. Her zaman sorun çıkarırdı. Hatırlar mısın bir seferinde..."

Toplumun geleneklerini anlatma biçiminiz, bu esnada meydana gelen olayları yansıtır. Bir topluluğun belirli bir şekilde anlatılan geleneklerine sahip olduğunuzu ama o topluluğun tarihsel olarak yaşadığı olaylara erişiminiz olmadığını varsayın. Teorik olarak, onların öyküleri anlatma biçimini ele alıp geriye doğru giderek öykülerini o belirli biçimde anlatmalarına sebep

---

[8] J. Louis Martyn, *History and Theology in the Fourth Gospel*, New York: Harper & Row, 1968; Raymond Brown, *The Community of the Beloved Disciple*, New York: Paulist Press, 1979.

olan olayları çözmeye çalışabilirsiniz. İşte Louis Martyn ve Raymond Brown, Yuhanna İncili'ndeki gelenekleri bu yöntemle incelediler. Yuhanna'nın topluluğunun tarihini yeniden inşa ederek, İsa hakkındaki öyküleri neden belirli bir biçimde anlattıklarını izah etmeye çalıştılar.

Yuhanna'nın çarpıcı bir özelliği, bu İncil'de İsa hakkındaki bazı öykülerde, mesela giriş bölümündeki anlatı (1:1-18) ilah olarak onu epey yücelten bir görüş mevcutken (buna "yüksek Kristoloji" denir), başka pasajlarda, daha çok Tanrı tarafından yeryüzündeki isteklerini gerçekleştirmek üzere seçilmiş bir insan olarak ondan beşeri kavramlarla bahsedilmesidir (buna da "aşağı Kristoloji" denir; örneğin bkz. Yuhanna, 1:35-52). Yuhanna İncili'nde bu iki görüş neden birlikte yer alır? Bunun nedeninin Yuhanna'nın İsa'yı hem beşer hem ilah olarak görmesi olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak çarpıcı olan, bazı pasajların İsa'dan belirli bir biçimde, diğerlerinin ise farklı bir biçimde bahsetmesidir. Martyn ve Brown, İsa'dan beşeri kavramlarla bahseden (aşağı Kristoloji) pasajların İncil'de var olan en eski gelenekler olduğunu, İsa'dan yüceltici kavramlarla bahseden pasajların ise (yüksek Kristoloji), topluluğun yaşadığı tecrübelerin Yuhannacı Hıristiyanları, İsa'yı bu dünyadan biri değil, Tanrı'nın âleminden biri olarak görmeye yöneltmiş daha sonra ortaya çıkan gelenekler olduğunu ileri sürerler.

Burada tüm detaylara giremesek de Martyn ve Brown'ın bu tecrübelerin neler olduğunu gösterdiklerini söyleyebilirim. Yuhanna'nın topluluğunun, İsa'yı Yahudi Mesilî'i kabul eden ve Yahudi sinagoguna mensup bir Yahudi mezhebi olarak başladığı görülür. Bu inanç sebebiyle sonunda sinagogu terk etmeye zorlandılar ve İsa'ya inananlar olarak kendi topluluklarını kurdular. Yine de bu durumu kendilerine izah etmek zorundalardı: Biz niçin reddedildik? Ailelerimiz ve arkadaşlarımız neden İsa hakkındaki hakikati görmüyor? Niçin İsa'yı anlamıyorlar?

Yeni toplulukların nasıl şekillendiğine ilişkin bilgilerinin ışığında hareket eden Martyn ve Brown'a göre, bu yeni topluluk hakikate sadece kendilerinin vâkıf olduğuna ve başkalarının bu-

nu göremediğine inandı. Niçin? Çünkü bu hakikat gökten geldi ve bu topluluğun haricindekiler sadece dünyevi kavramlarla düşünmekteler. İsa, yani hakikat, bizzat gökten geldi ve yanılgıya düşenler dünyevi olduklarından yukarıdan geleni tanıyamazlar. Sadece Yuhanna'nın topluluğu hakikati haizdir. Diğerleri yanılgı içindedir. Sadece Yuhanna'nın topluluğu aydınlık içindedir. Diğerleri karanlıktadır. Sadece Yuhanna'nın toplumu yukarıdan geleni tanıyabilir. Diğerleri sadece burada, aşağıda olan biteni görebilir.

Topluluk, sinagog tarafından reddedilişlerini açıklamak için İsa'yı yücelten kavramlarla düşünmeye başlamıştı. Tanrı'nın katında makbul olabilmek için kişinin Tanrı'dan geleni kabul etmesi gerektiğini savunmuşlardı. Kişi yeni bir doğuma, "yukarıdan" bir doğuma ihtiyaç duyar. Toplumun dışında olanlar ölüydü ve onlar asla yaşama sahip olmayacaklardı. Onlar Tanrı'nın çocukları değil, İblis'in çocuklarıydı.

Topluluk görüşlerini geliştirdikçe, İsa da gittikçe daha fazla yüceltiliyordu. Nihayetinde Yuhanna İncili kaleme alındığında, yazarı toplumda dolaşımda olan çeşitli gelenekleri İncilinde bir araya topladı. Bu görüşler içerisinde hem İsa'nın tamamıyla beşer olduğu orijinal görüşler, hem de İsa'nın bizzat ilah olduğuna dair daha sonra ortaya çıkan görüşler vardı. İşte İsa'nın Tanrı olduğu görüşü böylece gelişmiş oldu.

Aynı Sonuca Ulaşan Diğer Yollar

İsa'nın ilah olduğu görüşüne ulaşırken Yuhanna'nın topluluğunun izlediği yol, aynı sonuca varan diğer toplulukların yoluyla aynı değildi. Burada diğerleri için sürecin nasıl gelişmiş olabileceğine dair kısa bir özet verebilirim.

Gördüğümüz üzere erken dönemlerden itibaren İsa'ya "Tanrı'nın oğlu" olarak atıf yapan gelenekler vardı. Bu düşünce, farklı gruplar için farklı anlamlara geliyordu. İsa'ya inanmaya başlayan bazı Yahudiler, Kral Davut ve Tanrı'nın diğer bazı büyük adamları gibi İsa'nın Tanrı ile yakından bağlı olduğunu düşündüler. İsa, kendisi vasıtasıyla Tanrı'nın iş gördüğü ve O'nun

yeryüzündeki iradesine aracılık eden bir insandı. Peki, bu fikir İsa'ya inanmak için dinini değiştiren paganlar için ne ifade ediyordu? Pagan mitolojilerinde Tanrı'nın oğlu olarak görülen pek çok kimse vardı. Bunların yarı insan yarı tanrı olduğuna inanılıyordu ebeveynlerinden biri ölümlü diğeri ölümsüz olurdu. Bu gruplar, İsa ile kendi pagan gelenekleri arasında karşılaştırma yapacaktı. Örneklerin arasında Yunan yarı tanrı Herakles (Roma mitolojisinde Herkül; onunla İsa'nın Luka'daki doğum anlatısını kıyaslayın) bulunur. Bu yarı tanrı figürlerin genellikle büyük mucizeler göstermeye muktedir oldukları (İncil'de geçen İsa'nın elçilik görevi öyküleriyle karşılaştırın) ve yaşamlarının sonunda tanrılarla yaşamak için göğe çıktıkları (İsa'nın göğe yükselişi öyküsüyle mukayese edin) düşünülmüştür. Tanrı'nın oğlu olmanın ne demek olduğuna ilişkin bu anlayışla Hıristiyan olan bir kimse, İsa'yı tamamen beşer olan "Yahudi" Tanrı'nın oğlu geleneğinin aksine, yarı ilahi bir varlık olarak düşünmüş olabilirdi.

İsa'nın ulûhiyetine çıkan bir başka yol, onun Tanrı'nın oğlu değil, İnsanoğlu olduğu düşüncesiyle başlar. İsa'nın bizzat kendisi yeryüzünün kozmik yargıcı olarak İnsanoğlu'nun geleceği ve herkesi yargılayacağından bahseder. Bu düşünce onun Daniel 7:13-14'ü anlayışına dayanır. Ancak takipçileri İsa'nın diriltildiğine inanmaya başlayınca, bizzat onun yeryüzünde yargıda bulunmak üzere gökten gelecek birisi olduğunu düşündüler. Bu, Pavlus'un 1. Selanikliler 4-5'te ifade edilen görüşüdür. Pavlus mektubunu Yahudilere değil gentilelere yazıyordu, bu yüzden "İnsanoğlu" unvanını kullanmaz. Ancak onun İsa anlayışı gökten inecek geleceğin yargıcıydı. Eğer İnsanoğlu bir tür ilahi figürse ve İsa da "İnsanoğlu" ise bu durum onu Tanrı'yla birlikte yaşayan ilahi bir figür yapar.

Veya üçüncü bir yolu ele alalım. Yaşadığı sırada takipçileri İsa'yı efendileri olarak gördüler ve kölelerin efendilerine veya işçilerin patronlarına dediği gibi ona rab/efendi (lord) diye hitap ettiler. Takipçileri onun dirilişine inanmaya başladıktan sonra "rab" kavramı farklı bir mana kazandı. Tanrı, İsa'ya yüceltilmiş bir statü vermişti. O hükümdardı - dünyevi değil, semavi bir hü-

kümdardı. O, "Rab" yapılmıştı. Kısa zaman içinde Hıristiyanlar onun göklerden yeryüzüne hükmeden her şeyin Rabbi olduğunu düşündüler. Ama ilahi bir figürden başka gökten kim hükmedebilirdi? Dahası, erken dönem Hıristiyanları Eski Ahit'te Tanrı'nın kendisine Rab denildiğini fark ettiler. İsa'nın ilahi bir mevkiye yüceltilmiş olduğunu düşünmeye başladılar. Ve çok geçmeden İsa ilahsa, yeryüzünde tezahür etmeden önce de mutlaka var olması gerektiği sonucuna vardılar.

Bu görüş zaten ilk yazarımız olan Pavlus'ta bulunur. Pavlus İsa'dan yeryüzüne gelmeden önce Tanrı'yla birlikte olan ve Tanrı'yla eşit seviyede olan birisi olarak bahseder. Fakat İsa başkaları adına çile çekmek için dünyaya gelmeyi tercih etti. Daha sonra da Tanrı onu tekrar kendi katına göğe yükseltti ve "ona her adın üstünde olan adı bağışladı ve öyle ki, İsa'nın adı anıldığında hepsi diz çöksün". Eski Ahit'te herkes sadece Tanrı'ya diz çökecekti (Yeşaya, 45:23). Şimdi buna İsa da ilave edildi (Filipililer, 2:6-11).

İsa'nın ulûhiyetine dair görüş, bütün erken dönem Hıristiyan topluluklarında aynı anda gelişmemiştir. Asırlar boyunca bu fikri benimsemeyen bazı topluluklar, mesela Ebionitler olmaya devam etmiştir. Bazı topluluklarda İsa'nın ulûhiyeti görüşü dikkat değer bir şekilde erken ortaya çıktı (özellikle Pavlus'un topluluklarında). Bazılarında bu görüşün benimsendiğine dair kanıt yoktur (Matta ve Markos'un topluluklarında). Başkalarında gelişmesi birkaç on yıl almıştır (Yuhanna'nın topluluğu). Ancak ikinci ve üçüncü yüzyıldan itibaren söz konusu görüş, çeşitli topluluklar görüşlerini birbirlerine aktardıkça ortak bir doktrin haline gelmiştir. İsa sadece Tanrı'nın onu ölümden diriltmesiyle yüceltilmiş Yahudi Tanrı'nın oğlu değildi. O, bizzat Tanrıydı. Bu, erken dönem Hıristiyan kilisesinin en kalıcı teolojik tasarımlarından biriydi.

TESLİS DOKTRİNİ

İsa'nın ilah olduğuna yönelik Hıristiyan inancı, pek çok ilah olduğu yönündeki pagan telakkisini reddederek Yahudiliğin katı

monoteizminin sınırları içinde kalmak isteyen erken dönem Hıristiyan teologları için açık/aşikar bir sorun teşkil ediyordu. Yahudi Kutsal Metinlerinde belirtildiği gibi:

> RAB, İsrail'in Kralı diyor ki...
> İlk ve son benim,
> Benden başka Tanrı yoktur. (Yeşaya, 44:6)

Peki, Mesih'in ulûhiyeti görüşüne sahip Hıristiyanlar nasıl düşünecekti? Mesih Tanrı'ysa ve Tanrı Tanrı ise, o halde iki Tanrı olmuyor mu?

Kaç Tanrı Var Sorusu ve Bazı Cevaplar

Erken dönem Hıristiyanlarının tüm teolojik sorularında olduğu gibi, bu soruya da pek çok yanıt vardı. Yahudi-Hıristiyan Ebionitler bu hususta son derece tavizsizdi. Tek bir Tanrı olabileceği için Mesih Tanrı değildi. Mesih Tanrı'ysa o zaman iki Tanrı olmalıydı. Ebitonitlere göre İsa, Mesih'ti (Yahudi çevrelerde Mesih'in Tanrı olduğu *hiçbir zaman* düşünülmemişti). O, Tanrı'nın iradesini yeryüzünde gerçekleştirmek ve insanlığın günahlarına kefaret olarak ölmek üzere Tanrı tarafından seçilmiş bir beşerdi. Bu yüzden İsa Tanrı katında özel biriydi, Tanrı'nın oğul edindiği bir kişiydi. Ancak o baştan sona, tepeden tırnağa bir beşerdi ve hiçbir şekilde ilah değildi.

Markioncular ise karşıt görüşü savundu. Onlara göre İsa asla beşer değildi, tam da bu yüzden Tanrı'ydı. Bir insanın taş olması nasıl mümkün değilse, Tanrı'nın da beşer olması mümkün değildir. Ulûhiyet ve beşeriyet iki farklı şeydir ve karıştırılmamalıdır. Ancak Markioncular İsa'nın ve Baba Tanrı'nın iki farklı Tanrı olduğunu açıkça düşünmediler. Bunun yerine Eski Ahit'in öfkeli Tanrısı olan Yahudilerin Tanrısı ile sevgi ve merhamet Tanrısı olan İsa'nın Tanrısı şeklinde iki farklı Tanrı olduğunu ileri sürdüler. İsa'nın bu sonraki Tanrıyla (merhamet Tanrısı ile) nasıl bir bağ kurduğunu anlamak zordur çünkü Markion'un yazılarını alıntılayan kilise babalarının hiçbiri konuyu ayrıntılı ve anlaşılabilir şekilde ifade etmez. Ancak bazı yer-

lerde İsa, Tanrı'nın bizzat kendisinin dünyaya gelmesi olarak düşünülmüş olabileceği gözükmektedir.

Çeşitli Gnostik gruplar, Mesih'in ilahi bir varlık olduğunu açıkça beyan etmiştir. Onlara göre pek çok ilahi varlık vardı ve Mesih de onlardan biriydi. Sadece kendisinin Tanrı olduğunu ve "başkasının olmadığını" (Yeşaya, 45:18) ilan eden Tanrı, hakiki Tanrı değildi. O, dünyayı yaratan daha aşağı, bayağı bir ilahtı. Bu kıskanç ve cahil ilahın üstünde, tüm ilahi varlıkların mesken tuttuğu daha yüksek ilahi bir âlem vardı.

Söz konusu meseleye yönelik bütün bu alternatif yaklaşımlar nihayetinde sapkın olarak nitelendirilerek reddedilmiştir. Peki, bu sorunla nasıl başa çıkılacaktı? Eğer kişi bir yandan proto-ortodoksların açıkça yapmak istediği gibi monoteist kalmak istiyor, ancak öte yandan Mesih'in ulûhiyetinde ısrar ediyorsa, o zaman bu iki görüşten de ödün vermemek nasıl mümkün olabilirdi?

İki Hetero-Ortodoks Çözüm

Erken dönem Hıristiyanlığıyla ilgili araştırmaların tarihinde ortodoksluk (anlamı "doğru inanç") bazen heterodoksluk (anlamı "farklı bir inanç") iki zıt kavram gibi sunulur. Bu bakış açısından bakınca heterodoksluk sapkınlıkla aynıdır. Şüphesiz ki, daha önce de işaret edildiği gibi herkes kendinin ortodoks yani doğru inanç üzere olduğunu düşünür. İnançlarının yanlış olduğunu düşünen kişiler, doğru inançlara inanmak için mevcut inançlarını değiştirir.

Erken dönem Hıristiyanlığı gelişirken, tek bir Tanrı varsa İsa'nın nasıl ilah olabileceğini açıklamak için çeşitli girişimler olmuştur. Bunların çoğu, zaman zaman kabul görse de, nihayetinde bertaraf olmuştur. Bazı proto-ortodoks düşünürler için onlar tamamen kabul edilebilir sayılırken, başkalarına göre sapkın görülmüştür. Ben de bunlar için "hetero-ortodoks" kavramını türettim. En iyi bilinen iki hetero-ortodoks akım Patripassianizm (karşıtlarının tabiriyle) ve Aryüscülük'tur.

Patripassianizm

Hippolytus ve Tertullianus gibi ikinci ve üçüncü yüzyıl kilise babalarının yazılarından hareketle bir zamanlar Hıristiyan düşünürler ve kilise liderleri arasında en popüler görüş olarak, tavizsiz ve saldırgan bir şekilde Tanrı'nın birliğinin öne sürüldüğünü biliyoruz. Buna göre sadece tek bir Tanrı vardır ve İsa da burada yeryüzünde Tanrı'nın tecessüm etmiş (enkarnasyon) halidir. Diğer bir ifadeyle, Baba Tanrı ve Oğul Tanrı iki farklı varlık değildir. Oğul Tanrı, tecessüm eden Baba Tanrı'dır.

Bu görüş, teoloji tarihinde farklı isimlerle bilinmektedir. Bazen modalizm olarak isimlendirilir, çünkü bir Tanrı'nın farklı varlık biçimlerine (mode of existence) sahip olduğunu öne sürer. Somutlaştıralım. Ben babamla ilişkim bağlamında bir oğulum, kendi oğlumla ilişkim bağlamında bir babayım ve eşimle ilişkim bağlamında da bir kocayım. Ben, benim farklı ilişkilerim bağlamında farklı şekilde tanımlanmış üç ayrı insan değil, sadece tek bir ferdim. Tanrı her şeyin yaratıcısıydı ve sonra bir beşer haline geldi; o iki Tanrı değil, tek bir Tanrıydı.

Bazen bu görüş, nihayetinde söz konusu görüşü savunduğu için aforoz edilen hususi olarak adı çıkmış ancak tarihsel olarak pek önemli olmayan bir şahıs olan Sabellius'un adından hareketle Sabellianizm olarak da bilinir. Bazen de sapkın avcısı Tertullianus tarafından alay etmek maksadıyla verilen ve bu görüşü tek kelimeyle anlatan bir kavram kullanılır: Patripassianizm. Bu isim kelimesi kelimesine "Baba çile çekti" anlamına gelir. Tertullianus bu görüşle dalga geçmiştir çünkü çarmıhta ölenin oğul formunda bizzat Baba Tanrı'nın kendisi olduğu ileri sürülmüştür.

Tertullianus bize, kendi döneminde yani ikinci asrın sonunda bu görüşün Roma kilisesinin çoğunluğuyla birlikte Roma'nın iki piskoposu (ilk papalardan ikisi) tarafından desteklendiğini söyler. Bu görüşe karşılık olarak Tertullianus ve onun gibi diğerleri, Baba Tanrı'nın, Oğul Tanrı'dan farklı bir zat olduğu fikrini geliştirmeye başlamıştır. Onların her ikisi de Tanrı'dır ancak buna karşın sadece tek bir Tanrı vardır. Böyle bir şey nasıl

olabilir? Nasıl olduğu sonuç itibariyle bir gizemdir. Ancak Tertullianus'un döneminden sonra bu görüş, çeşitli geliştirmeler ve düzeltmelerle ortodoks öğreti haline gelmiştir. Mesih Tanrı'dır, Baba Tanrı da Tanrı'dır; ama ikisi birdir.

Dahası, Yuhanna İncili'nde İsa, göğe dönmesinden sonra "başka bir Yardımcı" olarak Kutsal Ruh'un yeryüzünde gelmesinden (Yuhanna, 14:16) bahsettiği için Ruh da Tanrı'dır. O da Baba Tanrı veya Oğul Tanrı ile aynı varlık değildir. Ve işte "üçlü" bir Tanrı ortaya çıkmış olur. Üç zat, bir Tanrı.

Bunların hepsi epey karmaşık gelebilir ancak Tertullianus bu görüşünde son derece katı ve kararlıdır. Patripassianistler'e reddiyesinde Tertullianus özellikle, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Ruh Tanrı'nın birbirinden ayrı olduklarını vurgulamak ister. Bu konuda o şöyle der:

> Baba birdir, Oğul birdir ve Ruh birdir; ... onlar birbirlerinden ayrıdır. ... Baba, Oğul ile aynı değildir, çünkü onların varlık biçimleri birbirinden farklıdır (Tertullianus, *Against Praxeas*, 9).

Ve bugün pek çok insanı, kusursuz bir akıl yürütme olarak hayrete düşüren şu ifadelerle devam eder:

> Baba olabilmek için oğula sahip olmak gerekir. Aynı şekilde oğul olabilmek için de bir babaya sahip olmak gerekir. Ancak sahip olmak başka, olmak başka bir şeydir. Örneğin ben koca olabilmek için bir hanıma sahip olmam gerekir. Ben kendim, kendi hanımım olamam (*Against Praxeas*, 10).

Daha sonra, meşhur hicivci nüktedanlığını konuşturarak Patripassianistler'e meydan okur:

> Eğer benim ona hem Baba hem Oğul olarak inanmamı istiyorsanız, bana şöyle pasajlar göstermelisiniz: "Rab kendi de şöyle dedi, 'Ben kendimin oğluyum, bugün kendime Baba oldum" (*Against Praxeas*, 11)

Ancak yine de Tertullianus, ulûhiyetin üç zatının birbirinden ayrı olduğunu, ancak özlerinin farklı olmadığını savunur. Onların hepsi Tanrı'dır. Ve bu yüzden o, "teslisin birliğinden" bahseder ve onların, "öz değil zatları temelinde -

bölünme değil birbirinden ayrı olma anlamında..." farklı olduğunu savunur. "... onların birbiriyle uyumlu ve ayrılamaz [zatlarında] sadece tek bir öze sahip olduklarına inanıyorum." (*Against Praxeas*, 12).

Zamanın geçtikçe bu ince ayrım çeşitleri gittikçe teknik bir hal aldı. Ancak döneminin modalistlerine cevap olarak Tertullianus üç farklı zat ile tezahür eden teslis inancından hâlihazırda bahsetmeye başlamıştı.

Aryüsçülük

Ancak Tertullianus hem Baba'nın hem Oğul'un Tanrı olduğunu ve tek bir Tanrı olduğunu düşünse de, yine de bir çeşit hiyerarşinin olduğu bazı pasajlarında ortaya çıkmaktadır. Aynı öze sahip olsalar da Baba, Oğul'dan daha büyüktür. Aksi takdirde Baba olamazdı.

Bir asırdan fazla bir süre boyunca teologlar Baba ile Oğul ilişkisi sorununu tartışmaya devam etmişlerdir. Bu konu dördüncü yüzyılın başlarında, teolojik tefekkürün önde gelen merkezlerinden İskenderiye'de ünlü bir Hıristiyan öğretmen olan Aryüs tarafından başlatılan tartışmanın odak noktasıydı. Aryüs'ün döneminde proto-ortodoks Hıristiyanlar, genel itibariyle Ebionitler, Markioncular ve muhtelif Gnostik gruplar gibi erken Hıristiyan sapkınlıklarını yok etmede veya en azından tamamen marjinalleştirmede başarılı olmuştu. Hristiyan kilisesindeki hemen herkes, İsa'nın kendisinin ilah olduğu ancak sadece tek bir Tanrı'nın bulunduğu konusunda büyük oranda hemfikirdi. Peki, bu nasıl oluyordu? İkisi birden nasıl Tanrı olabilirdi?

Aryüs bu konuda, Yeni Ahit'ten ve daha önceki Hıristiyan düşünürlerden kayda değer yardım alabildiği oldukça basit bir çözüme sahipti. Buna göre Mesih ilahi bir varlıktı ama o, gücü ve özü itibariyle Baba Tanrı'ya tabiydi. Aslında sadece tek bir Tanrı vardı ama ezelde Tanrı ikinci bir ilahi varlığa, yani Mesih'e baba oldu. Tanrı Mesih vasıtasıyla kâinatı ya-

ratmıştı ve Tanrı tecessüm ettiğinde (enkarnasyon) insan olan Mesih'ti.

Bu görüşte, Mesih var olmadan önce ezelde bir zaman dilimi vardı. Mesih belirli bir noktadan sonra var olmuştu. Ve o, ilahi olsa da Baba Tanrı'ya eşit değildi; çünkü o, Oğuldu, Baba Tanrı'ya tabiydi. Onlar "aynı özden" olmasalar da, özleri bakımından "benzerlerdi."[9]

Bu görüş, ortaya çıktığı günlerde oldukça popülerdi ancak bazı Hıristiyan teologları buna karşı çıktılar. En iyi bilinen muhalif, İskenderiye kilisesinin genç piskoposu ve Yeni Ahit kanonuyla ilgili altıncı bölümde tanıştığımız Atanasius idi. Atanasius ve onun gibi bazıları, Mesih'in Baba Tanrı ile tamamen aynı öze sahip olduğunu, onların tamamen eşit olduğunu ve Mesih'in var olmadığı bir zamanın hiç olmadığını iddia etti.

Bu, modern insanlara incir çekirdeğini doldurmayacak bir tartışma gibi gözükebilir ancak o dönemlerde Aryüscüler ve muhalifleri arasında muazzam bir kavgaya sebep olmuştu. Kilisenin çoğu, İsa'nın Baba ile aynı öze mi sahip olduğu -Yunanca *homoousias* (aynı öz)- yoksa benzer öze mi sahip olduğu -*homoiousias* (benzer öz)- konusunda ikiye bölünmüştü. Sonra gelen bazı tarihçilerin işaret ettikleri gibi, bu i harfi üzerine bir tartışma gibi görünebilir. Ancak o dönemlerde bu harfin epey güçlü bir etkisi vardı. Bunun üzerinden kilise ikiye ayrılmıştı.

Bütün bunların farklı bir ehemmiyeti de vardı çünkü Roma imparatoru Konstantin Hıristiyanlığı benimsemiş ve yeni dinini parçalanmış imparatorluğunu birleştirmek için kullanmak istemişti. Bölünmüş bir din birliği sağlayamazdı. Önce din birleştirilmeliydi. Ve bu yüzden imparator meseleleri tartışmak ve tüm Hıristiyanlar için bağlayıcı bir karara varmak için İznik'te imparatorluğun en önemli Hıristiyan piskoposlarını bir araya getirdi. Bu, MS 325 yılındaki meşhur İznik Konsili'ydi.

---

[9] Aryûs ihtilafıyla ilgili kolay erişilebilir bir tartışma için bkz., Richard Rubenstein, *When Jesus Became God: The Epic Fight over Christ's Divinity in the Last Days of Rome*, New York: Hartcourt Brace, 1999.

Sonunda konsil Atanasius'un görüşü lehine karar verdi. Zaman zaman iddia edilenlerin aksine, oylama sonucu yakın değildi, Atanasius'un görüşü üzerine neredeyse oy birliği vardı. Yine de, o günden sonra bile tartışmalar devam etti ve dördüncü asrın belirli bir bölümünde Aryüscülerin eninde sonunda kazanacak gibi göründü. Ancak nihayetinde ortodoks pozisyon Atanasius'un görüşü oldu. Ulûhiyetin üç zatı vardır. Hepsi birbirinden ayrıdır. Ancak her biri eşit olarak Tanrı'dır. Üçü de ebedi varlıklardır. Ve hepsi aynı öze sahiptir. İşte bu Teslis doktrinidir.

Yeni Ahit'te açıkça teslise dair herhangi bir ifadenin olmadığı düşünülünce bunun çok önemli bir gelişme olduğu görülür. İsa'nın ilah olarak kabul edildiği Yuhanna İncili gibi bir metinde bile öz itibariyle bir olan üç varlığa ilişkin herhangi bir tartışma yoktur. Tahmin edebileceğiniz gibi Yeni Ahit'in sonraki kâtipleri bu eksiklikten rahatsız oldular ve bu yüzden en azından bir yerde Teslise ilişkin açık bir atfı metne eklediler (1. Yuhanna, 5:7-8).[10] Teslis, Atanasius ve onun gibi düşünenlerin iddiasına göre, Kutsal Metin pasajları üzerine temellenen ancak Yeni Ahit'in kitaplarının hiçbirinde fiilen geçmeyen daha sonraki bir Hıristiyan icadıdır.

İsa, apokaliptik bir Yahudi peygamberiyken, üç yüzyıl içinde Teslis'in bir unsuru olarak bizzat Tanrı olmuştu. Erken dönem Hıristiyanlığı gerçekten olağanüstüydü.

CENNET VE CEHENNEM

Bugün Hıristiyan âleminin, özellikle benim bir zamanlar bağlantılı olduğum bazı bölgelerinde, din tamamen ölüm sonrası yaşamla ilgilidir. Şahsi düzeyde insanlar cennetteki mutluluğu tecrübe etmeye ve cehennem ateşinden sakınmaya çalışırlar. Karşılaştığım pek çok Hıristiyan öldüğünde ruhlarının ikisinden birine gideceğine inanır.

---

[10] Benim eserimdeki tartışmaya bkz.,*Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why,* San Francisco: Harper San Francisco, 2005, s. 80-82.

Bu görüşteki tutarsızlıkları tam olarak çözmüş değilim. Bir yandan ölüm sonrası yaşam, vücut mezarda kaldığı için bedenden ayrı bir varlıkla yaşamak gibi gelir. Öte yandan, insanlar ölüm sonrası yaşamda fiziksel zevk ve acı olacağını, dedelerinizi ve ninelerinizi tanıyabileceğinizi düşünür. Bunun için bir bedeniniz olması gerekir.

İsa ile birlikte ilk Hıristiyanları, öldüğünüzde ruhunuzun gideceği bir mekân olarak cennet ve cehennem türünde bir yere inanmıyordu. Bu da, diğerleri gibi sonraki Hıristiyanların icadıydı.

Ölüm Sonrası Yaşamla İlgili Erken Dönem Apokaliptik Görüşler

Araştırmacılar İsa ve takipçilerinin Yahudi apokaliptikler olduğunu sıklıkla iddia etmişlerdir. Apokaliptik görüş, İsa'dan yaklaşık bir yüzyıl önce "teodise" (veya Tanrı'nın adaleti) sorununa değinme yolu olarak gelişmeye başlamıştı. (Onlar bu terimi kullanmamıştı; bu terim on yedinci yüzyılda Alman filozof Leibniz tarafından türetildi). Teodise, dünyadaki acı ve sefaleti düşününce Tanrı'nın nasıl adil olabileceğini açıklama sorunudur. İnsanlar bu kadar acı çekerken Tanrı'nın iyi ve merhametli olduğuna nasıl inanılabilir?

Antik Yahudilikteki apokaliptik görüş, bu soruna modern felsefi kavramlarla değinmedi ancak bu görüşü benimseyenlerin endişeleri oldukça benzerdi. İsrail'de asırlar öncesinden, Tanrı'nın halkının hem halk hem de bireysel olarak bu meşakkatleri çektiklerini, çünkü onların Tanrı'ya karşı günah işlediklerini ve Tanrı'nın da onları cezalandırdığını savunan düşünürler olmuştu. Buna bazen peygamberî görüş denir. Çünkü bu bakış açısı Eski Ahit'in peygamberlerinin metinlerinde peşi sıra yer almaktadır.[11]

Ancak neden insanlar peygamberlerin tavsiye ettiklerini yaptığında, Tanrı'nın şeriatına aykırı davranmayı bırakarak

---

[11] Bkz., benim kitabım *God's Problem: How the Bible Fails to Answer Our Most Important Question-Why We Suffer*, San Francisco: Harper One, 2008, ikinci bölüm.

O'nun yoluna döndüğünde, bu yolun gerektirdiği şekilde yaşamaya başladığında yine de acı çekmeye devam eder? Peygamberî görüş kötülerin acı çekmesi konusunda bir anlam ifade edebilir çünkü onlar hak ettikleri karşılığı almaktadır. Ancak salih kimselerin çektiği acıyı yine anlamlandıramaz. Niçin kötüler refah içinde yaşarken, salihler ızdırap çekmektedir?

Antik İsrailliler arasında bu soruya farklı yanıtlar olmuştu ve bunun içinde en meşhuru olan Eyüp kitabında sunulan cevap ya da cevaplar da bulunuyordu.[12] Apokaliptik dünya görüşüyse farklı bir yol izler. Apokaliptikler için acı çekme sadece geçici bir durumdur. Birtakım gizemli sebeplerden ötürü Tanrı, bu dünyanın kontrolünü, onu tarumar eden kötü kozmik güçlere bırakttı. Ancak çok kısa bir zaman içinde yani yakın gelecekte Tanrı tarihe müdahale edecek ve yanlış olan şeylerin hepsini düzeltecektir. O, kötülüğün güçlerini alaşağı edecek, onların desteklediği habis krallıklarını dağıtacak ve yeryüzüne barış ve adalet krallığını getirecektir. Bu dünyanın kötü hükümdarları ve onların yanlarında saf tutanların tamamı yok edilecek, yoksullar ve mazlumlar hüküm süreceklerdir.

Bu görüş Kitab-ı Mukaddes'te ilk kez, MÖ ikinci yüzyılın ortalarında yazılan/derlenen Daniel kitabında yer alır. Bu, Ölü Deniz Yazmaları'nın bazı kısımları da dâhil olmak üzere Daniel kitabından sonraki yüzyıllarda kaleme alınan birtakım Yahudi metinlerinde de yer alan bir görüştür. Ve bu görüş, İsa'nın dudağından dökülen sözlerde bulunan görüştür.

Bu görüşün içinde, bu çağ kapanıp Tanrı sonunda tarihe müdahale edince ölülerin dirileceği düşüncesi de vardı. Ölümden dirilişe inanç, antik teodisenin endişeleriyle doğrudan bağlantılıydı. Tanrı'nın safında yer alan insanları sonuç olarak nasıl zulüm görüp katledilebilir? Bütün bunlar olurken Tanrı nerededir? Ve kötülüğün güçleriyle iş tutan ve zenginleşip güçlenen insanlar nasıl olur da ölür ve yaptıkları yanına kar kalırdı? Adalet nerededir?

---

[12] Bkz., age., bölüm 6.

Apokaliptikler için, bu yaşamda veya bu çağda değil, ama ölümden dirilişte ve gelecek çağda adalet olacaktır. Tanrı, tüm insanları onlara ebedi bir ödül veya ebedi bir ceza vermek için bedensel olarak ölümden diriltecektir. Hiç kimse bundan kaçamayacak. Son sözü kötüler değil, Tanrı söyleyecek. Ve ölümle her şey bitmeyecek.

İşte hem erken dönem Yahudi apokaliptikleri, hem de İsa böyle öğretti. Tanrı'nın Krallığı, İnsanoğlunun gelişiyle birlikte çok yakında tezahür edecekti. Bu çağda acı çekmek anlamına gelse de insanlar kendilerini düzelterek ve Tanrı'nın yanında saf tutarak hazırlık yapmalıydı. Burada yeryüzünde tesis edilecek Tanrı'nın Krallığı ile Tanrı'nın ve hüküm süreceği yeni bir çağ geliyordu. Bu dünyada yapılan her şey nihayetinde karşılığını bulacak ve herkes bunu görmek ve tecrübe etmek için bedensel olarak yaşama geri getirilecekti.

Bu, aynı zamanda havari Pavlus'un ve söyleyebileceğimiz kadarıyla ilk Hıristiyanların hepsinin öğretisiydi. Pavlus ve İsa arasındaki önemli bir farklılık, Pavlus'un, bizzat İsa'nın ihtişamla geri geldiğinde bu krallığın getireceğine inanmasıdır (1. Selanikliler, 4-5). Dahası, Pavlus için çağın sonundaki diriliş bir bakıma zaten başlamıştı. İsa'nın dirilişinin Pavlus için bu denli önemli olmasının nedeni budur. Ölümden diriliş, çağın sonunda meydana geleceği ve İsa da hâlihazırda diriltilmiş olduğu için, artık çağın sonunda yaşamaktayız. Pavlus'un sık sık artık son çağda yaşadığından bahsetmesinin sebebi buydu.

Peki, bu çağın sonu gelmeden *önce* ölen bir kişiye ne olacaktı? Belli ki Pavlus, İsa dönmeden önce ölenler için Mesih'le bir tür geçici birlikteliğin olduğuna inanıyordu. Pavlus'un Filipililere "Benim için yaşamak Mesih'tir ve ölmek kazançtır" (1:21) demesinin nedeni buydu. Pavlus, İsa'ya iman edenlere cennette bir tür geçici bir beden verileceğine ancak bunun tamamıyla geçici bir düzenleme olduğuna inanıyordu. Mesih ihtişamıyla geri döndüğünde Mesih bütün ihtişamıyla geri döndüğünde "Mesih'te ölü olanlar ilkin diriltilecek", ve daha sonra aralarında Pavlus'un da olduğu hala hayatta olanlar/yaşayanlar

bedenleri ölümsüz olsun diye mükemmel bir şekilde dönüştürülecek. (1. Selanikliler, 4:13-18; 1. Korintliler, 15:50-57). Daha sonra onlar burada yeryüzünde ebediyen yaşayacaktır.

Yani İsa, Pavlus ve ilk Hıristiyanlar için sonsuz yaşam yukarıda cennette değil, yeryüzünde, yaşadığımız yerde bedenle sürülen bir yaşamdı. Pavlus bu noktayı 1. Korintliler kitabında vurgular. İsa'nın bedeninin ölümden diriltilmesi, gelecekteki dirilişin nasıl olacağını gösterir. Buna göre diriliş ölümden fiziksel olarak kaldırılan bedenler, ölümsüz bedenlere dönüştürülecektir. Pavlus, manevi bir dirilişi zaten tecrübe ettiklerini ve ruhlarında kurtuluşun bütün faydalarını hissettiklerini söyleyen Korint'teki muhalifleriyle alay etmiştir. Diriliş fiziksel bir şeydi ve fiziksel olduğu için belli ki henüz meydana gelmemişti. Dünya hala kötülüğün güçlerinin hükmündeydi ve sadece en sonda her şey çözülecek, İsa'nın takipçileri aklanacak, dönüştürülecek ve sonsuz mükâfata nail olacaktı.

Bu aynı zamanda Vahiy kitabındaki görüştür. Zamanın sonunda bu gezegeni vuracak olan tüm felaketlerden sonra - korkunç bölümlerin ardı sıra geldiği ve yazarın keyifle anlattığı felaketler- "yeni bir gök ve yeni bir yeryüzü" tezahür edecektir. Ölen herkes dirilecek eski, bozulmuş ve tahrip edilmiş Kudüs'ün yerine semavi bir Kudüs Tanrı'nın Şehri olmak üzere gökyüzünden indirilecektir. İnciden kapıları ve altından sokakları olan bu şehir azizlerin sonsuza dek yaşayacağı yer olacaktır (bkz. Vahiy, 21).

Apokaliptik Vizyonun Dönüşümü

Bu beklenen son meydana gelmezse ne olur? İsa'nın "bu nesilde" meydana geleceğini beklediği bu apokaliptik senaryo hiçbir zaman gelmezse ne olacak? Pavlus'un, kendisinin Mesih'in ikinci gelişinde hayatta olacağı beklentisi kendi ölümüyle, tamamen boşa çıkınca ne oldu? Ölülerin dirilişi süresiz olarak ertelenip "yakında" gerçekleşeceği inancı küçük duruma düşerse ne olur?

Olanlardan biri, elbette bazılarının dalga geçmeye başlamasıdır. Bu problem Yeni Ahit'in son kitabı 2. Petrus'ta ele alınır. Yazarı, Tanrı hepsinin çok yakında gerçekleşeceğini söylediğinde insanların değil, ilahi takvimi kastettiğini öne sürer. "Rab'bin gözünde bir gün bin yıl, bin yıl bir gün gibidir" (2. Petrus, 3:8) sözü sürekli hatırda tutulmalıdır. Bu mantıkla, nihai son haftaya Salı gelecekse, bu tarih bugünden itibaren dört bin yıl boyunca her Salı olabilir.

Son bir türlü gelmezse, İsa'nın ve onun havarilerinin orijinal vizyonuna inançta sadık kalmak isteyenler söz konusu bu vizyonun esas unsurunun yanlış olduğu gerçeğiyle ciddi şekilde boğuşmak durumunda kalırlar. Şüphesiz ki inanan bir kimse İsa'nın hatalı olduğunu iddia edemez. Büyük olasılıkla o yanlış anlaşılmıştır. Ve böylece orijinal mesajın daha az elle tutulur, daha az somut ve daha zor yanlışlanan bir görüşe dönüşmeye başladığı, uzun ve mühim bir yeniden yorumlama süreci başlar. Özel olarak, bedenin gelecekte yeniden dirileceği, burada yeryüzünde salihlerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılacağı şeklindeki öğreti, yargının çağın sonunda değil, insanın ölümüyle gerçekleşeceği cennet ve cehenneme ilişkin bir mesaja dönüşmüştür. Ruhlar ikisinden birine gidecektir.

Bölüm 5'de -diğer apokaliptikler gibi- İsa'nın mesajının burada yeryüzünde bu çağ ile yine burada yeryüzünde vuku bulacak olan bir çağ arasında bir çeşit yatay/horizontal düalizm olarak anlaşılabileceğini ileri sürmüştüm. Bunu yatay düalizm olarak adlandırıyorum çünkü o yarıya bölünen yatay bir zaman çizgisi olarak tahayyül edilebilir. Kapanması çok yakın olan bu çağın sonunda, bir yargılama olacak ve yeni bir çağa, zamanı ikiye bölen çizginin öte tarafına geçmiş olacağız.

Son bir türlü gelmeyince Hıristiyan düşünürler, "son," yatay bir düalizmi değil, dikey bir düalizmi kapsasın diye bu zaman çizgisini yeniden kavramlaştırmış ve bir anlamda onu ekseni üzerinde döndürmüşlerdir. Son artık bu çağ ve gelecek çağ şeklinde iki çağa ilişkin bir şey değil, iki farklı katmanı, bu dün-

ya ve öbür dünyayla ilgilidir. Fiziksel dirilişin tartışılması, hatta ona inanılması bile söz konusu değildir. Artık önemli olan, aşağıdaki bu ızdırap dünyası ile yukarıda cennetteki keyif dünyasıdır.

Bu ikilik, cennet ve cehennem doktrininde kendini gösterir. Niçin yukarısı ve aşağısı? Çünkü düalizm olduğu gibi kalır ancak zamanla ilgili değil mekânla ilgili bir şeye dönüşür. Yukarısı Tanrı'nın katıdır ve Tanrı'nın safında yer alıp onun Mesihi'ne inananlar ölünce ruhlarının gideceği yerdir. Aşağısı Tanrı'nın kesinlikle olmadığı yerdir. Bu mekânda sadece kötülük, İblis ve onun habis cinleri bulunur. Tanrı'nın safında olmayı ve onun Mesih'ini reddedenlerin ruhunun sonsuz ceza için gideceği yer işte burasıdır.

Ruhun sonsuz ve bedensiz varlığına ilişkin bu görüş en erken Hıristiyan metinlerinde değil, daha sonra ortaya çıkan yazılarda bulunur. Örneğin bu görüş Petrus'un Vahyi'nde ortaya konmuştur (altıncı bölümde tartışıldı). Söz konusu metinde Petrus kutsanmış ve lanetlenmiş âlemlerde bir gezintiye çıkarılır. Ruhlar yukarıdaki dünyada zevkusefa içindedir, buna karşın diğerleri aşağıdaki dünyada işkence görmektedir. Bu metinde ebedi yaşam, dirilişten sonra yeryüzünde bedensel bir varoluş olarak değil, öldükten sonra ruhun birine veya diğerine sevk edildiği manevi bir varoluş olarak tasavvur edilir. Ebedi yaşam, hayatınızı nasıl yaşadığınıza ve Tanrı'nın kurtuluşunu kabul edip etmediğinize göre sonsuz mükâfat veya cezanın olduğu ebedi bir manevi varoluştur.

Kısaca, bedenin dirilişiyle ilgili apokaliptik düşünce, zamanla ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin doktrine dönüşür. Ortaya çıkan cennet ve cehennem inancı, İsa'nın ve Pavlus'un öğretilerinde bulunmayan, Tanrı'nın Krallığı'nın yeryüzüne asla gelmeyeceğinin farkına varan Hıristiyanlar tarafından daha sonraki zamanlarda icat edilmiş bir inançtır. Bu inanç, sonu olmayan dünya anlamında standart Hıristiyan öğretisi olmuştur.

SONUÇ

Geleneksel Hıristiyanlık olarak düşündüğümüz şey, İsa'nın elçilik görevinden kısa bir süre sonra tamamen olgunlaşmış ve gelişmiş şekilde gökten zembille inmedi. Doğrudan ve yalnızca İsa'nın öğretilerinden de ortaya çıkmadı. Hıristiyanlık haline gelen şey, pek çok yönden İsa'nın öğretilerinden birtakım önemli kopuşları temsil eder. Eleştirel tarihçiler tarafından uzun zamandır kabul edildiği üzere, Hıristiyanlık İsa'nın dini değil, İsa hakkında bir dindir.

Bu bölümde değerlendirdiğim geleneksel Hıristiyanlığın tüm veçheleri erken dönem kilisesinin ürünleri olarak düşünülebilir. Bu gelişmelere bakan bazı araştırmacılar, daha evvel İsa'nın öğretileri olarak gelenlerle güçlü bir süreklilik görür. Hıristiyan teologlar tüm bu gelişmelerin arkasında iş başında olan Tanrı'nın elinin olduğunu saptayabilir. Başka araştırmacılarsa daha çok süreksizlikleri vurgular. Bu Hıristiyan "ortodoks" görüşlerin her birinin İsa'nın ve onun ilk takipçilerinin öğretilerinden çıkarılması gereken sonuçlardan ziyade, büyük ölçüde sonraki Hıristiyanları etkileyen tarihsel ve kültürel faktörlerden dolayı gelişen doktrinlerle şekillendiğini düşünürler. Bu daha sonraki görüşler sonuçta yaygınlaşmış hatta (süreci etkileyen bir Tanrı olsun veya olmasın) kilisenin müteakip dönemlerinde "ortak fikir" haline gelmiştir.

İster erken dönem Hıristiyanlığının gelişimindeki süreklilikleri, ister kopuklukları vurgulayın, İsa'nın daha sonraki takipçileri arasında ortaya çıkan inançların ve bakış açılarının İsa'nın kendi dininden farklı olduğu aşikârdır. Bu teolojik inovasyonlar ve Hıristiyanlık dediğimiz icattan sorumlu olan sadece Pavlus değildir. Pavlus, İsa'nın dinini İsa hakkındaki dine dönüştürenler arasında en büyük sorumluluğu da taşımıyor olabilir. Bu dönüşümlerde rol oynayan pek çok Hıristiyan vardı ve kahir ekseriyeti antik dönemin sisleri arasında kaybolup gitti. Bu isimsiz düşünürler ve vaizler, İsa'nın geleneklerini kendi dönemleri için yorumlamış, bu yorumlar da tarihsel ve kültürel faktörlerle yönlen-

dirilmiş ve şekillenmişti. Sonra yaşayan bizlerse bu faktörler hakkında sadece zan ve tahminlerde bulunabiliriz.

Bildiğimiz şekliyle Hıristiyanlık zaten bir gecede var olmamıştı. Rakip görüş, doktrin, perspektif, kanon ve kurallar arasındaki mücadele, tartışma ve ihtilaflarla dolu uzun bir zaman dilimi içinde ortaya çıkmıştı. Hıristiyan dininin nihai şekliyle ortaya çıkışı bir insan icadıdır -tarihsel ve kültürel önemi bakımından muhtemelen Batı medeniyeti tarihinin en büyük icadıdır.[13]

[13] Hıristiyanlığa bir icat demek onun doğru ve yanlışlığı konusunda bir iddiada bulunmak anlamına gelmez. Einstein'in Genel İzafiyet Teorisi bir icattır (önceden hiç kimse tarafından düşünülmemiştir). Bir teorinin doğru olup olmaması, onu ilk bulan kişi ve onu yönlendiren sosyal, kültürel ve entelektüel süreçlere bağlı değildir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İNANÇ MÜMKÜN MÜDÜR?

Yeni Ahit üzerine verdiğim lisans dersinin son gününde öğrencilerime yazılı bir ödev veririm. Dönem boyunca, Yeni Ahit'e yönelik tarihsel-eleştirel yaklaşımı ele almış, önemli teolojik meselelere dair farklı bakış açılarını, içsel çelişkileri, çoğu kitabın söylenenden farklı yazarlar tarafından kaleme alındığını vb. meseleleri tartışmışızdır. Çoğu muhafazakâr Hıristiyan çevrelerden gelen öğrencilerim, bu materyale farklı tepkiler göstermektedir. Ancak dönem boyunca onları canla başla çalıştırır, büyürken aşina oldukları dindar yaklaşım yerine erken dönem Hıristiyanlığına tarihsel yaklaşımı onlara öğretirim.

Dönemin sonunda onların öğrendikleri üzerine düşünmelerini ve onların ışığında yukarıda zikrettiğim konularla ilgili ne düşündüklerini söylemelerini isterim. Devamında da farazi bir tartışmadan hareketle oluşturduğum iki kasti tahrik edici soruya iki sayfalık bir yanıt yazmalarını öğrencilerimden isterim Sorunun açıklama kısmı şöyledir:

> Bir kadınla din hakkında konuşuyorsunuz ve bu esnada kendisi zaman zaman yaşandığı üzere bir anda esip gürlemeye başlıyor: "Bakın, Yeni Ahit çelişkilerle doludur; İsa'nın insan olarak gerçekte neler yaptığını bilemeyiz; havari Pavlus, İsa'nın gelecek Krallık'la ilgili basit öğretisini günah, yargı, kurtuluş gibi unsurlardan oluşan karmaşık bir teolojik sisteme dönüştürdü; Yeni Ahit yazarlarının çoğu, nihai sonun kendi yaşamlarında geleceğine gerçekten inanıyordu. Bu kitap kadın düşmanı, antisemitik ve homofiktir ve asırlardır her türlü korkunç zulmü meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Açın televizyon vaizlerinin vaazlarını dinleyin! Bu, tehlikeli bir kitaptır."

Bu kadına nasıl karşılık verirsiniz?

Dönemin son tartışmasını öğrencilerin yazdıkları üzerinde yaparız. Tahmin edeceğiniz gibi çok geniş bir yelpazede farklı yanıtlar gelir. Birkaç öğrenci bu kadının söylediği her şeyin tamamen yanlış olduğunu savunur: Kitab-ı Mukaddes'te çelişki yoktur, Pavlus ve İsa bire bir aynı şeyleri öğretmiştir, vs. Öğrencilerin çoğu bunu savunmaz (dönemin başında kesinlikle böyle yapacak olmalarına rağmen) çünkü delilleri gördüler ve Yeni Ahit'le ilgili tarihsel sorunlar olduğunu artık biliyorlar.

Bazı öğrenciler bunun tam zıttı bir görüş ileri sürer. Kadının baştan sona haklı olduğunu, Kitab-ı Mukaddes'in daha çok döneminin ürünü olarak insanları şahsi istek ve ideolojilerini ilerletecek şekilde okuyucusunu menfur eylemlerde bulunmaya sevk ettiğini ve onun iyilikten çok zarar verdiğini iddia ederler.

Başka öğrenciler de kadının dile getirdiği hususların çoğuna katıldıklarını, ancak Kitab-ı Mukaddes'in kendileri için ilham edilmiş bir kitap olduğunu ve hayatlarını nasıl yaşayacakları noktasında kendilerine rehberlik ettiğini ileri sürer. Bu öğrencilerin çoğu Kitab-ı Mukaddes'in hatasız olduğunu veya onun birinci yüzyıl bağlamından bir şekilde alınıp sanki farklı yazarların dünya görüşleri ve bakış açılarını paylaşıyormuşuz gibi kendi bağlamımıza cuk diye oturtulabileceğini düşünmezler. Üstelik Kitab-ı Mukaddes'in farklı kısımlarının önemli konularda farklı (hatta çelişkili) şeyler söylediğini kabul ederler. Onların görüşü şudur: İlk yüzyılda yaşayan Filistinli Yahudiler olarak değil de yirmi birinci yüzyılda yaşayan Amerikalı Hıristiyanlar olarak kişiler bu farklı kutsal kitap mesajlarını değerlendirip hangilerinin hususi olarak onların kendi durumlarına uygun olduğuna bakması gerekir.

Öğrencilerim bu son bakış açısını tamamen anlaşılabilir bulduğumu görünce genellikle şaşırırlar. Dersimin amacı Kitab-ı Mukaddes'e hücum etmek veya öğrencilerin inançlarını ortadan kaldırmak değildir. Amaçlarımdan bir tanesi, çoğunun derinden umursadığı ve en nihayetinde önemli olan konular hakkında onları düşünmeye sevk etmektir.

Tarihsel Eleştiri ve İnanç

Bu kitabın amacı da aynıdır. Bazı okuyucular, önceki bölümlerde gözler önüne serdiğim materyali Hıristiyanlığa yönelik bir saldırı veya inancın, hatta Hıristiyan inancının anlamsız ve saçma olduğunu göstermek için agnostik bir teşebbüs olarak görmediğimi şaşırtıcı bulabilir. Düşündüğüm veya yapmaya çalıştığım şey bu değildir.

Bunun yerine yapmaya çalıştığım Kitab-ı Mukaddes ve erken dönem Hıristiyanlığı hakkındaki ciddi araştırmaları, Yeni Ahit'le ilgilenen ancak şu veya bu sebepten dolayı araştırmacıların uzun süredir bilip üzerine düşündükleri şeyleri duymayan insanların erişim ve kullanımına sunmaktır.

Tali amaçlarımdan biri, burada sunulan bilgilerin hiçbirinin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın üst düzey akademi ve ilahiyat okullarına devam eden araştırmacı ve öğrencileri için bilinmeyen şeyler olmadığının altını çizmektir. Yeni Ahit'e tarihsel-eleştirel yaklaşım bütün bu okullarda öğretilir. Elbette farklı araştırmacı ve öğretmenler, Luka'nın hususi bir görüşünün Markos'un görüşüyle tezat teşkil edip etmediği, Yuhanna İncili'nin öyle ya da böyle tarihsel olarak doğru veriler içerip içermediği, Pavlus'un 2. Selanikliler'in yazarı olup olmadığı vb. konularda öyle benimle aynı fikirde olmayacaktır. Ancak burada kabataslak değindiğim temel görüşler, yaygın olarak bilinen, yaygın olarak öğretilen ve Yeni Ahit araştırmacıları ve akademiden mezun olup kiliselerde din görevlisi olanlar da dâhil yaygın olarak kabul edilen görüşlerdir. Neden bunlar kendi cemaatlerine bu bilgileri nadiren öğretiyor? Kilise kürsüsünde dindar bakış açısı kabul edilebilir olsa da, neden yetişkin sınıflarında da tarihsel-eleştirel yaklaşımdan ziyade bu dindar yaklaşım üzerinde ısrar ediyorlar? Bu kitabı yazmaya başladığımdan beri, beni yönlendiren sorulardan biri buydu.

Elbette bazı pastörler sıklıkla karışık sonuçlarla da olsa Kitab-ı Mukaddes ile ilgili kendi tarihsel eleştirel bilgilerini kendi cemaatlerinin üyelerine nakletmektedir. Bazı inananlar, araştırmacıların Kitab-ı Mukaddes hakkında söylediği her şeyi öğ-

renmeye heveslidir. Diğerleriyse, bu bilgileri oldukça karmaşık bulmakta veya daha muhtemel bir şekilde inançlarına bir tehdit olarak gördüğünden dolayı onları duymak dahi istememektedir.

Ancak benim kanaatim şudur ki çoğu pastör kendi kilise cemaatinden, cemaatin yüz yüze olduğu diğer ivedi çözüm bekleyen konular karşısında tarihsel eleştirel bulguları incelemenin öncelikli olmadığı yönünde oldukça güçlü izlenimler almaktadır. Veya daha basitçe, pastörler nereden başlayacağını bilemez. Bunun sebebi muhtemelen akademide aldıkları eğitimdir. Akademide Kitab-ı Mukaddes araştırmaları derslerinde Kitab-ı Mukaddes'i, teoloji derslerinde teolojiyi, pastoral derslerde dini vazifelerini nasıl yürüteceklerini öğrenir ve bu esnada bu alanların birbirleriyle yakın ilişki içinde olması gerektiğine yönelik herhangi bir ders almazlar. Bilhassa çoğu müstakbel din görevlisi akademide bir derste öğretilen tarihsel-eleştirel yaklaşımın, bir başka derste teolojide öğretilenlerle alakalı olabileceğini ne yazık ki hiçbir şekilde öğrenemez.[1] Tarihsel eleştiri teolojik açıdan ciddi faydalar sağlayabilir ve bunların benimsenip anlatılması gerekir.

Veya belki pastörler, kilise cemaati araştırmacıların Kitab-ı Mukaddes hakkında söylediklerini öğrenirse, bunun bir inanç krizine hatta inanç kaybına yol açabileceğinden korkar. Kişisel görüşüm, Kitab-ı Mukaddes'e tarihsel-eleştirel yaklaşımın mutlaka agnostisizm veya ateizme götürmeyeceği yönündedir. Gerçekte bu durum, tarihsel eleştirmenlerin yıllar boyunca keşfettikleri sorunların tamamını görmezden gelen Kitab-ı Mukaddes yaklaşımından kesinlikle daha anlaşılabilir ve derin bir inancı beraberinde getirebilir.

Bu görüş, benim evanjelik Hıristiyanlıktan agnostisizme geçişimi bilen bazı okuyucularıma şaşırtıcı gelebilir. Tarihsel eleştirinin Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin evanjelik görüşlerimi hemen hemen paramparça ettiği doğrudur. Ancak agnostik olma-

---

[1] Bkz., Dale Martin, *Pedagogy of the Bible: An Analysis and Proposal*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2008.

ma yol açan bu değildir. Tarihsel eleştirel yöntemle ilgilenmeye başladıktan yıllar sonra Kitab-ı Mukaddes'e dair evanjelik görüşlerimden vazgeçtim. Ancak agnostik olmamın sebebi, pek çok insanın -hatta inananların- katlanmak zorunda kaldığı sefil hayatlarının olması bu dünyanın iyi ve merhametli bir Tanrı'nın kontrolünde olabileceğini bir türlü içime sindirememdir.

Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın hatasız Sözü olduğuna ilişkin görüşlerim tamamen farklı nedenlerden dolayı daha önceki yıllarda değişmişti. Kitab-ı Mukaddes'te gerçekten Tanrı tarafından ilham edilmiş sözlerin olmadığı gerçeğini -çünkü metinlerin orijinallerine sahip değiliz ve bazı yerlerde orijinal sözlerin ne dediğini bilmiyoruz- tamamen kavrar kavramaz Kitab-ı Mukaddes'in oldukça beşeri bir kitap olduğu ihtimalinin kapısı benim için açılmış oldu.[2] Böylece Kitab-ı Mukaddes'i tarihsel-eleştirel bakış açısından inceleme şansım oldu. Bunu yapınca da bu kitapta gördüğümüz sonuçlara ulaştım.

- *Yeni Ahit'in kitapları arasında bariz çelişkiler olduğunu anlamaya başladım. Dindar bir tasavvurla yeterince sıkı çalışılırsa bu çelişkiler bazen uzlaştırılabilir. Diğer zamanlarda kanaatime göre, izahlar ne kadar hayali olursa olsun bu çelişkiler uzlaştırılamaz (İsa, Markos ve Yuhanna'da farklı günlerde ölür).*
- *Bunun ötesinde bu farklılıkların tek tük küçük ayrıntılardan ibaret olmadığını da anlamaya başladım. Bazen farklı yazarlar önemli konular hakkında tamamen farklı anlayışlara sahiplerdi: İsa, çarmıh yolunda şüphe ve umutsuzluk içinde miydi (Markos), yoksa sakin ve kontrollü müydü (Luka)? İsa'nın ölümü günahlar için bir kefaret miydi (Markos ve Pavlus) yoksa değil miydi (Luka)? İsa, kim olduğunu ispat etmek için mucizeler gösterdi mi (Yuhanna) yoksa mucize göstermeyi red mi etti (Matta)? İsa'nın takipçileri Tanrısal Krallığa girmek için şeriatın hükümlerini yerine getirmeli*

[2] Keza yıllardır onun tamamen ilahi bir kitap olabileceği ihtimalini de açık bıraktım.

miydi (Matta) yoksa kesinlikle yerine getirmemeli miydi? (Pavlus)?

- *İlaveten, Yeni Ahit'in kitaplarının çoğunun, yazdığı söylenilen kişiler tarafından (Matta ve Yuhanna) veya onları yazdığını iddia edenler tarafından (2. Petrus ve 1. Timoteos) yazılmadıklarını anladım. Bu kitapların pek çoğunun havarilerin ölümünden sonra yazıldıkları ortaya çıkmıştır, yirmi yedi kitaptan sadece sekizi neredeyse kesinlik derecesinde geleneksel olarak yazarları oldukları düşünülen kişiler tarafından yazılmıştır.*
- *İnciller, İsa hakkında genellikle tarafsız ve gerçekçi bilgi sağlamaz, yazılmadan önce on yıllardır sözlü dolaşımda bulunan öyküleri içerirler. Bu durum İsa'nın gerçekte neler söylediği, yaptığı ve tecrübe ettiğinin bilinmesini oldukça güçleştirmektedir. Araştırmacılar bu sorunların üstesinden gelmek için çeşitli usuller geliştirmiştir. Ancak gerçek şu ki, İnciller'de ortaya konan İsa portresi (örneğin Yuhanna İncili'nde ilahi varlığın beşere dönüşmesi), onun sahiden kim olduğuna ilişkin tarihsel bir anlatıyı değil, daha sonraki bir anlayışı temsil etmektedir.*
- *Erken dönem Hıristiyanların elinde başka pek çok İncil'le birlikte mektuplar, İşler ve Vahiyler vardı. Çoğunun havariler tarafından yazıldığı iddia edildi. Görünüşte bu iddialar, nihayetinde Yeni Ahit'i oluşturacak kitapların iddialarından daha az veya daha çok makul değildi. Bu durum, hangi kitabın kanona dâhil edileceğine kimlerin karar verdiği ve bu kararın hangi temellere dayanarak verildiği sorusunu gündeme getirir. Apostolik olmayan kitapların, ne yaptığını bilmeyen kilise liderleri tarafından kanona dâhil edilmiş olması mümkün müdür? Kanona dâhil edilmesi gereken kitaplar dışarıda bırakılmış olabilir mi?*
- *Hıristiyan kanonun oluşturulması erken dönem kilisesinin tek icadı değildi. Pek çok teolojik bakış açısı, İsa'nın yaşadığı müddet içinde veya onun orijinal havarilerinin öğretileri vasıtasıyla değil, Hıristiyan kilisesi büyürken ve bir Yahudi*

mezhebi olmaktan yeni bir dine doğru evrilirken ortaya çıkmıştır. Bunların arasında; çile çeken Mesih, Mesih'in ulûhiyeti, Teslis ve cennet ve cehennemin varlığı gibi en önemli Hıristiyan doktrinleri bulunur.

Ve böylece, tıpkı Kitab-ı Mukaddes'i tam bir beşer kitabı olarak görmeye başladığım gibi, Hıristiyanlığı da tamamıyla beşeri bir din olarak görmeye başladım.[3] Bu din yeryüzüne gökten inmedi. İsa'nın ölümünden on yıllar hatta asırlar sonra burada yeryüzünde İsa'nın takipçileri arasında oluşturulmuş bir dindir. Ancak beni agnostik yapan bunların hiçbiri değildi.

Tarih ve Mit

Hıristiyanlığın bir beşer ürünü olduğunun farkına varmaya başlayan bir kimsenin Hıristiyan inancından vazgeçmesi, kiliseden elini eteğini çekmesi ve Pazar günleri (kiliseye gitme yerine) başka şeyler yapmaya karar vermesi gerektiğini düşünebilirsiniz. Ama benim için böyle olmadı. Keza başlangıçta güçlü evanjelik hissiyatla yola çıkıp Yeni Ahit konusunda tarihsel-eleştirel bakış açılarının ikna ediciliğinin farkına varmaya başlayan ama öyle ya da böyle inançlı bir insan olarak yoluna devam eden benim gibi pek çok araştırmacı için de böyle olmadı. En yakın arkadaşlarımdan bazısı Hıristiyan din adamları yetiştiren ilahiyat okulları ve akademilerde ders vermektedir. Ve onlar bu kitapta ifade ettiğim şeylerin çoğunda benimle aşağı yukarı hemfikirdir. Birkaçı, burada tartışılan görüşlerin çoğunu ayrıntısıyla açıklayan Yeni Ahit'le ilgili ders kitabımı giriş derslerinde kullanmaktadır.

Benim durumumda, Hıristiyanlığın bir beşer ürünü olduğunu fark etmeye başladığımda, dinin iddiaları hakkında ne düşündüğümü değerlendirme ihtiyacı hissettim. Ve bu iddiaların dünyaya nasıl baktığım ve dünyadaki yerimi nasıl düşündüğüm gibi konularda benimle epey uyumlu olduğunu gördüm. Hıristiyanlığın Tanrı, Mesih ve onun getirdiği kurtuluş hakkındaki mesajını, yaşamımı ve düşünce sistemimi bilgilendiren ve bana

---

[3] Bkz. önceki not.

rehberlik eden bir tür dini "mit" veya birtakım mitler -bir grup kanıtlanmamış, kanıtlanamayan ve aynı zamanda kanıtlanamadığı da kanıtlanamayan öykü, görüş ve bakış açıları- olarak düşünmeye başladım.

Tanrı'ya inanmaya devam ettim, ancak onun hakkında gerçekte ne söylenebileceğinden gittikçe daha az emindim. Ve İsa'nın kendisinin kesinlikle yaşamış olduğuna inanmaya da devam ettim. Ama Tanrı ve İsa'nın etrafında inşa edilen dinin, tarihsel gerçekliklerden ziyade çeşitli mitler üzerine bina edildiğine inanmaya başladım. İsa'nın ölümü bir mit değildi ama bu ölümün kurtuluş getiren bir ölüm olduğu düşüncesi bir mitti. Bu tarihsel olarak kanıtlanabilir veya çürütülebilir değildi ancak dünyaya bakışımı ve yaşadığım şekli yönlendirebileceğini ve yönlendirmesi gerektiğini düşündüğüm güçlü bir öyküydü. İsa'nın ölümü, bana göre fedakâr bir sevgi eylemiydi. Bu mite göre, İsa, başkaları uğruna yaşamayı ve ölmeyi göze alabilen biriydi. Bu, benim hem asil, hem asilleştirici bulduğum bir düşünceydi. İsa'nın özverili örneğinin Mesih'i tapmaya layık bir varlık yaptığına inandım ve onun benim örnek alınacak bir rol model olduğunu hissettim. Bu, onun fedakârlığını tarihsel bir gerçeklik olarak kanıtlayabildiğim için değil, şahsi olarak bana hitap etmesinden dolayıydı.

İsa'nın ölümden dirilişi kanıtlanabilir veya çürütülebilir tarihsel bir olay değildi çünkü tarihçiler mesleklerinin doğası itibariyle, bir mucizenin meydana gelip gelmediğini ortaya koyamazlar. Bu olay, Tanrı ve dünya hakkında cüretli ve mitsel bir ifadeydi. Her şey bu dünyadan ibaret değildir. Bu dünyanın ötesinde de yaşam vardır. Ve insanların korkunç eylemler, mesela masum bir adamı çarmıha germeleri, öykünün sonunu getirmez. Son söz kötülüğün değildir, son söz Tanrı'nındır. Ve ölüm son değildir. Tanrı, ölüm de dâhil her şeyin üstündedir.

Kurtuluş bana göre, öldüğümde cennete mi veya cehenneme mi gideceğim hakkında bir mesele olmaktan çıkmaya başladı. Bu kavramların da bir anlamda mit olduklarını anlamaya başladım. Tanrı'nın veya O'nun iradesini yerine getiren cinlerin,

zavallı ruhlara, işledikleri otuz yıllık günahlar için (sadece başlangıç olarak) otuz trilyon yıl işkence edeceği ve sonsuz azabın olduğu bir yer gerçekten yoktur. Tanrı bir tür asla ölmeyen ebedi Nazi gibi bir şey olabilir mi? Cennet Tanrı katında makbul olma ve sonunda öldüğümüzde bir anlamda O'nunla birleşebilmek demekti. Bundan dolayı ölümden korkmak için hiçbir nedenimiz yoktur. Cehennem gerçekte bir azap yeri değil, kişiyi hakiki huzura erişmekten sonsuza dek alıkoyan Tanrı'yla yabancılaşma halidir.

Tanrı'nın kendisi benim için bir nevi mitti. Onun var olduğunu kesinlikle düşünüyordum ama onun varlığı kanıtlanabilir ya da çürütülebilir değildi. O, dünyadaki iyiliğin, güzelliğin ve mükemmelliğin gücüydü. O, her şeyin üstünde olan, gece gökyüzüne bakıp gördüğümüz milyarlarca yıldız ve milyarlarca galaksiden, tahayyül edebileceğimiz her şeyin ötesinde olandı. O, her şeyin üstünde ve ötesinde, dünyadaki iyinin ve iyiliğin gücüydü.

O dönemde gelişen teolojimi tanımlamak için ayrı bir kitap yazmam gerekir. Burada anlatmak istediğim Yeni Ahit'e yönelik tarihsel-eleştirel yaklaşımın inancımı kaybetmeme yol açmadığıdır. Aksine inancımı derinleştirmiş ve beni Tanrı, onun dünyası, Mesih'i ve kurtuluşu hakkında düşünme ve konuşma tarzımı geliştirmemi sağlamıştı. Evet, dünya hakkındaki böyle bir düşünce tarzı insan yapımıydı. Peki, insan yapımı olmayan bir düşünce tarzı var mıdır? Biz insanız! Tabii ki insan gibi düşüneceğiz. Hiç kimse başka bir tarzda düşünemez -buna aklından geçenleri Tanrı'nın onları vahyettiğini iddia eden insanlar (bazıları şu anda bu satırları okumaktadır) bile dâhildir. Hatta vahiy de bir insan düşüncesidir- insanlar böyle bir şeyin mümkün olduğuna inanmıştır çünkü birisi bu düşünceyi uydurmuş ve o zamandan beri yaşayanlar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

İnancı Terk Etme

Ve böylece başlı başına inancın yapısında olan sorunlardan veya Kitab-ı Mukaddes'in bir beşer kitabı veya Hıristiyanlık'ın bir in-

san dini olduğunu fark etmemden dolayı Hıristiyan inancını terk etmedim. Bütün bunlar doğrudur -ama Hıristiyan miti inancımı yıkan şeyler değildir. İnancımı, bunlarla alakasız olarak gördüğüm (hala da görmekteyim) bir nedenden dolayı terk ettim. Bu da dünyadaki ıstırap sorunudur.

Hayatımın belirli bir noktasında artık mitlerin benim için bir anlam ifade etmediğini, bana hitap etmediğini ve dünyaya bakış tarzım konusunda bilgilendirici olmadığını keşfettim. İnsanoğlunun acı çekmesinin can sıkıcı ve güçlü gerçekliği karşısında temel Hıristiyan inançlarının -mitsel olarak görülseler bile- herhangi bir şekilde benim için artık "doğru" olmadığı bir noktaya geldim. Bu, başka bir kitabın konusudur.[4] Burada kiliseden ayrılmamın sebebinin düşünce sistemimdeki bu hususi değişiklik (Kitab-ı Mukaddes'le ilgili tarihsel-eleştirel görüşlerim değil) olduğunu söylemem yeterlidir. Arkadaşlarımın çoğu böyle yapmadılar. Hemen hepsi Kitab-ı Mukaddes ve Hıristiyan inancının tarihsel olarak anlaşılması konusunda benimle hemfikir olan akademisyenlerdir. Onlar için mitler hala yerli yerindedir ve onlara hitap etmektedir. Bu arkadaşlar inançlarında bir nevi teselli ve güç bulurlar. Asırlardır Hıristiyan düşünürlerin ve teologların kendilerine aktardıkları zengin tarihsel mirası takdir ederler. Hıristiyan ilahileri, ayinleri ve ibadetleri hakkında tutkuludurlar. Hakikatin, Kitab-ı Mukaddes veya ilk dört yüzyıldaki Hıristiyan dininin gelişimine dair tarihsel olarak söylenebilenlerden çok daha derin olduğuna inanırlar.

Şimdi bile, ben bu kelimeleri yazarken, çok sevdiğim ve en samimi olduğum arkadaşlarımdan ikisiyle bir sahil beldesinde tatildeyim. Görünüşe bakılırsa her ikisi de benden daha zeki, daha iyi okumuş, felsefi olarak daha bilgedir (hepimiz birden entelektüel süperstarlar olamayız). İkisinin de bu kitapta ortaya koyduğum tarihsel bilgilerle ilgili bir problemi yoktur. Ve ikisi de Hıristiyan olduklarını açıkça söyler. Tanrı'ya inanıp inanmadıklarını sorarsa-

---

[4] Bkz., *God's Problem.*

nız evet derler. Mesih Tanrı mıdır? Evet. Mesih Rab midir? Evet. İnanç zekâ ve beceriyle alakalı bir mesele değildir.

Tarihsel Eleştirinin Teolojik Değeri

Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin tarihsel anlayışın, bir kimseyi mutlak olarak benim benimsediğim türden bir agnostisizme yönlendirmediği görüşünü ısrara savunuyorum. Bu, birçok insan için o kadar barizdir ki neden bunu söylemeye ihtiyaç duyduğumu bile anlamazlar. Bunu ilk kez duyan pek çok başka insan -özellikle evanjelik Hıristiyanlar- olduğu için söylemek zorunda olduğumu hissediyorum.

Aynı zamanda, Hıristiyan kalmaya devam edenlerin Yeni Ahit'e tarihsel yaklaşımın teolojik önemini dikkate almaları gerektiğini vurgulamak istiyorum. Tarihsel eleştirinin inançla alakası yokmuş gibi davranmak yerine, araştırmacı, öğretmen ve öğrenciler tarihsel eleştirinin teolojik önemini daha iyi incelemelidir. Biri belirgin, öbürü daha az belirgin olan iki örnek vermek istiyorum.

Belirgin örnek olumsuzdur. Eğer tarihsel eleştirinin bulguları doğruysa, o zaman bazı teolojik iddiaların kesinlikle yetersiz ve yanlış olduğu değerlendirilecektir. Kitab-ı Mukaddes'in, tamamen hatasız ve her yönüyle ilham edilmiş birleşik bir bütün olduğunu iddia etmenin imkânsız olduğunu zannediyorum. Böyle bir şey olamaz. Onda çok fazla uyuşmazlık, tutarsızlık ve çelişkiler vardır; aynı konuya farklı noktalardan bakan ve bu alternatiflerin birbiriyle aykırı olduğu çok fazla durum vardır. Kitab-ı Mukaddes tek bir bütün değildir, onda muazzam bir çoğulluk söz konusudur. Kitab-ı Mukaddes'i Tanrı değil, insanlar yazmıştır. Bu insanların çoğu, insanları önemli ve büyük düşüncelere sevk etmesi ve önemli ve büyük işler yapmaları konusunda onlara ilham vermesi açısından gerçekten ilham verici bir kitap yazmıştır. Ancak onlar, yazarken Tanrı tarafından bir şekilde yönlendirildikleri anlamında ilham edilen kişiler değildi.

Daha az belirgin olan örnek, yukarıdaki örneğin tersi, madalyonun arka yüzüdür. Kitab-ı Mukaddes'te birçok görüş var-

dır. Bu görüşlerin her biri, belirli bir tarihsel ve kültürel bağlamda yazılmış ve bütünüyle yazıldıkları bağlam tarafından şekillendirilmiştir. Bu görüşlerin hiçbiri orijinal bağlamlarından koparılamaz, yirmi birinci yüzyıl Amerika'sı gibi farklı bir bağlama oturtulup bugün bize kusursuz bir vahyi iletmesi beklenemez. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te çoğunlukla da aynı konu hakkında pek çok farklı mesaj olduğundan, okuyucusu hangisinin uygun olduğunu değerlendirebilir ve mevcut koşullarda ne tür bir geçerliliğe sahip olabileceğini görebilir. Bazı mesajlar belirli bağlamlar için diğerlerinden daha uygun olacaktır. Ve Kitab-ı Mukaddes okurları bir mesaj yerine diğerini sahiplenmekten korkmamalıdır.[5]

İsa'nın çocuklarla ilgili öğretisinin ("Bırakın çocuklar bana gelsin"), Mezmurlar 137'deki öğretiden ("Ne mutlu senin yavrularını tutup kayalarda parçalayacak insana") daha faydalı bir rehberlik sağladığı konusunda herkesin hemfikir olacağını ümit ediyorum. Benzer şekilde, kadınlara ilişkin bazı Kitab-ı Mukaddes görüşleri diğerlerine göre üstündür. Nitekim havari Pavlus'un kadınlara yaklaşımı, onların Hıristiyan toplumunun liderleri olabilecekleri ve olmaları gerektiği yönündedir. Bunun delili Pavlus'un kendi topluluklarında kilise idarecileri, diyakoz ve hatta havari kadınlar olmasıdır (Romalılar, 16). Bu yaklaşım, Pavlus'un Korintlilere mektubuna daha sonraki bir kâtip tarafından eklenen, kadınların kilisede daima sessiz olmaları gerektiğini iddia eden (1. Korintliler, 14:35-36) durumdan veya

---

[5] Kitab-ı Mukaddes'in herhangi bir kitabının mesajının kendi kendini yorumladığını ve anlamının öyle veya böyle basit bir okumayla anlaşıldığını -anlamın metinlerin kelimelerinin özünde bulunduğunu- iddia etmiyorum. Metinler anlamlarını bize söylemez. Onların yorumlanması gerekir ve daima sevgi, nefret, ön yargı, peşin hüküm, dünya görüşü, korku, umut ve bizi insan yapan her şeyle birlikte, yaşayan ve nefes alan insanlar tarafından yorumlanır. Bütün bu faktörler metinlerin nasıl yorumlandığını etkiler ve niçin zeki insanların aynı metinle ilgili birbirinden kökünden farklı yorumlar yapabildiğini bize açıklar. Yine de, kullandığımız belirli standart pratiklere göre yorumlanan bazı metinlerin, mevcut koşullarda bizim için ilgi ve alakası diğerlerine nispeten daha fazladır.

Pavlus'un adıyla 1. Timoteos'a mektup diye uydurulan, kadınların sessiz, itaatkâr ve hamile kalmalarını (1. Timoteos, 2:11-15) söyleyen görüşten çok daha iyidir.

Kitab-ı Mukaddes'in hangi kısımlarının modern bağlamda neler söyleyebileceğini düşünme noktasında, Kitab-ı Mukaddes yazarlarının bizimkinden tamamen farklı bir dünyada yaşayıp kendi dünyalarındaki insanların kabul ve inançlarını yansıttıkları şeklindeki tarihsel görüşü hatırlamak önemlidir. Hususi olarak ikna edici bir örnek üzerinden gidersek, onların dünyasında bizim eşcinsellik olarak düşündüğümüz şeye ilişkin bir mefhum yoktu. Niçin? Bu Erkek erkeğe veya kadın kadına ilişki görülmediğinden değil (ikisi de görülüyordu), on dokuz ve yirminci yüzyılda Batılı düşünürler geliştirene kadar cinsel yönelim diye bir anlayışın var olmamasından dolayıydı. Sonuç olarak havari Pavlus'un aynı cins ilişkilerini aşağılamasının altında yatan tüm kabuller, modern dünyadaki insanların cinsel varlıklar olarak kendileri hakkındaki kabullerden çok farklıdır. Pavlus'un aynı cins ilişkileriyle ilgili talimatlarını olduğu gibi alıp cinsellik ve cinsiyet hakkındaki kabullerinden ayırarak farklı birtakım kabullere yerleştiremezsiniz.

Bu husus, Kitab-ı Mukaddes'te bulunan her şey için geçerlidir. Kitab-ı Mukaddes farklı bir dünyada, farklı bir bağlamda yazılmıştır. "İsa geri geliyor" fikri, gökyüzünde bulutların üstünde Tanrı'nın yaşadığı ve İsa'nın O'nunla birlikte yaşamak için oraya çıktığı düşüncesi üzerine bina edilir. O, cismani bir şekilde yükseldi ve yine cismani olarak aşağı geliyor. Hiç kimse artık bulutların üstünde Tanrı'nın ve İsa'nın yaşadığı bir yer olduğunu düşünmüyor. Bulutların üstünde atmosfer, onun üstünde uzay ve ötesinde de milyarlarca yıldız vardır ve bu sadece bizim galaksimizdir. Şu anda bulunduğunuz yerle ilişkisi haricinde kelime manasıyla yukarı ve aşağının olmadığı evrenimizde, yukarının var olduğunu varsayan İsa'nın aşağı geri geliyor olduğu mefhumunu ne yapacağız? Tabii ki bu mefhumun anlamlı olabilmesi için modern bir tabire çevirmelisiniz. Veya bir başka ifadeyle, İsa'nın geri dönüş mitini yeniden mitleştirmelisiniz. Aksi takdir-

de sadece İsa'nın geri gelişini değil, onun temellendiği kozmolojiyi de kabul etmek zorunda kalırsınız.

Kitab-ı Mukaddes'teki bütün öğretilerle ilgili aynı şeyi söyleyebilirsiniz; kadınlar, eşcinsel ilişki, evlilik dışı ilişki, idam, savaş, refah, kölelik, hastalık... Hemen her şey buna dâhildir.

Bazı insanlar, bunun Kitab-ı Mukaddes'e yönelik tehlikeli bir tutum olduğunu, yani kabul etmek istediğiniz şeyleri alıp diğerlerini atmanın tehlikeli olduğunu düşünebilir. Bana göre herkes zaten Kitab-ı Mukaddes'ten kabul etmek istediği şeyleri almaktadır.[6] Bunun en berbat örnekleri, istediğini seçip almadığını iddia eden insanlar arasında bulunabilir. Dövme yaptırmak istediği için anne babası rahatsız olan genç bir arkadaşım vardı. Sonuçta Kitab-ı Mukaddes dövme yaptırmayı kınıyordu. Aynı kitapta, Levililer'de, Kitab-ı Mukaddes iki farklı kumaş türünden yapılmış elbise giymeyi ve domuz eti yemeyi de kınar. Üstelik anne babasına itaatsizlik eden çocukların taşlanarak öldürülmesi gerektiğini de belirtir. O halde niçin Kitab-ı Mukaddes'in dövme konusundaki öğretisinde diretilirken, giyinme, domuz eti yeme ve taşlama konusundaki öğretileri bir kenara bırakılmaktadır?

Bence insanlar Kitab-ı Mukaddes'te doğru ve yanlış buldukları şeyleri değerlendirmek için akıllarını kullanmalıdırlar. Hayatımızı genel olarak böyle yaşamalıyız. İster Kitab-ı Mukaddes'in ilham veren yazıları olsun, ister Shakespeare'in, Dostoyevski'nin, George Eliot'un, Gandi'nin, Desmond Tutu'nun veya Dalay Lama'nın ilham veren yazıları olsun, duyduğumuz ve gördüğümüz her şeyi değerlendirmeye tabi tutmamız gerekir.

O Halde Kitab-ı Mukaddes Niçin Hâlâ İncelenip Araştırılıyor?

Agnostik bir Yeni-Ahit araştırmacısı olduğumu bilen kişiler tarafından her şeyden önce bana sorulması gereken muhtemel soru

---

[6] Bu durum, zorlu yorumlama sürecinden geçtikten sonra bile böyledir. Bkz. önceki not.

şudur: Artık Yeni-Ahit'e inanmıyorsam neden onu araştırmaya ve öğretmeye devam ediyorum?

Bu sorunun doğrusu benim için hiçte fazla bir anlamı yoktur. Kitab-ı Mukaddes, Batı medeniyet tarihinin en önemli eseridir. O, çok yaygın olarak satın alınan, çok kapsamlı olarak araştırılan, ziyadesiyle kendisine saygı ve hürmet gösterilen ve her zaman da çok fazla yanlış anlaşılan bir kitaptır. Niçin onu araştırmayı/çalışmayı istemeyeyim ki?

Ortaçağ İngilizcesi öğreten arkadaşlarım var. Onlar Chaucer'e inanmaz ama Chaucer'in önemli olduğunu düşünür ve böylece yaşamlarını Chaucer hakkında araştırarak, öğreterek ve yazarak geçirirler. Aynısı Homer, Sophocles, Euripides, Plato, Aristoteles, Seneca, Livy, Martial ve Plautus gibi klasikleri öğreten arkadaşlarım için de söz konusudur. Bunların tamamı, kişisel inançları her ne olursa olsun araştırmacıların yaşamlarını adamayı değdiği çalışmaların önemli yazarlarıdır. Aynı şey Shakespeare, John Done, Charles Dickens veya T. S. Eliot'u araştıran ve öğreten arkadaşlarım için de geçerlidir.

Ve aynısı Kitab-ı Mukaddes'e adanan bilim insanları için de geçerlidir. Kitab-ı Mukaddes'le olan tek fark dünyamızda çok fazla insanın fiili olarak Kitab-ı Mukaddes'e inanmasıdır. Kitab-ı Mukaddes'i ilham edilmiş bir metin olarak benimsemeye devam eden herhangi birini küçümsemem ama Kitab-ı Mukaddes'i adanmış şekilde okumaya ilave olarak onu tarihsel olarak okumanın da değerli olduğunu düşünürüm. Elbette tarihsel okuma Kitab-ı Mukaddes'in tutarsızlıklar, tezatlar, yanlış iddialar, imkânsız ifadeler ve zararlı ideolojiler gibi pek çok noksanlığı barındırdığını bize gösterebilir. Ancak öte taraftan da tarihsel okuma Kitab-ı Mukaddes ve onun çok çeşitli mesajlarını anlamamız konusunda da bize tümüyle yeni bakış açıları kazandırabilir.

Dahası, Kitab-ı Mukaddes'e inanmayan bizler bile hala ondan bir şeyler öğrenebiliriz. O, sadece bir inanç dokümanı değil, aynı zamanda düşüncelerin, inançların, tecrübelerin, eylemlerin, aşkların, nefretlerin, ön yargıların ve medeniyetimizin ve kültü-

rümüzün tam temelinde duran insanların görüşlerine ilişkin tarihsel bir kayıt olarak okunmayı ve araştırılmayı hak eden bir kitaptır. O, niçin bu dünyadayız, ne yapmamız gerekir ve bu dünyanın başına ne gelecek gibi yaşamın esaslı konuları hakkında düşünme konusunda bize yardımcı olabilir. O ihtiva ettiği örneklerle bize ilham verebilir ve bizi uyarabilir. O, hakikatin peşinde olma, baskıya karşı direnme, adalet için mücadele etme ve barışta ısrarcı olma konularında motive edici olabilir. O, sadece kendimiz için değil, aynı zamanda başkaları için de yaşama noktasında bizi cesaretlendirebilir/teşvik edebilir. İnsan ırkının tarihinde bu tür derslerin modası geçmiş olduğu ve geçmişteki önemli dini düşünürlerin önemli düşüncelerinin mevcut çağda yaşayan ve düşünen bizler için ilgisiz/konu dışı olacağı bir zaman dilimi asla olmayacaktır.

DİZİN

1. Korintliler, 122, 167, 168, 171, 193, 231, 280, 310, 326

A

Agustin, 152
Amos, 37, 287
Anadolu, 236, 257
Anonim, 17, 38, 137, 142, 145, 147, 148, 150, 151, 174, 253, 254, 263
Antik İsrail, 213, 273, 308
Apokaliptik, 9, 307, 308, 310
Aramatyalı Yusuf, 220
Aramice, 85, 98, 142, 143, 149, 174, 197
Aryûs, 304, 305
Asurlular, 274
Atanasius, 264, 265, 305, 306
Ateş Gölü, 36
Atina, 87, 131

B

Babilliler, 273
Bakire Doğum, 6, 107, 108, 236
Barnabas, 8, 225, 246, 247, 254, 264, 284, 285, 289
Bergama, 154
Beytüllahim, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 104, 105, 110, 196, 272, 279, 280

C

Cehennem, 133, 227, 247, 248, 306, 307, 312, 323
Celile, 33, 50, 58, 62, 77, 78, 83, 100, 104, 141, 142, 174, 175, 181, 186, 207, 277
Cennet, 102, 199, 247, 307, 311, 312, 321, 323
Charlie Cosgrove, 93

Ç

Çarmıh, 17, 32, 53, 54, 97, 98, 100, 278, 285, 319
Çelişki, 13, 15, 16, 23, 32, 45, 48, 54, 55, 62, 63, 71, 75, 79, 83, 85, 86, 94, 95, 96, 100, 138, 183, 184, 188, 193, 196, 316
Çıkış, 30, 35, 50, 51, 114, 207
Çile, 5, 71, 79, 230, 271
Çile çeken Mesih, 280, 321
Çile Öyküsü, 5, 79

D

Dallas İlahiyat Akademisi, 231
Daniel, 37, 80, 199, 226, 275, 298, 308
Dante, 247
David Koresh, 277
Deccal, 134, 164, 165
Dinlerarası Diyalog, 4
Dört İncil, 74, 77, 103, 148
Düalizm, 311, 312

E

Ebionitler, 8, 234, 235, 236, 242, 256, 282, 299, 300, 304
Ebionitlerin İncili, 8, 242
Efes, 169, 187
Efeslilere Mektup, 165
Elçilerin İşleri, 30, 64, 74, 75, 76, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 120, 129, 130, 131, 132, 133, 140, 142, 148, 160, 185, 186, 205, 233, 235, 246, 291, 292, 293
Elohi, 98
Enkarnasyon, 6, 11, 17, 107, 110, 294, 302, 305
Epifanios, 155, 242
Eriha, 35

Erken Hıristiyanlık, 257
Erken Kilise Tarihi, 90
Eski Ahit, 24, 27, 29, 30, 34, 36, 37, 45, 50, 62, 80, 175, 233, 236, 237, 247, 262, 272, 273, 280, 284, 285, 287, 292, 299, 300, 307
Esseniler, 205
Eusebius, 8, 144, 145, 146, 152, 159, 250, 255, 256, 257, 258, 260, 263
Evanjelik, 13, 16, 22, 23, 24, 42, 43, 177, 180, 219, 223, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 318, 319, 321, 325
Eyüp, 37, 308

F

Ferisiler, 282
Fısıh, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 70, 71, 72, 79, 194, 207, 210, 242, 255, 286
Fısıh Kuzusu, 55, 194
Filip, 148, 160, 249, 264
Firavun, 35, 50, 51, 114
Flavius Josephus, 191
Fundamentalist, 13, 21, 23, 41, 223

G

Galatyalılar, 84, 85, 86, 87, 88, 121, 124, 150, 166, 193, 221, 255, 283
Galen, 152, 153, 154, 161
Gamaliel, 89
Genç Plinius, 189
Gentile, 64
Getsemani Bahçesi, 52
Gnostik İnciller, 239, 243

H

Hanina ben Dosa, 215, 219
Havva, 64, 155, 190
Hazırlık Günü, 51, 52, 53, 55
Heraklides, 158
Hıristiyanlar, 8, 46, 87, 90, 102, 107, 156, 160, 164, 174, 175, 184, 186, 189, 191, 196, 201, 222, 223, 225, 235, 240, 245, 246, 250, 251, 257, 258, 260, 261, 262, 268, 271, 272, 277, 278, 279, 280, 283, 285, 287, 289, 293, 299, 300, 304, 305, 310, 312, 316, 325
Hıristiyanlık, 4, 11, 13, 14, 15, 18, 90, 121, 159, 170, 183, 186, 187, 190, 214, 239, 240, 247, 256, 257, 260, 269, 270, 271, 272, 281, 282, 289, 290, 313, 314, 323
Hippolytus, 302
Hirodes, 57, 59, 60, 61, 100, 251
Homonim, 150
Honi ha-M'agel, 215
Hoşea, 113, 287, 292

İ

İbrahim, 35, 64, 65, 67, 114, 284
İbranilere Mektup, 84, 173
İgnatius, 260
İlahi Komedya, 247
İmmanuel, 107
İnanç kaybı, 43, 318
İncillerin yazarları, 142
İncillerin Yazarları, 6, 140
İnsanoğlu, 34, 80, 112, 113, 115, 117, 126, 128, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 210, 211, 212, 275, 298
İreneyus, 6, 148, 152, 240, 262
İsa, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105,

106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 156, 158, 159, 160, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 266, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 319, 320, 321, 322, 326, 327

İsa kimdi, 121, 135, 277

İsa niçin öldü, 6, 128

İsa-Mesih, 4

İskenderiye, 154, 254, 264, 265, 304, 305

İslam, 4

İsrailoğulları, 50, 51, 81

J

Jerome, 152

Johnston Cheney, 32

K

Kanonik İnciller, 242

Kehanet, 62, 81, 108, 272

kilise, 12, 15, 18, 22, 27, 28, 38, 39, 40, 44, 84, 87, 90, 144, 148, 149, 150, 157, 159, 161, 164, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 214, 224, 231, 233, 247, 250, 255, 256, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 295, 300, 302, 305, 317, 318, 320, 326

Kireneli Simon, 98, 100

Kitab-ı Mukaddes, 4, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 59, 63, 66, 68, 74, 77, 84, 89, 90, 93, 94, 95, 103, 106, 109, 134, 135, 137, 150, 151, 169, 176, 180, 183, 214, 223, 224, 225, 227, 232, 233, 243, 265, 266, 269, 270, 272, 291, 308, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329,

Koloselilere Mektup, 158

Kral Davut, 65, 273, 297

Kral James Versiyonu, 223

Kudüs, 7, 33, 35, 47, 50, 51, 52, 54, 57, 59, 70, 75, 77, 78, 79, 83, 85, 86, 87, 89, 104, 105, 113, 118, 181, 185, 191, 197, 207, 208, 209, 210, 235, 251, 272, 275, 279, 282, 285, 286, 289, 291, 292, 310

Kurban, 50, 51, 54, 55, 81, 122, 123, 208, 209, 242

Kurt Aland, 48

Kurtuluş, 6, 52, 120, 124, 125, 127, 128, 129, 234, 235, 236, 239, 244, 283, 287, 315, 321, 322

Kutsal Kitap Kanonu, 95

L

Lazarus, 106, 119

Luka İncili, 64, 68, 74, 82, 84, 100, 120, 130, 225, 230, 237
Lütuf, 109, 283, 294

M
Mabet, 7, 31, 48, 51, 54, 55, 59, 61, 71, 74, 81, 82, 98, 99, 101, 105, 118, 122, 128, 164, 185, 205, 207, 208, 209, 210, 242, 289
Markion, 236, 237, 239, 250, 256, 283, 284, 300
Markioncular, 8, 236, 254, 300, 304
Markos İncili, 31, 32, 52, 53, 67, 72, 77, 81, 82, 104, 107, 113, 128, 146, 174, 185, 220
Matta İncili, 32, 58, 74, 79, 107, 117, 120, 125, 127, 140, 229, 236, 242, 282
Meryem, 30, 57, 58, 60, 61, 63, 65, 77, 107, 108, 110, 130, 155, 221, 236, 244, 249, 255, 264, 271, 293
Mesih, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 17, 18, 19, 28, 42, 58, 62, 64, 66, 80, 83, 86, 87, 88, 94, 105, 107, 108, 109, 113, 119, 121, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 156, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 180, 190, 191, 199, 213, 234, 235, 237, 239, 249, 251, 262, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 287, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 303, 304, 305, 309, 310, 312, 321, 322, 323, 325
Mesih beklentisi, 272, 274, 276
Metinsel varyant, 228, 229
Mezmurlar, 35, 68, 98, 121, 262, 272, 274, 279, 326
Mika, 62, 196, 280
Moody Kitabı Mukaddes Enstitüsü, 4, 181
Muratorian Kanonu, 8, 253, 254, 263
Musa, 28, 30, 35, 37, 50, 51, 59, 104, 114, 207, 234, 236, 247, 262, 284
Müjde, 86, 87, 89, 110, 111, 116, 130, 207, 237, 283
Müslüman, 4

N
Nag Hammadi, 240, 242, 243, 248, 259, 260
New Orleans Baptist İlahiyat Akademisi, 232
Ninova, 117
Nuh, 34, 200

O
Okuryazar olma, 142
On İki Havari, 7, 205
Origenes, 152, 241

Ö
Ölü Deniz Yazmaları, 203, 205, 276, 308

P
Pagan, 154, 290, 298
Panarion, 155
Papias, 6, 144, 145, 146, 147
Pastoral Mektuplar, 7, 153, 163, 169, 170, 171, 173, 175, 225, 237, 261
Pastör, 18, 25, 26, 27, 37, 39, 149, 172, 318
Patripassianizm, 9, 301, 302
Pavlus, 5, 6, 11, 28, 30, 37, 46, 56, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 140, 141, 148, 150, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 185,

186, 192, 201, 204, 205, 221, 231, 234, 235, 236, 237, 245, 246, 249, 254, 255, 262, 266, 280, 281, 283, 287, 289, 292, 298, 299, 309, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 319, 326, 327
Pazar Okulları, 28, 199
Pentakōk, 27, 30
Pentikost, 79, 131, 291
Pentikost Günü, 79, 291
Persler, 274
Petrus, 8, 30, 32, 33, 78, 85, 86, 88, 100, 104, 131, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 148, 160, 163, 175, 176, 225, 229, 235, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 263, 264, 266, 291, 311, 312, 320
Presbiter, 260
Proto-Ortodoks Hıristiyanlar, 8, 240

Q

Quelle, 194

R

Raymond Brown, 65, 109, 295, 296
Reformasyon, 233
Romalılar, 74, 82, 84, 124, 132, 150, 152, 163, 167, 193, 213, 237, 274, 277, 280, 285, 288, 326
Romalılara Mektup, 132, 133
Rufinus, 152

S

Sadukiler, 282
Sahtecilik, 151, 152, 153, 154, 157, 159, 161, 162, 163
Selanik, 87, 88, 164, 165
Serapion, 250, 252, 253, 261, 263, 264, 289
Silas, 87
Sinoptik İnciller, 69, 71, 73, 103, 104, 105, 110, 116, 196, 199, 207
Sofokles, 158
Sünnet, 59, 61, 88, 124, 125, 235, 282, 283, 284, 285, 288

Ş

Şabat, 51, 53, 54, 70, 124, 282, 288
Şeytan, 74, 104, 111, 118
şifacı, 69, 272
Şifacı, 7, 206

T

Tacitus, 61, 190
Tanah, 24, 63, 66, 79, 80, 107, 113, 114, 117, 205, 210, 234, 236, 262, 272, 274, 285
Tanrı, 4, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 26, 28, 30, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 51, 55, 58, 59, 65, 68, 69, 73, 80, 81, 82, 85, 86, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 155, 164, 167, 168, 170, 171, 172, 179, 180, 181, 182, 186, 188, 190, 192, 194, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 223, 224, 225, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 245, 246, 247, 251, 256, 259, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307,

308, 309, 310, 311, 312, 313, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 327
Tanrı Oğlu, 113
Tanrısal Krallık, 106, 114, 212
Tarih ve Mit, 9, 321
Tarihsel araştırma, 182, 215
Tarihsel eleştiri, 9, 12, 18, 29, 38, 41, 43, 317, 325
Tarihsel İsa, 4, 17, 30, 39, 43, 45, 179, 183, 184, 188, 190, 193, 198, 232, 283
Tarsus, 89
Tertullianus, 152, 157, 240, 244, 262, 288, 289, 302, 303, 304
Teslis doktrini, 42, 306
Tiberius, 190
Timoteos, 28, 87, 169, 176, 225, 266, 320, 327
Tomas, 8, 30, 34, 141, 148, 159, 160, 195, 225, 242, 243, 244, 248, 249, 264
Tomas İncili, 8, 195, 225, 242, 243, 244, 248
Trent Konsili, 233

V

Vaftiz, 5, 7, 63, 67, 69, 104, 105, 130, 166, 167, 168, 171, 196, 204, 245, 292, 293
Vaftizci Yahya, 55, 58, 60, 68, 69, 116, 196, 203, 204, 205, 206, 242
Vaiz, 37, 236, 246, 277

W

Walter Bauer, 8, 256, 257

Y

Yahuda İskaryot, 202
Yahudi karşıtlığı, 231, 266, 284, 285, 287, 288
Yahudi Tanrısı, 187, 237, 281, 282, 284
Yair, 5, 69
Yargı Günü, 126
Yaşamın Ekmeği, 119
Yatay okuma, 96, 103
Yehuda Krallığı, 65, 273
Yeni Ahit, 4, 12, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 56, 58, 67, 83, 89, 91, 93, 96, 104, 107, 110, 119, 120, 128, 134, 135, 137, 140, 149, 150, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 170, 173, 176, 177, 179, 180, 183, 184, 192, 194, 195, 198, 199, 206, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 243, 245, 246, 247, 248, 251, 253, 254, 257, 259, 264, 265, 266, 270, 271, 287, 291, 294, 304, 305, 306, 311, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 323, 325
Yeremya, 81, 210
Yeşaya, 107, 108, 121, 272, 278, 287, 299, 300, 301
Yeşu, 35
Yuhanna İncili, 31, 33, 52, 55, 69, 73, 104, 105, 107, 109, 110, 113, 115, 119, 174, 180, 197, 198, 225, 243, 259, 288, 294, 296, 297, 303, 306, 317, 320
Yunanca, 21, 22, 25, 29, 69, 72, 77, 85, 108, 110, 142, 143, 145, 149, 154, 161, 166, 170, 174, 175, 180, 197, 224, 226, 229, 232, 233, 237, 238, 242, 243, 251, 253, 271, 285, 305
Yusuf, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 110, 220, 236, 271

Z

Zeytin Dağı, 248

Ehrman İsa'ya Rağmen Hıristiyanlık adlı bu çalışmasında tarihsel eleştirel yöntemin Hıristiyan kutsal metinlerine (Yeni Ahit'e) uygulanması sonucunda ciddi çelişki ve tezatların söz konusu olduğuna dikkat çeker. Dahası, Ehrman'a göre sadece Yeni Ahit kitapları arasında değil, her bir kitabın kendi içinde de ciddi çelişki ve tezatlar vardır. Bu gerçeğe karşın Ehrman'a göre Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları ne yazık ki hem tarihsel hem de teolojik konularda birbirleriyle oldukça farklı fikirlere sahip olabilmektedir. Ehrman, araştırmacıların ve din adamlarının/görevlilerinin farkında olduğu söz konusu çelişki ve tezatlar konusunda kilise cemaatlerinin bilgi sahibi olmamasının ciddi bir noksanlık olduğunu belirtir. Yani Ehrman'a göre kürsüdekiler Hıristiyan kutsal metinlerin nasıl oluştuğunu, ne tür çelişki ve tezatlar barındırdıklarını dolayısıyla da nasıl bir Hıristiyanlığı insanlara sunduklarını üç aşağı beş yukarı bilmelerine rağmen, kilise sıralarında oturanların yani Hıristiyan cemaatinin/halkın tüm bunlardan habersiz olduğu ve bunun da açık bir haksızlık olduğunun altını çizmektedir. İşte bu noktadan hareketle kendisinin araştırmalarında elde ettiği sonuçları tam bir dürüstlük ve cesaretle geniş kitlelere duyurmayı ilke edindiğini vurgulu bir şekilde ifade eder.

ISBN-13: 978-605-5978-87-7
9 786055 978877
www.eskiyeni.org

Eski Yeni Yayınları